

Provincie
Oost-Vlaanderen
Centrale Bibliotheek

castellum

VERENIGING VOOR LOKALE GESCHIEDENIS
VAN KALKEN EN LAARNE

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
JAARGANG XVI — NR. 1 — MAART 1999

Afgiftekantoor: 9270 Laarne 1

castellum

**DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT VAN DE VERENIGING VOOR
LOKALE GESCHIEDENIS VAN KALKEN EN LAARNE**

BESTUUR

- Ere-voorzitter: **Jonkheer de Pessemier 's Gravendries,**
Slot van Laarne, 9270 Laarne
- Voorzitter: **Marcel Meijs,**
Kruisenstraat 31, 9270 Kalken, tel. (09) 367 55 06
- Boekenbeheer: **Wim Van de Voorde,**
Eekhoekstraat 39a, 9270 Laarne
- Penningmeester: **Lieven Hanselaer,**
Koffiestraat 61, 9270 Kalken
- Redactiesecr.: **Johan R.J. De Wilde,**
Varensbos 29, 9920 Lovendegem
- Secretaris: **André Van De Sompel,**
Kruisenstraat 70, 9270 Kalken, tel. (09) 367 83 54
- Leden: **Els Van de Weghe,**
Guldenmeersstraat 17, 9050 Gentbrugge
Antoon Afschrift,
Brandemanstraat 93, 9270 Laarne
Eric Balthau,
Termstraat 80, 9270 Laarne
Dirk Clerick,
Nerenweg 72, 9270 Kalken
Felix Waldack,
J. Van De Veldestraat 7, 9270 Kalken,
tel. & fax (09) 367 80 92

Verantwoordelijke uitgever: Johan R.J. De Wilde,
Varensbos 29, 9920 Lovendegem

JAARGANG XVI – Nr. 1 – MAART 1999

EDITORIAAL

In het editoriaal van het vorige Castellumnummer was onder meer sprake over het streven van onze vereniging om een lokaal te vinden waarin we onze boeken en tijdschriften zouden kunnen onderbrengen.

De inkt van die woorden was nog niet droog of er bereikte ons een bemoedigend bericht vanwege het gemeentebestuur. Het college van burgemeester en schepenen liet weten dat onze vereniging over enkele kasten kan beschikken in een lokaal van de bibliotheek in de Keistraat. Voor het bestuur is dat aangenaam nieuws, waarvoor wij het gemeentebestuur dan ook graag onze dank betuigen. Wij zouden het lokaal nu en dan voor onze activiteiten kunnen gebruiken; nadere schikkingen volgen later.

Onze vereniging heeft ondertussen ook haar eerste activiteit achter de rug. Op zondag 31 januari bracht Johan De Wilde een voordracht over het goed te Cattenaye, gevolgd door een receptie.

De lezer vind de uitgewerkte historische studie over dit goed in het voorliggend nummer. De auteur houdt eraan de Laarnse fotogroep Trefpunt te bedanken voor de in bruikleen gegeven foto's van de hoeve en het poortgebouw. Het is de bedoeling dat in de toekomst ook de Belderik en de Polfliethoeve in een uitvoerige studie aan bod komen.

Ondertussen kunnen wij aankondigen dat het tweede Castellumnummer van deze jaargang gewijd zal zijn aan de harmonie Sint-Cecilia te Kalken, die in 1999 tweehonderd jaar bestaat.

Naar aanleiding van het 15-jarig bestaan van onze vereniging zal het bestuur alle leden een eerste Buitengewoon nummer bezorgen. Hierin u de complete bibliografie vinden van de bijdragen die de voorbije 15 jaar in Castellum zijn verschenen. Wij hopen dat het een bruikbaar werkinstrument wordt.

Tot slot willen wij onze tweede activiteit voor 1999 aankondigen. Op vrijdag 23 april e.k. om 20 u. houdt Dr. Hilde Eynikel in het Gildenhuis een voordracht over pater Damiaan, over wie zij onlangs een biografie heeft geschreven.

DE PACHTHOEVE TE CATTENAYE IN LAARNE

Johan R.J. De Wilde

In het noordwesten van de gemeente Laarne, vlakbij de grens met de gemeente Heusden, ligt de eeuwenoude hoeve te Cattenaye. De uitbatingsvorm - een pachthoeve met een uitgebreid areaal - bestaat al minstens sinds het midden van de 14de eeuw en is heden nog gangbaar. Het goed kan de laatste jaren rekenen op een stijgende belangstelling. Zo is het opgenomen in toeristische brochures van de streek, en werd het oude poortgebouw in 1995 beschermd.

De oudste getuigenissen over te Cattenaye hebben wij reeds eerder behandeld¹. In deze studie willen wij de kennis en het inzicht omtrent dit opbrengstgoed verder uitdiepen wat de periode van de 17de eeuw tot heden betreft.

Het eerste hoofdstuk schetst kort de beeldvorming over de hoeve gedurende de voorbije 140 jaar. Wij zoeken hierbij in de vulgariserende en de wetenschappelijke literatuur. Ook het beeldmateriaal (foto's, schilderijen) komt hier aan bod.

Over het patrimonium van te Cattenaye bleek voldoende bronnenmateriaal voorhanden. In hoofdstuk 2 worden de eeuwenoude toponiemen gesitueerd en geïdentificeerd met een perceelsnummer op het kadasterplan. De volgende vragen kregen een antwoord. Lagen de percelen aaneengesloten of niet? Bleef de totale omvang van het goed min of meer dezelfde of streefden de eigenaars ongeremd naar uitbreiding? In een paar uitzonderlijke gevallen werd zelfs een prijs-schatting van de waarde der percelen teruggevonden.

Hoofdstuk 3 geeft een chronologisch overzicht van de eigenaars vanaf het einde van de 16de eeuw. Welke families bezaten het goed? Waar woonden zij? Wat is er bekend over vererving of verkoop? Hadden alle erfgenamen dezelfde rechten over het areaal van te Cattenaye? Welke positie bekleedden de respectieve eigenaars in de maatschappij? Hoe was het totaalpakket van hun onroerend goed samengesteld?

De opeenvolgende pachters komen aan bod in het vierde en laatste hoofdstuk. Hier wordt nagegaan welke pachtersfamilies het goed bewoonden. Heel wat aandacht gaat naar het alledaagse. Vier staten van goed uit de 17de en de 18de

¹ Namelijk tot en met de 16de eeuw. Zie J.R.J. De Wilde, *De enclave Erthuur van de vroege Middeleeuwen tot ca. 1600: peiling naar het ontstaan en de ontwikkeling van een plattelandsgehucht*, in: Castellum XIII nr. 3-4, 1996, p. 30-37.

eeuw verdiepen onze kennis van de bedrijfsvoering. We staan stil bij de pachtprizen, de gezinssamenstelling, het dienstpersoneel, de veestapel, de huisnijverheid en de lening en lating. Hier gaan we ook de inrichting van huis en erf na. Pachtcontracten, doorgaans zeer rijke bronnen, hebben we voor de periode na 1600 helaas niet teruggevonden.

I. DE BEELDVORMING OVER TE CATTENAYE (van ca 1860 tot heden)²

Jan Broeckaert was wellicht de eerste om de hoeve ter sprake te brengen in zijn naslagwerk over Wetteren³. Hij noemde het een van de aanzienlijkste pachthoeves van de streek. Broeckaert gaf onder meer een opsomming van de opeenvolgende eigenaars uit de familie Balde/Baelde die het goed gedurende de 17de en de 18de eeuw in bezit had. Een kwart eeuw later bracht hij het in zijn boekdeel over de geschiedenis van Laarne, opgesteld in samenwerking met F. De Potter, opnieuw vluchtig ter sprake⁴.

Werken als deze hebben mogelijk een vorm van toerisme op gang gebracht die gericht was op geschiedenis en cultuur. Bepaalde kranten gingen ook aandacht besteden aan historische gebouwen of relictten. Wat Laarne betreft, ging de aandacht hoofdzakelijk uit naar de waterburcht, maar er kwamen ook wel eens andere gebouwen ter sprake⁵.

Van diepgaand historisch onderzoek kan men in die periode echter nog niet spreken. Dit zou pas veranderen na de Tweede Wereldoorlog. A. De Vos registreerde systematisch de pachtcontracten in de Gentse schepenregisters van de Keure (vóór 1600), en vond daarbij onder meer 3 16de-eeuwse pachtcon-

² In dit hoofdstuk maken we zeker geen aanspraak op volledigheid. Wel willen wij de variatie in de berichtgeving over het goed evoceren.

³ J. Broeckaert, *Geschiedenis van Wetteren, gevolgd van een historische schets der omliggende gemeenten*, Gent, 1862, p. 6 en 34.

⁴ F. De Potter, J. Broeckaert, *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen*. Vierde reeks. Deel 1, *Laarne*, Gent, 1889, p. 56: *Het leen de Cattenheye, aan dezelfde familie Balde toebehoord hebbende*. De auteurs lieten dit leen ten onrechte afhangen van de heerlijkheid van Wetteren.

⁵ Zie de kranteknipsels bewaard in de Bibliotheek van de Universiteit te Gent, Handschriftenleeszaal, *Fonds Vliegende Bladen*, nummers I L 2 en II L 1. Een bundel bevat een enveloppe met artikels uit de *Independant* van mei 1901. Helaas ontbreken 3 van de 5 bijdragen welke de krant toen aan Laarne wijdde.

tracten voor te Cattenaye⁶. In zijn regesten kwamen aan bod: de exacte bronnenvermelding, de naam der eigenaars, die der pachters en de pachtsom. Vervolgens verrichte N. Kerckhaert systematisch bronnenonderzoek omtrent oude hoeve- en huisnamen in Oost-Vlaanderen. Hierbij ging de aandacht vooral uit naar de oudste vermeldingen van elke naam, evenals de eigenaars, de pachters, de omvang van een goed, enz... Er is evenwel nog niet echt sprake van een diachrone studie. Dit neemt niet weg dat de auteur reeds heel wat relevant materiaal wist aan te stippen: zo ook laatmiddeleeuwse teksten omtrent te Cattenaye⁷.

De laat-middeleeuwse omwalde pachthoeve

Menige grote pachthoeve uit het verleden is heden nog gemakkelijk herkenbaar dankzij een brede walgracht. De omwalde pachthoeve is een typisch fenomeen van de late Middeleeuwen (13de-15de eeuw). De omwalling kan cirkelvormig zijn, maar ook vierkant of rechthoekig. Vaak is de omwalling tweeledig en maakt een tussengracht nog eens een onderscheid tussen een neerhof en een opperhof.

Op het laatste liet de eigenaar dikwijls een stenen huis metselen, waar hij tijdens de zomermaanden zijn intrek nam. Dit buitenverblijf gold met de walgracht als een teken van prestige. De patriciërs die voor de oprichting van dergelijke pachthoeves verantwoordelijk waren beoogden eigenlijk een nabootsing van de adellijke levensstijl.

Het neerhof was voorbehouden aan de pachter. Alleen al door de inrichting van het erf bleek de voorname status van het goed. Naast het woonhuis en de omvangrijke schuur en stallingen trof men er gebouwen aan die zeker niet binnen ieders financiële mogelijkheden lagen: een poort of poortgebouw, een duiventoren, een apart wagenhuis en het bakhuis (*ovenbuer*). Buiten de walgracht mocht de dreef naar het goed niet ontbreken.

Om het prestigieuze van het goed nog eens te onderstrepen, bestond het onroerend patrimonium ervan minstens gedeeltelijk uit leengronden (zie

⁶ A. De Vos, *Inventaris der landbouwpachten in de Gentse jaarregisters vande Keure*. Tweede deel (1501-1600), Gent, 1960, nummers 2240, 2367 en 2626.

⁷ N. Kerckhaert, *Oude Oostvlaamse hoeven*, deel I, Gent, 1973, p. 208. Zie ook N. Kerckhaert, *Oude Oostvlaamse Huisnamen. Alfabetisch repertorium van namen van huizen, hoeven, herbergen en molens in Oost-Vlaanderen onder het Ancien Regime*, Derde deel (K-M), Gent, 1983, p. 25.

hierover volgend kaderstukje). De pachter kreeg doorgaans de beschikking over gronden met een totale omvang van 20 tot 40 ha.

Het is weinig of niet bekend dat wij ons nog een betrouwbaar beeld kunnen vormen over het uitzicht van dergelijke patrimonialia. De werken van schilders en miniaturisten in de Lage Landen gedurende de 15de en de 16de eeuw leveren hiervan menig knap staaltje. Het is bij voorbeeld opvallend dat men dergelijke hoeves vaak weergeeft op schilderijen waarbij een bemiddeld man of gezin zichzelf liet vereeuwigen. Vaak zijn de doeken bestemd als schenkingen aan religieuze gebouwen of instellingen. Op de achtergrond van dergelijke portretten ontwaart men dikwijls een opvallend boerenerf. Ons inziens is dit geen toeval en liet de schenker zich in dergelijke gevallen afbeelden met een verwijzing naar het eigen onroerend goed.

Voorstellingen in die aard verschaffen dan ook gelijktijdige en representatieve voorstellingen van de buitenverblijven, de boerderijen, poortgebouwen, duiventorens, enz...

Daarnaast vindt men nog menig voorbeeld in de miniaturen van getijdenboeken, vooral waar die het landleven als onderwerp hebben. Een schoolvoorbeeld daarvan zijn wel de miniaturen met de afbeeldingen van de 12 maanden in het Breviarium Mayer Van den Bergh in het gelijknamige museum te Antwerpen.

E. Balthau benaderde het site Cattenaye voor het eerst vanuit archeologisch standpunt⁸. Terreinprospectie leverde voornamelijk laat- en postmiddeleeuws materiaal op; niet alleen op het erf, maar ook op de aangrenzende percelen⁹. Bijzondere aandacht ging naar perceel D 523, net ten zuiden van het erf. Dit zou in het verleden een walgracht hebben gehad, terwijl menselijke aanwezigheid aldaar vóór 1200 niet onwaarschijnlijk werd geacht¹⁰.

Tegelijkertijd verwerkte de auteur enkele 19de-eeuwse kadasterkaarten en de geschreven bronnen uit de late Middeleeuwen¹¹. De walgracht, heden nog

⁸ E. Balthau, *Archeologisch Inventaris Vlaanderen. Band III, Laarne*, Gent, 1984, p. 240-263 (LA 71).

⁹ Ibidem, en p. 139-143 (LA 28) en p. 176-178 (LA 42).

¹⁰ Ibidem, p. 49 en 261. Ons onderzoek heeft uitgewezen dat dit perceel, net als het erf waar het naast ligt, behoorde tot de leengronden (zie hierover verder in deze studie). Reeds eeuwenlang noemt men perceel D 523 de *schuurakker*; hetgeen een aanwijzing kan zijn voor het gebruik ervan voor 1600.

¹¹ Ibidem, p. 252-259.

gedeeltelijk bewaard, zou volgens hem uit de 15de eeuw kunnen dateren.

Korte tijd later kwam de hoeve in de uitgave van Van Damme en Lostrie over Laarne en Kalken ook ter sprake, maar zonder bijkomend bronnenonderzoek¹². Jaren later bespraken wij een vrij persoonlijk document van een der eigenaars van Cattenaye. Wij stipten toen ook reeds het bestaan van een vierde 16de-eeuws pachtcontract voor te Cattenaye aan¹³.

In onze studie over de Wetterse enclave Ertbuur, waarvan te Cattenaye deel uitmaakte tot 1810, hebben wij aangetoond dat deze pachthoeve ter plaatse slechts één van ongeveer een half dozijn hoeves uit deze categorie was: zij werden er door toedoen van kapitaalkrachtige Gentenaars opgericht tijdens de late Middeleeuwen¹⁴. De oudste geschreven getuigenissen omtrent te Cattenaye dateren van het midden van de 14de eeuw. Op het einde van die eeuw vormden de percelen van dit goed nog geen aaneengesloten geheel. In het begin van de 15de eeuw bestond het gedeeltelijk uit leengrond, en gedeeltelijk uit erve (zie hierover hoofdstuk 2). In 1450 mat het in totaal 25 ha, in 1571 28 ha. Verschillende eigenaars konden worden achterhaald tot het einde van de 16de eeuw¹⁵. Begin 16de eeuw onderscheidde men er een opperhof en een neerhof: er was toen dus een tweeledige woonzone met dito omwalling.

In de laatste decennia van de 20ste eeuw kon het goed rekenen op een stijgende algemene belangstelling. J. Van Overstraeten omschreef het in zijn toeristische brochure over Oost-Vlaanderen (1965) onder de rubriek Laarne als volgt: “beschermd schilderachtig Kattenhof, met poortgebouw, in de Meerskant”¹⁶. Een dergelijke hoeve kan op lokaal vlak tot een begrip uitgroeien. Zo liet de Laarnse toneelvereniging Kattenheye zich bij haar ontstaan in 1978 inzake de naamgeving duidelijk inspireren door het eeuwenoude site. Sinds 1987 werd Cattenaye opgenomen in het traject van het Ridderpad, de wandelroute die langsheen verschillende lokale bezienswaardigheden voert. Anderzijds werd het een jaar later niet opgenomen in de brochure “Langs Vlaamse wegen -

¹² D. Van Damme en C. Lostrie, *Het kasteel en de meersen*, Laarne, 1987, p. 125-129 en 156.

¹³ J. De Wilde, *Verzuchtingen van een grootgrondbezitter (omtrent Cattenaye, eind 16de eeuw)*, in: *Castellum* XII nr. 3, 1995, p. 9-13.

¹⁴ J. De Wilde, *De enclave Ertbuur...* (1996), p. 13, 20, 30-37, 62 en 66.

¹⁵ Met namen als De Grutere, Van Leins, Quevin, Donaes, Lanchals. De meesten hadden een huis in Gent.

¹⁶ J. Van Overstraeten, *Gids voor Vlaanderen. Toeristische encyclopedie van de Vlaamse gemeenten*, z.p. (VAB), 19652.

LAARNE” van de Stichting Monumenten- en Landschapszorg v.z.w.¹⁷.

De dienst Toerisme Oost-Vlaanderen heeft onlangs het site wel opgenomen in een fietsroute en dito map¹⁸.

De belangstelling voor dit goed weerspiegelde zich niet alleen in het gedrukte woord. Menig schilder posteerde zijn schildersezels voor het aloude poortgebouw van de hoeve; zo onder meer H. Taelman (1950) en W. Aerssens (1979). Ook Herman Verbaere uit Wetteren bezocht de plek nagenoeg jaarlijks als schilder¹⁹. Met de verspreiding van de fotografie werd menig historisch gebouw ook op de gevoelige plaat vastgelegd. De Laarnse Fotogroep Trefpunt bezit terzake enkele voorbeelden²⁰. Ook C.V. Trefois wist voor zijn boek een foto van het poortgebouw met zijn aloude rieten dakbedekking op de kop te tikken²¹. Tenslotte mocht de hoeve natuurlijk niet ontbreken in het kijkboek over Laarne. Zowel het poortgebouw als de dreef die erheen leidde werden in dit werk opgenomen²². De publicatie was voorzien van summiere historische aantekeningen.

2. HET PATRIMONIUM VAN TE CATTENAYE (17de - 20ste eeuw)

Vóór omstreeks 1600 valt in de bronnen inzake te Cattenaye weinig of niets te rapen over het patrimonium van het goed. Zelfs de 16de-eeuwse pachtcontracten geven niet aan welke omvang het goed in die eeuw had. In het begin van de 15de eeuw werd wel reeds vastgelegd dat het goed 7 bunder (9 ha) leen telde²³. Dit leen werd gehouden van het leenhof van Meulebeke, dat zelf afhing van het leenhof van Dendermonde. Deze situatie bleef onveranderd tot het einde van de 18de eeuw. Wat de totale grootte betreft, konden we enkel

¹⁷ Uitgegeven in samenwerking met het gemeentebestuur van Laarne en de Koninklijke Vereniging der Historische Woonsteden van België.

¹⁸ *Kastelenroute. Fietsen van Destelbergen tot Laarne*, Gent. Toerisme Oost-Vlaanderen, 1995. Voor de redactie van de teksten bij de kaart werd ook beroep gedaan op de geschiedkundige kringen in de betrokken regio.

¹⁹ Inlichtingen Rosa Strobbe-Raman uit Heusden.

²⁰ Mededeling Emiel Fack te Laarne.

²¹ C.V. Trefois, *Verloren dorp*, Sint-Niklaas, 1980, p. 103. Hij noemt het de Kattenhoeve te Heusden (sic).

²² Geschied- en Heemkundige Kring voor Kalken en Laarne Castellum, *Laarne Herzien*, z.p., 1991, p. 33 en 34.

²³ Stadsarchief te Gent, Reeks 330, nr. 16 f° 171 v° (16 december 1417).

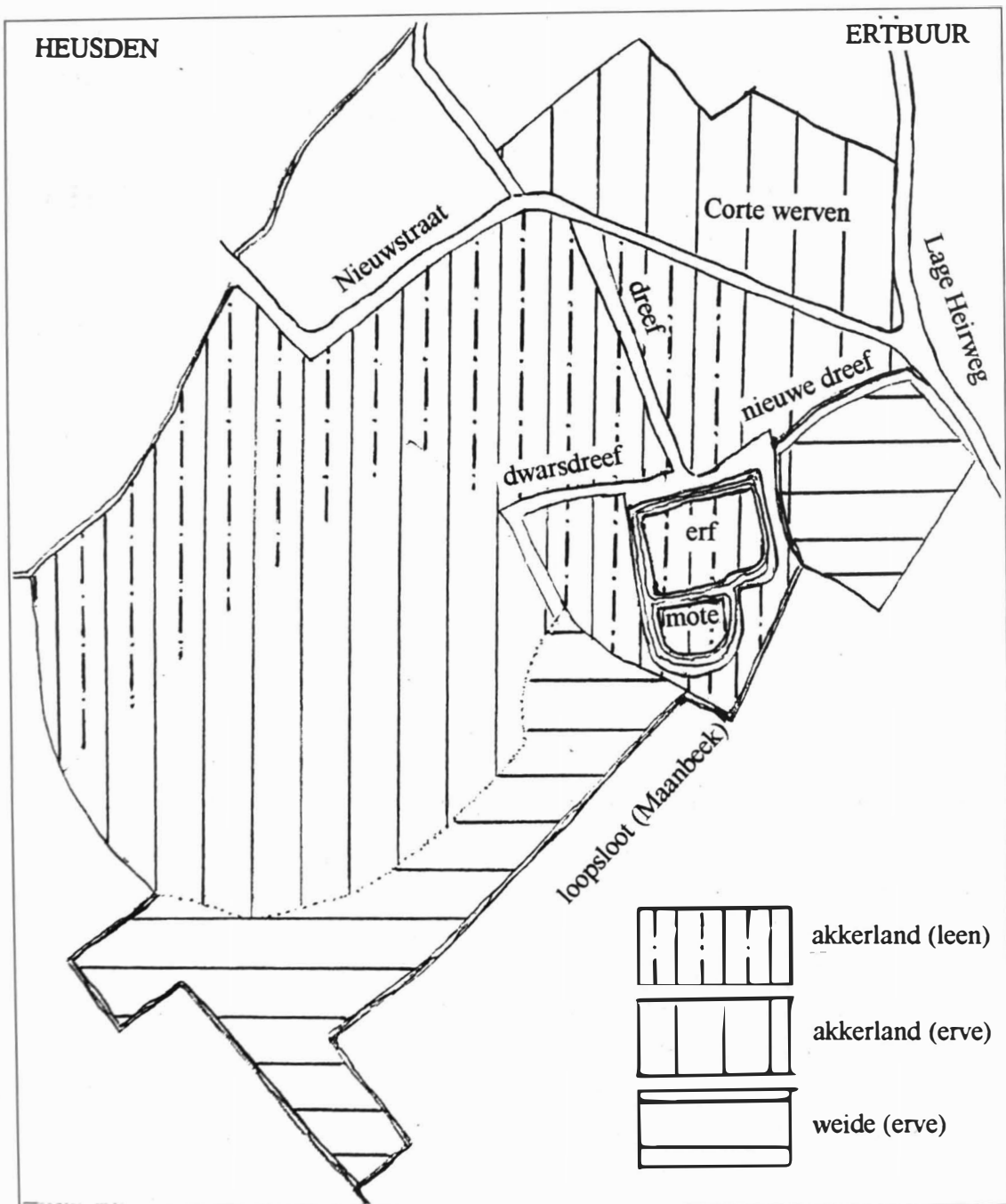

Fig 1. Typering van de gronden en situering van de toponiemen op en nabij het goed te Cattenaye.

Het leen en de leenverplichtingen

Alle domeinen, percelen, enz... die een leenman (leenhouder, vazal) van een leenheer in leen hield, noemde men leengronden. In andere gevallen kon een leen bestaan uit: een ambt, een geldrente op gronden, een tiende, een tolrecht... In wezen gaat het steeds om een opbrengstgoed. Om het recht ervan te verwerven, moest de vazal de leeneed zweren, waardoor hij zich ten dienste van zijn leenheer stelde.

Een leenhof, zoals Meulebeke of Dendermonde, was een gerechtshof bevoegd voor leenzaken: het bestaat uit een baljuw en leenmannen. Er is sprake van een hiërarchie, een feodale afhankelijkheid, zoals uit dit voorbeeld mag blijken:

Graaf van Vlaanderen (of: de vorst)

Leenhof van Dendermonde

Ter Borch van Meulebeke

Te Cattenaye

Wanneer een leen van bezitter veranderde door erfenis, dan moest de nieuwe leenman ten opzichte van de leenheer bepaalde verplichtingen nakomen:

- het leen verheffen en manschap (hulde) doen (in theorie binnen de 40 dagen na de verandering). Dit gebeurde bij middel van symbolische handelingen en procedures tussen leenheer en leenman.
- een *denombrement* opstellen en overhandigen aan de leenheer: dat wil zeggen een akte met de korte beschrijving van het leen (en de rechten en plichten eraan verbonden). De leenman kreeg hiervan een ontvangstbewijs (*recepisse*).
- het verhefgeld (relief) betalen aan de leenheer: dikwijls bedroeg dit 10 pond parisis. Tegelijkertijd voorzag men ook een bonus voor de getuigen bij de procedure; het zogenaamde *kamerlinggeld* (meestal ten belope van 10 schellingen parisis).

Leenoverdracht kon ook geschieden bij middel van koop, ruil of schen-

king: in dat geval had de leenheer recht op de tiende penning of 10% van de koopprijs. Ook het kamerlinggeld kon dan nog worden gevraagd. De standaardformule *te dienste van trouwe ende waerheden* slaat op de verplichtingen van de leenman tegenover zijn leenheer. Die plichten behelzen hulp en raad aan de leenheer; ze werden van geval tot geval anders ingevuld. Hoe dit voor te Cattenaye in de praktijk geschiedde, is nergens gebleken.

achterhalen dat het goed in 1450 19 bunder (25 ha) groot was, en volgens het penningkohier van 1571 21 bunder (28 ha)²⁴. Ook in latere tijden is te Cattenaye steeds binnen dezelfde orde van grootte gebleven:

1617: 27 ha 59a 43 ca (9 ha 32a 88 ca leen + 18 ha 26 a 55 ca erve)

1670: ongeveer 21 bunder (28 ha), waarvan 5 bunder (6,5 ha) meers

1743: 24 ha 60 a 79 ca (18 bunder 1 gemet 71 roeden)

1768 en 1781: 24 ha 07 a 33 ca (18 bunder 11 roeden)

1769 en 1777: 23 ha 90 a 11 ca (17 bunder 795 roeden)

1780: 24 ha 48 a 91 ca (18 bunder 291 roeden)

1806: 24 ha 73 a 66 ca (18 bunder 451 roeden)

1845: 22 ha 31 a 21 ca (16 bunder 625 roeden)

1860: 26 ha 48 a 80 ca

1915: het akkerland bedraagt 18 ha 07 a 70 ca (12.173 roeden)

Vanaf het begin van de 17de eeuw krijgen we een diepere kijk op het onroerend goed dat bij de hoeve hoorde. Dit is mogelijk dankzij de bewaarde staten van goed en de verdelingsaktes van de opeenvolgende eigenaarsfamilies, maar ook dankzij de handboeken waarin zij hun bezittingen opsomden en hun inkomsten uit pachten en renten jaar na jaar optekenden. Dit vooral voor de 17de en de 18de eeuw. Tijdens het Ancien Régime werd het goed geheel of gedeeltelijk opgemeten door de landmeters Loys Bersacques (1617), Pieter Vander Meeren (1637) en Charles Elewaut met Rombaut Van Aelbrouck (1711). Vanaf de 19de eeuw kan men ook terugvallen op de gegevens van het kadaster of de Poppkaart van Laarne.

Op basis van deze documenten is het mogelijk gebleken om de meeste percelen

exact te situeren op een kadasterkaart²⁵. Hierbij valt onmiddellijk op dat de tendens bestond en bestaat om het grondbezit te concentreren rond het erf. Voor te Cattenaye bleken trouwens zeer weinig verschuivingen op te treden, terwijl de oude beschrijvingen bovendien toelieten om de leengronden af te bakenen. Vooral aan deze laatste gronden was van oudsher een hoog prestige verbonden. Ongetwijfeld geïnspireerd door hun wensdromen, noemden verschillende leden van de eigenaarsfamilie Balde zich heer van Cattenaye, hoewel de leengronden geen heerlijkheid vormden²⁶. Dit leen volgde het leenrecht van het hof van Dendermonde. Hierdoor kreeg de oudste erfgenaam 2/3 van het leen, terwijl de jongere(n) zich gezamenlijk met 1/3 tevreden moest(en) stellen. Het dient gezegd dat de leengronden desondanks nooit onherroepelijk werden verdeeld onder de erfgenamen.

Na een erfenis dienden de erfgenamen een denombrement in bij het leenhof *vanden burgh van Meulebeke*. Traditioneel moesten de leenmannen van te Cattenaye nog de volgende verplichtingen nakomen ten opzichte van de leenheer te Meulebeke. Het leen stond *ten dienste, trauwe ende waerhede*. Bij elke leenverheffing (*relief*) moesten zij de som van 10 pond parisis betalen, evenals een kamerlinggeld van 20 schellingen parisis. Ook bepalingen als deze maakten deel uit van het leendenombrement.

Tussen haakjes: te Cattenaye bezat geen enkel achterleen.

Aan de hand van de tabel bij fig. 2 willen wij bewijzen dat een groot deel van de gronden die in 1617 deel uitmaakten van het goed bijna vier eeuwen later nog steeds tot het patrimonium behoren. Wij plaatsten daartoe het aloude toponiem naast het moderne kadasternummer²⁷, terwijl we ook de oppervlakte in heden en verleden aangeven.

Wij gebruiken dus de overzichtslijst van landmeter Bersacques uit 1617 als

²⁵ Dit was niet zo gemakkelijk als het lijkt. Vóór 1800 bediende men zich per perceel van een typerende benaming, die doorgaans eeuwenlang onveranderd bleef (ook al kunnen er vervormingen optreden). Maar men gaf slechts een relatieve situering; d.w.z. ten opzichte van een straat, een beek, andere percelen of andere eigenaars. Met het in voege komen van het kadaster kende men elk perceel een onveranderlijk nummer toe, maar liet men de vaak eeuwenoude toponiemen achterwege!

²⁶ Er waren immers geen justitierechten aan verbonden. In de familie circuleerde ook de titel *heer van Wyngaerde*; dit was wel een eeuwenoude heerlijkheid (nabij Cattenaye), maar eveneens zonder justitie-rechten.

²⁷ In de bronnen bestudeerden wij daartoe de onderlinge ligging van de percelen, hun vorm en hun aanwending. Hierbij was het geengering voordeel dat bijna alle 17de-eeuwse perceelsnamen tijdens de 20ste eeuw nog steeds in voege zijn bij de pachters van het goed.

vertrekpunt. Dit is immers de oudst bewaarde. Bersacques somde eerst de leengronden op, vervolgens de erve. Hij begon bij het opper- en neerhof en ging vervolgens, in tegenwijzerzin, systematisch alle gronden af rond het goed. Hij eindigde bij de percelen aan de overkant van de Nieuwstraat en de verder afgelegen gronden.

In de tabel geven wij (ons eigen) volgnummer, het oude perceelstoponiem, het statuut (leen of erve), de grootte in roeden zoals opgegeven in 1780 (met een omrekening naar ons modern decimaal stelsel), de identificatie met een nummer op het kadasterplan, plus de grootte volgens de Poppkaart van 1860.

Algemeen gezien verraadt de ligging van te Cattenaye een weloverwogen inplanting: hoger gelegen akkergronden (inclusief het erf) onmiddellijk naast de lager gelegen hooiweiden. Sommige percelen hadden in het verleden 2 toponiemen: enerzijds die welke de eigenaars onveranderlijk in hun registers neerpelden, en anderzijds die welke de pachters - reeds vanaf de 17de eeuw - op het terrein gebruikten. Op bepaalde ogenblikken (1637, 1711) schatte men ook de waarde van de afzonderlijke percelen.

Na de tabel volgt nog een woord uitleg omtrent de percelen. Hier wordt de situering volgens de oude bronnen aangegeven. Er blijkt dat de naamgeving van de percelen helemaal de topografische realiteit weerspiegelt en dat de benamingen dikwijls zeer letterlijk te nemen zijn. Tussen de oude oppervlaktematen (1780) en de nieuwe (1860) is meestal zeer weinig verschil.

1) het beheercentrum van de landbouwwitbating (leen)

Enkele 17de- en 18de-eeuwse beschrijvingen laten toe om de grootte en de diverse functies van de delen van de landbouwwitbating weer te geven:

- *Te wetene de bewalde mote eerstyts behuust ende alsnu vervallen; het nederhof mette wallen ofte grachten; den ommeloop ofte synghele; een boomgaert mette dweersdreeve streckende vande voorpoorte zuutwaert ende keerende oostwaert tot ande langhe were* (1392 roeden in 1617)
- *Alvooren de mote binnen walle upperhof ende nederhof singhelen ommeloop boomgaert dweersdreeve ende de dreeve totte langhe weede* (1455 roeden in 1637)
- *Een behuysde hofstede... in wallen ophof nederhof boomgaert syngelen dreven... eerst de mote binnen walle ophof ende nederhof syngelen ende ommeloop dreeve ende de dreeve tot de lange weede* (1450 roeden in 1743, 1768, 1780)

Volgnr. fig. 2	Benaming	Statuut	Grootte (1780)	Kadasternummer(s) (19de eeuw)	Schatting (1637)	Grootte (1860)
1	Erf en omwalling	leen	1450 roeden	= 2 ha 15 a 32 ca	-	2 ha 07a 90ca
2	bekeackere	leen	566 roeden	= 84 a 05 ca	36 p./gemet	1 ha 35a 70ca
3	poortackere	leen	1060 roeden	= 1 ha 57 a 41 ca	-	1 ha 49a 20ca (+ 5a 80ca)
4	nieuwenackere	leen	820 roeden	= 1 ha 21 a 77 ca	40 p./gemet	1 ha 17a 50ca (+ 2a 90ca)
5	boschackere + tbosshelken	leen	1124 roeden +211 roeden	= 1 ha 66 a 91 ca = 31 a 33 ca	36 p./gemet	1ha 62a 80ca 21a 80ca
6	den achtersten boschackere	leen	1030 roeden	= 1 ha 52 a 95 ca	34 p./gemet	1 ha 58a 60ca
7	langhen ackere	erve	1562 roeden	= 2 ha 31a 96 ca	-	2 ha 26a 00ca
8	cleen ackerken	erve	418 roeden	= 61a 80 ca	34 p./gemet	62a 07ca
9	vier stucxkens	erve	1490 roeden	= 2 ha 21 a 26 ca	36 p./gemet	2 ha 28a 50 ca
10	nederstreke	erve	593 roeden	= 88 a 06 ca	-	87a 60ca
11	langhe wee	erve	1592 roeden	= 2 ha 36 a 41 ca	40 p./gemet	2 ha 10a 40ca
12	Inghelbusch	erve	862 roeden	= 1 ha 28 a 00 ca	-	1 ha 30a 50ca
13	maenwee	erve	911 roeden	= 1 ha 35 a 28 ca	45 p./gemet	1 ha 34a 90ca
14	driehoek	erve	300 roeden	= 44 a 55 ca	30 p./gemet	-
15	land met elsbos	erve	1306 roeden	= 1 ha 93 a 94 ca	-	-
16	land met dreefje	erve	626 roeden	= 92 a 96 ca	40 p./gemet	85a 90ca
17	cleen covyntken	erve	456 roeden	= 67 a 71 ca	-	-
18	2 percelen heide	erve	1800 roeden	= 2 ha 67 a 30 ca	16 p. 13 s. 4 g./ gemet	-

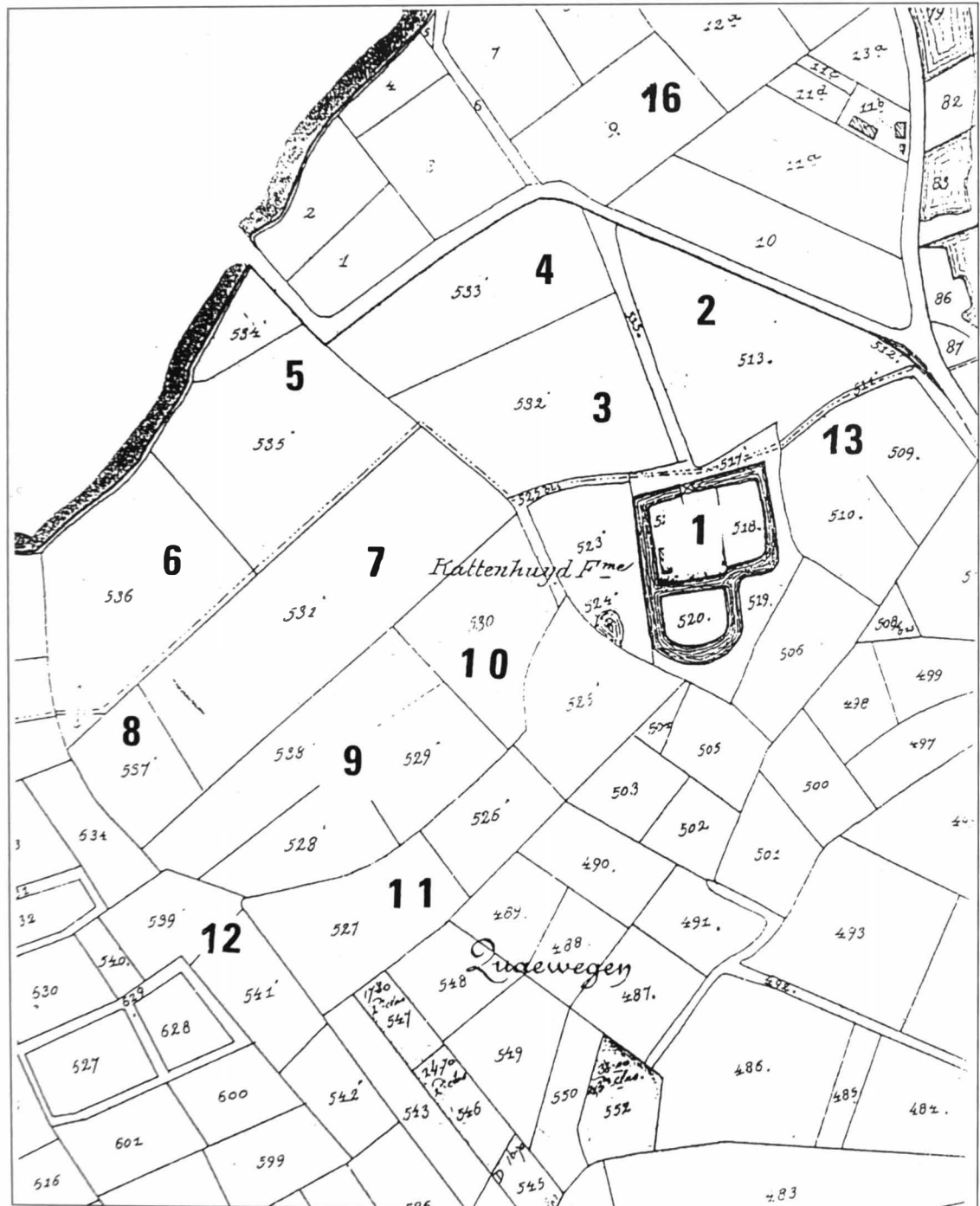

Fig. 2. Situering van de gronden van te Cattenaye die zeker sinds 1617 deel uitmaken van het goed.

Identificatie :

Laarne sectie D nrs. 520 = mote en opperhof

518, 521 en 522 = nederhof en boomgaard

517, 519, 523 en 524 = singels en ommeloop

525bis = dreef naar de lange weide

In 1711 werd de waarde van dit alles op 145 pond 10 sch. gr. geschat (d.w.z. 2 sch. gr. per roede).

Opvallend is de opdeling in een opperhof en een neerhof, iets wat overigens overeenkomt met de inrichting van menig pachtgoed in Vlaanderen. Te Ertbuur werd hetzelfde geconstateerd bij ter Most, te Nieuwenhuus en de Belderik²⁸. Het is zeker dat perceel D 520 destijds de mote met het buitenverblijf van de eigenaar binnen een omwalling was. De gracht die dit opperhof van het neerhof scheidde is heden volledig gedempt.

De tekst uit 1617 stelt duidelijk dat het huis op het opperhof in vervallen toestand verkeerde. Dit is ons inziens te wijten aan de oorlogshandelingen tijdens de Tachtigjarige Oorlog. Het site kan in juli 1579 of november 1583 door Gentse troepen vernield geweest zijn²⁹. Trouwens, ook voor ter Most en de Belderik is de vernieling van het opperhof in die periode geattesteerd³⁰.

Wij vermoeden dat het buitenverblijf op te Cattenaye na de 16de eeuw niet meer is heropgebouwd. Hoewel men in latere teksten nog het opperhof vermeld vindt, ontbreekt het gegeven dat er een huis op staat. In 1670 was het opperhof beplant met bomen³¹. Bij de prijsschatting van de gebouwen in 1711 is er ook geen sprake meer van, terwijl die schatting toch werd opgesteld voor de erfgenamen in de familie Balde: een dergelijk gegeven mocht daar zeker niet ontbreken!

Perceel D 523, net ten zuiden van het erf, stond en staat bij de bewoners bekend als de Schuurakker. D 524 werd tot in de jaren 1950 als *vlasrote* gebruikt.

Langs de oostzijde wordt het erf met de ommeloop begrensd door de Maanbeek.

²⁸ J. De Wilde, *De enclave Ertbuur*, p. 52, 54 en 60.

²⁹ J. De Wilde, *Den landsman moestet al laten. Bijdrage over het lot van de parochies Kalken, Laarne en Wetteren ten tijde van de Gentse Calvinistische Republiek (1577-1584)*, in: *Castellum* XIII, nr. 1, 1996, p. 11 en 18.

³⁰ J. De Wilde, *De enclave Ertbuur*, p. 52 (ter Most). Een studie over de Belderik is in voorbereiding door ondergetekende.

³¹ RAG, Sint-Pietersabdij II nr. 681 "Andwoorde omme Jor. Gislain Balde ..." (z.d.). Zie verder onder hoofdstuk 3.

2) *bekeackere* (leen)

Was *ligghende voor de poorte... mette heelft vande dreve up de zuutzyde*. Het betreft het zuidelijk deel van perceel D 513. Vanaf 1743 werd ook een tweede perceel *den beekacker* genoemd; wellicht was dit de noordelijke helft van het genoemde perceel. De tweede beekakker mat 450 roeden (1768), maar behoorde niet tot de lenen. Langs de noordoostzijde vloeit de Maanbeek.

3) *den poortackere* (leen)

Ligt ten zuiden van nr. 2 *commende metten noortwesthouck (sic) voor de voors. poorte* (in feite komt dit perceel met de noordoostelijke hoek voor de poort). Bij de grootte werd ook de helft van de dreef naar de poort (sectie D nr. 515) meegerekend, de andere helft werd meegerekend bij de beekakker (nr. 2). In de jaren 1950 werd dit perceel samengevoegd met het hierna volgende.

4) *den nieuwenackere* (leen)

Ligt ten westen van nr. 3 *met gheheel de straete op de zelve westzyde beplant met eecken boomen met dheelft vande dreve up de noortzyde*. De straat waarvan hier sprake is, werd in het verleden de Nieuwstraat genoemd, maar heeft heden geen naambord. Het perceel ligt met de noordgrens aan de dreef die recht naar de poort leidt; ook hier werd die toegangsweg voor de helft met het perceel meegerekend.

5) *den boschackere met tbosschelken* (leen)

Grensde gedeelteijk aan het voorgaande en, langs de noordwestzijde, aan de Nieuwstraat (die ook wel eens *straete vanden keerckdam* werd genoemd). Het bosje bestond in de 18de eeuw uit elsbomen. Dit was geen toeval, want het perceel bestaat uit zeer vochtige bodem waarop elzen goed gedijen.

6) *den achtersten boschackere* (leen)

Gesitueerd *mette synghelhaghe up de zuutwestzyde... noort oost den langhen ackere, ende het cleen ackerken gaende met dezen goede*. Voor de twee genoemde percelen: zie nummers 7 en 8.

7) *een langhen ackere* (erve)

Dit perceel lag en ligt *beloken an alle zyden jeghens den lande vanden zelve goede*. Het heeft heden nog steeds zijn langgerekte vorm. Langs één der lange zijden loopt een pad.

8) het *cleen ackerken* (erve) - later *het lisschaerdeken/luyschaerdeken* genoemd.

Lag ten zuiden van het voorgaande, bijna volledig omsloten door land van het goed; enkel aan de zuidoostelijke kant stond in 1617 een bospartij van de heer van Laarne.

9) *vier stuxkens landts* (erve) - later gesitueerd *inde neerstrecackers*.

Zij grensden onderling aan elkaar en lagen langs alle zijden omringd door land en meers van het goed; zo bij voorbeeld net ten oosten van de twee voorgaande. De kadasterkaart van 1822 en de Poppkaart van 1860 geven hier slechts 3 akkers aan. D 529 noemt het *Vierkantig ackerken*, D 528 het *Streeksken* en D 538 is de *Groote Streek*.

10) de *nederstreke* (erve), elders *den voorsten streeckackere* genaamd.

Ligt van oudsher langs alle zijden omsloten door gronden van het goed. Door zijn onregelmatige vorm heeft het *vele houcken*. Ten noorden ervan de *dwarsdreve* (Sectie D 525bis). Pachters noemden dit de Klaverakker.

Na de laatstgenoemde percelen volgen de meersen van het goed.

11) de *langhe wee* (erve)

Had in 1617 een *barem ende boomen upde zuutzyde*. Het werd gebruikt als meers of weide. Het lag ten oosten van de *vier ackers vande nederstreke*. In het oosten liep een *loopsloot*, waarmee de Maanbeek werd bedoeld, die lange tijd de oostgrens van het goed uitmaakte. Volgens de 19de-eeuwse parcellering werd deze weide opgedeeld in Sectie D nrs. 525, 526 en 527.

12) *den Inghelbusch/ den Inghelbucht weede* (erve)

Werd in 1617 gebruikt als meers. Dit perceel lag ten zuidoosten van het voorgaande perceel. Op de zuidzijde en het westelijk einde stonden abelen. De 19de-eeuwse kadasterindeling toont hier vier naast elkaar liggende percelen.

13) de *maenwee* (erve)

Had in 1617 abelen. Dit perceel grensde langs de noordzijde aan de *Neren Herrewech* (Lage Heirweg). Aan de zuidzijde sloot het aan bij de ommeloop van het goed. In de 18de eeuw werd langs de west- en noordgrens van dit perceel een nieuwe dreef aangelegd (Sectie D 511). Die dreef werd gedurende de 20ste

eeuw *dijk* genoemd omdat zij, ondanks de nabijheid van de Maanbeek, steeds droog bleef. Heden staan er geen bomen meer.

14) *een stuck landts wezende dry houckich* (erve)

Werd, zoals voorgaande, langs de noordzijde begrensd door de Lage Heirweg. Het betreft waarschijnlijk het lapje grond ten noorden van het volgende perceel. Uiterlijk in de 19de eeuw behoorde het niet meer tot het patrimonium.

15) *een stuck landts met een helsbosschelken daeranne palende* (1617) = de *weede metten helsbosch inde Cortewerfven* (1637) (erve). Werd in het noorden begrensd door de *voorseyde Neerstraete* (= Lage Heirweg) en ten zuiden door het volgende perceel. Beide percelen samen lagen in de hoek gevormd door de Lage Heirweg en de Nieuwstraat. Door de laatstgenoemde straat werden zij afgezonderd van de andere gronden van het goed. Het toponiem Cortewerfven duikt reeds op in de pachtcontracten van 1544 en 1579. In 1860 behoorde dit perceel niet meer tot het patrimonium.

16) *een stuck landts met een cleen dreefken* (erve). Ook het Half bunder genaamd. Dit perceel lag ten zuiden van het voorgaande, en werd in het zuidoosten begrensd door de Nieuwstraat. Het dreefje, in 1617 langs weerszijden met eiken, lag aan de zuidzijde ervan. Het noemde soms de *wyngaertdreve*.

17) *het cleen covyntken* (erve)

Was in 1617 een bospartij. Het lag afgezonderd van de andere gronden op de grens van de enclave Ertbuur met de parochie Laarne (situatie vóór 1810).

18) twee stukken heide (erve)

Deze lagen naast elkaar tussen de Breestraat en de *Rietveltstraete*, maar een precieze identificatie is onmogelijk. Deze percelen werden nog voor de 18de eeuw afgestoten, wellicht omwille van hun afgelegen ligging (ten noorden van de Dendermondse Steenweg) en hun lage opbrengst. De waarde ervan werd in 1617 zeer laag ingeschat (16 pond 13 s. 4gr. per gemet).

In de 19de eeuw werden de percelen nummers D 484 tot en met 492 wel geïncorporeerd. In de 20ste eeuw gingen ook de nummers 500 en 501, evenals 505 en 506 deel uitmaken van het goed. Dit zijn allemaal percelen ten oosten van het eeuwenoude patrimonium, net ten oosten van de Maanbeek.

3. DE OPEENVOLGENDE EIGENAARS VAN TE CATTENAYE

In dit hoofdstuk willen wij de verschillende eigenaars in chronologische volgorde bespreken. De aandacht zal hierbij uitgaan naar hun huwelijken en hun kroost; evenals de onderlinge regelingen van de erfgenamen inzake te Cattenaye. Omdat zij allen stuk voor stuk grootgrondbezitters waren, overlopen we ook summier hun onroerend goed. Verschillende onder hen namen ook een openbaar ambt op. Tot diep in de 18de eeuw bleef te Cattenaye in het bezit van de familie Balde (Baelde), waarna het tot het patrimonium van de familie Van Pottelsberghe ging behoren³². In de 20ste eeuw werd het verworven door de familie Vander Eecken.

3.1 Ghilain Balde x Lievine Donaes.

Ghilain Balde was de zoon van Guislain, over wie ons verder niets bekend is³³. Noch Ghilains geboortedatum, noch zijn de datum van zijn huwelijk met Lievine Donaes hebben wij kunnen achterhalen. Uiterlijk in 1579 werd hij als schoonzoon van Joos Donaes en Anna Lanchals genoemd³⁴. Zijn schoonouders waren ten laatste in 1597 overleden³⁵.

Over Ghilains beroepsactiviteiten weten we niets. In 1614 en bij zijn overlijden op 17 januari 1634 verbleef hij te Keulen. Was hij actief in de handel of het bankwezen? Bij zijn vrouw won hij vier zonen: Joos, Melchior, Pieter en Walrave. Zijn vrouw overleed op 19 juni 1612, en Ghilain overleefde ook twee van zijn kinderen: zijn oudste zoon Joos stierf in 1618, Pieter op 15 juni 1625³⁶. Na het overlijden van Lievine verloor Ghilain van rechtswege het vruchtgebruik van de goederen van zijn vrouw, waarin hij door zijn huwelijk gerechtigd was.

³² Pakken informatie omtrent beide families vindt men in het fonds Pottelsberghe, bewaard in het Rijksarchief te Gent: zie J. Denys, *Inventaris van het archief van de familie van Pottelsberghe en van de aanverwante families*, Brussel, 1983. Archiefondsen in het Stadsarchief Gent (SAG) daartegenoverbleken niet relevant voor deze studie. Het betreft inventaris nr. 78/3 (Van Pottelsberghe) en enkel documenten in SAG, Familiefonds nr. 4904.

³³ Guislain was zelf de zoon van Walrave Balde, van wie een niet gedateerd testament bewaard is (RAG, Pottelsberghe nr. 82). De familie was wellicht afkomstig uit Ieper.

³⁴ Wij noemden hen reeds in J. De Wilde, *De enclave Ertbuur...*, p. 36.

³⁵ Op 22 december 1597 regelden de erfgenamen een *vercavelynge by forme van uytgrootinge*. Met name waren dat Pieter, Jacques, Anna en Lievyne Donaes; een broer Lievin was toen reeds overleden. Zie RAG, Pottelsberghe nr. 107.

³⁶ Walrave Balde overleefde zijn vader slechts 2 jaar; hij stierf op 29 februari 1636. Het levenseinde van Melchior Balde is ons niet met zekerheid bekend: 1636 of 1637. Laatstgenoemde was gehuwd met Jacqueline Van Hecke, bij wie hij 2 zonen had: Ghelain en Philips. Hij had ook een natuurlijke zoon Antheunis.

Het weerhield hem niet om de pachtinkomsten van het goed te Cattenaye tot het einde van zijn leven voor zichzelf voor te behouden; ook al behoorden die naar zijn kinderen te gaan als erfgenamen van zijn vrouw. In de erfstukken werd onomwonden over hem geschreven: *byde welcke is meer quaet dan goet te commen*³⁷.

In de *staet ende inventaris* opgesteld na zijn overlijden kunnen we nagaan hoe het patrimonium van het gezin was samengesteld³⁸. Ghilain bezat *tgoet ten Poele* te Wijtschate (28 gemeten leen) en 36 gemeten leen en een deel erve te Noordschote. Lievine Donaes had ingebracht:

- 1) de leengronden en de erve te Cattenaye
- 2) de helft van een pachtgoed te Deurle, Latem, Nazaret, Astene en Leerne (totale grootte: 51 bunder en 200 roeden)³⁹
- 3) 5 oude bunders te Olsene.

Het echtpaar had, naast inkomsten uit bezette renten, nog een huis te Ieper op de markt, en één te Gent naast het Augustijnenklooster (met een achterpoort op de Lieve).

3.2 Joos Balde x Louise De Rycke

Joos Balde huwde in 1612 met Louise De Rycke⁴⁰. In april 1613 werd hun zoon Guislain geboren. Joos stierf reeds op 18 september 1618, en zijn echtgenote volgde hem in het graf op 16 april 1632.

Joos was *hoirfeodal* van de leengoederen van zijn moeder. Hij hield de 7 bunder leen in het goed te Cattenaye van Adriaen de Beer, de heer van Meulebeke⁴¹. Tevens hield hij het leen ten Wyngaerde in Ertbuur⁴², dat hij in 1600 van zijn tante Anna Donaes had gekregen⁴³.

Omdat er na het overlijden van zijn moeder verschillende erfgenamen waren, volgde er een opdeling van de inkomsten van de goederen. Voor te Cattenaye

³⁷ RAG, Pottelsberghe nr. 87, s.f. (1632).

³⁸ RAG, Pottelsberghe nr. 83, *Staet ende inventaris* ... (z.d.).

³⁹ Dit goed was reeds in het begin van de 16de eeuw in het bezit van de familie Donaes: zie A. De Vos, *Inventaris*, 1960, nrs. 1908, 2106, 2425 en 2724.

⁴⁰ Precieze datum onbekend. Hun huwelijkscontract dateert van 26 mei 1612. Zij was reeds weduwe van Joris de Boeuf; het huwelijkscontract van dit echtpaar werd opgemaakt in 1610. Zie RAG, Pottelsberghe nr. 86.

⁴¹ Zie reeds het vorige hoofdstuk.

⁴² RAG, Pottelsberghe nr. 87; Staat van goed, 1618.

⁴³ J. De Wilde, *De enclave Ertbuur...*, p. 41. Dit leen werd gehouden van de graaf van Izegem *resorterende en vierscharende te Wetteren ter cappelle*. Omdat dit leen nooit dezelfde pachter had als te Cattenaye, komen we er verder niet meer op terug.

kwam het erop neer dat Joos 2/3 kreeg van de leengronden⁴⁴. Zijn broers kregen van het resterende derde telkens één derde. Toen Pieter Balde in 1625 stierf, ging zijn derde deel over naar zijn broer Walrave⁴⁵. Wat de erfgronden in te Cattenaye betreft, hadden de broers elk recht in *tvierde deurgaende in ontrent veerthien bunderen landts zoo mersch bosch als zaylandt ghenaeemt tgoet te Cattenay*⁴⁶. Het was hen dus te doen om een evenredige verdeling van de inkomsten uit het pachtgoed: het patrimonium werd in geen geval opgesplitst tussen de efgenen.

Na het overlijden van Joos in 1618 werd naast het voorgaande ook nog erfgoed aangestipt te Vlamertinge, Merkem, Zonnebeke, Beselare, Belle, Aarsele, Olsene en Wetteren⁴⁷. De staat van goed van zijn echtgenote vermeldde ook nog lenen te Ruiselede, Aalter en Denderleeuw. Te Ruiselede bezat het gezin *tgoet te Zevecote* (21 ½ bunder). Daarnaast hadden zij inkomsten uit renten.

3.3 Guislain Balde (1613-1679)

Guislain Balde, de enige zoon van Joos en Louise De Rycke, is tweemaal in het huwelijk getreden. Op 11 oktober 1644 huwde hij met Anna De Vulder⁴⁸; bij wie hij een zoon Guislain Franchois (zie 3.4) en een dochter Jenne Marie won⁴⁹. Na het overlijden van Anna op 8 april 1650, hertrouwde hij waarschijnlijk nog in hetzelfde jaar met Margareta De Norman⁵⁰. Tijdens dit huwelijk zagen Jacques, Gillis Ignatius en Livyne Carolyne het levenslicht. Margareta De Norman overleed op 16 mei 1665. Guislain Balde op 2 april 1679.

Tijdens zijn leven vervulde hij twee termijnen op de Gentse schepenbanken: zowel in 1646 als in 1647 fungeerde hij als zevende schepen van de Keure. Hij was toen heer van Hooren(t)sche, een heerlijkheid in Bachte *int quartier van Deynse*⁵¹. Reeds vóór zijn tweede huwelijk had hij die heerlijkheid moeten belasten met 1500 pond groten kapitaal. Uiteindelijk zag hij zich in de jaren 1660 toch genoodzaakt om ze te verkopen⁵².

⁴⁴ Zoals we reeds zagen, ligt dit in de lijn van het leenrecht in het land van Dendermonde.

⁴⁵ RAG, Pottelsberghe nr. 83, *Liquidatie* (1637), f° 3v°.

⁴⁶ Zie bv. de staat van goed van Walrave Balde: RAG, Pottelsberghe nr. 84, f° 5 r° en 12 r°.

⁴⁷ RAG, Pottelsberghe nr. 87; Staat van goed, 1618, s.f.

⁴⁸ Hun huwelijkscontract werd daags voordien opgesteld: zie RAG, Pottelsberghe nr. 88.

⁴⁹ Jenne Marie Balde overleed op 2 maart 1680. Haar staat van goed in RAG, Pottelsberghe nr. 94.

⁵⁰ Het huwelijkscontract werd opgesteld op 26 september 1650.

⁵¹ Gehouden van het leenhof van Tielt.

⁵² Ze werd verkocht voor 2.416 pond 13 sch. 4 gr. aan Lievin Triest. Zie RAG, Piers de Raveschoot nr. 680 en RAG, Pottelsberghe nr. 91, f° 49 r°.

Zijn eerste huwelijk was bepaald geen slechte partij geweest. Zijn schoonvader Anthuenis De Vuldere was ridder in de Raad van State *in den Raedt Supreme vande Nederlanden ende Bourgoignen*; meer bepaald in Madrid bij de koning van Spanje⁵³. Baldes eerste echtgenote had van haar moeder Joanna Van Wychuus een goed geërfd, dat voor latere generaties van de familie Balde een steeds belangrijkere rol zou spelen. Het bevond zich te Wetteren aan de noordzijde van de Schelde tussen de huidige Tragelweg, Kapellen en de Kasterstraat⁵⁴. Het omvatte een mote met buitenverblijf (speelhuis), wallen, bruggen en brugpoort. Het mat 350 roeden (52 are) en was ca 1650 omgeven door plantsoenen, een haag, fruitbomen, opgaande bomen en een *krieckerye*. De staat van goed van Margareta de Norman vermeldt onroerend goed te Drongen, Grembergen, Huise, Desteldonk, Aalter, Heldergem, Ekkerghem (Gent), Vinderhoute, Melle, Anzegem, en Beveren-Waas naast het reeds bestaande patrimonium van Wetteren, Ruiselede, Deurle, Wijtschate en Noordschote⁵⁵.

De staat van goed na het overlijden van Guislain Balde (†2 april 1679)⁵⁶ herhaalt grotendeels de bezittingen van zijn vader in 1618: Merkem, Aarsele, Olsene, Wijtschate, Noordschote, Ruiselede, Nazareth/Deurle (nog slechts 28 bunder erve), de leenbodem van te Cattenaye en enkele percelen erve aldaar, en tenslotte ook het leen ten Wyngaarde.

In 1683 gingen Gillis Ignatius en Caroline Livine Balde, twee kinderen uit zijn tweede huwelijk, over tot een verdeling van een deel der gronden van te Cattenaye⁵⁷. Gillis Ignatius was sinds 1677 kapitein van een regiment infanterie; hij stierf in 1686⁵⁸. Caroline Livine Balde huwde in 1688 met Joris (George) Van Crombrugghe, een naam die in latere zakelijke en huwelijksallianties van de familie Balde regelmatig zal terugkeren.

De verdeling tussen Gillis en Caroline hield in dat de inkomsten van een zevental percelen die behoorden tot het patrimonium van te Cattenaye aan hen

⁵³ Anthuenis De Vuldere had de koning nog 4772 realen geleend, een zeer aanzienlijke som. Hij overleed vóór 1652.

⁵⁴ RAG, Pottelsberghe nr. 90, s.f. Vóór 1652 werden daar 56000 of 57000 *coreelsteen* geleverd, evenals 518 voeten gezaagd eikenhout en 4 eiken voor het gebinte: dus een vrij omvangrijke nieuwbouw.

⁵⁵ RAG, Pottelsberghe nr. 91 (1666).

⁵⁶ RAG, Pottelsberghe nr. 92 (1679).

⁵⁷ Jacques Balde was in 1683 al overleden, evenals Johanna-Maria Balde uit het eerste huwelijk van Guislain met Anna De Vulder.

⁵⁸ Staat van goed in RAG, Pottelsberghe nr. 96.

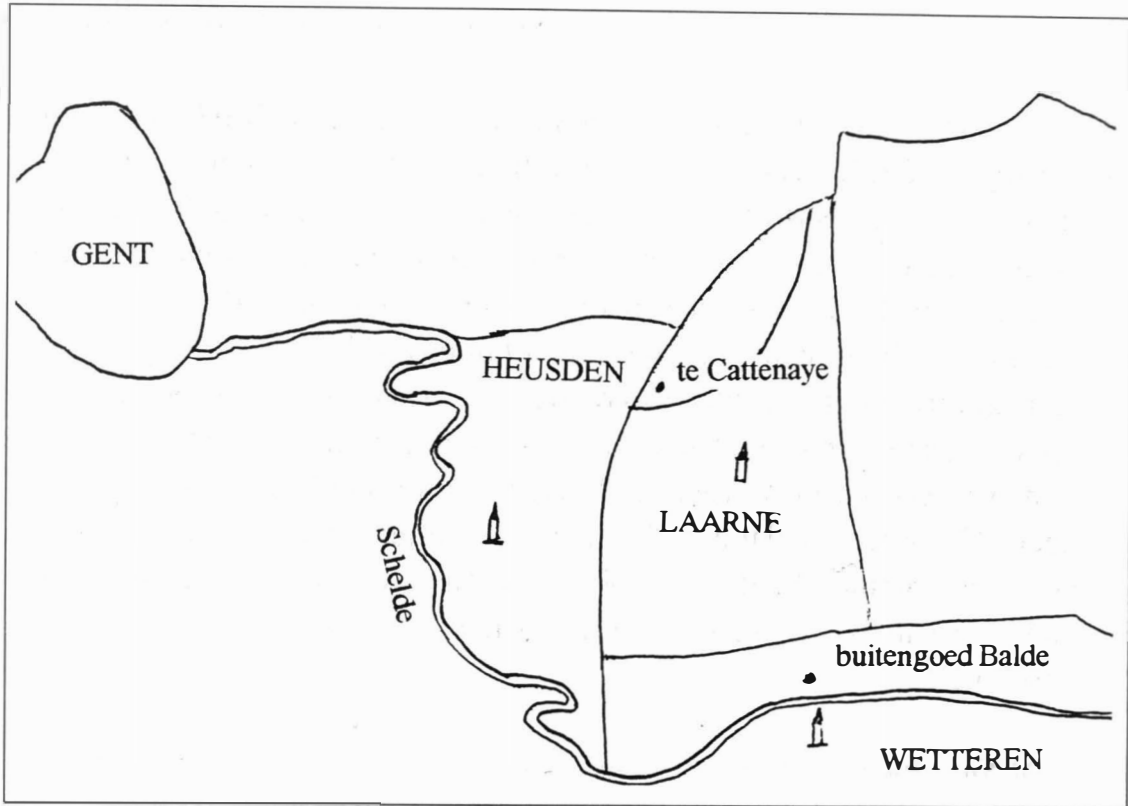

Fig. 3. Situering van te Cattenaye en het goed van de familie Balde te Wetteren.

en, later, aan het echtpaar Van Crombrugghe-Balde toekwamen. Deze situatie bleef decennia lang ongewijzigd. Na hun overlijden in het begin van de jaren 1740 gingen de percelen in kwestie over op hun achterneven en erfgenamen: Balde Guislain George (zie 3.6) en Johannes Francis Macharius, die reeds de rest van het patrimonium in te Cattenaye hadden geërfd van hun vader.

3.4 Guislain Francoys Balde (1649-1710)

Guislain Francoys Balde werd geboren op 5 november 1649 als oudste zoon van Guislain en Anna De Vulder. Zijn moeder overleed een half jaar later, zijn stiefmoeder toen hij nog geen 16 jaar oud was. Vijf jaar na het overlijden van zijn vader huwde hij in de Sint-Baafskathedraal te Gent met Marie-Antoinette de Giey (1684). Ter gelegenheid van dit huwelijk werd in hetzelfde jaar een huwelijkscontract opgesteld⁵⁹. Zijn echtgenote was een dochter van Pieter en

⁵⁹ Bewaard in RAG, Pottelsberghe nr. 97 (12 oktober 1684).

Franchoise Meynaert⁶⁰. Met korte tussenpozen zagen vijf kinderen het levenslicht: Guislain Gille (16/07/1685), Guille Livinus (09/01/1687), George Joseph (12/05/1688), Caroline Louise (31/07/1689) en Marie (04/02/1691).

Marie-Antoinette overleed uiteindelijk op 6 mei 1693 op 37-jarige leeftijd. Uit de staat en inventaris die na haar overlijden werd opgemaakt, blijkt dat de inkomsten van te Cattenaye op dat ogenblik gelijk werden verdeeld tussen

Een kanaaltje en scheepvaart langs te Cattenaye?

In 1670 richtten de parochiale besturen van Heusden, Laarne en Wetteren een verzoek aan hun vorst. Zij wilden de toestemming verkrijgen om in de regio Laarne, Ertbuur en Destelbergen een kanaaltje aan te leggen. Dit zou lopen van het *Pauken*⁶¹ *ende alsoo heynde tot den Colck te Laerne*. Men zou hiervoor de bestaande waterloopjes verbreden en verdiepen. Kleine schepen zouden dan *schipmes* kunnen aanvoeren, en daarnaast hout en andere waren inladen. Bovendien zou een marktschip passagiers naar de markt in Gent kunnen meenemen.

Het plan botste niettemin op heel wat tegenkating. Er werden onderzoeken gestart naar de wenselijkheid en de haalbaarheid van het project. In 1672-1673 kwam de kwestie zelfs voor de rechtbank van de Raad van Vlaanderen⁶². Bij het onderzoek bleek dat de grachten in goede staat waren en dat het waterpeil ervan lager lag dan dat van de Schelde. Een aansluiting van het *vaerdeken* op de Schelde kon dus niet garanderen dat men de meersen eromheen zou kunnen droog houden. Verder had het aanleggen van een kanaaltje ook financiële repercussies. De tegenstanders van het plan stelden dat niemand het algemeen nut van de onderneming kon aantonen. Zij verklaarden onomwonden dat de heer van Laarne de enige was die baat had bij het plan⁶³. De wethouders van Laarne hadden in zijn opdracht gehandeld, terwijl men de wet van Heusden en Wetteren in werkelijkheid niet eens had geraadpleegd in deze kwestie.

⁶⁰ Een afstammeling van de hoge adel uit de Franse Bourgogne en Champagne. Pieter de Giey (†1676) was in zijn leven *gouverneur der stede van St. Gilain* geweest. Over deze familie zie: G. Van Hoorebeke, *Le nobiliaire de Gand*, Gent, z.p., p. 55-68.

⁶¹ Heden nog bestaand toponiem te Heusden (Destelbergen) nabij de Schelde.

⁶² RAG, Raad van Vlaanderen nrs. 16126 en 16147. Zie tevens RAG, Sint-Pietersabdij II nr. 681.

⁶³ Gerard van Vilsteren, die in 1656 de heerlijkheid Laarne door aankoop had verworven.

Ook Guislain Balde, de toenmalige eigenaar van te Cattenaye, was helemaal niet opgezet met het plan. De aanleg van een vaart langs de gronden en het erf van de hoeve zou immers ter plaatse verregaande gevolgen hebben. Men zou afgraven: *vyf bunderen merch, den singel van syn huys, ofte mote met de boomen daerop geplant, ende ruyneren een pachtgoet van eenentwintig bunderen, twelcke sonder meerschen niet en can gebruyckt worden, ende in s' opposants, ende syns voorouders familie is gheweest over de twee hondert jaeren*. En snerend wees Balde de heer van Laarne met de vinger *den welcken over twee hondert jaeren, jae over vyfthien a zestien jaeren alhier niet bekend en is geweest*.

Wanneer we de situatieschets van fig. 1 bekijken, bemerken we dat Balde niet overdreef. De waterloop, die men wou omvormen tot een *vaerdeken* was de Maanbeek. Deze nadert te Cattenaye doorheen de meersen vanuit het zuidoosten tot op slechts een paar tientallen meter van de omwalling en de mote (Sectie D nr. 520). Verbreding van de Maanbeek had zeker het patrimonium langs die zijde aangetast. Maar het kanaaltje is er nooit gekomen.

Guislain Franchoy's Balde en zijn schoonbroer Joris Van Crombrughe⁶⁴. Enige tijd later kwam hij in conflict met de ontvanger van Wetteren naar aanleiding van de inkwartiering van militairen in zijn verblijf te Wetteren (1694)⁶⁵. Van dit domein is overigens een prachtige tekening uit 1701 bewaard⁶⁶. Het geheel is omgeven door een rechthoekige gracht. Het eiland erbinnen is door twee kleinere grachten in drie stukken van ongelijke grootte opgedeeld. Het speelhuis - met zeker 3 verschillende daken - staat op het middenste deel. Een brug gaf uit op de huidige Kasterstraat.

Voor zover wij weten heeft G.F. Balde geen openbaar ambt uitgeoefend. Hij overleed op 12 februari 1710. Volgens de staat van goed, die men twee jaar later opstelde, was hij eigenaar van leen- en erfgronden te Merkem, Aarsele, Ruiselede, Wijtschate, Noordschote, Wetteren, Kalken, Wevelgem, Bottelare en Ertbuur⁶⁷. In die tekst somde men ook de gebouwen op het erf van te

⁶⁴ RAG, Pottelsberghe nr. 98.

⁶⁵ Rijksarchief te Beveren, Wetteren nr. 286 (a). Dit gebeurde ten tijde van de Negenjarige Oorlog (1688-1697).

⁶⁶ Gemeente Wetteren, Historisch archief Wetteren nr. 1064. Metingboek 1701 (Wetteren - Noordzijde), *Eerste Caertblat* nr. 123. Met dank aan het gemeentebestuur van Wetteren voor de toestemming tot consultatie.

⁶⁷ RAG, Pottelsberghe nr. 99, *Staet ende inventaris* (23 april 1712).

Cattenaye op (zie volgend hoofdstuk). De vier overblijvende kinderen⁶⁸ verkavelden de goederen onder elkaar *by blinde lotte*⁶⁹; zo vielen Caroline Louise vier percelen uit het patrimonium van te Cattenaye toe.

3.5 Guislain Gille (1685-1713) en zijn broer George Joseph Balde (1688-1737).

Guislain Gille was de oudste zoon en als dusdanig *hoir feodal* van Guislain Frans Balde. Hij noemde zichzelf *heere van Wijngaerde*. Op 20 april 1712 kwam hij tot een overeenkomst met zijn broers: hij stond het leen te Cattenaye volledig af in ruil voor hun derde deel in de lenen van de familie te Wetteren op de noordzijde van de Schelde⁷⁰. Hij overleed evenwel minder dan een jaar later (25 februari 1713), nauwelijks 27 jaar oud. Op 20 januari had hij zijn testament opgesteld, en op 18 februari 1713, een week voor zijn dood, had hij al zijn gronden in Wetteren bij *donatio intervivos* aan zijn jongere zus Caroline Louise geschonken⁷¹. Enkel weken later stapten zijn broers Guille Livin en George Joseph naar notaris Martinus Debbaut te Gent; alwaar schriftelijk werd vastgelegd dat de broers de leengronden van te Cattenaye elk voor de helft zouden aanvaarden⁷².

Na verloop van tijd werd George Joseph de belangrijkste participant in de goederen te Ertbuur. Hij mat zichzelf in elk geval de volgende titels aan: *heer van Wijngaerde, Cattenheye, ten Poele*.

Hij zag het levenslicht op 12 mei 1688 als derde zoon van Guislain Franchoys en Marie-Antoinette de Giey. Hij huwde op 12 november 1712 te Gent met Marie-Isabelle-Guillielmine della Faille. Deze dochter van Jan Baptiste *heer der stede en ambachte van Assenede Eeclo etc* werd geboren te Gent op 4 juli 1684.

De eerste zoon van het echtpaar Balde-della Faille werd geboren op 13 februari 1713 te Gent; en kreeg de naam Guislain-Georges (zie 3.6). Later werd ook nog een zoon Joannes Frans Macharius geboren (5 mei 1724).

Tijdens de eerste jaren van zijn huwelijk vervulde George Joseph de functie van achtste schepen van Gedele (1713-1716)⁷³.

George Joseph overleed op 15 september 1737. Hij bezat nog steeds de 7 bunder

⁶⁸ Marie Balde was reeds voor 1712 overleden.

⁶⁹ RAG, Pottelsberghe nr. 99; verkaveling.

⁷⁰ RAG, Pottelsberghe nr. 99, *Staet ende inventaris* (23 april 1712), eerste kapittel, nota in margine.

⁷¹ RAG, Pottelsberghe nr. 100; *Staet ende inventaris* (25 februari 1713).

⁷² RAG, Pottelsberghe nr. 100; Uitgroting (15 april 1713).

⁷³ *Memorieboek der stad Gent, van 'tjaer 1301 tot 1737*, deel 3, Gent, 1857, p. 327-331.

leen in te Cattenaye, evenals ten Wijngaerde en nog enkele losse percelen leen op Ertbuur. Nieuw is dat hij aldaar een korenrente van 6 zakken per jaar had verworven op ongeveer 60 bunder (80 ha) land. Hij beheerde ook nog altijd het oude familiepatrimonium te Merkem, Aarsele, Olsene, Ruiselede, Aalter, Wijtschate, Noordschote en Wetteren. In de drie laatste parochies, evenals in Ertbuur en Melle, bezat hij ook nog erfgronden. En daarnaast had hij nog inkomsten uit rentes en leentienden⁷⁴.

Zoals gebruikelijk had zijn oudste zoon Guislain George recht op 2/3 van de leengoederen en de jongste op 1/3 ervan⁷⁵. Het leenverhef voor de leengronden van te Cattenaye gebeurde op 14 november 1737; een onkostennota hiervan is bewaard gebleven⁷⁶. De weduwe Marie Isabelle della Faille stierf op 31 maart 1743. Tot haar erfenis behoorde het goed te Vossenberghe in Ruiselede, 27 gemeten in Merendree, gronden in Zulzeke en Melden en nog enkel leentienden. Haar staat van goed werd afgesloten met een nadelig saldo van 1312 pond 19 sch. 1 gr.⁷⁷.

3.6 Guislain George Balde (1713-1780)

Na het overlijden van zijn moeder in 1743 legde Guislain George Balde een handboek aan met een overzicht van zijn bezittingen, en daarnaast de inkomsten die eruit voortvloeiden⁷⁸. Eens te meer valt aan de hand van deze bron op dat te Cattenaye slechts één parel is op de kroon van het familiepatrimonium. Zo verpachtte Guislain George te Aarsele *het goet ter Linden* (6 bunder), een hofstede te Melle (12 bunder), één te Deurle - Latem - Nazareth (30 bunder) en twee te Ruiselede: enerzijds het goed ten Vossenberghe (18 bunder) en anderzijds een van 24 bunder⁷⁹. Te Wetteren had hij nog een hofstede en een huisje bij zijn buitenverblijf, dat hij tot zijn woning had uitgekozen. Opvallend

⁷⁴ RAG, Pottelsberghe nr. 101; *Staet van goed* (9 november 1739).

⁷⁵ Joannes Frans Macharius Balde zou later in dienst treden als onderluitenant van zijne Koninklijke en Keizerlijke Majesteit. Omstreeks 1750 lag hij in garnizoen te Dendermonde.

⁷⁶ Stadsarchief te Gent, D'Hane Steenhuyse nr. 326.

⁷⁷ RAG, Pottelsberghe nr. 102; *Staet van goed* (3 maart 1746). Zij werd begraven door de *fraters Allexiaenen*.

⁷⁸ RAG, Pottelsberghe nr. 103: *Handboek van jor. Guislin Balde heere van Cattenaye van 1743 tot 1770*. In dit boek noemt hij zichzelf *heere vanden Wyngaerde, Catenaye, de ter Linden, St. Amelberge*.

⁷⁹ Het goed te Deurle en het anonieme te Ruiselede deelde hij met zijn broer. De laatste omschrijving verwijst naar de heerlijkheid van Amelberge in Ruiselede, die door het huwelijk tussen Joos Balde en Louise De Rycke in handen van de familie Balde kwam. Zie hierover A. Verhoustraete, *Feodaal overzicht van Ruiselede*, in: Appeltjes van het Meetjesland, 16, 1965, p. 121-122. Voor Vossenberge op Ruiselede: zie ibidem, p. 123.

is hiernaast de concentratie van gronden te Wetteren. Daar bezat Balde tientallen percelen aan beide kanten van de Schelde. Te Ertbuur bezat hij naast te Cattenaye nog eens 7 gemeten leen. Hierboven zagen wij reeds dat de inkomsten van de hoeve sinds de jaren 1680 onder 2 families werden verdeeld; Guislain George Balde was de eerste die vanaf omstreeks 1742 de inkomsten van het hof weer integraal ontving na het kinderloos overlijden van zijn verwanten. Zoals zijn voorouders had hij ook inkomsten uit renten.

Hij huwde te Gent met een dochter van de familie Van Crombrugghe. Thérèse Louise was in 1724 te Gent geboren als dochter van Emmanuel Jean (heer van Izegem en *Veerdeghe*) en Eléonora-Theresia van der Camere. Het huwelijk werd ingezegend op 23 april 1747⁸⁰. Het echtpaar kreeg één dochter: Marie Josepha Cornelia Balde zag het levenslicht te Gent op 21 juli 1752. Thérèse Louise Van Crombrugghe overleed op 9 mei 1769⁸¹.

Zoals zijn vader nam G.G. Balde verschillende functies waar op de Gentse schepenbanken; en dit onafgebroken van 1749 tot en met 1761⁸². Verder stond hij nog bekend als leenman van de Oudburg (1748 en 1759) en als baljuw en grootbaljuw van het Leenhof Sint-Pieters⁸³.

Gedurende verschillende decennia werkte hij met zaakwaarnemers uit de familie Van Crombrugghe. Die legden hem regelmatig rekeningen voor met onder meer posten van pachthoeves te Ruiselede, Deurle, Astene, Melle en te Cattenaye⁸⁴.

Op het einde van zijn leven deed G.G. Balde nog een opgemerkte schenking aan één van zijn kleinkinderen. Die schenking bestond uit⁸⁵:

- het *goet te Cattenheye*
- *'t goet ten Wyngaerde... dat men noemt den grooten en cleynen perrick*
- een *huys van plaisance* te Wetteren met bijhorende hofstede
- leengronden in Wetteren

⁸⁰ Enkele dagen na het afsluiten van een huwelijkscontract (bewaard in RAG, Pottelsberghe nr. 105).
⁸¹ Voor de staat van goed zie: RAG, Pottelsberghe nr. 106 (1770).

⁸² *Memorieboek der stad Ghent, van 'tjaer 1301 tot 1737*, deel 3, 1857, p. 362-367. Van 1754 tot en met 1759 was hij zelfs eerste schepen van Gedele.

⁸³ Voor de laatste functie zie RAG, Familiefonds nr. 7761. Hij ondertekende verschillende leenverheffingen met *G.J. Balde Decattenaye*.

⁸⁴ Met name waren dat: Van Crombrugghe Pieter (1743-1769), Jozef (1770-1791) en Lieven (1791, 1793, 1797). De bewaarde rekeningen zitten zeer verspreid: zie RAG, Pottelsberghe nrs. 24, 104 en 167. De relevante gegevens over te Cattenaye behandelen wij in hoofdstuk 4 (de pachters).

⁸⁵ De tekst werd reedsesignaleerd door J. Broeckaert, *Aanteekeningen over Wetteren getrokken uit het archief dier gemeente*, in: Gedenkschriften van de Oudheidkundige Kring van het Land van Dendermonde. Tweede reeks. Deel XI, 1905-1906, p. 188.

De schenker zou wel het *generael inkommen gebruyk ende usufruit* van alle schenkingen behouden voor de rest van zijn leven. Na zijn overlijden moest hetzelfde gelden voor zijn dochter Josephe Marie Balde. De begunstigde was Ignatius - Josephus - Antonius Van Pottelsberghe, de minderjarige zoon van Jan Baptiste Desiderius Van Pottelsberghe en Josephe Marie Balde.

Guislain George Balde bepaalde tevens dat, indien Ignatius zou overlijden zonder wettelijke erfgenamen, de schenkingen dan moesten overgaan naar de oudste zoon die na januari 1780 het levenslicht zou zien in het gezin van zijn dochter. En zeer nadrukkelijk wordt gestipuleerd: *ter exclusie vanden tegenwoordigen oudsten sone van de selve vrouw*⁸⁶. De tekst werd gepasseerd bij notaris Pieter Judocus Sartel *geadmitteert inden Raede van Vlaenderen*⁸⁷. Dit gebeurde op 25 januari 1780. Guislain G. Balde overleed een week later, op 1 februari.

De erfgenamen betaalden de administratieve onkosten van deze schenking, die hoog opliepen. Enerzijds 7 pond 14 sch. aan de griffier van Meulebeke voor het leenverhef en de kamerlinggelden, en anderzijds 42 pond 2 sch. 4 gr. *over de rechten, onderffenisse en erffenisse mitsgaeders verheffen van leenen relieven ende camerlinckgelden*⁸⁸.

Het leendenombrement werd gedateerd op 14 maart 1780; het werd ingediend bij Frederick Joseph Roelandts, baljuw van Meulebeke⁸⁹. Nadat tenslotte Jozef Van Crombrughe, de zaakwaarnemer van Balde, deze overdracht had ingebracht in de beheersrekening van 1782, verdween elke verwijzing naar de hoeve te Cattenaye in de rekeningen die deze ontvanger opstelde vanaf 1783⁹⁰.

⁸⁶ Die zelfs niet bij name wordt genoemd. Het kan echter niemand anders zijn dan Marie Frederic Joseph Van Pottelsberghe de la Potterie; die in 1772 in de Gentse Sint-Michielsparochie werd geboren.

⁸⁷ Een origineel in Stadsarchief te Gent, D'Hane Steenhuyse nr. 328 (25 januari 1780).

⁸⁸ RAG, Pottelsberghe nr. 24, rekening 29 januari 1782, s.f.

⁸⁹ Stadsarchief te Gent, D'Hane Steenhuyse nr. 328. Leenheer was toen Jean Joseph Gislain Ernest de Beer, baron van Meulebeke, Moorsele, enz...

⁹⁰ Zie voetnoot 88.

3.7 Jean Baptiste Désiré van Pottelsberghe de la Potterie (1740-1799) x Josepha-Marie-Cornelie Balde (1752-1801)

Josepha-Marie-Cornelie Balde⁹¹, enige erfgename van Guislain G. Balde, was nog geen 18 jaar oud toen zij op 21 november 1769 in het huwelijk trad met Jean Baptiste Désiré van Pottelsberghe de la Potterie. Hij was de zoon van Albert-Joseph, heer van la Potterie en Herlegem († 1741) en Marie-Robertine vander Meersche, vrouwe van Berchem († 1767). Eén jaar na het overlijden van zijn moeder legde hij een *Handt ende ontfanck bouck* aan van de goederen die hij van vaders- en moerszijde had geërfd. Korte tijd later kon hij ook de goederen van zijn vrouw aan de lijst toevoegen⁹². De lijst van zijn onroerend goed is werkelijk indrukwekkend. Eerst en vooral de *prochie, vrijhede en heerl. Berchem* (onder *Marck ende Ronne*). Daarnaast het leen La Potterie in Waasten/Warneton. En eveneens gronden in: Heist, *Schaerbeke* (te Aalst), *Maeckegem* (te Schelderode), Sinaai, Kruishoutem, Waregem, Beveren bij Oudenaarde, *Woubrechtghem*, *Gotthen*, *Peteghem Buyten*, Dentergem, *Thielt Buyten*, Aremberg Polder, Appels, Baasrode, Lebbeke, Aalter, Sint-Denijs, Afsnee, Sint-Martens-Latem, Drongen-Baarle, Oostakker, Lochristi, Sint-Pieters-Aalst, Schellebelle, Serskamp, Astene, Wetteren, Gentbrugge, Olsene, Deurle (18 bunder), Melle (16 bunder) en, uiteraard, het goed te Cattenaye⁹³.

J.B.D. Van Pottelsberghe *heere van La Potterie, Berchem, Herlegghem etca* bezat ook huizen in de Gentse Hoogpoort, Mortierstraat en Brabantdam. Zijn inkomsten uit obligaties en (lijf)renten waren aanzienlijk. Hijzelf stierf in de Gentse Brugstraat op 17 juni 1799, zijn echtgenote op 1 december 1801.

Livinus Van Crombrugghe maakte in 1803 nog een rekening over aan hun kinderen Frederic, Emanuel, Rosalie, Coleta (gehuwd met Charles Vanderbruggen) en nog 2 minderjarige broers, Josephus en Philippus⁹⁴.

3.8 Chrétien Emmanuel Ghislain van Pottelsberghe de la Potterie (1780-1858)

Ondanks de schikkingen van Guislain George Balde († 1780) is Ignatius Van Pottelsberghe nooit eigenaar geworden van te Cattenay: vermoedelijk is hij jong gestorven; alleszins vóór 1803. Na het overlijden van zijn moeder, de laatste Balde in die tak, legde Chrétien E.G. van Pottelsberghe de la Potterie in

⁹¹ Men treft de eerste twee voornamen ook in omgekeerde volgorde aan.

⁹² RAG, Familiefonds nr. 3252 (met index vooraan).

⁹³ De notities over de pachtinkomsten van dit goed vangen aan in 1781 en lopen door tot in 1803.

⁹⁴ RAG, Familiefonds nr. 2994.

1806 een handboek aan met een overzicht van zijn goederen⁹⁵. Tussen zijn onroerend goed vermelden wij polders (Canisvliet, Aremberg, Biervliet) en een sterke concentratie van huizen en percelen te Wetteren. Verder, zonder exhaustief te zijn: eigendommen te Sint-Pieters-Aalst, Zuiddorpe, Beveren (bij Oudenaarde), Berchem, Nukerke, Dentergem, Petegem, *Makegem*, Kruishoutem, Wetteren Ertbuur (te Cattenaye evenals nog 5 gemeten), Sint-Jans-Leerne, Latem, Bassevelde, Warneton, enz... Ook hij betrok verschillende inkomsten uit renten.

Hij huwde met Julie Marie Aspasia Rose d'Hane de Steenhuyse (1784-1835) te Gent op 27 april 1809. Aangezien dit een dochter was van Jan Baptiste (1757-1826), één van de meest vooraanstaande politici van zijn tijd⁹⁶, moet dit huwelijk sterk bijgedragen hebben tot zijn sociaal aanzien. Hij won bij zijn vrouw 3 kinderen: Amedée Marie (1810-1874), Camille Frédéric (1816-1872) en Gabrielle Marie (1823-1862).

Hij was zeer bedrijvig op politiek vlak. Zijn loopbaan begon op lokaal vlak als gemeenteraadslid van Gent (1809-1822); in de periode 1822-1830 nogmaals, maar dan te Wetteren. Hij was er later schepen van 1836 tot aan zijn overlijden in 1858. Daarenboven was hij lid van de Provinciale Staten (1816-1830), en provincieraadslid van september 1836 tot eind mei 1846⁹⁷. Zijn zoon Amedeus trad na hem op menig terrein in zijn voetsporen.

3.9 Amedeus Maria van Pottelsberghe de la Potterie (1810-1874).

De oudste telg van Chrétien van Pottelsberghe werd geboren op 18 december 1810. Hij huwde te Gent met Maria Nathalia Ghislina de Clerque de Wissocq (21 juni 1837). Zij was de dochter van burggraaf François Auguste Marie Cornélie en Eugénie Marie Ghislaine della Faille. Zij werd geboren op 24 augustus 1815 en stierf op 22 april 1890. Wederom een huwelijk in de hoogste sociale kringen. Het echtpaar had 3 kinderen: Valerie Marie Ghislaine (1839-1902), Armand Camille (°1846) en Werner Charles (° 1852).

Amedeus van Pottelsberghe was actief als politicus op lokaal en provinciaal

⁹⁵ Stadsarchief te Gent, D'Hane-Steenhuyse nr. 210 (met losse index).

⁹⁶ Zie over hem: L. François, *Jean-Baptiste d'Hane de Steenhuyse (Gent, 1757-Gent, 1826), een conservatief edelman tussen Ancien Régime en Hedendaagse Tijd*, in: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 43, Nieuwe reeks, 1989, p. 191-209.

⁹⁷ N. Lehoucq en T. Valcke, *De fonteinen van de Oranjeberg. Politiek-institutionele geschiedenis van de provincie Oost-Vlaanderen van 1830 tot nu*. Deel 2. Biografisch repertorium, Gent, 1997, p. 392. Voor zijn benoemingsakten zie Stadsarchief te Gent, D'Hane-Steenhuyse nr. 10.

vlak: te Wetteren was hij gemeenteraadslid en schepen van 1858 tot 1874, het jaar van zijn overlijden. Hij was provincieraadslid van juli 1848 tot 1874. Van strekking was hij liberaal⁹⁸.

Naar zijn bezittingen is nog geen systematisch onderzoek verricht. We weten enkel dat hij in 1860 te Laarne, wijk Ertbuur, bijna 26,5 ha bezat in het goed te Cattenaye (zie verder onder hoofdstuk 4). Wie van zijn kinderen dit goed heeft geërfd weten we niet.

Amedeus woonde te Wetteren; in zijn laatste levensjaren liet hij zich aldaar een nieuw kasteel oprichten⁹⁹.

3.10 De eigenaars van te Cattenaye in de 20ste eeuw.

Volgens een schrijven van notaris Jacques Vander Eecken berust het goed te Cattenaye in de familie sedert 1932¹⁰⁰. Op het einde van de 20ste eeuw staat mevrouw Cyrille Pomerantseff - Vander Eecken, met verblijfplaats te Sao Paulo in Brazilië, als eigenares bekend.

4. DE PACHTERS EN HET DAGELIJKS LEVEN OP DE HOEVE

De meeste pachtersnamen van te Cattenaye duiken pas op vanaf de 16de eeuw¹⁰¹. Na de pachters uit de familie De Scheerere (Boudin en zijn zoon Willem) zwijgen de bronnen lange tijd over de uitbaters van de hoeve.

Niet eerder dan in het begin van de jaren 1630 treffen we een eerste pachtersnaam voor de 17de eeuw aan. GUILLE MICHIELS was nog 80 pond gr. verschuldigd aan de familie Balde voor de jaren 1632 en 1633¹⁰². De pacht som bedroeg 40 pond gr. per jaar en moest worden voldaan op 1 oktober (*Baefmisse*). Zijn pachttermijn was beëindigd; waarschijnlijk bedroeg die 6 jaar.

JAN SCHEPENS volgde hem op vanaf 1 oktober 1633. Hij mocht het goed beheren voor de som van 60 pond groten per jaar, evenals 6 stenen vlas en 200 eieren, luidens het contract van 28 december 1633¹⁰³. Wanneer Jan Schepens overleed of het goed verliet is ons niet bekend¹⁰⁴.

⁹⁸ N. Lehoucq en T. Valcke, *o.c.*, p. 391-392.

⁹⁹ Stadsarchief Gent, D'Hane Steenhuyse nr. 343.

¹⁰⁰ Brief aan de auteur d.d. 18 november 1997. Volgens een mondelinge overlevering bij de familie Strobbe, pachters van het goed sinds de Eerste Wereldoorlog, zou het goed omstreeks 1923 in Frankrijk per venditie verkocht zijn. Het veranderde toen van eigenaar voor de som van 100.000fr.

¹⁰¹ J. De Wilde, *De enclave Ertbuur ...*, p. 36-37.

De volgende pachter luisterde naar de naam PIETER MAES. Op 9 oktober 1645 behoorde hij tot de *insetenen van het gehuchte van Ertbuer*¹⁰⁵. Hij betaalde aan Guislain Balde 45 pond gr. per jaar, 100 roggeschoven en 200 *cloppelynghen* (of 11 gulden als tegenwaarde). In 1652 is hij nog een pachtsom verschuldigd die hij had moeten voldoen op Kerstavond 1649. Waarschijnlijk werden gedurende zijn pachttermijn open rondte Cattenaye bomen aangeplant voor de niet geringe som van 17 pond gr.¹⁰⁶. Pieter Maes overleed te Ertbuur op 3 maart 1654. Hij liet een weduwe (Betten Caillewe) en 2 kinderen achter. Na zijn overlijden werd een eerder bondige staat van goed opgesteld¹⁰⁷.

Wat het woonhuis betreft, maakte men nog geen onderscheid tussen de verschillende vertrekken. Enkel de zolder werd expliciet vermeld toen men daar enkele voorraden registreerde. Er lagen 6 maten boekweit en 3 zakken lijnzaad. Elders vond men 3 meukens vitsenen en 4 meukens erwten (*herreweten*). In de schuur lagen 6 zakken haver, 2600 mandelen koren met de schachten, gezwingeld en ongezwingeld vlas.

In de stallen stond een paard dat met de tuigage 18 pond gr. waard was. Pieter Maes kweekte een niet nader aangegeven aantal koeien en runderen met een totale waarde van 24 pond gr., één zeug met 9 biggen (4 pond gr.), een vet varken (4 pond gr.) en nog enkele eenden en hoenderen.

In huis stonden spinnewielen. Op het erf bemerkte men een wagen met *cas* en *mesberders*, een ploeg, eggen, een kar, kruiwagen, enz... Kortom: een uitrust-

¹⁰² RAG, Pottelsberghe nr. 83, *Staet ende inventaris* (1637).

¹⁰³ RAG, Pottelsberghe nr. 83, Liquidatie (1637). We hebben geen contracten, recenter dan de 16de eeuw, teruggevonden.

¹⁰⁴ Er overleed een Jan Schepens fs Jonas te Heusden op 19 juli 1643 (Jonas Schepens was grootgrondbezitter te Laarne in de 16de eeuw). Een andere Jan Schepens stierf eveneens te Heusden op 30 mei 1646. Van de pachter op te Cattenaye hebben we een korte onkostennota voor het vellen van bomen, het maken van brandhout, het afhalen van bier, gelagkosten, de levering van een zak tarwe en de levering van 100 mutsaarden hout. Zie RAG, Pottelsberghe nr. 83; losse nota d.d. 24 december 1636.

¹⁰⁵ Gemeente Wetteren, Historisch archief Wetteren nr. 1061.

¹⁰⁶ RAG, Pottelsberghe nr. 90, *Staet van goed* (1652).

¹⁰⁷ RAB, Wetteren nr. 36/23. Staat van goed 12 november 1654. Het opsporen van de Staten van goed omtrent te Cattenaye gebeurde met behulp van J. Clinckspoor, *Indices op de staten van goed van de prochie en heerlijkheid van Wetteren. Inbegrepen de aanhangsels Ertbueren Ravenschoot 1609-1795*, Wetteren, 1974, alsook idem, *Indices op de staten van goed van de prochie en heerlijkheid van Wetteren*. Deel 2 (aanvulling) 1653-1795, Handzame, 1979.

Het dient evenwel gezegd dat in de vier relevante staten van goed de naam van de pachthoeve nooit werd opgetekend. Toewijzing was evenwel mogelijk door de vermelding van (hoge) pacht schulden aan de familie Balde, het vermelden van de typische perceelsnamen in de lening en lating (zie hoofdstuk 2), en het voorkomen van de pachtersnaam in andere, gelijktijdige documenten.

ting die men toen enkel op de betere hoeves aantrof.

De totale landprijs bedroeg 100 pond 3 sch. 1 gr.¹⁰⁸. Een opmerkelijk gegeven is dat men in deze staat de prijs van de *schuere met de poorte en het waghenhuys* tot de baten van de pachter rekende: dit bewijst dat die toen waren opgericht met pachterskapitaal¹⁰⁹.

Het totaal van de baten in dit sterfhuis bedroeg 266 pond 17 sch. 3 gr.; de kommer daarentegen haalde 209 pond 8 sch. 4 gr. Van dit laatste nam de achterstallige pacht ten voordele van de heer Balde 78 pond 6 sch. 8 gr. (37%) in. Maar het merendeel van de schulden bestond toch uit onbezette rentes of obligaties: 124 pond gr. of bijna 60%. Verder was het gezin nog dienstloon verschuldigd aan het personeel: Chatelyne Bauwens (3 pond gr.) en Lieven Van Houcke (26 sch. gr.)

Het zoontje van Pieter Maes was slechts 11 jaar oud toen zijn vader stierf. Eénmaal volwassen zou hij in de voetsporen van zijn vader treden.

Wat de kwart eeuw na het overlijden van Pieter Maes betreft, zijn we slecht ingelicht over de pachters van te Cattenaye. Eén nota leert ons dat in het midden van de jaren 1660 PIETER DE WILDE aldaar bedrijvig was: in 1666 moest hij nog de pacht vervallen op Kerstavond 1664 betalen. Er bleef nog 32 pond groten van de totale pachtsom te voldoen¹¹⁰. Wellicht was hij gehuwd met de weduwe van Pieter Maes: wij kennen in elk geval een huwelijk tussen Pieter De Wilde fs Joris en Elisabet De Caluwe.

Over JAN MAES' activiteiten op te Cattenaye zijn we dan weer beter ingelicht. De oudste bekende vermelding van zijn bedrijvigheid op het goed dateert van 1679, maar hij kan natuurlijk eerder als uitbater op het goed gestart zijn¹¹¹. In 1683 vond men op het erf van te Cattenaye het *beste Rookhuys, poorte ovenbuer, duyfhuys ende de beste schauboom*¹¹². Jan Maes was actief op uiteenlopende gebieden. In 1683 was hij deken van het *Gulde van Ste Sebastiaen*

¹⁰⁸ Hieronder verstond men: de onkosten door de boer gemaakt inzake bewerking (ploegbeurten), bemesting en bezaaiing van het land. Ook de waarde van de houtkanten werd meegerekend. In onderhavig voorbeeld ging men niet in detail daarop in.

¹⁰⁹ Een kaart uit het midden van de 17de eeuw vermeldt nog *tpacht van Pr Maes* (zonder tekening of plattegrond); zie RAG, Kaarten en plans nr. 2539 (foutief gedateerd in 1680).

¹¹⁰ RAG, Pottelsberghe nr. 91, Staat van goed (1666), f° 20 v°.

¹¹¹ RAG, Pottelsberghe nr. 92, *Staet ende inventaris* (1679).

¹¹² RAG, Pottelsberghe nr. 92, Liquidatie (1683).

te Heusden¹¹³. Een steekproef voor de jaren 1680 wees uit dat hij occasioneel als schepen zetelde in de vierschaar van Wetteren; verder onderzoek is in deze nog gewenst¹¹⁴.

Jan Maes was gehuwd met Cathelyne De Wilde, dochter van Jan. Zij overleed te Ertbuur op 29 september 1695. Zij werd begraven in de kerk van Heusden, wat een betere status laat vermoeden. Aangezien het echtpaar nog 2 minderjarige dochters had, stelden de deelvoogden voor de wet van Wetteren een staat van goed op¹¹⁵.

In dit document ging vrij veel aandacht naar de landprijs, door Rogier Moreels bepaald op 95 pond 16 sch. 6 gr. Op de meeste beschikbare gronden was koren en tarwe gezaaid; hier en daar is er sprake van loof. Een drietal percelen was bezet met *haveren stoppelen*.

In het huis en in de schuur lagen behoorlijk wat voorraden:

- 23 zakken boekweit en 4 zakken lijnzaad ter waarde van 16 pond 10 sch. gr.
- 9 zakken gedorst koren + 2 zakken *swynaert*: 12 pond 2 sch. 8 gr.
- 80 *manders* (schoven) tarwe met de schachten: 26 pond 3 sch. 4 gr.
- een niet nader aangegeven hoeveelheid ongedorst koren in de schuur: 30 pond
- ongeveer 50 *manders* haver met de schachten: 8 pond 8 sch. gr.
- ongeveer 6 meukens vitsenen
- klaverzaad (*ongedosschen*), en *wat plandt herten en plant boonen*: 1 pond 13 sch. 4 gr.
- vlas (geboot en ongeboot) en een hoeveelheid hooi: 19 pond gr.

Het hout was belangrijker dan nu het geval is: men noteerde *spinsen, rolingen, blocken, schelfpeersen, weeren rontsom het hof* ter waarde van 24 pond 3 sch. 4 gr.

De veestapel bestond uit:

- 2 paarden *achter afgeslegghen*: 40 pond sch. gr.
- 7 koeien met een *rendeken*: 36 pond sch. gr.
- 1 zeug, twee *nuyelynghen ende seven vigghens*: 14 pond 16 sch. 8 gr.

¹¹³ RAG, Pottelsberghe nr. 92, Liquidatie (1683).

¹¹⁴ De enclave Ertbuur moest immers doorlopend een schepen afvaardigen voor de vierschaar van Wetteren, waarvan zij op administratief en juridisch vlak afhing.

¹¹⁵ Rijksarchief te Beveren, Wetteren nr. 33, f° 199v°-205v° (1 december 1695). Eén meerderjarige dochter was reeds weduwe van Joos Bracke.

Jan Maes probeerde als imker wat honing te winnen: hij had 2 *staken bien*. Bij het grotere landbouwgereedschap vallen de wagen, de ploeg, de eg en de slede op.

De huisnijverheid was op het hof vrij belangrijk: zo stonden er 4 spinnewielen met toebehoren, en er lagen 33 *pond ghesoden ende onghesoden vlassen ende wercken gaeren*.

Het gezin genoot een zekere welstand: naast 3 kafbedden bezat het 2 pluimbedden. Maar vooral: in huis was 27 pond 13 sch. 4 gr. aan contant geld aanwezig, 2 gouden ringen en een zilveren oorijzer.

Het batig saldo van de staat liep op tot 478 pond 13 sch. 4 gr. De schulden lagen heel wat lager: 92 pond 11 sch. 11 gr. Van de laatste post namen de pachtachterstallen bijna 40% in: voor 20 pond sch. gr. aan de heer van Crombrugghe voor land en meerspacht en 15 pond 10 sch. landpacht aan de heer Balde. Bij het laatste bedrag werd een *quytschelt* in acht genomen: dit laatste kan wijzen op moeilijkheden tijdens de Negenjarige Oorlog (1688-1697), nefaste weersomstandigheden of een terugbetaling vanwege de eigenaars voor geleverde prestaties.

Van de opdeling van de pachtinkomsten van te Cattenaye tussen 2 families bestaan nog voorbeelden¹¹⁶. In 1692 betaalde Jan Maes 24 pond gr. pacht aan de twee bovengenoemde families tesamen; waarbij elk recht had op de helft van de pachtsom¹¹⁷. In 1712 gold deze verhouding nog altijd, maar de pachtsom bedroeg toen 26 pond gr.¹¹⁸ In die periode werd een deel van de gronden rond te Cattenaye gepacht door Mattheus De Wilde¹¹⁹.

Wat het jaar 1712 betreft, beschikken we over een unieke prijsschatting van de gebouwen op het goed van de hand van Charles Elewaut¹²⁰:

- het woonhuis, in staande waarde, was 60 pond gr. waard
- de schuur: 40 pond gr.
- het wagenhuis op de westkant van het huis in staande waarde: 2 pond gr.
- de stal op de oostzijde van het huis: 3 pond gr.

¹¹⁶ Zie voor deze opdeling reeds hoofdstuk 3.3.

¹¹⁷ RAG, Pottelsberghe nr. 98, Staet ende inventaris (1693).

¹¹⁸ RAG, Pottelsberghe nr. 99. In 1708-1709 bedroeg de pachtsom eveneens 26 pond gr. per jaar, waarvan J. Maes 12 pond gr. werd kwijtescholden; onder andere 30 sch. voor gepresteerde *dachueren* en voorgeschoten geld.

¹¹⁹ Dit is het enige voorbeeld van gedeelde pacht dat wij voor te Cattenaye aantreffen. De oorlog van 1701-1713 was hier misschien niet vreemd aan.

¹²⁰ RAG, Pottelsberghe nr. 99.

- de varkenshokken: 5 pond gr.
- de oven: 2 pond gr.
- de poort, in staande waarde: 20 pond gr.

Tenslotte werden ook alle bomen op en rond het erf geschat op 21 pond 12 sch. gr. In tegenstelling tot 1654, toen de schuur, de poort en het wagenhuis waren opgericht met pachterskapitaal, waren die gebouwen in 1712 volle eigendom van de eigenaars. Zeer belangrijk is de vermelding *in staende weerde* voor verschillende gebouwen op het erf. Het toont aan dat zij in die periode nog opgericht waren in vakwerk, en nog niet in baksteen. Dit geldt dus zowel voor het woonhuis als de poort. De verstening ervan vond dus later plaats.

Jan Maes overleed te Ertbuur op 20 oktober 1721. Zoals zijn vrouw werd hij in de kerk van Heusden begraven. Hij was op 78-jarige leeftijd nog actief als schrijver (*scriba*).

Enkele jaren later vervaardigde landmeter P.J. Benthuis een overzichtskaart van de enclave Ertbuur, met een aanduiding van de verschillende types van gronden (land, meers en heide)¹²¹. Te Cattenaye duidde hij enkel bij name aan, zonder een tekening van het site te geven.

ADRIAEN AELTERMAN was de volgende pachter van te Cattenaye. Wat deze pachter betreft, beschikken we over een staat van goed die na zijn overlijden (14 december 1733) werd opgesteld¹²². De vader van de overledene, die op dat ogenblik burgemeester van Heusden was, werd voogd over de vijf minderjarige kinderen van zijn zoon bij Joanna Van Laecken, dochter van Lieven.

Eén van de belangrijkste posten van deze staat is de landprijs. Die bedroeg 123 pond 4 sch. gr., of 43% van het batig saldo van dit sterfhuis. Zoals zijn voorgangers bezat Aelterman heel wat vee. Twee paarden, vijf koeien en twee *renders* (waarde: 21 pond gr.), 1 varken met 9 *vigghenen* (4 pond 10 sch. gr.), en verder nog wat pluimvee: een haan en dertien hoenderen (9 sch. 8 gr.).

In de gebouwen op het erf lagen tarwe, koren, vlas, haver en drie zakken lijnzaad. Er stond tevens een houtmijt met 2500 *mutsaert* ter waarde van 15 pond gr.

Het grote landbouwmateriaal (landwagen, ploeg, eggen, slede en *sturtekeire*) ontbrak ook hier niet.

¹²¹ RAG, Kaarten en plans nr. 2528 (1725). Hij onderscheidde in totaal 21 secties in de enclave; de gronden behorend tot te Cattenaye vielen onder de secties nrs. 3 tot en met 5.

¹²² Gemeente Wetteren, Historisch archief Wetteren nr. 89/21 (20 mei 1734).

Ook voor de huishouding werd tijd en plaats ingeruimd: naast 2 spinnewielen stond er in huis een weefgetouw, dat met de toebehoren 2 pond gr. waard was. Het echtpaar liet zich bijstaan door een dienstknecht (Guilliaeme De Rocker) en *dienstmaerte* (Pieternelle Baete). Beiden hadden naast hun dienstloon recht op enkele ellen lijnwaad.

In huis werden ook enkele luxevoorwerpen opgemerkt: een boek met een zilveren slot, 2 gouden ringen, een paar zilveren gespen en een dito oorijzer. Daarnaast telde men nog 7 pond 10 sch. gr. contant geld. Voor de veiligheid bezat Aelterman een *fusicque*.

In dit huishouden bedroeg het batig saldo 285 pond sch. gr.; de kommer bedroeg dan weer 133 pond 6 sch. 4 gr. De huis- en landpacht ten voordele van de heren Balde en Van Crombrughe nam hier de voornaamste plaats in: 88 pond gr. voor twee jaar (65% van het totaal van de schulden).

De overledene werd in de kerk van Heusden begraven.

Aelterman werd opgevolgd door JOANNES DE PAUW. Blijkens een telling van 26 april 1738 waren op zijn hofstede 3 spinsters werkzaam¹²³. In 1739 bedroeg de pachtsom 34 pond gr./jaar. Hiervan gingen 22 pond gr. naar de familie Balde, en 12 pond gr. naar George Van Crombrughe¹²⁴.

Reeds in het begin van 1738 had De Pauw 3 jaar pachtachterstand; hij hield het dan ook na één pachttermijn van zes jaar voor bekeken. Uit die periode stamt een document dat ons wat meer inzicht verschaft in de praktijk van lening en lating¹²⁵. In de persoon van ADRIAEN DE WILDE werd een nieuwe pachter gevonden. De prijzije van *pachters recht* geschiedde door Lieven Bracke en J. Ackerman. Zij bepaalden de prijs van *vette labeur saet overschieten als verwasch van haute met eene laeghe onghemaekt haut binnen hove jeghens het swinghelcot midsgaeders het haut ghemaect ende onghemaeck (sic) liggende op den singhel alsmede het mes binnen hove* bevonden op 131 pond 6 sch. 3gr. Maar enkele gronden van het goed waren *gheinnondeert... gheweest door den overvloed der waeteren*¹²⁶: daarom werd een afslag van 9 pond 3 sch. gr. toegestaan.

¹²³ Gemeente Wetteren, Historisch archief Wetteren nr. 1082.

¹²⁴ RAG, Pottelsberghe nr. 101, Staat van goed (9 november 1739). Voor de verdeling der inkomsten zie reeds hoofdstuk 3.3.

¹²⁵ Stadsarchief Gent, D'Hane Steenhuyse nr. 326.

¹²⁶ Te Ertbuur en het noordwesten van Laarne was watersnood een regelmatig terugkerend probleem: zie E. Schepens, *Wateroverlast in Laarne*, in: Castellum IV nr. 1, 1987, p. 32-45. In 1740 moest men te Laarne het Bankgat en de Kolk beveiligen tegen de wateroverlast (p. 34).

Op 6 maart 1741 werd de prijszije door de schatters, door *afscheeder* Joannes De Pauw en door Adriaen De Wilde *als ancommenden pachter* vastgelegd op 122 pond 3 sch. 3 gr. Enkele dagen later kwamen laatstgenoemden opnieuw samen. De Pauw stond nogmaals een vermindering van 11 pond 3 sch. 3 gr. toe omdat enkel percelen eerder dun bezaaid waren (*bestaen met weynigh saeygraen*). Na deze verzaking diende De Wilde de som van 111 pond gr. te betalen aan de eigenaars. Dit gebeurde volgens de volgende verdeelsleutel: 67 pond 10 gr. aan Guislain George Balde (ongeveer 60%) en 43 pond 19 sch. 2 gr. (ongeveer 40%) aan Pieter Van Crombrugghe als gevolmachtigde voor mevrouw Van Crombrugghe¹²⁷.

Volgens de aantekeningen van Guislain George Balde werd te Cattenaye aan De Wilde verhuurd vanaf Kerstavond 1740; en dit voor de som van 34 pond gr.¹²⁸. Zijn enige pachttermijn viel volledig tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog (1740-1749). In 1748 genoot men te Ertbuur vermindering van belastingen vanwege *leveringhen ende logement van militaire volckeren*¹²⁹.

Op 6 oktober 1748 overleed Adriaens echtgenote Jacqueline Arents. Zij liet 4 kinderen achter die tussen de twee en tien jaar oud waren. De staat van goed werd meer dan een jaar later opgesteld¹³⁰. Eens te meer ging in dit document veel aandacht naar het *pachters recht*. Livinus Bracke, baljuw van Destelbergen, volbracht de *metinghe vesitatie ende calculatie* die uiteindelijk 139 pond 6 sch. 9 gr. bedroeg.

De veestapel was, zoals bij de voorgaande staten, behoorlijk uitgebreid:

- 2 paarden met hun harnas, plus een veulen (waarde: 36 pond gr.)
- 5 koeien, een *queekelinck met twee mescalvers* (39 pond)
- 2 mestvarkens

Dankzij deze bron weten we dat het woonhuis op het erf omstreeks het midden van de 18de eeuw ingedeeld was in een zuidkamer, een keuken, een voute, een kelder, de zolder en een oostkamer. De zuidkamer en de voute werden gebruikt als slaappleats voor de kinderen en de *maerte* Angeline Dierick. De oostkamer werd, gezien de aanwezigheid van een koffer, kleerkast, tafel en slaapkoets, als beste kamer gebruikt.

¹²⁷ Eigenlijk: Caroline Livine Balde, die korte tijd later zou overlijden (zie hoofdstuk 3.3).

¹²⁸ RAG, Pottelsberghe nr. 103, s.f. De 7 bunder leen golden 24 pond gr. per jaar. Zie RAG, Pottelsberghe nr. 102, Staat van goed Marie Della Faille (3 maart 1746), s.f.

¹²⁹ In oktober 1747 werd Jan Vermeulen in de enclave door Franse soldaten doodgeschoten.

¹³⁰ Gemeente Wetteren, Historisch archief Wetteren nr. 104/10 (27 november 1749).

Er bestond een grote diversiteit binnen de op het erf aanwezige voorraden: een halve zak koren, tarwe, rogge, 8 zakken boekweit, een hoopje gerst, een hoopje *eirtappels*, 200 mangelen koren, wat varkensvlees, erwten, vitsenen en een zak *roomsche boonen*. Vlas was bij deze pachter in dat jaar zeer belangrijk: er lag gezwingeld vlas, 136 banden vlas en nog eens *dry sacken lijnsaet noch ligghende in syne knippenen*. Ook voor klaver had hij zaaigoed: *omtrent ses meutjens claeversaet, synde noch in de botten*. Het hooi vond men op de schelf, maar er stond ook nog een hoeveelheid op de hofstede in een *hoper* (opper, hooimijt).

Adriaen De Wilde gebruikte naast zijn handgereedschap een landwagen, een ploeg, een slede, twee eggen, een *waeghewijte* en een kruiwagen.

Enige huisnijverheid werd verricht aan het spinnewiel in de keuken: men trof er twee soorten lijnwaad aan¹³¹. Gezien de onveilige tijden had de pachter zich ook een *fusicque* aangeschaft.

Het batig saldo van deze staat bedroeg 445 pond 12 sch. 8 gr.; de schulden 215 pond 4 sch. 9 gr. Zoals bij de voorgaande pachters namen ook deze keer de pachtachterstallen een belangrijke plaats in. Eigenaar Balde had nog recht op twee jaar *huys, lant ende meirschpacht* waarvan de laatste termijn op Kerstavond 1748 verstreken was. De pacht bedroeg nog steeds 34 pond per jaar; maar de eigenaar stond een vermindering toe van 4 pond op de totale som.

Een tweede zware schuld bestond uit een onbezette lening. Adriaen De Wilde had bij een zekere Tielens de som van 50 pond *steirck wisselgelt* geleend. Dit kapitaal was nog niet terugbetaald, en met de interesten kwam het verschuldigde bedrag op 58 pond 6 sch. 8 gr.

Jacqueline Arents had geen onroerend goed in het huwelijk ingebracht. Tijdens het huwelijk waren ook geen goederen verworven. A. De Wilde was gerechtigd in een gedeelte van twee hofsteden; één te Laarne en één op Ertbuur.

Hij bleef op het hof tot de winter van 1749-1750. De *aencommenden* pachter loste in 2 beurten de pachtachterstand van zijn voorganger af: hij betaalde 68 pond gr. op 20 mei 1750, en nog eens 34 pond gr. op 3 juni 1751 (voor de pacht van het jaar 1749).

PIETER VANDER VENNET was de nieuwe uitbater. Hij was gehuwd met Judoca Colman (16 april 1750) bij wie hij in de periode 1751-1768 negen kinderen won, die alle te Heusden werden gedoopt. Dit gezin bleef op het goed tot en met 1774. Voor onze streken was dit integraal een vredesperiode. Deze

¹³¹ Namelijk aan 11 stuivers en 14 stuivers per el.

gunstige toestand zien we dan ook sterk weerspiegeld in de stijgende pachtprijs. Tot 1764 bedraagt die 34 pond gr. Tot in 1768 is die verhoogd tot 42 pond gr. In 1768 werd die opnieuw opgetrokken tot 60 pond gr.; dus een stijging van bijna 50% ten opzichte van de vorige pachtsom. Ook nadien, bij de volgende pachter, zou de pachtprijs blijven toenemen (zie verder). Wij constateerden dat Vander Vennet zijn pacht gemiddeld met 15 maanden vertraging betaalde; meestal tijdens de wintermaanden.

Voor de periode van ca 1745 tot 1765 beschikken we over de bondige notities van Guislain G. Balde betreffende al zijn onroerend goed¹³². Voor de periode 1754-1782 bestaan daarnaast talrijke beheersrekeningen, waarin onder meer sprake is van te Cattenaye¹³³. Vijftien van die rekeningen werden opgesteld door Pieter Van Crombrugghe (periode 1754-1767), nog zeventien andere (1768-1782) door Jozef Van Crombrugghe *over jor. Guislain George Balde heere van Cattenaye Wyngaerde etca*. Vermoedelijk kon laatstgenoemde onvoldoende tijd vrijmaken voor het beheer van zijn goederen - hij fungeerde bijvoorbeeld vanaf 1749 als schepen van Gent - en had hij binnen de familie een vertrouwensman gezocht en gevonden om die taak op zich te nemen.

De beheersrekeningen verraden heel wat over het reilen en zeilen op de hoeve; bij thema's als metselwerk en reparaties of het rooien en aanplanten van bomen tijdens het pachterschap van Vander Vennet blijven we dan ook even stilstaan.

1) onderhoud van de gebouwen

Er is sprake van niet nader omschreven reparaties in 1748, 1753, 1756, ca 1759-1760 en 1769. In 1748 werd een *nieuwe poorte* vervaardigd, die in 1755 en 1759 werd hersteld. In 1755 is sprake van *twee coopelen ijseren leenen*, die misschien bij de poort werden verwerkt. In 1756 werd een nieuwe *krebe* geleverd. Voor reparaties kort vóór 1774 leverde Pieter Loefs (meester-timmerman) de nagels en Anthone Van Hoorde het hout.

2) Het onderhoud, rooien en aanplanten van hoogstammig hout op het goed

Houtwinning was belangrijk op het goed te Cattenaye. Een eerste getuigenis dateert van 1743. Op 26 februari was Pieter Van Crombrugghe naar de hoeve gereisd *om te besien de boomen ten eynden vande selve te vercoopen*. Op 12 april van dat jaar ontving hij 30 pond gr. van Gillis De Bruycker als betaling voor de gerooide bomen¹³⁴.

¹³² RAG, Pottelsberghe nr. 103, s.f.

¹³³ RAG, Pottelsberghe nrs. 24, 104 en 167. Deze rekeningen zijn niet chronologisch gerangschikt.

¹³⁴ RAG, Pottelsberghe nr. 167; rekening 31 oktober 1743.

Dit scenario herhaalde zich 12 jaar later. Op 18 december 1755 begaf Van Crombrugghe zich naar de hoeve om *aldaer te teeckenen de boomen ende die in coopen te reguleren om dan of venditie te hauden*. Bijna één jaar later bevond hij zich in Heusden om er te informeren of Lieven De Tollenaere, de koper van de bomen, wel solvent was¹³⁵.

In 1755 werden ook jonge bomen aangeplant. Laureyns Braeckman en Joannes Defau ontvingen 5 pond 7sch. 10 gr. 6 den. voor *het spitten ende delven mitsgaeders tmaecken van putten tot het planten van jonghe boomen in de dreve voor dhofstede tot Cattenaye*.

Op 21 november 1769 werd ten gemelde hofstede opnieuw een venditie van bomen gehouden. Deze bracht 65 pond 16 sch. 7 gr. op na aftrek van de onkosten van de venditie. Het jaar nadien leverde Anthone Van Hoorde *plantsoenen planten*, waarvoor hij putten maakte en de aanplanting verzorgde. Wat de verzorging van de bomen betreft: Jacobus Colman ontving 10 sch. en 6 gr. voor *het afdoen van de popen (rupsen) op het goette Cattenaye* gedurende april 1762.

Voor ons onderzoek konden wij helaas niet beschikken over een quote- of landboek van de wijk Ertbuur. Uitzonderlijk is wel een uittreksel uit een landboek bewaard. Het werd opgesteld in 1763, dus tijdens de pachttermijn van Vander Vennet. Het geeft ons de namen van 107 gezinshoofden¹³⁶ die in de enclave gronden gebruikten en daarvoor tijdens de jaarlijkse ommestellingen fiscaal werden belast. Er waren slechts 3 mensen die tussen de 15 à 20 bunder gebruikten; waaronder Pieter Vander Vennet. Hij werd belast op 15 bunder 226 roeden of 20 ha 38 a 31 ca¹³⁷. Dit toont meteen aan dat de uitbaters van de grote pachthoeves tot de beter gesitueerden van de lokale gemeenschap behoorden. Pieter Vander Vennet betaalde zijn laatste pacht met twee jaar vertraging. Hij diende ook nog een andere som te vereffenen. Na een schatting van de waarde der strodaken op het goed bleek dat de dakbedekking bij Vander Vennets vertrek minder waarde had dan bij zijn aankomst. Het verschil (9 pond 15 sch. 6 gr.) moest hij in het kader van de lening en lating ook nog aanzuiveren. Pieter Vander Vennet werd eind 1774 opgevolgd door FRANCIES LAM-

¹³⁵ RAG, Pottelsberghe nr. 167, rekening 16 februari 1760.

¹³⁶ Zowel insetenen als afsetenen, zonder onderscheid. Uit de laatste categorie bv. Francies De Wilde, die in de Laarnse Breestraat vlakbij de oostgrens van Ertbuur woonde.

¹³⁷ Dit is natuurlijk niet de volledige omvang van het goed te Cattenaye; de meersen zijn niet meegerekend.

MENS. Die was bereid om jaarlijks 70 pond gr. aan pachtgeld te betalen. Ook voor de aanvangsjaren van zijn vrij langdurige aanwezigheid op te Cattenaye zijn beheersrekeningen van de eigenaar beschikbaar¹³⁸. Daarin vinden we het volgende:

1) de gebouwen op het erf

In 1775 zijn er omvangrijke werken verricht op de hoeve: Joannes De Meyer kreeg 26 pond en 4 gr. voor de levering van kalk, steen en pannen. Tegelijk voerde timmerman Lieven Beyst een partij hout aan die hij ter plaatse vertimmerde. Prijskaartje: 12 pond 8 sch. 1 gr. Smid Joannes Craeynest leverde op zijn beurt *yserwerck* ter waarde van 4 pond 3 sch. 11 gr. Metselaar Jacobus Verbeken¹³⁹ werd bij zijn taak gediend door Francies Lammens en kreeg een *metsloon* van 5 pond 7 sch. 6 gr. Helaas wordt nergens expliciet vermeld voor welk(e) gebouw(en) deze onkosten werden gemaakt. Het metselaarsloon lijkt echter berekend op ongeveer 120 werkdagen¹⁴⁰: dit wijst eerder op omvangrijk metselwerk. Ons inziens begon in die periode de verstening van het erf te Cattenaye en stamt zeker het woonhuis¹⁴¹ en misschien ook het bekende poortgebouw uit 1775.

Het jaar nadien mocht metselaar Verbeken al het houtwerk op het goed met olieverf behandelen¹⁴². Omstreeks 1777 bezocht Lieven Beyst tot tweemaal toe het goed om er timmerwerk uit te voeren. Tegelijkertijd verrichte J. Verbeken er nog enig metselwerk. Francies Lammens schoot wat geld voor om nagels en ijzerwerk aan te schaffen. Het jaar nadien deed hij dat nogmaals voor nagels bestemd om de schuur te repareren. Hij kreeg dit dus van de eigenaars terugbetaald. Ook omstreeks 1779-1780 werden op de hofstede bouwmaterialen geleverd en verbruikt. Er werd drie dagen gemetst (à 2 sch. 3 gr. per dag). De metselaars kregen hulp van F. Lammens. Timmerman Beyst kwam ook terug voor reparaties ter waarde van 6 pond 14 sch. 2 gr.

2) Het onderhoud, rooien en planten van hoogstammig hout op het goed.
Ook het uitzicht rond het erf wijzigde heel wat in die periode. De rekening

¹³⁸ RAG, Pottelsberghe nr. 104; 9 rekeningen van Jozef Van Crombrugghe, waarvan 6 opgesteld na 1774. In 2 rekeningen uit 1775 staat echter niets nieuw.

¹³⁹ J. Verbeken woonde op Ertbuur; zijn weduwe leefde er nog in 1786. Alle gegevens uit RAG, Pottelsberghe nr. 104, rekening 29 maart 1776.

¹⁴⁰ Berekend aan 2 sch. 6 gr. per dag; zie verder in onze tekst.

¹⁴¹ Zoals men kan zien aan de zijgevel is het woonhuis in een latere fase vergroot en verhoogd.

¹⁴² Uitbetaald loon: 1 pond 16 sch. 8 gr. Uit de rekeningen blijkt dat huisgevels in die tijd werden gewit en met olie geveerd.

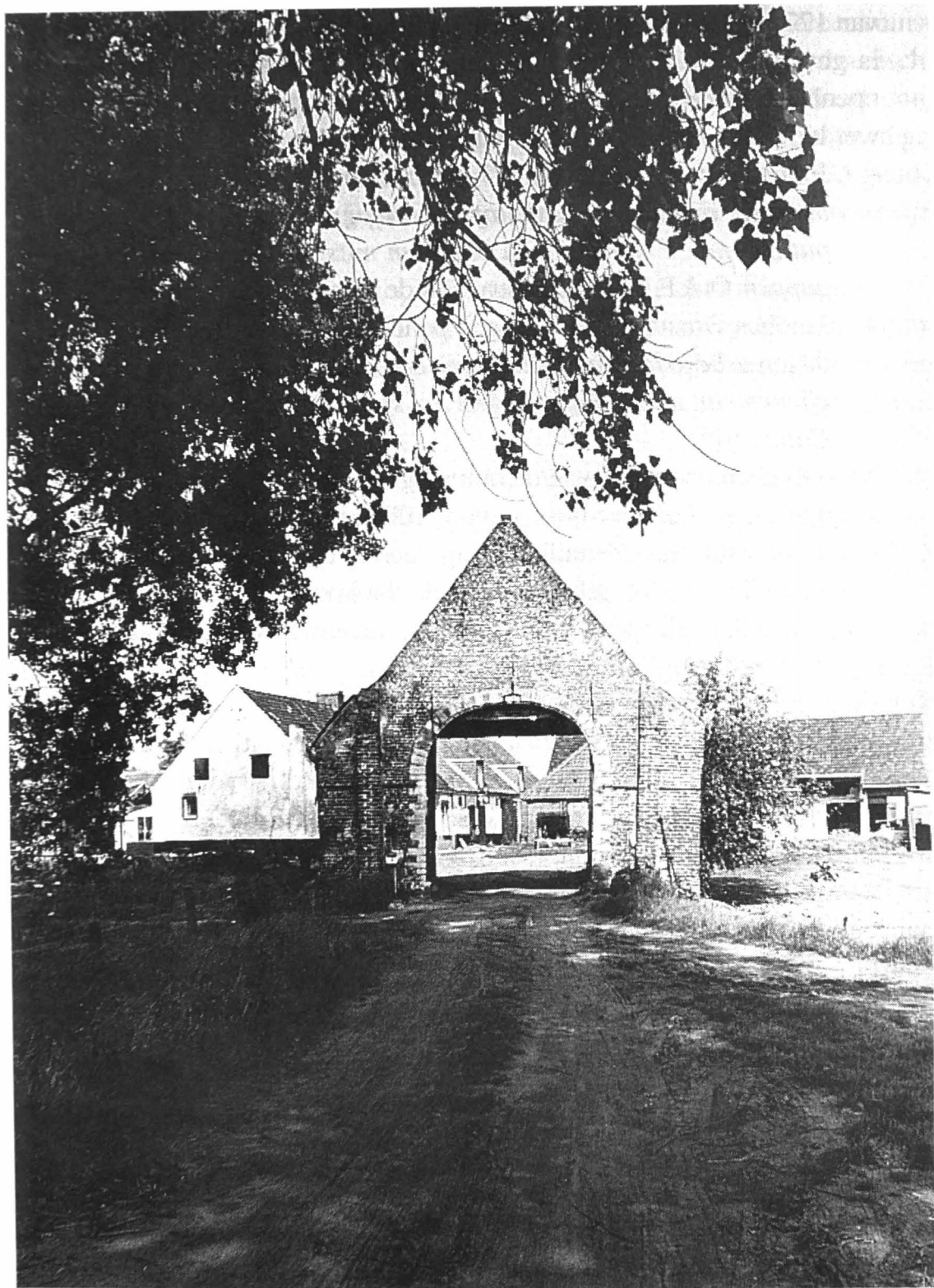

Fig. 4 Het poortgebouw van Cattenaye in 1980 (Fotogroep Trefpunt - E. Fack)

van 1777 geeft aan dat er op 13 november 1776 een venditie van boomen is geweest. Die post werd verantwoord in de rekening van 1778. De openbare verkoop had 80 pond 19 sch. 7 gr. opgebracht. Tegelijkertijd werden daarvoor de volgende onkosten geboekt:

- Judocus Van Belle kreeg 3 pond over arbeytsloon; *t' vellen van boomen, opmaeken vande toppen, diepgronden, t' vollen van boomputten ende t' maeken van baermen mitsgaeders afdoen der rispen poppen*. Ook F. Lammens verwijderde rupsen van de *popeliere boomen*.
- Jacobus Braeckman ontving 2 pond 12 sch. als vergelding voor 26 dagen *arbeytsloon int vellen twee eeken boomen t' helpen vollen ende effenen van putten mitsgaeders het spitten inde straete op het goet te Cattenaye*¹⁴³.

Na het vellen en rooien van de bomen ging men onmiddellijk over tot de aanplanting van nieuwe bomen: voor 100 *eeken plantsoen* werd 3 pond 6 sch. gr. betaald. Het jaar nadien recupereerde F. Lammens een geldsom die hij eerder had voorgeschoten voor de aankoop van de bomen; hiertoe behoorden o.a. vijf *appelaers*. Voor het *verdoornen* van de bomen ontving hij een vergoeding¹⁴⁴.

Ten tijde van de pachterswissel Vander Vennet - Lammens werd voor heel de Oostenrijkse Nederlanden een kaart opgemaakt op initiatief van graaf de Ferraris (1771-1777)¹⁴⁵. Bij bestudering ervan blijkt het volgende. De kaart neemt uiteraard het goed op, maar zonder naamsvermelding. Zij toont de drie toegangswegen tot het goed die ook heden nog bestaan: één ten noorden, één ten westen en één ten zuiden. Op het erf worden 5 kleinere gebouwen aangegeven¹⁴⁶.

Aan de oostzijde bevond zich een boomgaard. Omwalling en erf werden echter als een vierkant weergegeven, terwijl er geen opdeling te zien is tussen opperhof en neerhof. Ook de omringende percelen zijn, zeker in vergelijking met de kadasterkaart van 1822, niet echt nauwkeurig of betrouwbaar opgetekend.

¹⁴³ Zowel Van Belle als Braeckman woonden in het zuidelijk deel van Ertbuur. Werken als deze werden dus niet - of niet uitsluitend - door een hoeveknecht verricht.

¹⁴⁴ Verdoornen: met doornen of doornstruiken afzetten (om schade door knaagdieren te voorkomen).

¹⁴⁵ Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden. Blad Wetteren 47.(X6)(1), Pro Civitate, Brussel, 1965.

¹⁴⁶ Op de plaats van het huidige poortgebouw vindt men op de kaart geen aanduiding. Dit kan men als volgt verklaren: ten tijde van de metingen (tussen 1771 en 1775!) bestond dit gebouw nog niet.

Zoals gezegd, bedroeg de pachtsom van Lammens' eerste pachtovereenkomst 70 pond gr. In latere decennia zou dit bedrag nog stijgen, maar nooit drastisch. Tot en met Kerstavond 1781 bleef de pachtsom ongewijzigd. Vanaf dan, gedurende 6 jaar, bedroeg die 74 pond gr. Vanaf Kerstavond 1787 76 pond gr. Deze pachttermijn werd van 6 tot 9 jaar verlengd. Na Kerstavond 1795 gunde de toenmalige eigenaar Jan Baptiste Van Pottelsberghe zijn pachter *voor zijn leven gelijcken prijs*¹⁴⁷.

Deze eigenaar reageerde gevat op de maatschappelijke ontwikkelingen.

Eind 1795 had de Franse bezetter immers het oude feodale systeem, met o.m. de tiendenbelasting, bij wet afgeschaft¹⁴⁸. Van Pottelsberghe eigende zich toen een toeslag op de pachtsom toe. Die bedroeg *vijf ponden gr. sjaers in cas van suppressie van thiende*.

Op het einde van de 18de eeuw werden voor Wetteren, Ertbuur en Raveschoot verschillende tellingen opgesteld. Die gunnen ons een blik op o.a. de huishouding van te Cattenaye. Volgens een telling van 17 juli 1786 woonden er 8 *communicantes*, maar geen kinderen¹⁴⁹. In 1794 was de situatie nog dezelfde. Op het hof lag toen een graanvoorraad van 2500 roggeschoven¹⁵⁰. In een aparte lijst aangaande de veestapel noteerde men voor te Cattenaye 2 paarden, 8 koeien, 2 kalveren en 3 vaarzen¹⁵¹. Dit ligt in de orde van grootte die we in de staten van goed van voorgaande pachters aantreffen. Volgens een andere lijst zou F. Lammens in 1790 zelfs 3 paarden gehad hebben¹⁵².

De meest gedetailleerde telling is echter die van het jaar 4 (1796)¹⁵³. Dit overzicht geeft met name het totaal aantal personen (voor Cattenaye zijn dat er 7), hun leeftijd, beroep, het jaar waarin ze op Ertbuur zijn komen wonen, maar

¹⁴⁷ RAG, Familiefonds nr. 3252, *Handt ende ontfanck bouck van de goederen competerende Jor. Jan Baptiste Van Pottelsberghe...*, f° 138. Blijkens dit register betaalde F. Lammens regelmatig zijn pacht, maar bijna steeds met 13 tot 14 maanden vertraging !

¹⁴⁸ De tiende werd in de enclave Ertbuur geheven door de abdij van Nieuwenbos te Heusden: zie J. De Wilde, *De enclave Ertbuur...*, p. 24-29. In 1795 verloor zij haar tiendeninkomsten, in 1796 werd zij zelf opgeheven.

¹⁴⁹ Gemeente Wetteren, Historisch archief Wetteren nr. 1089. Schepen Joannes De Wilde fs Lieven maakte de lijst op. Communicantes (Latijn) zijn personen die minstens 12 jaar oud zijn en hun kerkelijke verplichtingen vervullen.

¹⁵⁰ Gemeente Wetteren, Historisch archief Wetteren nr. 1058. *Tableau 1794* nr. 1335.

¹⁵¹ Gemeente Wetteren, Historisch archief Wetteren nr. 1093.

¹⁵² Gemeente Wetteren, Historisch archief Wetteren nr. 1056. *Tour de rolle van peerden, waegens en karren* (17 september 1790).

¹⁵³ RAG, Scheludedepartement nr. 2675/2. *Nouveau Tableau des habitans du Canton de Wetteren 1796 v.s.* Ertbuur heet in deze lijst *Reygerhoek* (nrs. 1237-1307), genoemd naar de herberg de Reiger vlakbij Cattenaye.

geen onderlinge verwantschap. Frans Lammens was toen 62 jaar oud. Hij was gehuwd met de weduwe van Jacobus De Jaegher¹⁵⁴. Ook haar zoon Jan De Jaegher (39 jaar) woonde op het erf, tesamen met Louis (25) en Livina (24) Lammens; vermoedelijk de kinderen van Francies. Twee knechten maakten het getal rond: Pieter De Weerd (76 jaar !) en Pieter De Vos (18 jaar), die respectievelijk in 1793 en 1789 op de hoeve waren gekomen. F. Lammens en, na zijn overlijden, zijn weduwe bleven op het erf tot in de aanvangsjaren van de 19de eeuw.

Vanaf Kerstavond 1806 baatte ANGELUS VERSCHAFFEL de hoeve uit. De pachtprijs was fors verhoogd tot 110 pond gr. Dit was wellicht te hoog gegrepen. Van de vooropgestelde pachtperiode van 9 jaar heeft Verschaffel er immers maar 3 volbracht.

Vanaf Kerstavond 1809 pachtte JOANNES DE JAEGHER¹⁵⁵ het goed voor een merkelijk lagere prijs: 68 pond 10 sch. gr. per jaar. Hij kreeg minstens 2 verlengingen van 6 jaar: in 1815 en in 1821, telkens aan 72 pond gr. per jaar¹⁵⁶. Het was tijdens de eerste pachttermijn van De Jaegher dat de enclave Ertbuur definitief werd aangehecht bij de gemeente Laarne¹⁵⁷. Hij staat dan ook met zijn gezin in de eerste telling van het nieuwe Laarne uit 1818¹⁵⁸. Hij was gehuwd met Marie Jeanne Van Rysselberghe; zij hadden 5 kinderen tussen 2 en 18 jaar. Er werkte één knecht: De Wilde Jean François (25 jaar). In dezelfde periode maakte Pieter Jozef Walrave, ontvanger van het gemeentebestuur van Laarne enkele lijsten der belastingplichtigen op die bewaard zijn gebleven¹⁵⁹. In die lijsten werd De Jaeghers jaarlijks fortuin op 15 florijnen geschat. Dit is lager dan het gemiddelde, dat na berekening rond de 20 florijnen bleek te schommelen¹⁶⁰.

¹⁵⁴ Die had met haar eerste echtgenoot op 1 januari 1761 een onbezette rente afgesloten, die ten laatste kwam van haar tweede man: zie Gemeente Wetteren, Historisch archief Wetteren nr. 132/31 (9 januari 1777), cap. 9; § 12.

¹⁵⁵ Waarschijnlijk de stiefzoon van de voorlaatste pachter.

¹⁵⁶ Voor de opeenvolging van de pachters van te Cattenaye in de eerste helft van de 19de eeuw baseerden wij ons op het handboek van Chretien E.G. van Pottelsberghe de la Potterie, aangelegd in 1806. Zie Stadsarchief Gent, D'Hane-Steenhuysse nr. 210, p. 47.

¹⁵⁷ J. De Wilde, *Hoe de enclave Ertbuur deel ging uitmaken van de gemeente Laarne*, in: *Castellum*, XIV nr. 2-3, 1997, p. 71-80.

¹⁵⁸ Rijkarchief Beveren, Laarne Modern nr. 24, nr. 316 (gebouw) en 383 (familie), nrs. 1952-1959.

¹⁵⁹ Het zogenaamde "Octrooi". Bewaard in Archief Kasteel van Laarne, voorlopige nrs. 609 en 610; Octrooi 1819, 1820, 1821 en 1823. Rijksarchief Beveren, Laarne Modern nr. 68; Octrooi 1822.

¹⁶⁰ Een studie van deze lijsten wordt voorbereid door ondergetekende.

Volgens de kadastrale atlas¹⁶¹ van Laarne uit 1822 stonden op het erf van te Cattenaye naast het poortgebouw 4 gebouwen; 2 grotere en 2 kleinere. Het grootste, oost-west georiënteerd, stond op de plaats van het huidige woonhuis. Parallel met dit woonhuis, maar langs het zuidelijk deel van de walgracht stond een schuur en/of stallingen. Tussen beide gebouwen in stonden 2 kleinere gebouwtjes met een onbekende functie. Deze situatie bleef minstens tot ongeveer 1860 ongewijzigd (zie verder figuur 5).

Vanaf Kerstavond 1836 kwam CHARLES LAMMENS op het goed. Hij pachtte gedurende een termijn van 9 jaar; nog steeds aan de pachtsom van 72 pond gr.

PIETER GUILLELMUS ROELS nam het beheer over vanaf 1845. in zijn handboek drukte C.E.G. van Pottelsberghe de pachtsom voor het eerst uit in frank: 990,00 (*betaelende binnen de ses weken; soo niet fr. 1155,00*). Het goed mat toen 16 bunder 625 roeden (22 ha 31 a 21 ca). Van Pottelsberghe noteerde vóór zijn overlijden in 1858 nog één pachtverlenging. Vanaf 1855 bedroeg de pachtsom 1125,00 fr. (gedurende 9 jaar)¹⁶².

Pieter Roels was gehuwd met Veronica De Wilde, die overleed op 16 december 1853. Zij hadden 2 zonen en 6 dochters. Zij aanvaardden, voor kortere of voor langere tijd, negen knechten¹⁶³. Volgens de Poppkaart van Laarne (1860), artikel 453, hadden de gronden van te Cattenaye een omvang van 26 ha 48 a 80 ca. Wij situeren ze op figuur 5 met daarbij de gegevens van de kadastrale legger¹⁶⁴.

Roels bleef op de hoeve na het verstrijken van zijn tweede pachttermijn, want in het Laarnse bevolkingsregister van 1867 troffen we hem nog steeds aan¹⁶⁵.

¹⁶¹ Rijksarchief Gent, Kaarten en Plans nr. 2087, Sectie D. De oudste kadasterkaart van Laarne dateert uit 1815 en berust op de diensten van het Kadaster in de Savaanstraat te Gent. Die hebben wij niet geraadpleegd.

¹⁶² Zie voetnoot 156. Nadat de nota's in zijn handboek ophielden omstreeks 1856, waren de bevolkingsregisters van Laarne onze enige bron voor de 19de eeuw.

¹⁶³ Rijksarchief Beveren, Laarne Modern nr. 28, bevolkingsregister 1847-1866, deel 4, blad 237, Meerschkant nr. 654. Vier knechten waren afkomstig uit Laarne, twee uit Kalken, en telkens één uit Zaffelare, Massemen en Overmere. De meeste waren ongeveer in het midden van hun twintiger jaren.

¹⁶⁴ Archief van de geschiedkundige kring Castellum. P.C. Popp, *Atlas cadastral de Belgique. Province de Flandre Orientale. Arrondissement de Termonde. Canton de Wetteren. Plan parcellaire de la commune de Laerne*, Brugge, z.j.

¹⁶⁵ Rijksarchief Beveren, Laarne Modern nr. 30, bevolkingsregister 1867-1880, deel 4, blad 168 (met vervolg op blad 237), Ertbuur nr. 14. Merk de inconsequentie in de benaming van de wijk ten opzichte van het vorige bevolkingsregister.

Art. 453. — Vanpottelsberghe, Amedeus, eigenaer, Wetteren.

VERWYZING naer de CADASTRALE PLANS.		SOORT DER EIGENDOMMEN.	INHOUDSGROOTTE VAN IEDER PERCEEL.	KLASSERING.	BELASTBAER INKOMEN van ieder PERCEEL.	
Sectie.	Nº der Perceelen.				Ongebouwd.	Gebouwd.
D	9	Land	85,90	2-3	45,95	
	484	"	66,40	3	30,55	
	485	Bosch	15,20	1	7,60	
	486	Land	1,17,00	3	53,82	
	487	"	42,00	3	19,72	
	488	"	30,60	3	14,08	
	489	"	35,60	3-4	12,99	
	490	Hooiland	44,00	2	18,48	
	491	Land	35,80	3	16,47	
	492	Bepl. weg	36,78	3	16,88	
	509	Land	59,50	2-3	31,83	
	510	"	66,00	2-3	35,31	
	511	Bepl. weg	9,40	3	4,33	
	512	Water	1,20	3	55	
	513	Land	1,35,70	2	82,78	
	515	Bepl. weg	17,30	2	10,56	
	517	Water	26,50	3	12,19	
	518	Boomgaerd	16,20	2	12,31	
	519	Bosch	54,10	1	27,05	
	520	Tuin	17,60	2	13,38	
	521	Gebouw	18,30	9	13,91	69,00
	522	Tuin	6,50	2	4,94	
	523	Land	55,80	2	34,04	
	524	Water	3,20	3	1,47	
	525	Hooiland	68,00	2	28,56	
	525 _{1/2}	Bepl. weg	9,70	3	4,46	
	526	Hooiland	45,90	2	19,28	
	527	"	96,50	1-2	56,91	
D	528	Land	60,60	1-2	41,51	
	529	"	68,40	1	51,98	
	530	"	87,60	2	53,44	
	531	"	2,26,00	2-3	120,91	
	532	"	1,49,20	2	91,01	
	533	"	1,17,50	2	71,68	
	534	"	21,80	2	13,30	
	535	"	1,62,80	2-3	87,09	
	536	"	1,58,60	2-3	84,85	
	537	"	61,80	2-3	33,06	
	538	"	99,50	2	60,70	
	539	"	38,80	2-3	20,76	
	540	Bosch	10,90	1	5,45	
	541	"	46,50	1	23,25	
	542	"	34,30	1	17,15	
	561	Land	87,90	4	23,73	
			26,48,80		1429,87	69,00

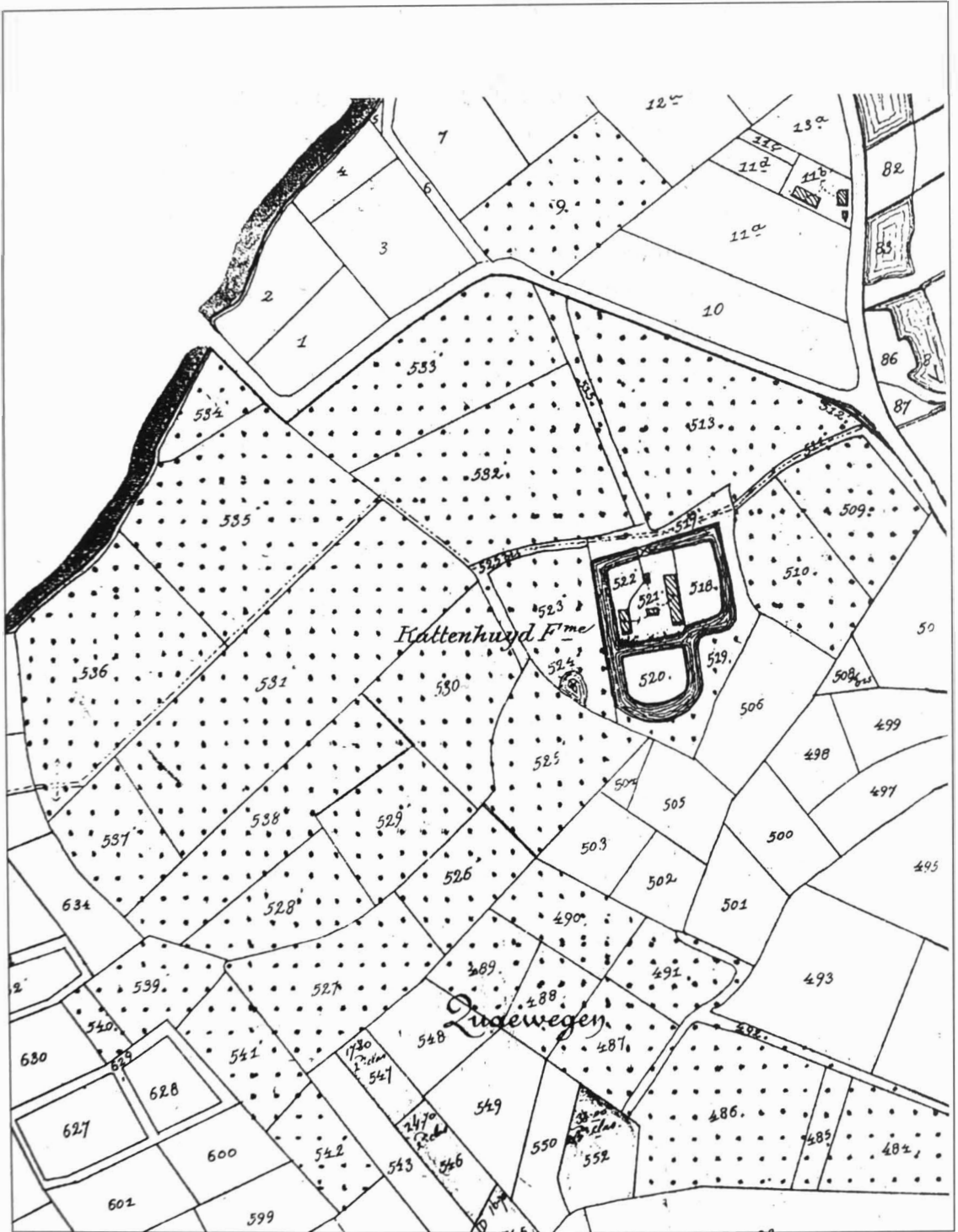

Fig. 5. De gronden van Cattenhuyd volgens de Poppkaart en legger van 1860.

Uit dit register blijkt trouwens dat P.G. Roels op de hoeve bleef tot 23 juni 1871. Zijn zoon DOMIEN ROELS (°1834) nam toen het beheer over. Hij huwde met Marie Therese Scheire uit Laarne (°1840). Zij hadden 6 dochters en 2 zonen. Ook zij wierven verschillende knechten aan¹⁶⁶. Wellicht werd tijdens zijn pachttermijn de grote schuur gebouwd, die haaks op het woonhuis stond en staat¹⁶⁷. Tegelijkertijd verdween het gebouw op de zuidzijde van het erf. Ten noorden van het woonhuis verrezen vóór 1877 ook 3 kleinere stallingen. De familie Roels-Scheire verliet het goed in januari 1894.

Op 3 januari 1894 betrokken JAN VAN DER SYPE (°1835), zijn vrouw Delphina Verstraeten (°1845) en hun 10 kinderen het goed¹⁶⁸. Zij waren afkomstig van Kalken, waar elk lid van het gezin was geboren¹⁶⁹. Frederic Van Nieuwenhuyse werkte bij hen als knecht. Deze familie zou zich o.a. met schaaпsteelt hebben beziggehouden. Dit is de enige verwijzing naar deze teelt op de hoeve te Cattenaye. Zij bleven op het goed tot in 1915.

In dat jaar maakte gezworen landmeter-prijzer Cesar Hoogewys de landprijzij op voor de weduwe Jan Van Der Sijpe en de nieuwe pachter. Die schatting leert ons het volgende¹⁷⁰. Hoogewys bezocht in totaal 18 percelen¹⁷¹. In totaal namen de teelten 12.003 roeden in beslag (17 ha 82 a 45 ca)¹⁷². De bedrijfsvoering van te Cattenaye was in het begin van de 20ste eeuw nog zeer sterk afgestemd op de graanteelt. De rogge nam immers 65,15 % van de totale benutte oppervlakte in beslag. Andere belangrijke teelten: loof (11,61 %), haverklaver (9,45 %) en aardappelen (5 à 6 %). Verder namen bieten en witloof een beetje plaats in. Kleine hoeveelheden land lagen in haverstoppel, roggestoppel of braak.

De nieuwe pachters behoorden tot de familie Strobbe uit Wetteren-ten-Ede. THEOPHIEL STROBBE betaalde op 28 februari 1915 de som van 4368 fr. 50 centiemen voor de prijszije van de afgaande pachteres. Hij was 68 jaar oud toen hij op het erf kwam; zijn vrouw Martha Paelinck was 55. Met hen verhuisden

¹⁶⁶ Afkomstig uit: Zomergem, Heusden, Kalken, Vinkt, Zwijnaarde, Zele, Laarne, Wetteren, Overmere.

¹⁶⁷ Zie de kadastrale voorstelling in: E. Balthau, *o.c.*, p. 247 (gebaseerd op het kad. Schetsboek van 1877).

¹⁶⁸ Archief gemeente Laarne, bevolkingsregister 1891-1900, blad 47 (gezin D. Roels) en 167 (gezin J. Van Der Sype). Met dank aan het gemeentebestuur te Laarne voor de toestemming tot consultatie.

¹⁶⁹ Zie voorgaande voetnoot en Archief gemeente Laarne, bevolkingsregister 1901-1910, blad 652, Lage Heirweg nr. 9. Dit adres is tot het eind van de 20ste eeuw in voege gebleven.

¹⁷⁰ Bewaard in privébezit.

¹⁷¹ Er bestaat ook nog een aparte prijszije voor één perceel van 170 roeden door J. Troch (1915).

¹⁷² Niet opgenomen zijn de bedrijfsgebouwen, de boomgaard en de hooi- en graasweiden.

3 zonen en 4 dochters¹⁷³. Theophiel Strobbe en zijn echtgenote bleven op het goed inwonen tot hun overlijden in 1934, respectievelijk 1933¹⁷⁴.

In 1927 nam LEON STROBBE (°1890) het bedrijf over¹⁷⁵. Hij huwde op 22 april 1925 te Laarne met Leonie De Wilde (°1898). In dit gezin werden 5 meisjes en één zoon geboren. In die periode stond een tijdje een rosmolen bij de hoeve.

De Tweede Wereldoorlog verstoorde in menig opzicht de normale gang van zaken in de bedrijfsvoering. In 1941-1942 namen de Duitsers de dieren in beslag. De boeren werden vervolgens verplicht om de overbodig geworden weiden in akkerland om te zetten. In verhouding tot de beschikbare grond moesten zij een hoeveelheid graan afstaan aan de Duitsers. De leveringen gebeurden onder meer op het kasteel van Laarne. Daarnaast was er tweemaal per jaar een *monsteringe* van de paarden. De beste werden steevast in beslag genomen.

In 1950 liet Leon buiten het erf, op de poortakker nabij het poortgebouw, een hangar oprichten. Te velde trof men tot diep in de 20ste eeuw de volgende gewassen aan: rogge, tarwe, gerst, aardappelen en bieten. De hoofdbekommernis was zelfbedruipend te zijn.

In 1960 liet Leon het beheer over aan zijn zoon MARCEL STROBBE, gehuwd met Rosa Raman. Vooral deze generatie moest inspelen op de veranderende noodwendigheden tijdens de tweede helft van de 20ste eeuw. De veestapel (koeien en varkens) werd uitgebreid. Ook in de teelten kwam verandering: de hierboven genoemde gewassen werden vanaf ca 1980 steeds meer verdrongen door maïs en voedergras.

Ook het uitzicht van de hoeve verandert. De populierendreef, aangeplant in het midden van deze eeuw, verdween in 1988 en werd heraangeplant (eik). Het poortgebouw behield zijn aloude rieten dakbedekking tot de droge zomer van 1976. Sindsdien liggen er pannen op het dak. Omdat de pooropening te smal bleek voor de grote bedrijfsvoertuigen werd de omwalling ernaast gedempt. Ook het deel van de walgracht tussen het vroeger opper- en neerhof is opgevuld. Op de plaats van het vroegere stenen buitenverblijf bevindt zich nu een paardeweide. De fruitbomen op het erf verloren aan belang na de Tweede Wereldoorlog en zijn ondertussen verdwenen. Langs de grachtkanten staat nog

¹⁷³ Archief Gemeente Laarne, Bevolkingsregister 1910-1920, blad 802 (Lage Heirweg nr. 13), evenals Archief Gemeente Laarne, Bevolkingsregister 1920-1930, blad 772 (Lage Heirweg nr. 9).

¹⁷⁴ Archief Gemeente Laarne, Bevolkingsregister 1931-1940, nr. 7, blad 930 (Lage Heirweg nr. 9).

¹⁷⁵ Volledig: Macharius Leo Strobbe, de oudste zoon van Theophiel.

nauwelijks hout zoals voorheen. Want deze brandstof, die men gebruikte bij het braskoken voor de dieren, verloor gedeeltelijk haar nut toen vanaf de jaren 1960 mengvoeders te koop werden aangeboden.

Op de poortakker werd in het midden van de jaren 1990 een nieuwe loods opgericht. Op 18 oktober 1995 werden de toeganspoort en de walgrachten van te Cattenaye *als monument beschermd wegens de historische ende cultuurhistorische waarde*¹⁷⁶. Op het erf staat links het woonhuis (met een klok op het dak). In het verlengde ervan zijn stallingen aangebouwd. Haaks daarop staat de grote schuur, zodat het geheel een L-vorm heeft gekregen. Aan de voorzijde van het huis staat een varkensstal (voorheen: schaapsstal), aan de achterzijde (aaneensluitend) verschillende kleinere stalletjes.

Heden wordt de hoeve bewoond door Tony RAMAN en Anne-Marie STROBBE. Landbouw en veeteelt werden uitgebreid met een paardenkwekerij en -melkerij. Op het einde van de 20ste eeuw kan men rond de hoeve paarden van het Oostenrijkse Haflingerras zien galopperen.

SLOTWOORD

Het goed te Cattenaye spreekt op het eind van de 20ste eeuw nog steeds tot de verbeelding. Het krijgt aandacht via fotomateriaal, schilderijen, toeristische brochures, fiets- en wandelroutes en wetenschappelijke publicaties. De blikvanger op het erf is ongetwijfeld het poortgebouw. Als dusdanig vervult het reeds twee eeuwen de rol van statussymbool, waaraan het zijn oprichting te danken heeft.

Over het patrimonium van de hoeve vóór ca 1600 bestaat nauwelijks materiaal. Na die datum zijn bepaalde tendenzen duidelijk: de omvang schommelde door de eeuwen heen rond de 25 ha. Voor een pachthoeve is dit nog niet echt omvangrijk. Mede hierdoor is te Cattenaye wellicht nooit opgedeeld, zoals bij pachthoeves van ruimere omvang (40 à 50 ha) vroeg of laat wel gebeurde. De erfgenamen opteerden eerder voor het verdelen van de pachtinkomsten. Dat bepaalde percelen onder het leenrecht vielen dwong de erfgenamen soms tot kunst- en vliegwerk (zoals de onderlinge ruil van het onroerend goed) om het patrimonium van de boerderij onaangetast te laten. Uiteindelijk verdween deze

¹⁷⁶ Monumentenzorg en cultuurpatrimonium. Jaarverslag van de provincie Oost-Vlaanderen 1995, Gent, 1996, p. 187.

prestigieuze, maar vermolmde middeleeuwse constructie pas in 1795.

Uiterlijk in het begin van de 17de eeuw maakten de percelen rond de hoeve deel uit van het patrimonium dat wij nu nog steeds kennen. Dit bleek uit een grondige vergelijking van de perceelstoponiemen en -omschrijvingen uit de 17de eeuw met de kadastragegevens van de 19de eeuw¹⁷⁷. De ligging en samenstelling waren van in den beginne zorgvuldig uitgekend. Tot het patrimonium behoren immers, aaneensluitend, zowel hoger als lager gelegen gronden voor respectievelijk akkerbouw en veeteelt. De inplanting van het erf op de overgang tussen deze twee zones wijst er ons inziens op dat deze tweeledigheid van meet af aan (tijdens de late Middeleeuwen) de bedoeling is geweest. Men streefde ook later naar een concentratie van de gronden rond het erf. Verder afgelegen percelen werden afgestoten.

Vanaf de 16de eeuw tot heden veranderde het goed bijna altijd van eigenaar door vererving. Op deze wijze kwam het goed eind 16de eeuw ook in de familie Balde. Deze familie wist generaties lang met een doordachte huwelijkspolitiek haar onroerend goed stelselmatig uit te breiden. Reeds in de 17de eeuw kwamen allianties met adellijke families tot stand. De aspiraties van verschillende telgen uit de familie Balde blijken duidelijk uit de titulatuur die zij zichzelf toekenden. Hoewel wij geen adelbrieven van de familie Balde terugvonden, betitelden zij zichzelf als heer van Cattenaye, Wijngaerde, enz... Maar Cattenaye was geen heerlijkheid, en te Wijngaerde was een heerlijkheid zonder justitierechten. Niettemin behoorden zij zonder twijfel tot de beter gesitueerden. Alleen al de omvang van hun onroerend goed, inclusief een buitenverblijf te Wetteren aan de Schelde, wijst daarop. Ook de mandaten, vervuld op de Gentse schepensbanken, wijzen in dezelfde richting. Hun nazaten, behorend tot de familie Van Pottelsberghe de la Potterie, liepen gedurende de 19de eeuw op dezelfde manier in de kijker.

Opmerkelijk is ook het fenomeen van de zaakwaarneming dat we terugvonden in de 18de eeuw. G.G. Balde verzocht enkele personen uit de familie Van Crombrugghe, die wellicht tot de aangetrouwde familie behoorden, om zijn financiële belangen te behartigen. De zaakwaarnemer inde pachten, regelde openbare verkopen, vergoedde de onkosten die de pachters hadden gemaakt, enz... Van dit alles stelde hij rekeningen op die hij ten gepaste tijde voorlegde aan de eigenaar. Deze opdracht voor een vertrouwenspersoon vertoont sterke

¹⁷⁷ Er bestaat geen gedetailleerd kaartenmateriaal over te Cattenaye vóór 1800. De figuratieve kaart waarover de familie Balde beschikte hebben wij niet teruggevonden.

gelijkenis met de rol van de baljuw die in een heerlijkheid onder meer de financiële belangen van de lokale heer behartigde. In tegenstelling tot een baljuw had de zaakwaarnemer echter geen juridische bevoegdheid.

De pachters moesten het ter plaatse waarmaken. Zij beheerden een omvangrijk patrimonium dat zelfstandige eigenaars van hun dorp nooit konden evenaren. Toch was de gunstige uitgangspositie van de pachter op een grote hoeve niet altijd een waarborg voor succes. Verschillende pachters volbrachten slechts één pachttermijn van 6 of 9 jaar. Langdurige oorlogsperiodes of een voortijdig overlijden zijn slechts enkele van de nefaste factoren. Maar ook op deze regel zijn er uitzonderingen. Jan Maes hield vol vanaf het laatste kwart van de 17de eeuw tot aan zijn overlijden in 1721, en dit ondanks een bijna onafgebroken reeks internationale conflicten die zich uiteraard telkens op het platteland lieten voelen. Zijn geval is representatief voor een groep van pachters die wel slaagden: zij bekleedden schepenmandaten, werden lid of deken van een religieuze gilde in hun parochie, konden een begraafplaats in de kerk bekostigen¹⁷⁸, enz...

Kortom: mits het nodige talent, wilskracht én een dosis meeval konden zij op lokaal vlak een plaats van aanzien innemen.

In de gevallen waar een staat van goed bewaard is, blijkt dat een aanzienlijk percentage van de financiële baten van de pachter bestond uit investeringen inzake zaaigoed, bemesting, ploegbeurten, enz... Daarnaast trof men enkel bij hen de meest volledige landbouwvoorzieningen aan. Zo is het opvallend dat, wat de wijk Ertbuur op het einde van de 18de eeuw betreft, enkel de uitbaters van de grote (pacht)hoeves over 2 paarden beschikten, terwijl anderen er één of geen bezaten. Talrijk zijn de verwijzingen naar inwonend dienstpersoneel, maar er werd ook beroep gedaan op tijdelijke arbeidskrachten uit de eigen regio. Tot slot nog dit. Sinds 1995 genieten poortgebouw en walgracht terecht een beschermd statuut. In het licht van onze bevindingen lijkt het wenselijk dat ook het landschap rondom de hoeve wordt beschermd. De percelen tussen de Nieuwstraat en de Maanbeek behoren immers reeds minstens 4 eeuwen tot het patrimonium van de hoeve. Al die tijd verleenden zij het opper- en neerhof een geïsoleerde, maar ook bekronende functie. Om die reden kan men dan ook spreken van een historisch waardevol landschap.

¹⁷⁸ Dit laatste enkel tot het einde van de 18de eeuw, toen de overheid bijzettingen in de kerk verbood.

BIJLAGE 1:

Overzicht van de veestapel en de landbouwwitrustringen in de staten van goed opgemaakt op te Cattenaye

Jaar	1654	1695	1733	1749
Akkerprijsij (ponden-sch.-gr.)	100-3-1	95-16-6	123-4-0	139-6-9
Paard	1	2	2	2
Veulen	—	—	—	1
Stier	—	—	—	—
Koe	x	7	5	5
Vaars	—	—	—	—
Kalf	—	—	—	3
Rund	x	1	2	—
Varken	2+9	3+7	1+9	2
Schaap	—	—	—	—
Wagen	1	1	1	1
Ploeg	1	1	1	1
Weefgetouw	—	—	1	—
Spinnewiel	x	4	2	1

CULTUURSPIEGEL

Aankondiging publicatie boek

Het Sint-Pietersfeest te Kalken tijdens de twintigste eeuw: van verguisd en geprezen volksfeest naar een feest voor iedereen. Bijdrage tot de geschiedenis van het Kalkense volksleven.

Het werk is opgeplitst in drie delen.

Deel 1 heeft als titel *Het Sint-Pietersfeest op de Kruisen, periode 1908-1954: een kinderfeest in de schaduw van plaatselijke gebeurtenissen*. Dat deel bevat heel wat tot nog toe ongepubliceerde achtergrondinformatie.

In deel 2 wordt een algemeen overzicht gegeven van de algemene organisatie en de activiteiten van de Stichting Sint-Pietersfeest Kalken voor de periode 1988-1998.

Dit deel bevat de geschiedenis van Kruisenstraat- en Koffiestraatkermis; met een schets van het voornaamste onderdeel ervan: de wielervedstrijden.

In deel 3 blikken we terug op de twee stoeten en de talrijke tentoonstellingen.

Specificaties van het werk: 24x17 cm, 144 pagina's, rijkelijk geïllustreerd met ongeveer 120 foto's, papier binnen 135 maco mat, omslag 280 g maco mat, vierkleurendruk, ingebonden met garen en rechte rug.

Wanneer verschijnt het werk?

De uitgave is voorzien op het Sint-Pietersfeest van 3 en 4 juli 1999.

Kostprijs

Wie inschrijft tot en met Molekenskermiss 1999 (17 en 18 april), bekommt het werk aan de prijs van 745 frank. Daarna kost het werk 845 frank.

Hoe inschrijven?

U kan voorinschrijven door storting van het overeenkomstige bedrag op rekeningnummer 750-9326461-69 of door betaling bij de werkgroepvoorzitter, André Van De Sompel, Kruisenstraat 70, 9270 Kalken, tel. (09) 367 83 54.

IN MEMORIAM JUUL DE WILDE (1930-1999)

Op 25 januari 1999 overleed te Wichelen Dr. Juul De Wilde. Hij was de zoon van Eugeen Maurice De Wilde en Irma Bracke en werd geboren te Kalken op 16 mei 1930.

Het is niet de bedoeling uitvoerig op zijn leven en persoonlijkheid in te gaan, maar we zouden hem te kort doen indien wij niet zijn sociale bewogenheid en daadwerkelijke naastenliefde zouden benadrukken. Hij was verschillende jaren lid van onze vereniging, en zijn belangstelling voor genealogie en lokale geschiedenis leidde tot een vruchtbare uitwisseling met onze kring.

Wij bieden dan ook aan zijn echtgenote Mimi Theyskens en aan hun kinderen namens onze vereniging ons medeleven aan.

AFGEVAARDIGDE bij het Verbond van de Kringen voor Heemkunde in Oost-Vlaanderen:

Marcel Meys, Kruisenstraat 31, 9270 Kalken

CONTACTADRES en RUILEXEMPLAREN:

André Van De Sompel, Kruisenstraat 70, 9270 Kalken

ADRESWIJZIGINGEN, NIEUWE ABONNEMENTEN en LIDMAATSCHAP CASTELLUM

Gewoon lid: 400,-

Steunend lid: 650,-

Erelid: 1.000,-

Beschermend lid 2.000,-

Rekening: 393-0430850-65 Castellum:

Lieven Hanselaer, Koffiestraat 61, 9270 Kalken

De lijst van de beschermheren of -vrouwen, van de ereleden en de steunende leden zal jaarlijks in het laatste Castellumnummer verschijnen.

Castellum

Driemaandelijks tijdschrift van de VERENIGING VOOR
LOKALE GESCHIEDENIS VAN KALKEN EN LAARNE.

Dienst wettelijk Depot nr. B.D. 40.652

Oplage: 300 exemplaren

Omslag illustratie: de pachthoeve te Cattenaye, gezien van op de Lage Heirweg te
Laarne (1980).

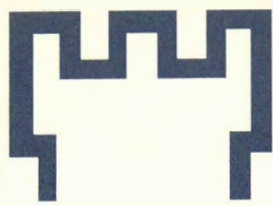
(Fotogroep Trefpunt Laarne - E. De Wilde)

INHOUD

Editoriaal	2
De pachthoeve te Cattenaye in Laarne <i>Johan R.J. De Wilde</i>	3
1. De beeldvorming over te Cattenaye (van ca 1860 tot heden)	4
2. Het patrimonium van te Cattenaye (17de-20ste eeuw)	8
3. De opeenvolgende eigenaars van te Cattenaye	20
4. De pachters en het dagelijks leven op de hoeve	33
Slotwoord	54
Cultuurspiegel	58
In memoriam Dr. Juul De Wilde	59

De auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud van hun bijdrage.

Teksten mogen worden overgenomen mits vermelding van de bron en de auteur,
en het toezenden van een exemplaar.

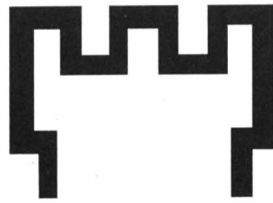
castellum

**VERENIGING VOOR LOKALE GESCHIEDENIS
VAN KALKEN EN LAARNE**

**DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
JAARGANG XVI — NR. 2 — JUNI 1999**

Afgiftekantoor: 9270 Laarne 1

castellum

**DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT VAN DE VERENIGING VOOR
LOKALE GESCHIEDENIS VAN KALKEN EN LAARNE**

BESTUUR

- Ere-voorzitter: **Jonkheer de Pessemier 's Gravendries,**
Slot van Laarne, 9270 Laarne
- Voorzitter: **Marcel Meijs,**
Kruisenstraat 31, 9270 Kalken, tel. (09) 367 55 06
- Boekenbeheer: **Wim Van de Voorde,**
Eekhoekstraat 39a, 9270 Laarne
- Penningmeester: **Lieven Hanselaer,**
Koffiestraat 61, 9270 Kalken
- Redactiesecr.: **Johan R.J. De Wilde,**
Varensbos 29, 9920 Lovendegem
- Secretaris: **André Van De Sompel,**
Kruisenstraat 70, 9270 Kalken, tel. (09) 367 83 54
- Leden: **Antoon Afschrift,**
Brandemanstraat 93, 9270 Laarne
Eric Balthau,
Termstraat 80, 9270 Laarne
Dirk Clerick,
Nerenweg 72, 9270 Kalken
Felix Waldack,
J. Van De Veldestraat 7, 9270 Kalken,
tel. & fax (09) 367 80 92

Verantwoordelijke uitgever: Johan R.J. De Wilde,
Varensbos 29, 9920 Lovendegem

EDITORIAAL

Kort na het verschijnen van het eerste nummer van deze jaargang, vond een tweede activiteit van onze kring plaats. De voordracht van H. Eynickel over pater Damiaan op 23 april, georganiseerd met de Davidsfondsafdelingen van Kalken en Laarne, kon een 65-tal luisteraars lokken en boeien.

Wij plannen meteen een volgende activiteit voor de zomer. Op zaterdag 21 augustus bezoeken wij het hart van Brussel. Ook deze uitstap gebeurt in samenwerking met de hierboven genoemde Davidsfondsafdelingen.

In de hoofdstad bezoeken wij zowel de Koninklijke Bibliotheek Albert I als de St.-Michielskathedraal (de vroegere collegiale kerk van Sint-Michiel en Sinte-Goedele). Beide bevinden zich op een boogscheut van het Centraal Station. Wij voorzien een daguitstap met warme maaltijd of meegebracht lunchpakket ter plaatse.

Inschrijven is mogelijk tot 15 augustus. Alle leden zullen persoonlijk worden aangeschreven: nadere details volgen in die brief.

Het voorliggende nummer bevat 2 grotere bijdragen. E. Schepens schreef over de correspondentie tussen een grootgrondbezitter en zijn zaakwaarnemer: respectievelijk graaf de Ribaucourt in Perk en August Walrave te Laarne. De selectie van passages uit die briefwisseling weerspiegelt helemaal de persoonlijke relatie tussen de 2 briefschrijvers. Bij het ter perse gaan van dit artikel vernamen wij dat de auteur onverwacht werd gehospitaliseerd: wij wensen hem een spoedig herstel toe.

Te Kalken bestaat de harmonie St.-Cecila 200 jaar. Zoals vorig jaar de Laarnse harmonie werd bedacht met een bijdrage naar aanleiding van haar 150-jarige bestaan, zo kan een studie over de Kalkense vereniging natuurlijk niet uitblijven.

A. Van De Sompel grasduint in het oudste verleden en richt zich specifiek op de muziekzaal die in 1877-1878 werd opgericht. De uit die tijd bewaarde facturen laten immers nog een vrij goede kijk op het ontstaan van dit gebouw toe.

Voor het volgende nummer van Castellum wordt een bijdrage over de zware rellen rond het goed de Mote in Laarne (1831) verwacht.

GRAAF, RENTMEESTER EN DIENSTPERSONEEL

Zakelijke en vriendschappelijke relaties tussen Prosper Christyn graaf de Ribaucourt en zijn rentmeester August Walrave

Erik L. Schepens

Het houden van dienstpersoneel¹ in het *Ancien Régime* past in het toenmalige maatschappijbeeld. De hogere standen kunnen zich niet bezighouden met het huishouden dat nog verre van gemechaniseerd is en heel veel tijd in beslag neemt. Maatschappelijke, economische, politieke ... ontwikkelingen eisen hun aandacht, vrij van huishoudelijke kommer en materiële zorgen. Inwonend personeel bezorgt hen en hun gezin materieel comfort en onderhoud van de woning(en). Maar er is meer. De dienstboden vervullen een belangrijke statusfunctie. Ze weerspiegelen de welstand en de maatschappelijke positie. Ze zijn het contact met de buitenwereld, doen allerlei boodschappen en regelen minder belangrijke zaken. Ze zijn als het ware de tussenpersonen tussen de “welstellende en edele heer” en het plebs *vulgus*².

De dienstboden zijn, volgens hun taak, onder te brengen in drie grote groepen. Een eerste groep staat onder de leiding van een *maître d'hôtel* en staat in voor het onderhoud van het huis. De hofmeester draagt de verantwoordelijkheid over het dienstpersoneel. Hij staat tevens in voor de tafeldienst en de samenstelling van het menu in overleg met de vrouw des huizes. De “keuken” is verantwoordelijk voor alles wat met voeding te maken heeft. Paard en stal worden verzorgd door een derde groep onder de leiding van de eerste stalknecht³.

Aan de recrutering van het personeel wordt steeds de nodige zorg besteed. Via vrienden en kennissen proberen de werkgevers betrouwbaar personeel aan te werven. De voorkeur gaat uit naar eenvoudige plattelandsmeisjes en -jongens. Op het platteland leeft er nog een traditie van volledige dienstbaarheid in tegenstelling tot de stad waar dienstbaarheid ook een zekere vrijheid van handelen inhoudt. Inwijkelingen hebben immers het voordeel dat de interne keuken van het gezins-

¹ Enerzijds is er het dienstpersoneel dat op het platteland (bos, tuin, hovingen, ...) werkt en ingeschakeld is in het productieproces en anderzijds het personeel dat zich enkel bezighoudt met huishoudelijke taken. In deze bijdrage komen beide categorieën aan bod.

² Ilse Gesquière en Lies Van Rompaey, “Het fenomeen dienstpersoneel doorheen de tijd”, in: Jan De Maeyer en Lies Van Rompaey (red.), *Dienstpersioneel in Vlaanderen 1750-1995*, Museum van de Vlaamse sociale strijd. Bijdragen 13 (Gent, 1996) p. 23.

³ *Ibid.*, p. 31-32.

leven niet aan de hele buurt wordt rondgebazuind⁴. Persoonlijke dienstboden genieten vaak het vertrouwen van hun werkgever en worden dikwijls omschreven als *mon homme de confiance*. De dienstboden staan 24 op 24 uur ter beschikking van hun meesters. Er wordt nauwelijks onderscheid gemaakt tussen arbeidstijd en vrije tijd. Een bezoek aan hun familie kan dan ook zeer uitzonderlijk⁵, bij een huwelijk, een overlijden of wanneer hun werkgevers op reis gaan. Een avond uit kan mits toestemming.

Rentmeesters of zaakvoerders zijn een aparte categorie. Ze zijn zelfstandig “personeel” en toch in dienst van. Ze zijn de grootste toeverlatten, kennen de financiële draagkracht van hun opdrachtgevers en genieten daardoor vaak het volste vertrouwen. Nauwgezetheid en ernstige benadering van hun taak vormen soms de basis van een bijzondere relatie, die kan leiden tot een welgemeende vriendschap.

Naast de verschillende aspecten van het dienstpersoneel en de beschikbaarheid van vrienden belichten wij de relatie tussen Prosper Christyn graaf de Ribaucourt⁶ en zijn rentmeester August Walrave⁷, wiens uitgebreide briefwisseling bewaard bleef⁸.

⁴ *Ibid.*, p. 36-37.

⁵ *Ibid.*, p. 40.

⁶ Prosper Christyn, 3de graaf de Ribaucourt (1823), 4de burggraaf van Tervuren en Duisburg, 7de baron van Meerbeek en 2de baron van Laarne (1823), zoon van Philippe en Antoinette de Quarré, werd op 7 april 1796 (in ballingschap) te Hildesheim (Hannover) geboren en was onder meer kamerheer van koning Willem I (1825), burgemeester van Laarne (1830-1831), provincieraadslid van Brabant (1836-1843), gemeenteraadslid te Perk, senator voor het arrondissement Dendermonde (1843-1879) en commandeur in de Orde van Leopold. Op 16 mei 1827 huwde hij Marie-Gislaine de Thiennes de Lombise (°Bergen 7 juni 1806 - †Brussel 8 september 1887). Hij overleed te Brussel op 8 maart 1882 en werd begraven in Perk (Hervé Douchamps en Joseph Lefèvre, *La Famille Christyn de Ribaucourt. Deel II: Les Ribaucourt*, Recueil généalogique et héraldique XXXIX (Brussel, 1989) p. 464).

⁷ August Walrave, zoon van Pieter-Joseph en Joanna Judoca Van Bogaert, werd op 30 oktober 1812 geboren te Laarne. Na het overlijden van zijn eerste echtgenote Caroline De Vriendt, huwde hij te Diest op 11 mei 1853 Agnes Cantillion (°7 april 1828 - †5 mei 1910). In 1831 was hij zijn vader als rentmeester van de familie de Ribaucourt opgevolgd. Walrave was burgemeester van Laarne van 1843 tot aan zijn dood op 17 januari 1888. Hij is vereerd met het Burgerkruis van 1ste klas en is ridder in de Orde van Leopold (Laarne, Familiearchief Walrave).

⁸ Joseph Lefèvre, *Analyse de la correspondance entre Ribaucourt et August Walrave* (onuitgegeven notities) p. 2. Met onze welgemeende dank aan mevrouw C. Douchamps-Lefèvre en de heer Hervé Douchamps voor het ter beschikking stellen van deze notities. Het archief van de familie Walrave uit Laarne bevat onder meer een driehonderdtal brieven over ongeveer veertig jaar geschreven door Prosper graaf de Ribaucourt aan zijn rentmeester en vertrouweling August Walrave. De brieven zijn niet uitsluitend onder te brengen in de categorie zakenbrieven en ook niet te omschrijven als louter privé-briefwisseling. Beide aspecten zijn verweven. Inhoudelijk zijn ze in vier thema's onder te verdelen: 1) het zakendoen in al zijn facetten, 2) het uitdrukken van hun gevoelens, 3) de politiek in het arrondissement Dendermonde en de gemeentelijke politiek en 4) de liefdadigheid.

Het aspect dienstpersoneel komt in de brieven aan bod bij het zakendoen. Uit de briefwisseling blijkt dat het dienstpersoneel een regelmatig terugkerend onderwerp is. Enerzijds gaat het over het dienstpersoneel in het algemeen, het vervangen ervan door huwelijk of het verloop naar of afsnoepen (tegen hoger loon) door andere werkgevers. Er is de familie Thielemans⁹, toezichter-boswachter en hovenier op het kasteeldomein van Laarne, die de graaf de nodige wrevel en zorgen geeft. Anderzijds is er de vraag aan de familie Walrave om medewerking bij het organiseren van diners en ontmoetingen met de plaatselijke notabelen en de politiciers uit het kanton Wetteren en het arrondissement Dendermonde.

Personeelsaanbod en problemen

*De familie Thielemans*¹⁰

*Caroline Thielemans*¹¹

Op 17 november 1864 dankt graaf de Ribaucourt Walrave voor de bekomen inlichtingen over de dochter van Albert Thielemans. Hij wenst wel enkele nadere inlichtingen en garanties¹². Vijf maanden later treedt Caroline Thielemans in dienst op het kasteel te Perk. De Ribaucourt bericht Walrave dat ze, vergezeld van haar broer, goed is aangekomen. Ze werkt in de keuken en hij heeft reeds met haar gesproken. Hij constateert dat ze zich afzondert en spijtig genoeg niet kan schrijven¹³. Keukenmeid Thielemans stelt het goed, maar is volgens de graaf *pas propre sur elle*. Hij vraagt mevrouw Walrave of zij dit eerder heeft bemerkt. Het arme kind, betreurt de Ribaucourt, heeft niemand die haar raad kan geven. Dit is wellicht te wijten aan haar terughoudendheid en het zich afzonderen. Voor

⁹ Patrick Gillis, *Genealogische gegevens over de familie Thielemans* (onuitgegeven notities). Met onze oprechte dank. Op 1 maart 1797 sloot Philippe graaf de Ribaucourt, zoon van Libért-François en Marie-Thérèse van Vilsteren, barones van Laarne, met Joseph Thielemans een pachtcontract af voor het onderhoud van de hof van het kasteel van Laarne, de bossen en de bomen langs de wegen (Erik Schepens, "Enige genealogische gegevens over de heren van Laarne: de familie van Vilsteren", *Castellum*, V/4 (1988) p. 7-12; Idem, "Pachtcontract voor de hof van het kasteel, 1797", *Castellum*, VIII/4 (1991) p. 6-10).

¹⁰ Genoteerd volgens de chronologie van de brieven. Ook hier gaat onze welgemeende dank aan de familie Walrave voor hun sympathieke medewerking van deze bijdrage door het ter beschikking stellen van de brieven.

¹¹ Vermoedelijk een dochter van Albert Thielemans en Marie-Thérèse De Wilde.

¹² Erik Schepens, *Voorlopige inventaris van het familie-archief Walrave te Laarne* (in voorbereiding), nr. 139, brief 7: Brussel, 17 november 1864.

¹³ *Ibid.*, brief 9: Brussel, 11 april 1865.

*1. Graaf Prosper Christyn de Ribaucourt (1796-1882)
(Foto familie Walrave-De Splenter).*

mevrouw Walrave is dit, volgens de graaf, een reden om enkele dagen op het kasteel van Perk te komen logeren¹⁴.

Walrave wordt op de hoogte gehouden van Caroline Thielemans' vorderingen. Ze dient echter nog steeds in de gaten gehouden wat haar netheid betreft. Onlangs is ze nog door de verandering van voedsel ontsteld (*dérangée*) geweest. De reden is volgens de graaf vrij normaal: de eetgewoonten. Dit overkomt vrijwel alle mensen van de buiten die niets anders eten dan aardappelen en karnemelk drinken en verder tweemaal per dag vlees en ranzige boter tot zich nemen. De dokter is genoodzaakt geweest haar een lavement te geven¹⁵. Nog eenmaal vernemen we iets van Caroline Thielemans. In juli 1865 stelt ze het goed en is ze genezende van een keelontsteking¹⁶.

*Prosper Thielemans*¹⁷

In juni 1865 bericht graaf de Ribaucourt Walrave dat hij vanuit Laarne een brief heeft ontvangen waarin hem wordt medegedeeld dat zijn boswachter Prosper Thielemans *a fait un enfant à une fille*. De graaf omschrijft dit op een ludieke wijze *alsdat Prosper Thielemans eene prijs gewonnen heeft met ringsteken bij de dochter van Amandus van de Vijver uit Laarne*. Cynisch voegt de graaf eraan toe: *mijnheer zal moeten peter zijn*!¹⁸ In zijn brief van 9 juli 1865 informeert de graaf hoe het met de zaak Thielemans zit. Hij is verbolgen en zegt dat Thielemans' vader ook voor problemen heeft gezorgd. Het domein te Laarne wordt slecht bewaakt. Hij dreigt ermee de familie aan de deur te zetten. Thielemans moet zich gedragen zoals het hoort.

Dit schrijven aan Walrave heeft een licht verwijtende ondertoon. Walrave laat zich door hem doen. Hij bezorgt hem meer last dan hij er hulp van krijgt. Niettegenstaande blijft de graaf Walrave in alles zijn steun toezeggen. Hij geeft hem de opdracht Thielemans, die een rokkenjager en een drinker is, de levieten te lezen en, indien hij zich niet betert, aan de deur te zetten. Walrave moet met Thielemans' moeder overleggen en haar erop wijzen dat haar zoon zich aan de werkuren moet houden. Hij moet om 9 uur beginnen, zoniet wordt hem een halve dag loon niet uitbetaald. Walrave zal hem hoe dan ook in de gaten moeten houden. De

¹⁴ *Ibid.*, brief 10: Brussel, 15 april 1865.

¹⁵ *Ibid.*, brief 13: Perk, 19 mei 1865.

¹⁶ *Ibid.*, brief 17: Perk, 9 juli 1865.

¹⁷ Deze zoon van Albert en Marie-Thérèse De Wilde werd geboren in 1831 en genoemd naar graaf Prosper de Ribaucourt (peter) (P. Gillis, *o.c.*).

¹⁸ E. Schepens, *Voorlopige inventaris*, brief 16: Perk, 17 juni 1865.

Ribaucourt komt eerstdaags naar Laarne en zal met Thielemans een hartig woord wisselen¹⁹.

Bij de brief steekt het klad van het antwoord van Walrave. Hij bericht dat hij het nodige heeft gedaan om de zaak Thielemans in goede banen te leiden. Wat het vermeende vaderschap betreft, stelt Walrave zich de vraag of Thielemans wel de “dader” is. Hij kent de gemeente te goed en het zou de eerste keer niet zijn dat een meisje iemand anders beschuldigt en zich onschuldig voordoet. Het is bij die lui altijd een kwestie van geld en daarom wimpelen ze hun eigen fouten nogal gemakkelijk op anderen af. Naar hij heeft vernomen, heeft Thielemans met dat meisje de herbergen niet bezocht. Wel weet hij dat hij in de herbergen blijft hangen in plaats van de wacht te lopen op het domein. Walrave is van mening dat hijzelf toch niet iedere avond op controle kan gaan²⁰. In de “teruggevonden” P.V.’s opgemaakt door de veldwachter van Laarne wordt Prosper aangeklaagd voor mishandeling. Zijn broer Casimir getuigt en ontkent de feiten²¹.

*Albert Thielemans*²²

Een van de taken van de familie Thielemans zijn de jaarlijkse zendingen van abrikozen. In zijn brief van 5 augustus 1867 uit graaf de Ribaucourt zijn ongenoe-gen over zo’n zending. Het is zo erg dat hij zich verplicht ziet 10 frank op de uitbetaling van Thielemans’ tweede semester af te houden. *Ce négligent* heeft hem zesenzestig abrikozen overgemaakt, *primo* zonder hem te verwittigen en *secundo* ze zijn zo hard als een steen. De Ribaucourt weet dat het een slecht jaar voor de abrikozen is, maar ontvangt er liever geen dan zulke, temeer daar ze dienen om confituur van te maken. Volgens hem moeten ze nu rijp zijn. Hij vraagt Walrave om desnoods iedere dag op het kasteel poolshoogte te nemen van de rijpheid van de abrikozen. Verder merkt de graaf op dat Thielemans geen nota met de vermelding van het aantal vruchten bij de zending heeft ingesloten. Hoe kan ik weten, werpt de graaf op, of er geen gestolen zijn. Walrave krijgt het nogmaals te verduren. Hij heeft de graaf een onmogelijke en weinig toegewijde toezichter bezorgd. Hij vraagt of mevrouw Walrave de zaak van de abrikozen zou willen behartigen terwijl hij en zijn echtgenote voor enkele dagen afwezig zijn, temeer daar de keukenmeid die de confituur maakt, naar haar ouders is. Mevrouw Walrave krijgt de taak de abrikozen op hun rijpheid te controleren en de verzending aan

¹⁹ *Ibid.*, brief 17: Perk, 9 juli 1865.

²⁰ *Ibid.*, brief 17 bis: Laarne, 12 juli 1865 (klad).

²¹ P.V. gedateerd 20 juli 1868 (P. Gillis, o.c.).

²² Hij is de oudste zoon uit het tweede huwelijk van Jan Baptiste en Joanna Ackerman, werd geboren te Laarne op 26 frimaire jaar XIII (16 december 1804) en is aldaar overleden in 1878 (P. Gillis, o.c.).

rentmeester Duerinckx over te maken met vermelding van het aantal en of er nog zendingen volgen. De graaf besluit: Thielemans *mist verstand, maar vooral goede wil*²³.

Bijna elk jaar opnieuw ergert de graaf zich in verband met de abrikozen. In augustus 1874 is het hem te veel. Hij verwijt Albert Thielemans dat hij de bomen tegen de muren van de erekoer niet verzorgt en snoeit. Hij moet volgende lente, van zodra er geen vorst meer is, het nodige doen²⁴. Het jaar daarop is de graaf tevreden, maar hij wenst dat Thielemans de abrikozen één voor één inpakt²⁵. Gravin de Ribaucourt geeft via Duerinckx de opdracht een zending abrikozen per post en tegen tarief 1 en *bureau restante* te Brugelette over te maken aan gravin de Thiennes op het kasteel van Lombise. Het aantal en de dag van verzending moeten haar worden medegedeeld²⁶.

In mei 1875 bericht Walrave dat de gezondheidstoestand van Thielemans zeer slecht is. De Ribaucourt is niet verwonderd. Thielemans heeft al geruime tijd een afschuwelijke hoest en het overmatige drankgebruik heeft hem zeker geen goed gedaan. Hij vraagt Walrave discreet naar een nieuwe toezichter uit te zien. Deze dient uitsluitend voor hem te werken en kan, indien hij voldoet, op een jaarloon van 600 frank rekenen²⁷. Kort daarop wordt Walrave naar Brussel uitgenodigd om de opvolging uitvoerig te bespreken²⁸. De gezondheid van Thielemans maakt reeds het onderwerp uit van een “werknota” van Walrave: *Faire soigner la santé du garde Thielemans*. Op dankbaarheid van de graaf zal zijn weduwe, die later geldproblemen heeft, niet moeten rekenen. *Voir à la fin de l'année si la veuve Thielemans pourrat tenir au courant ses paiements des fermages, si elle ne peut pas la mettre dehors et voir si alors on peut donner des terres à Prosper* (haar zoon), noteert Walrave op 17 februari 1874 in zijn notaboek²⁹.

Deze Albert Thielemans lichten we even toe. Van beroep is hij hovenier-landbouwer. Met ingang van 1 mei 1837 wordt hij door graaf de Ribaucourt als *beëdigden veld- en boswachter van al mijne eigendommen, bosschen en andere, gelegen onder de gemeenten Laarne en Wetteren* aangesteld. Hij is een ijverige boswachter. Dit blijkt uit de P.V.'s die door de veldwachter van Laarne na een aangifte door

²³ E. Schepens, *Voorlopige inventaris*, brief 59: Perk, 5 augustus 1867.

²⁴ *Ibid.*, brief 152: Perk, 14 augustus 1874.

²⁵ *Ibid.*, brief 174: Perk, 5 augustus 1875.

²⁶ *Ibid.*, brief 175: Perk, 7 augustus 1875.

²⁷ *Ibid.*, brief 188: Perk, 12 mei 1875.

²⁸ *Ibid.*, brief 190: Brussel, 31 januari 1876.

²⁹ P. Gillis, *o.c.*

Thielemans opgemaakt zijn:

- 22-02-1838: Aangifte van *een houtdiefte* door een jongen van 12 jaar die wissen aan het snijden was in een bos genaamd *den hoefacker* een eigendom van de graaf. De geraamde schade bedraagt 12 frank. De jongen zal later worden vrijgesproken door de rechtbank van eerste aanleg te Dendermonde.
- 19-08-1844: Als *bijzonderen Boswachter van den Weledelen Heere Senateur graaf van Ribeaucourt* doet hij aangifte van een *houtdiefte in het Sperrebosch* door Karel Oosterlinck en zijn zoon. De geraamde schade (wegslepen van enkele zware takken) raamt hij op 8 frank.
- 09-09-1845: Aangifte van de diefstal achter het kasteel van een bundel groen hout door een man van 63 jaar. Geraamde waarde 2 frank.
- 17-10-1845: Als hoofd van de nachtwachtpatrouille van de burgerwacht levert hij bij de veldwachter een man af gearresteerd wegens houtdiefstal.
- 21-07-1846: Aangifte van een houtdiefstal door een jongen van 11 jaar. Geraamde waarde 1 frank.
- 07-01-1848: Aangifte van een houtdiefstal in de bossen achter het kasteel door een meisje van Kalken. Geraamde waarde 75 centiemen.
- 15-04-1848: Aangifte van een houtdiefstal door een man van 60. Geraamde waarde 5 frank.
- 10-05-1849: Aangifte van de diefstal van schapenmest van het stuk land dat hij in gebruik heeft achter het kasteel door een jongen van 15 jaar *die het aan het oprapen was nadat een kudde schapen het er had neergelegd*.
- 19-12-1850: Aangifte van een houtdiefstal, waarde 4 frank, door een vader en zijn dochter.
- 10-05-1852: Aangifte van een jachtschending door twee mannen ten nadele van de graaf.
- 31-05-1856: Aangifte van een houtdiefstal door twee jongens van 14 en 15 jaar. Geraamde waarde 8 frank.

Erg soepel kan men Thielemans niet noemen. In mei 1855 is hij zelfs tijdelijk veldwachter bij gebrek aan een officiële veldwachter³⁰. Zijn levenswijze bezorgt hem ook een P.V., gedateerd 1 december 1837. Hij zit samen met zeven anderen in de herberg Den Trap na het officiële sluitingsuur nog te drinken en te kaarten³¹.

³⁰ *Ibid.*

³¹ *Ibid.*

*Camile Thielemans*³²

In de herfst van 1877 drukt graaf de Ribaucourt de wens uit om een onderhoud te hebben met opzichter-boswachter Camile Thielemans in verband met de jacht op fazanten. De Ribaucourt is intussen ook op de hoogte van de trouwplannen van Thielemans. Vooraleer hij zijn toestemming kan geven, wil hij weten wie de gelukkige is³³. De graaf hoopt dat de uitverkorene zeer actief en van een onberispelijk gedrag is. Hij voegt eraan toe dat het wenselijk is dat ze het geld goed kan beheren, hetgeen de familie Thielemans niet in zich heeft. Hij is de mening toegedaan dat geluk en een spaarzame hand vele ongemakken binnen een huwelijk kunnen voorkomen, met gevolg dat Thielemans zijn taken beter zal kunnen vervullen. Hij nodigt dan ook Walrave uit om te zaak te komen bespreken, vooraleer hij zijn toestemming geeft³⁴. Een maand later bericht Walrave de graaf dat Camile Thielemans is komen navraag doen of hij in het huwelijk mag treden³⁵. In zijn antwoord bekent de graaf eerlijk dat hij niet veel aandacht heeft kunnen schenken aan het verzoek wegens de verdeling van de nalatenschap van zijn schoonmoeder. Hij is de zaak uit het oog verloren. Hij geeft zijn toestemming en vraagt Walrave toe te zien dat de woning met zorg wordt onderhouden³⁶.

Op 3 februari 1876 is Camile Thielemans in dienst getreden. Het is een voorlopige aanstelling. Uit de zakelijke gegevens van Walrave vernemen wij hoeveel hij verdient: hij ontvangt 500 frank per jaar met een mogelijke bonus van 50 frank, verspreid uitbetaald *selon ses bons services*. Thielemans moet zich het leiden en snoeien van fruitbomen en het uitdunnen van aanplantingen eigen maken. Verder krijgt hij 1/3 van de hectare land die zijn broer van de graaf in pacht heeft, om te bewerken. Zijn deel betaalt hij aan zijn moeder. Hij kan verder beschikken over een stuk braak liggend terrein in de boomkwekerij, de ezelsstal en een varkenshok. Met de jacht mag hij zich geenszins inlaten. Gravin de Ribaucourt zal er voor zorgen dat hij een (opzichters)pet bekomt.

Ongeveer 18 maanden later overlijdt Camile Thielemans. Walrave noteert de voorwerpen van de graaf die hij in gebruik heeft gehad: *stoof en kachel, twee pistolen en een carabyn. Een bylken en een kapmesje, dry snoeiyzers, twee steekyzers, een raak, dry sleutels van de poort, een sleutel van het huis, twee*

³² Deze zoon van Albert en Marie-Thérèse De Wilde werd geboren in 1847 (P. Gillis, *o.c.*).

³³ E. Schepens, *Voorlopige inventaris*, brief 221: Perk, 21 november 1877.

³⁴ *Ibid.*, brief 224: Perk, 6 december 1877.

³⁵ *Ibid.*, brief 225: Laarne, 6 januari 1878 (klad).

³⁶ *Ibid.*, brief 229: Brussel, 1 februari 1878.

4. August Walrave (30 oktober 1812 - 17 januari 1888) (Foto archief Castellum).

boeken, een meter hofdraad, twee sleutels der bareelen³⁷, een spade, een hammes (hakmes), een koppel sporen, een yzeren raak, een draagmortelbak, een stamp-mortelbak, twee moortelbakken. Camile Thielemans, de laatste Thielemans in dienst van de graven de Ribaucourt te Laarne, wordt opgevolgd door Theofiel Heirman³⁸.

Aanbevelingen door Cantillion, schoonvader van Walrave

Pierre Van der Voort, een dienstknecht aanbevolen door de schoonvader van Walrave, heeft het bij de graaf verkorven. Op een zondag is hij met toestemming van de graaf naar Brussel geweest en 's avonds is hij die gaan opzoeken met de mededeling dat hij van één van zijn vrienden heeft vernomen dat er een plaats van "huismeester" (jaarloon 1200 frank) bij Openbare Werken vrij is. Van der Voort stelt zijn kandidatuur en vraagt de graaf deze te steunen. De Ribaucourt vraagt bedenktijd en wenst met de gravin te overleggen. Van de Voort wenst echter spoed en maakt het de graaf moeilijk. Hij weet dat hij niet meteen kan vervangen worden nu de graaf juist veel mensen heeft uitgenodigd. Hij zet de graaf onder druk door te weigeren bevelen op te volgen. Niettegenstaande is de graaf bereid hem een getuigenschrift van zijn zes jaar dienst te bezorgen, maar wil in geen geval bij de minister tussenkomen. *Weldra zit ik dus zonder tweede huisknecht*, schrijft de Ribaucourt en hij rekent op Walrave om er bij zijn schoonvader op aan te dringen een geschikte vervanger te vinden. *U bewijst er me een dienst mee*, besluit hij zijn schrijven³⁹.

Een tweede maal krijgt Walrave van graaf de Ribaucourt te horen dat een van zijn huisknechten, eveneens door zijn schoonvader aanbevolen, dienst heeft genomen bij zijn neef voor een loon van 600 frank, maar zonder kledij en zakgeld. De graaf noemt hem ongezouten een overloper en iemand die van de situatie bij zijn neef handig gebruik maakt. Hij vraagt Walrave contact op te nemen met zijn schoonvader met het verzoek naar een nieuwe knecht uit te zien. Hij voegt eraan toe: *We hebben pest en cholera gehad, dit overleven wij ook wel*⁴⁰. In een volgend schrijven bericht de graaf omtrent het loon. De nieuwe knecht bekomt in het begin 300 frank en er volgt een geleidelijke loonsverhoging tot 400 frank. Daarnaast heeft hij recht op mooie kledij, een goede voeding en ruim zakgeld. Hij kan eind december 1866

³⁷ De dubbele kasteeldreef (beuk) is afgesloten en wordt enkel geopend wanneer een lid van de familie de Ribaucourt op het kasteel verblijft en zich naar het dorp (gemeentehuis, kerk) begeeft.

³⁸ P. Gillis, *o.c.*

³⁹ E. Schepens, *Voorlopige inventaris*, brief 20: Perk, 10 oktober 1865.

⁴⁰ *Ibid.*, brief 37: Perk, 14 september 1866.

in dienst treden. Zolang is de “overloper” bereid te blijven⁴¹. Aanvang december vraagt de graaf nogmaals aan Walrave zijn schoonvader in te schakelen om naar iemand op zoek te gaan om zijn eerste huisknecht te vervangen. De “nieuwe” mag zich op kosten van de graaf in Brussel komen presenteren⁴².

Over het dienstpersoneel algemeen

De butler van graaf de Ribaucourt treedt in 1861 in het huwelijk en de graaf vraagt zich af waar hij nog zo’n toegewijde persoon kan vinden. Hij vraagt Walrave of hij iemand kent die in aanmerking kan komen om zijn butler te vervangen. Hij ziet uit naar een eerlijk en betrouwbaar persoon met een aangenaam karakter en die zich in het Frans kan uitdrukken. Joseph, zijn eerste bediende, zou eventueel in aanmerking kunnen komen, maar hij spreekt zo’n afschuwelijk Frans en bovendien heeft hij roest haar⁴³.

Het onderhoud van de bloem- en grasperken op het domein te Perk is tevens een van de bekommelingen van de graaf. Werkman Fien (Livinus), die door de graaf gevraagd geweest is om de mollenplaag te bestrijden, meldt zich ziek en laat zijn opdrachtgever weten dat het nu toch niet de periode is om mollen te vangen⁴⁴. In juni 1869 verzoekt de graaf Walrave Fien dringend naar Perk te sturen om mollen te vangen, die enorme schade aanrichten in de bloemperken⁴⁵.

Vraag om medewerking

Bij het bezoek van graaf de Ribaucourt aan Laarne wordt veelvuldig een beroep gedaan op de familie Walrave. Op 31 juli 1871 komt de graaf, vergezeld van zijn eerste huisbediende, naar Laarne. Hij geeft Walrave de nodige richtlijnen en opdrachten. Walrave moet de pastoor, dokter Bertrand, de notaris en de heren Rooman uitnodigen voor een diner op het kasteel van Laarne. Walrave is er uiteraard ook bij met zijn echtgenote. Zijn oudste zoon en diens echtgenote genieten eveneens van de eer. De heer Debbaudt, die bijna blind is, dient slechts pro forma gevraagd en mocht de hoogbejaarde pastoor zich verontschuldigen, dan mocht in geen geval de onderpastoor in zijn plaats worden uitgenodigd, *parce qu’il tient avec le fameux Lebèque* (dit is de plaatselijke politieke tegenstrever van Walrave en de Ribaucourt).

⁴¹ *Ibid.*, brief 39: Perk, 5 oktober 1866.

⁴² *Ibid.*, brief 44: Perk, 7 december 1866.

⁴³ *Ibid.*, brief 4: Perk, 9 september 1861.

⁴⁴ *Ibid.*, brief 60: Perk, 11 augustus 1867.

⁴⁵ *Ibid.*, brief 78: Perk, 3 juni 1869.

Naar gewoonte wordt mevrouw Debbaudt gevraagd te koken. Voor het serveren van de maaltijd moet Joseph door twee personen bijgestaan worden⁴⁶, namelijk de meid van Walrave en een *serveur* uit Wetteren. De graaf deelt het doel van zijn bezoek aan Laarne mee: hij wenst een rondrit te maken in zijn kiesarrondissement Dendermonde. Gedurende die tijd blijft hij op kasteel van Laarne logeren en hij dringt erop aan dat zijn knecht en vertrouwensman, en dit reeds gedurende veertien jaar, eveneens op het kasteel een kamer met een convenabel bed bekomt. De zuster van Walrave wordt gevraagd Joseph bij te staan in het kleden van de graaf⁴⁷.

Graaf en rentmeester

De uitdrukking van hun gevoelens

Eerder hebben wij aangehaald dat rentmeesters een bijzondere verhouding hebben met hun opdrachtgevers. Wederzijds respect vormt de basis van het vertrouwen, dat kan leiden tot echte vriendschap. In de brieven aan Walrave wordt naast het financieel beheer ook veelvuldig aandacht geschonken aan nationale en plaatselijke politiek. Onze aandacht gaat hier vooral naar de bijzondere vriendschap tussen graaf en rentmeester. Naast de vanzelfsprekende vertrouwelijke mededelingen worden in de briefwisseling de familiale gebeurtenissen uitgewisseld: vreugde en bezorgdheid bij een geboorte, fierheid bij een huwelijk of intrede, verdriet bij het overlijden van een kennis, vriend of familielid, de gezondheid van beide families ...

De graaf vangt zijn brieven steeds aan met *mon cher Walrave*. Wanneer hij bezorgd is en intens verdriet heeft, lucht hij zijn hart bij *mon cher ami*⁴⁸. De eindformules luiden: *ma parfaite considération et mes sentiments affectueux, mes sentiments bien affectueux, votre affectionné, je ne finirai pas cependant sans vous assurer de mes sentiments très affectueux et pour toute la famille*⁴⁹. In de bewaarde kladbrieven van Walrave vinden we geen eindformule terug. Elke brief begint met *Monsieur le Comte*.

⁴⁶ *Ibid.*, brief 102: Perk, 21 juli 1871.

⁴⁷ *Ibid.*, brief 103: Perk, 24 juli 1871.

⁴⁸ Onder meer in de brieven, cf. E. Schepens, *Voorlopige inventaris*, brief 5: Perk, 15 september 1861; brief 104: Perk, 19 november 1871; brief 105: Brussel, 14 december 1871; brief 107: Brussel, 5 februari 1872 ...

⁴⁹ J. Lefèvre, *Analyse de la correspondance*, p. 14.

De wederzijdse genegenheid tussen beide families wordt herhaaldelijk benadrukt in de brieven van de graaf: *il y a bientôt trente ans et les rapports si intimes qui existent bientôt depuis plus d'un siècle entre nos deux familles*⁵⁰. Walrave bezorgt de graaf een portret. Deze verklaart *rien ne pouvait me faire plus de plaisir* en wijst nogmaals op de lange vriendschap van zijn familie met de familie Walrave, met *moi en particulier*. Hij verzoekt om een foto van mevrouw Walrave, *qui est une si bonne et respectable mère*. Beide portretten worden in het persoonlijk album van de graaf opgeborgen⁵¹.

Familiale gebeurtenissen⁵²

Een eerste droeve gebeurtenis is het overlijden van een zuster⁵³ van Walrave. De graaf noemt haar *une ancienne et bonne connaissance*. *Ik hoop*, schrijft de graaf, *dat u ervan overtuigd bent dat ik zeer begaan ben met alles wat u lief is*. Deze betrokkenheid is volgens de Ribaucourt geschoeid op hun relatie, die wederzijdse persoonlijke banden heeft geschapen. Hij verontschuldigt zich bij Walrave, die in een eerder schrijven over de gezondheidstoestand van zijn zuster heeft bericht, dat hij heeft verwaarloosd naar haar toestand te informeren⁵⁴.

In 1861 studeert Adolphe, zoon van graaf Prosper de Ribaucourt, af als doctor in de rechten aan de Leuvense universiteit⁵⁵. De graaf dankt Walrave voor de gelukwensen aan zijn zoon en voegt eraan toe dat hij weet dat ze uit de grond van zijn hart komen. Hij beklemtoont hier opnieuw uitdrukkelijk hun vriendschap: *J'y suis d'autant plus sensible que je connais depuis longtemps (sic) les sentiments reciproque qui unissent nos deux familles*. Hij laat de groeten overbrengen aan Walraves schoonouders en zijn neef Charles Walrave⁵⁶, die hij allen bestempelt als van ouds goede kennissen⁵⁷.

⁵⁰ E. Schepens, *Voorlopige inventaris*, brief 6: Perk, 11 juni 1863.

⁵¹ *Ibid.*, brief 7: Brussel, 17 november 1864.

⁵² Volgens de chronologie van de brieven.

⁵³ Ursule Walrave, geboren te Laarne op 17 juli 1807, werd begijn in het Klein Begijnhof te Gent en overleed op 10 februari 1860 (Laarne, Familiearchief Walrave).

⁵⁴ E. Schepens, *Voorlopige inventaris*, brief 3: Perk, 13 februari 1860.

⁵⁵ H. Douxchamps en J. Lefèvre, *o.c.*, p. 539.

⁵⁶ Charles Walra(e)ve, zoon van Jacobus Franciscus en Maria Joanna van Hauwermeiren, werd geboren te Sint-Lievens-Houtem op 25 april 1790. Op 12 juni 1813 werd hij te Gent priester gewijd en op 26 april 1821 vertrok hij uit het bisdom Gent naar het aartsbisdom Mechelen. Hij werd directeur van het college te Diest en overleed aldaar op 17 december 1866 (Luc Schokkaert (ed.), *Biografische repertorium van de priesters van het bisdom Gent, 1802-1997, Deel II* (Leuven, 1997) p. 603; Laarne, Familiearchief Walrave).

⁵⁷ E. Schepens, *Voorlopige inventaris*, brief 4: Perk, 5 september 1861.

De graaf bericht in april 1865 dat zijn schoondochter⁵⁸ in blijde verwachting is en vraagt Walrave samen met zijn familie en de pastoor te bidden voor een voorspoedige bevalling⁵⁹. Een maand later bericht de Ribaucourt dat hij een bezoek heeft gebracht aan het college van kanunnik Schepper *pour y voir vos deux fils*⁶⁰. Ze zijn niet aanwezig en worden pas rond vier uur terug verwacht. Er wordt met veel lof over hen gesproken. De graaf drukt de hoop uit dat ze voor hun ouders een ware steun zijn in hun oude dagen⁶¹.

Op 16 oktober 1866 brengt de trotse graaf Walrave op de hoogte dat zijn schoondochter bevallen is van een (derde) dochter. Bezorgd om de voortzetting van het geslacht Christyn de Ribaucourt werpt hij op: *J'aurais préféré un garçon*, maar troost zich met de gedachte dat alles goed verlopen is⁶². In de volgende brief aan zijn rentmeester te Laarne drukt hij intense bekommernis uit over de gezondheidstoestand van gravin Adolphe de Ribaucourt. Op advies van haar dokters geeft ze borstvoeding om op die manier een nieuwe zwangerschap te voorkomen. Ze is echter niet in staat dit vol te houden. Ze heeft koorts gekregen, maar God zij dank is ze aan de betere hand. *Ik mag er niet aan denken*, vervolgt de graaf, *dat mijn zoon eventueel op zo'n jeugdige leeftijd achterblijft met drie*⁶³ *kleine kinderen*⁶⁴. Graaf de Ribaucourt geeft twee weken later zijn secretaris Duerinckx de pijnlijke opdracht het overlijden van gravin Adolphe aan Walrave te melden. Hij besluit: *Elle allait encore bien hier samedi, quel malheur*⁶⁵!

Nog steeds door verdriet overmand bericht de graaf Walrave dat hij zich moeilijk met zakendoen kan bezighouden. Hij drukt zijn gevoelens uit als volgt: *Mais je dois finir honorablement ces tristes jours que j'ai encore à passer sur cette terre de douleurs et de larmes*. De afwezigheid van Walrave op de begrafenis heeft de graaf pijn gedaan en zijn zoon wellicht teleurgesteld. *Wij kennen elkaar te goed dat we*

⁵⁸ Charlotte-Henriette-Marie-Berthe de Liedekerke, geboren te Brussel op 4 december 1842 en overleden te Perk op 18 november 1866, was de dochter van Honoré de Liedekerke en Adelaïde Françoise (van de markiezen) de Clermont-Mont-Saint-Jean (H. Douchamps en J. Lefèvre, *o.c.*, p. 540).

⁵⁹ E. Schepens, *Voorlopige inventaris*, brief 11: Brussel, 17 april 1865.

⁶⁰ Het zijn Urbain (°Laarne 17 juni 1845), burgemeester van Laarne van 1888 tot aan zijn overlijden op 8 april 1903, en Henri-Victor (°Laarne 24 januari 1850) die op 11 maart 1876 priester gewijd werd te Gent en overleed in Wetteren op 22 februari 1892 (Laarne, Familiearchief Walrave).

⁶¹ E. Schepens, *Voorlopige inventaris*, brief 12: Brussel, 5 mei 1865.

⁶² *Ibid.*, brief 40: Perk, 16 oktober 1866.

⁶³ Het zijn Marie-Jeanne (°Brussel 9 augustus 1864), Elisabeth (°Perk 28 september 1865) en Louise (°Perk 16 oktober 1866) (H. Douchamps en J. Lefèvre, *o.c.*, p. 573).

⁶⁴ E. Schepens, *Voorlopige inventaris*, brief 41: Perk, 4 november 1866.

⁶⁵ *Ibid.*, brief 42: [Perk], 18 november 1866.

dit aan elkaar mogen zeggen. Ik zeg het u liever dan het op mijn hart blijft liggen, besluit de graaf en ondertekent de brief met *votre tout desolé*. In een postscriptum⁶⁶ neemt de Ribaucourt kennis van Walraves bezorgdheid om zijn neef⁶⁷. De graaf dankt de familie Walrave voor de gebeden en de blijken van medeleven. Het verscheurt hem zijn enige zoon te zien lijden. Hij onderwerpt zich aan Gods wil, maar stelt zich de vraag: *Hoe kunnen wij ons met de verschrikkelijke werkelijkheid nog gelukkig voelen?* De graaf blijft niet gespaard. In december overlijdt, na een langdurige ziekte, zijn ontvanger De Vleeschouwer, *homme de la plus grande probité* (eerlijkheid) *d'une grande intelligence*. Niettegenstaande al dit verdriet ziet de graaf de realiteit onder ogen, terug aan het werk!⁶⁸ In antwoord op de nieuwjaarswensen van de familie Walrave drukt de Ribaucourt de wens uit dat hij moge gespaard blijven van alle leed. Hij wenst niet nog zo'n jaar mee te maken⁶⁹.

In april 1867 neemt de graaf met ontsteltenis kennis van het overlijden van een der kinderen van Walrave⁷⁰. Hij begrijpt het immense verdriet van zijn rentmeester en schrijft hem troostende woorden. Hij benadrukt nogmaals de echte band tussen beide families en dat daarom niet zomaar aan vreugdevolle en droeve gebeurtenissen kan worden voorbijgegaan⁷¹.

Datzelfde jaar in juli brengt graaf de Ribaucourt een bezoek aan zijn kleinzoon François de Grunne⁷², die in Orléans het laatste jaar college loopt. De graaf is in Frankrijk naar aanleiding van de internationale tentoonstelling te Parijs. Hij raadt Walrave aan de tentoonstelling te bezoeken. De graaf heeft van zijn bezoek aan zijn kleinzoon en Parijs genoten. Bij zijn terugkeer wordt hij echter opnieuw geconfronteerd met de herinneringen aan zijn diepbetreurde schoondochter. *Vier en een half jaar geleden, was ik nog de gelukkigste man van de wereld*, besluit hij zijn

⁶⁶ E. Schepens, *Voorlopige inventaris*, brief 43: Perk, 3 december 1866.

⁶⁷ Zie voetnoot 56. Wij kunnen veronderstellen dat de gezondheidstoestand van Charles Walra(e)ve zeer ernstig was en August Walrave, die de zaken van Charles behartigde, zijn familiezaken voorrang heeft gegeven. Dit is wellicht de reden voor de afwezigheid van Walrave op de begrafenis van gravin Adolphe de Ribaucourt.

⁶⁸ *Ibid.*, brief 44: Perk, 7 december 1866; J. Lefèvre, *o.c.*, p. 15.

⁶⁹ E. Schepens, *Voorlopige inventaris*, brief 46: Brussel, 13 januari 1867.

⁷⁰ Marie-Louise-Melanie, kind uit zijn tweede huwelijk met Marie-Agnes Cantillion, werd geboren te Laarne op 20 mei 1861 en overleed er op 23 april 1867 (Laarne, Familiearchief Walrave).

⁷¹ E. Schepens, *Voorlopige inventaris*, brief 53: Brussel, 24 april 1867.

⁷² François de Hemricourt de Grunne (1850-1926), generaal-majoor, ordonnans-officier van Hunne Koninklijke Hoogheden Leopold II en Albert I, trad na het overlijden van zijn echtgenote Madeleine de Montalembert in de abdij van Maredsous in. Hij was de zoon van Caroline de Ribaucourt (1829-1913), onder meer *grande-maitresse* (1867) aan het hof van Hare Majesteit Charlotte, keizerin van Mexico, en van graaf Eugène de Henricourt de Grunne (1823-1903) (H. Douchamps en J. Lefèvre, *o.c.*, p. 530-531).

schrijven⁷³. Walrave bezoekt de tentoonstelling en de graaf informeert of hij heeft genoten van zijn reis. Tijdens de afwezigheid van Walrave heeft de graaf een bezoek gebracht aan Laarne. Dat is niet al te best verlopen en de graaf prijst zich gelukkig dat het niet aan hem te wijten is. Bij die gelegenheid heeft hij een bezoek gebracht aan de familie Walrave en heeft er met de zonen⁷⁴ des huizes gesproken⁷⁵. In een klad van een brief van Walrave lezen we dat Henri-Victor, poësisstudent aan het jezuïetencollege te Turnhout, met de graaf gesproken heeft over een eventuele loopbaan als ontvanger-administrateur en intendant na het beëindigen van zijn studies. Hij vraagt zijn vader de graaf te willen berichten of hij over het aanbod kan nadenken⁷⁶.

In april 1870 maakt de Ribaucourt in een zeer zakelijk schrijven van de gelegenheid gebruik het huwelijk van zijn dochter Gaëtane⁷⁷ aan te kondigen. Ze huwt graaf Charles de Linange, afkomstig uit het hertogdom Baden en lid van een van de oudste Duitse families. Hij is dertig jaar en bevelhebber van het eerste eskadron pauselijke dragonders. De graaf vraagt dit heugelijke nieuws mede te delen aan zijn familie, de pastoor en de notaris en besluit dringend geld nodig te hebben want kinderen uithuwelijken kost geld⁷⁸.

De vertrouwensrelatie tussen de graaf en zijn rentmeester Walrave houdt natuurlijk in dat bij de financiële afhandelingen vaak strikt persoonlijke geldelijke zaken worden uitgewisseld. Zo bericht de graaf dat hij binnen de zes weken 7500 frank (aan 5% interest) moet aflossen, maar dit niet kan wegens het huwelijk van zijn dochter. *Later, zonder de dood van mijn uitmuntende schoonmoeder te wensen, zal dit geen probleem meer wezen. Kan u een geldschieter vinden, schrijft hij en vervolgt: Heeft u me niet geschreven dat u 10.000 fr zou erven. Mocht u daarvan 5000 fr kunnen opnemen en mij ter beschikking stellen, dan ben ik uit de problemen. Maar tracht toch liever iemand anders te vinden*⁷⁹.

In november 1871 maakt de Ribaucourt zich ernstige zorgen over de gezondheids-toestand van zijn dochter Gaëtane. Ze heeft een verkoudheid opgelopen met een

⁷³ E. Schepens, *Voorlopige inventaris*, brief 58: Perk, 15 juli 1867.

⁷⁴ Urbain en Henri-Victor uit zijn eerste huwelijk met Caroline-Françoise De Vriendt (Laarne, Familiearchief Walrave).

⁷⁵ E. Schepens, *Voorlopige inventaris*, brief 61: 1 september 1867.

⁷⁶ *Ibid.*, brief 80: Laarne, 13 januari 1870.

⁷⁷ Gaëtane de Ribaucourt (°Perk 10 mei 1843 - † Brussel 6 januari 1872) huwde Emiele-Charles zu Leiningen (°Karlsruhe 24 april 1839 - †Rome 31 maart 1925) (H. Douxchamps en J. Lefèvre, *o.c.*, p. 535-536).

⁷⁸ E. Schepens, *Voorlopige inventaris*, brief 83: Brussel, 4 april 1870.

⁷⁹ *Ibid.*, brief 85: Brussel, 3 mei 1870 en brief 86: Brussel, 18 mei 1870.

zware griep tot gevolg. Er is een langzaam herstel, maar de graaf is er niet gerust in, *Dieu ne me laisse pas sans de rudes épreuves dans ma vieillesse*, en beveelt zijn dochter aan in de gebeden van de familie Walrave⁸⁰. *Mon cher ami, ik durf er niet aan denken dat mijn geliefde dochter me zou ontvallen, ik zou zo'n verlies niet kunnen overleven. Laten we samen de hemel geweld aandoen, verdubbelen wij onze gebeden en vraag aan de pastoor dat de armen van Laarne voor haar bidden*⁸¹. De brief waarin de Ribaucourt het overlijden van zijn dochter (6 januari 1872) aan Walrave mededeelt hebben we (nog) niet teruggevonden. In maart 1873 overlijdt de schoonmoeder van Walrave. Opnieuw legt de graaf de nadruk op de jarenlange verbondenheid tussen de families. *Niettegenstaande haar kinderen haar lang in de familieschoot hebben kunnen koesteren, is een afscheid steeds pijnlijk!* Hij biedt mevrouw Walrave en haar vader, zijn collega in de Senaat, zijn welgemeende deelneming in hun rouw aan⁸².

Het nakend huwelijk van Adolphe de Ribaucourt met gravin du Bois d'Aische d'Eghem⁸³ is voor graaf Prosper een lichtpunt in zijn oude dagen. Hij is wel verwonderd dat Walrave op dit heugelijk feit nog niet gereageerd heeft en veronderstelt dat hij afwezig is geweest⁸⁴. De graaf is zeer gelukkig wanneer hij constateert dat zijn schoondochter de wezen uit het eerste huwelijk van zijn zoon met liefde omringt. *Heeft God na twee gruwelijke beproevingen dan eindelijk medelijden met mij*⁸⁵. De graaf kondigt zijn rentmeester ook het huwelijk aan van zijn *petit de Grunne* met *mademoiselle* de Montalembert⁸⁶ te Parijs⁸⁷.

Het overlijden van Victoire Walrave⁸⁸, weduwe van Frederik-Casimir Debbaudt, omschrijft de graaf als volgt: *Het is een verlies van een zeer oude en gewaardeerde kennis gedurende zestig jaar*. Hij vraagt aan haar kinderen, voor wie ze een waardige moeder is geweest, zijn oprechte deelneming over te maken van hemzelf, de gravin en de gehele familie⁸⁹. In april 1874 is graaf de Ribaucourt te gast bij de

⁸⁰ *Ibid.*, brief 104: Perk, 19 november 1871.

⁸¹ *Ibid.*, brief 105: Brussel, 14 december 1871.

⁸² *Ibid.*, brief 118: Brussel, 20 maart 1873.

⁸³ Madeleine du Bois d'Aische, dochter van Adolphe en Rosalie Vilain XIV, werd op 30 november 1849 in het kasteel Wissekerke te Bazel geboren en overleed te Perk op 12 april 1911. Ze schonk Adolphe de Ribaucourt negen kinderen: vier dochters en vijf zonen (H. Douchamps en J. Lefèvre, o.c., p. 540, 562 en 576).

⁸⁴ E. Schepens, *Voorlopige inventaris*, brief 121: Perk, 12 mei 1873.

⁸⁵ *Ibid.*, brief 126: Perk, 31 juli 1873.

⁸⁶ Zie noot nr. 72.

⁸⁷ E. Schepens, *Voorlopige inventaris*, brief 132: Brussel, 28 oktober 1873.

⁸⁸ Deze zuster van August Walrave (*Laarne 24 december 1801 - † 14 april 1874) had uit dit huwelijk drie kinderen: Adèle, Emiel en Mathilde (Laarne, Familiearchief Walrave).

⁸⁹ E. Schepens, *Voorlopige inventaris*, brief 144: Brussel, 16 april 1874. Hij maakt er tevens drie afbeeldingen over, één voor mevrouw Walrave, één voor de pastoor en één voor zijn rentmeester.

familie Walrave. Hij is getroffen door het onthaal, alsof hij deel uitmaakt van de familie. Die echte verbondenheid berust op drie generaties respect en vertrouwen. *Ik vergeet die dag nooit en zal hem in mijn hart koesteren*⁹⁰. Beiden berichten elkaar de gebeurtenissen in hun familiekring. Walrave meldt de graaf dat zijn zoon Joseph⁹¹ bij de jezuïeten intreedt. In zijn antwoord drukt de graaf de wens uit dat een van zijn kleinkinderen⁹² ook de geestelijke staat zal aannemen⁹³.

In 1875 is graaf de Ribaucourt zeer verontwaardigd. Hij heeft Walrave bij het ministerie van Binnenlandse Zaken voorgedragen voor *la croix de Léopold*, maar het heeft geen gevolg gegeven aan zijn verzoek. De burgemeesters van Oudegem (20 jaar dienst) en Lippelo (16 jaar dienst) hebben de onderscheiding wel bekomen. Het ministerie is wel bereid Walrave een *décoration civique* voor 35 jaar burgemeesterschap te geven. De Ribaucourt heeft deze in naam van Walrave geweigerd⁹⁴.

Datzelfde jaar bericht de graaf Walrave dat het met zijn schoonmoeder (88 jaar)⁹⁵ niet al te best is⁹⁶. Ze overlijdt op 25 september 1875. Duerinckx bericht in opdracht van de graaf dat de begrafenis plaatsvindt op 2 oktober om 11 uur en beschrijft de te nemen reisweg per trein⁹⁷. Met andere woorden, de graaf rekent stellig op de aanwezigheid van zijn rentmeester en vriend. De Ribaucourt heeft moeilijk afscheid kunnen nemen van zijn geliefde schoonmoeder⁹⁸.

Een jaar later is er vreugde wanneer de graaf Walrave de geboorte van zijn kleinzoon Philippe⁹⁹ meldt en de wens uitdrukt dat hij godvruchtig mag opgroeien tot groot geluk van zijn ouders. Niettegenstaande is de graaf zeer bezorgd: in niet minder dat 34 maanden heeft zijn schoondochter drie kinderen gebaard. *Moge God de moeder beschermen*¹⁰⁰! Op 3 november 1876 feliciteert hij Walrave bij de

⁹⁰ *Ibid.*, brief 146: Brussel, 28 april 1874.

⁹¹ Joseph Walrave, geboren te Laarne op 18 augustus 1854, trad op 24 september 1874 te Drongen in, werd priester gewijd op 8 september 1889, vertrok op 4 oktober van datzelfde jaar naar Indië en overleed te Mandar op 19 juli 1919 (Laarne, Familiearchief Walrave).

⁹² Zijn kleinzonen Philippe (1876-1930) en Xavier (1878-1946) uit het tweede huwelijk van zijn zoon Adolphe werden priester (H. Douchamps en J. Lefèvre, *o.c.*, p. 577, 584).

⁹³ E. Schepens, *Voorlopige inventaris*, brief 154: Perk, 5 november 1874.

⁹⁴ *Ibid.*, brief 159: Brussel, 25 januari 1875.

⁹⁵ Françoise de Merode-Westerloo (1787-1875) huwde op 22 september 1804 Adolphe de Thiennes-Lombise (H. Douchamps en J. Lefèvre, *o.c.*, p. 515).

⁹⁶ E. Schepens, *Voorlopige inventaris*, brief 179: Perk, 27 augustus 1875 en brief 182: Brussel, 24 september 1875.

⁹⁷ *Ibid.*, brief 183: Perk, 25 september 1875 en brief 184: Perk, 29 september 1875.

⁹⁸ *Ibid.*, brief 186: Perk, 8 november 1875.

⁹⁹ Zie noot 92.

¹⁰⁰ E. Schepens, *Voorlopige inventaris*, brief 198: Brussel, 7 april 1876.

priesterwijding van diens zoon Henri-Victor en dankt voor het ingesloten portret. Hij maakt zijn *cher et bien ancien ami* zijn gelukwensen over¹⁰¹. In november 1877 drukt de graaf zijn bezorgdheid uit over de brandwonden die een van Walraves zonen heeft opgelopen. Regelmatig vraagt hij naar diens toestand. Wanneer Walrave hem daaromtrent niets meer bericht, veronderstelt hij dat alles goed is¹⁰².

Het overlijden van een naaste medewerker treft graaf de Ribaucourt evenzeer als het verlies van een familielid. *Het verlies van een kind is erg, maar ook dat van een trouw en gewetensvol medewerker*. Zijn privé-secretaris Duerinckx is na een kortstondige ziekte (*la petite vérole noire* of *syphilis*) overleden. Hij beveelt hem en zichzelf aan in de gebeden van de familie Walrave¹⁰³. Na het overlijden van zijn secretaris zondert de graaf zich af. Het is de gravin die nu de brieven van Walrave beantwoordt. Ze bericht op 23 juli 1878 dat de graaf een beroerte heeft gehad en vreest dat een tweede aanval fataal zou kunnen zijn. *Mon cher Auguste, mag ik u vragen dat de pastoor zijn parochianen op de hoogte brengt en hen verzoekt voor de graaf te bidden*¹⁰⁴. Adolphe de Ribaucourt bericht Walrave tevens over de toestand van zijn vader. Die is nu eens stabiel dan weer op- en neergaand. Hij is nog steeds in levensgevaar¹⁰⁵. In zijn brieven informeert Walrave herhaaldelijk naar de gezondheidstoestand van de graaf. Adolphe meldt: *Het is beter met mijn vader*¹⁰⁶. *Zijn toestand is stabiel. Hij mag zich niet opwinden. Rusten doet hem goed*, laat de gravin weten¹⁰⁷. In januari 1879 verblijft de graaf in zijn *hôtel* te Brussel. Het doet hem goed¹⁰⁸. In maart heeft hij een zware griep¹⁰⁹.

Vanaf midden 1879 worden de zakelijke aangelegenheden van de familie de Ribaucourt door J. Bosquet behartigd. Deze bericht op 8 augustus Walrave dat het met de graaf minder goed gaat en dat de familie verontrust is¹¹⁰. Er ontstaat nu een intense briefwisseling tussen Adolphe de Ribaucourt en Walrave waarin vooral de politiek in het arrondissement Dendermonde aan bod komt. Adolphe zal later zijn vader als senator opvolgen.

¹⁰¹ *Ibid.*, brief 199: Brussel, 3 november 1876.

¹⁰² *Ibid.*, brief 221: Perk, 27 november 1877; brief 224: Perk, 6 december 1877; brief 229: Perk, 1 februari 1878.

¹⁰³ *Ibid.*, brief 236: Perk, 2 juni 1878.

¹⁰⁴ *Ibid.*, brief 240: Perk, 8 juli 1878 en brief 241, Perk 23 juli 1878.

¹⁰⁵ *Ibid.*, brief 242: Perk, 5 augustus 1878.

¹⁰⁶ *Ibid.*, brief 245: Perk, 13 september 1878.

¹⁰⁷ *Ibid.*, brief 249: Perk, 27 oktober 1878.

¹⁰⁸ *Ibid.*, brief 253: Perk, 4 januari 1879.

¹⁰⁹ *Ibid.*, brief 259: Perk, 3 maart 1879.

¹¹⁰ *Ibid.*, brief 265: Brussel, 8 augustus 1879.

Bij het uitwisseling van de nieuwjaarswensen in 1882 drukt gravin Prosper de Ribaucourt haar bezorgdheid uit omtrent haar echtgenoot. Hij is weliswaar sedert november 1881 niet meer ziek geweest, maar ze vindt hem zeer verzwakt¹¹¹. Op 20 januari vraagt Bosquet inlichtingen aan Walrave. *Dans la succession du comte de Ribaucourt* staat een bedrag, verschuldigd door een zekere De Weert uit Kalken, dat enige uitleg vereist¹¹². De familie is dus vooruitziend. Prosper Christyn graaf de Ribaucourt overlijdt op 8 maart 1882¹¹³. In september bericht de douairière dat haar schoondochter een achtste kind, een vijfde jongen, baarde en dit het elfde kind van haar zoon is. *Cela peut compter*, schrijft ze¹¹⁴. De resterende briefwisseling is louter zakelijk (Bosquet) en gewijd aan de politiek (Adolphe).

Deze briefwisseling laat ons toe een kijk te nemen in het familiale leven van graaf en rentmeester. Ze hebben ook interesse in elkaars kwalen. Zo verneemt graaf de Ribaucourt van derden dat Walrave aan zijn maag lijdt en het aan zijn gelaatsuitdrukking te zien is. Hij raadt hem aan een goede dokter in Gent te consulteren. Walrave mag de kwaal niet laten aanslepen. Hij moet er meteen bijzijn, want het kan een lang genezingsproces worden. De graaf wenst op de hoogte te worden gehouden en vraagt hem met nadruk deze brief door zijn echtgenote te laten lezen. Geen verstoppertje spelen!¹¹⁵ De bezorgdheid van de graaf is echt. *Ik weet dat u pijn lijdt en u bericht me niet. Heeft u een dokter in Gent geraadpleegd? Maagpijnen zijn pijnlijk en vaak niet geneesbaar!*¹¹⁶ Goede raad is ook niet ver weg: *Verzorg u. Mijdt de dokters niet. Voorschriften stipt navolgen!*¹¹⁷

In 1874 bericht de graaf dat hij enige tijd weerhouden is geweest wegens een beenkwaal, maar zich nu heel wat beter voelt¹¹⁸. Negen maanden zit de graaf in zijn vertrekken op het kasteel van Perk “opgesloten”. Hij kan zich quasi niet meer verplaatsen. Die toestand doet hem geen goed¹¹⁹. Er volgen een aantal brieven waarin de graaf de evolutie van zijn kwaal weergeeft. *Als alles goed gaat ben ik op het einde van de maand opnieuw te been. Zich gedurende drie maanden niet mogen voortbewegen is voor mij een ware marteling!*¹²⁰ *Ik zou me reeds goed kunnen*

¹¹¹ *Ibid.*, brief 269: Brussel, 17 januari 1882.

¹¹² *Ibid.*, brief 270: Brussel, 20 januari 1882.

¹¹³ Zie noot 8. Het bericht van zijn overlijden hebben we voorlopig (nog) niet gevonden in het vrij omvangrijke archief Walrave.

¹¹⁴ E. Schepens, *Voorlopige inventaris*, brief 271: Brussel, 2 september 1882.

¹¹⁵ *Ibid.*, brief 115: Brussel, 25 januari 1873.

¹¹⁶ *Ibid.*, brief 139: Brussel, 2 februari 1874.

¹¹⁷ *Ibid.*, brief 140: Brussel, 4 februari 1874.

¹¹⁸ *Ibid.*, brief 151: Perk, 18 juli 1874.

¹¹⁹ *Ibid.*, brief 152: Perk, 14 augustus 1874.

¹²⁰ *Ibid.*, brief 171: Perk, 7 juli 1875.

*verplaatsen, maar wens dit nog niet te doen. De wonde moet eerst gans geheeld*¹²¹. Vier maanden heeft de graaf zich rustig moeten houden. Hij stapt opnieuw, maar het doet hem nog veel pijn. Wat hij al die tijd meegemaakt heeft, *je ne le souhaite pas à mon plus grand ennemi*¹²². Ook de gravin douairière bericht over haar kwalen. Het late beantwoorden van de nieuwjaarswensen in 1882 is het gevolg van een ontstoken maag. In juli en augustus verblijft ze dan ook in Spa¹²³.

Prosper Christyn de Ribaucourt laat zich in de bewaarde briefwisseling als een zeer bezorgd iemand kennen. Niet alleen zijn naaste familie, die uiteraard op de eerste plaats komt, maar ook zijn directe medewerkers kunnen rekenen op zijn medeleven. Hij draagt hen een warm hart toe. Wanneer het noodlot toeslaat in zijn omgeving en in die van zijn rentmeester en toeverlaat Walrave wordt hij zeer betrokken. De jarenlange banden tussen beide families liggen aan de basis. Hun vriendschap en betrokkenheid, geschoeid op wederzijds respect, is met de jaren gegroeid. In de brieven laat de graaf ook zijn grenzeloos vertrouwen in God en in het gebed blijken, telkens wanneer hij met de dood wordt geconfronteerd. *La petite histoire* in deze brieven onthult ons de beslotenheid van deze families, waardoor ze in een ander perspectief komen te staan; hun openbaar optreden wordt afgezwakt en de innerlijke mens staat meer centraal^{124*}.

¹²¹ *Ibid.*, brief 172: Perk, 26 juli 1875.

¹²² *Ibid.*, brief 173: Perk, 23 juli 1875; brief 174: Perk, 5 augustus; brief 176: Perk, 23 augustus 1875; brief 179: Perk, 27 augustus 1875; brief 181: Perk, 4 september 1875.

¹²³ *Ibid.*, brief 269: Brussel, 17 januari 1882; brief 271: Brussel, 2 september 1882.

¹²⁴ Langs deze weg wil ik de familie Walrave-De Splenter danken voor hun welgemeende belangstelling voor het verleden en het steeds hartelijk onthaal.

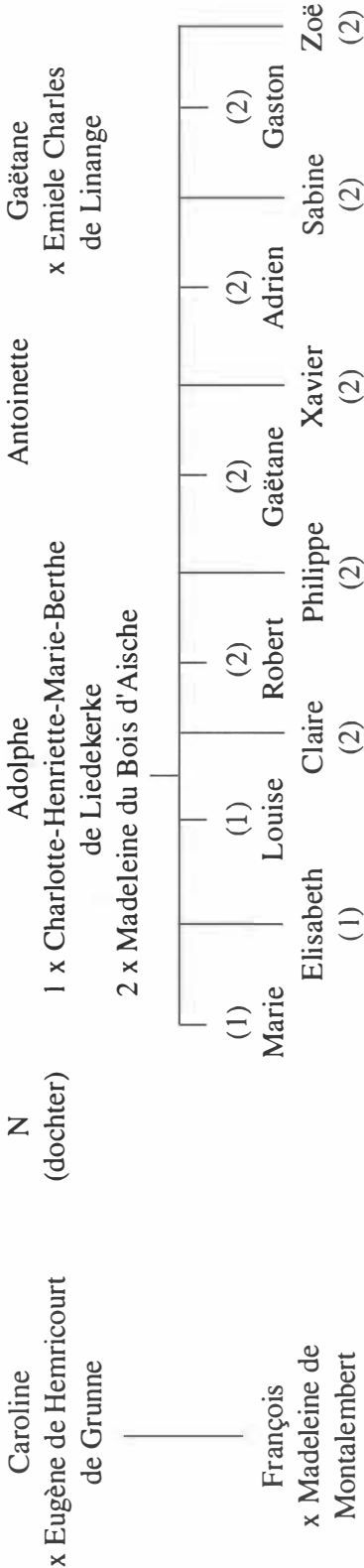
* Deze bijdrage verscheen eerder in *Ons Heem*, jaargang 52, nr. 2, 1998, p. 118-131. Wij danken hoofdredacteur Harry Van Royen voor de toestemming om de tekst over te nemen. De tekst is, uitzonderlijk voor Castellum, in de tegenwoordige tijd gesteld.

FAMILIE CHRISTYN DE RIBAUCCOURT

Philippe Christyn graaf de Ribaucourt
x Antoinette de Quarré

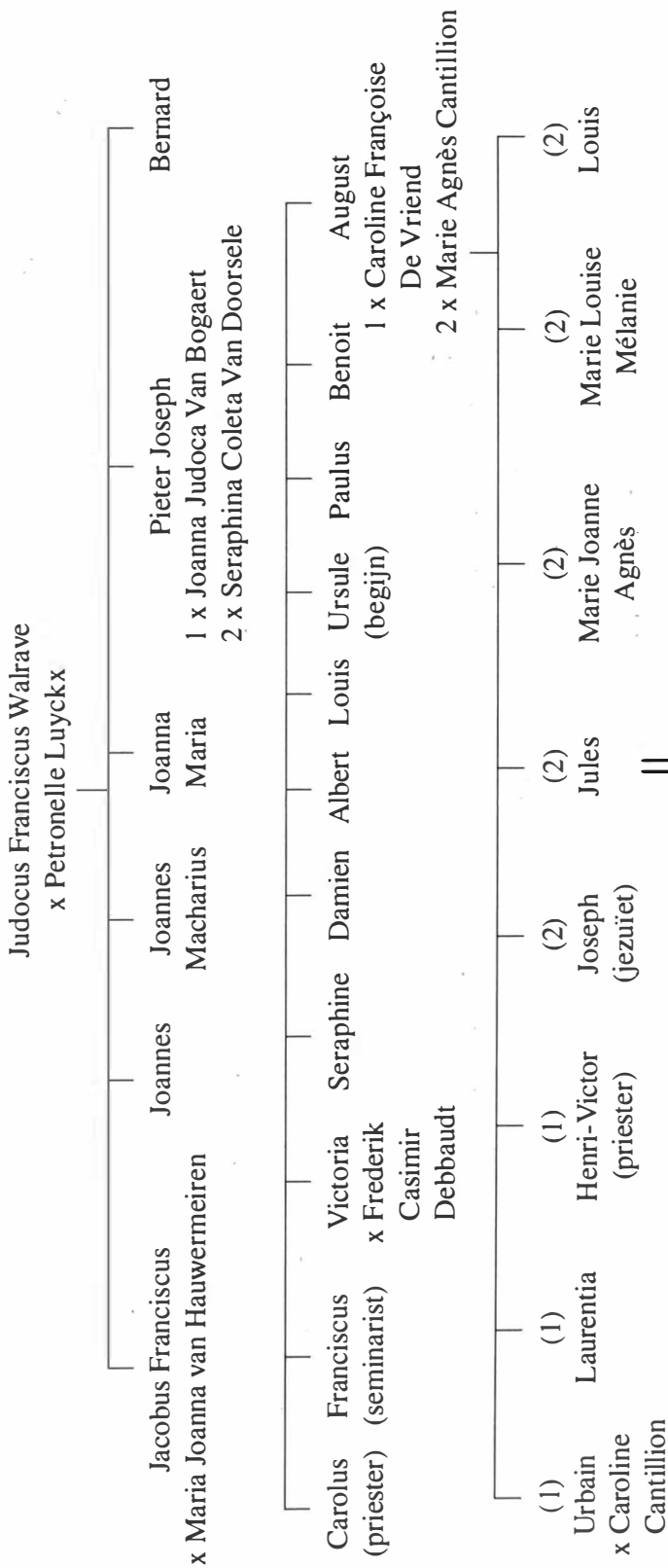
Ghislaine

Prosper
x Marie de Thiennes de Lombise

Stamboom van de familie Christyn de Ribaucourt aan de hand van Hervé Douchamps en Joseph Lefèvre, *La Famille Christyn de Ribaucourt. Deel II: Les Ribaucourt*, Recueil généalogique et héraldique XXXIX (Brussel, 1989).

FAMILIE WALRAVE

huidige generaties
Walrave te Laarne

EEN NIEUWE MUZIEKZAAL VOOR DE KALKENSE HARMONIE ST.-CECILIA IN 1877-1878, EEN DENKOEFFENING: WIE, WAT EN WAAROM ?

A. Van De Sompel

Verantwoording

In 1998 vierde de harmonie Sinte-Cecilia - De Sicambers Laarne haar 150-jarig bestaan. Uit de geschiedenis van die maatschappij bleek, dat ze niet echt over een muziekzaal beschikte¹.

Daarom staan we in het kader van de viering *200 jaar Harmonie Sint-Cecilia Kalken 1799-1999* in eerste instantie stil bij vragen zoals waarom en door wie even voor het uitbarsten van de Eerste Schoolstrijd (1878-1884), een nieuwe muziekzaal voor die Harmonie gebouwd werd.

Het antwoord op het waarom is een interpretatie die de auteur na jaren onderzoek opgebouwd heeft. Vanuit een beperkte hoeveelheid bronnenmateriaal rond de harmonie zelf, maar vooral vanuit de algemene plaatselijke geschiedenis werden bepaalde reacties of gebeurtenissen verklaard. We konden niet buiten de allesoverheersende politieke tegenstelling katholieken - liberalen.

Wie instond voor de bouw van die muziekzaal en de bijbehorende herberg² kwamen we wel te weten. Een veertigtal rekeningen, berustend in het archief van de Centrale Bibliotheek van de Leuvense Universiteit, geven een beeld van de bouwwerken en laten ons toe kennis te maken met de toenmalige plaatselijke vaklui en de leveranciers van de materialen.

1. Ontstaan en belang van de muziekvereniging

a. Het ontstaan

Documenten die het exacte tijdstip van het ontstaan van de Harmonie weergeven, werden tot op heden niet gevonden³. Dat ontstaan plaatsen in 1799 is mijns inziens eerder gemakshalve gebaseerd op de vermelding van het bestaan vóór 1800 van vijftientwintig muziekverenigingen in Vlaanderen en Wallonië⁴. Jacops situeerde

¹ AFSCHRIFT A., BAETENS P., BALTHAU E., DE MOOR P., VAN DE SOMPEL A., VAN DE WEGHE E., WALDACK F., *De Koninklijke Harmonie Sinte-Cecilia - De Sicambers Laarne, 1848-1998*, in: *Castellum*, jg. XV, 1998, nrs.1-2, p. 4-110.

² Heden gekend onder de benaming *De Koninklijke Harmonie* in de Koffiestraat 72 te Kalken.

³ Noch Marcel Meijs noch de auteur van dit artikel vonden in de recente voorbije periode bij het doorvlooien van het Kalkense archief in het Rijksarchief Beveren aanwijzingen van die aard.

⁴ JACOPS E., *Nomenclature des Sociétés Musicales en Belgique*, Antwerpen, 1853.

de opstarting van de Kalkense maatschappij *op het einde van de 18de eeuw*. Dat bij de oprichting van de vereniging Charles Constantin Debbaudt (1772-1836) een belangrijke rol gespeeld heeft, staat buiten discussie. We menen in hem de stichter van de muziekvereniging te zien, en wel waarschijnlijk kort na zijn ambtsaanvaarding als agent voor Kalken in het kanton Overmere (1797). Hij had toen de leeftijd van 25 jaar bereikt en was dus meerderjarig. Hij werd bovendien vermeld als rentenier. Ontstond de maatschappij uit de door zijn vader, Joannes Jacobus Debbaudt, opgerichte rederijdersvereniging⁵ *De Witte Rooze* ? Over de vraag met welke doelstelling de muziekmaatschappij *Les Amis des bon moeurs* opgericht werd, kunnen we nog geen sluitend antwoord geven. De familie Debbaudt had veel te danken aan de komst van de Fransen: het prestige dat de dokters- en handelaarsfamilie op het einde van het Ancien Régime reeds genoot, werd geconcretiseerd in een groeiende politieke macht. Wou Debbaudt de goede zeden en de gevolgen van de Franse Revolutie propageren en verdedigen door met de muziekmaatschappij republikeinse feestelijkheden op te luisteren ? Of wou hij enkel die indruk wekken ? Werd met de woorden *les bons moeurs* verwezen naar de katholieke godsdienst, die door de Fransen hard werd aangepakt ? Uit voorgaande studies is gebleken dat zowel tegenstanders als aanhangers van de Fransen een benoeming in een of andere taak onder het Frans Bewind aannamen⁶. Redeneren we in diezelfde lijn, dan maakten waarschijnlijk een aantal Kalkense vooraanstaanden deel uit van de maatschappij, niet alleen opportunisten, maar ook aanhangers van de Fransen. In 1799 telde de maatschappij twintig uitvoerders. Over de ingesteldheid van de muziekvereniging leren we kort na 1800 iets meer. Naar aanleiding van de heropening van de Kalkense kerk op 23 mei 1802, ten gevolge van het concordaat van 15 juli 1801 tussen Napoleon en de paus, maakte burgemeester Debbaudt een verslag van de gebeurtenissen⁷. Uit dat verslag citeren we het volgende: *Ten 10 uren hebbe ik my benevens de members van den municipaelen raede de Commissarissen repartiteurs en de leden van den bureau van weldadigheyd en voordere bediende voorgedaen door een musiecq, door eenen grooten beloop van volck van het huys der Commune begeven naer de parochiale Kerke ten eynde van te vervullen de plaetse die voor ons was bereyd*. Het feit dat hij de woorden *een musiecq* gebruikte, zonder verwijzing naar de plaatselijke vereniging, kan erop wijzen dat die muziekvereniging, misschien omwille van haar Fransgezindheid, de plechtigheid niet opgeluisterd had. Naar-

⁵ AERTS J., PHILIPPON C., e.a., *Harmonies en Fanfares in 150 jaar België*, tentoonstellings-catalogus Gemeentekrediet, Brussel/Verviers/Hasselt/Sint-Niklaas/Bergen, 1980-1981, p. 20.

⁶ BOGAERT E., VAN DE SOMPEL A., *Kalken, van de Franse Revolutie tot de gemeentefusie met Laarne. Bijdrage tot het historisch overzicht*, Kalken, 1997.

VAN DE SOMPEL A., *Het kanton Overmere vóór de verkiezingen van maart/april 1797: vorming, bestuur, volkstelling en burgerregister*, in: *Castellum*, XV, nr. 4, 1998, p. 19-49.

⁷ RAB, OAK, nr. 274, nota 250, 24 mei 1802.

mate en zolang de successen van Napoleon zich opstapelden, verzoenden zich meer en meer mensen met het Franse beleid. We onthouden uit de periode 1805-1809 dat voorzitter Debbaudt in Mechelen vijftien muziekinstrumenten aankocht: twee piccolo's, zeven klarinetten, een *cromme trompet*, twee *walhooren*, een grote trommel, een *paer timballen* en een *serpent*.

We gaan hier niet dieper in op de geschiedenis van die maatschappij, maar we schetsen het belang van de Harmonie tijdens de 19de eeuw, met het oog op een verklaring voor de bouw van de nieuwe muziekzaal in 1877-1878.

b. Het belang van de Harmonie

Elke voorzitter van de maatschappij zorgde voor nieuwe impulsen en legde eigen accenten die niet zelden in het kader van het verwerven of het behouden van plaatselijke politieke machtsposities moeten gezien worden. Tijdens de overgangsperiodes Frans Bewind - Nederlands Bewind en Nederlands Bewind - Onafhankelijkheid van België, hield Charles Constantin Debbaudt zich op politiek vlak, omwille van ziekte (?) of vanuit een afwachtende houding voor wat het nieuwe bewind zou brengen, opvallend kalm.

Pas na de stabilisatie van het Nederlandse Bewind en de heraanstelling van Debbaudt als gemeenteraadslid en burgemeester vonden we sporen van een heropleving van de Harmonie: Charles Constantin Debbaudt vernieuwde in 1822 de instrumenten.

De Harmonie nam in 1832 de naam *Vrienden van de goede zeden* aan, een letterlijke vertaling van de oorspronkelijke Franse benaming. Moeten we, zo kort na de Belgische Onafhankelijkheid, in die naam een gezamenlijke reactie zien van katholieken en liberalen tegen het bewind en de protestantse godsdienst van de vorige bezetter?⁸

Pas later trad de maatschappij onder de benaming Sint-Cecilia naar buiten.

Na het overlijden van Charles Constantin, in 1836, nam zijn zoon Ferdinand Amand (1803-1880) het voorzitterschap van de Harmonie waar. In 1864 werd Ferdinand Amand in die functie opgevolgd door Francies Papeians de Morchoven (1829-1899). Na de verkiezingsoverwinning van de katholieken op de liberalen bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1872, nam diens schoonzoon, burgemeester Adolphe Tibbaut (1824-1895), die taak over. Illustratief bij de verdere uiteenzetting is het feit, dat na het overlijden van Adolphe Tibbaut brouwer Eugeen Cremers de taak van voorzitter overnam.

Was de Harmonie in het begin minder of niet katholiek geïnspireerd, dan evolu-

⁸ Voor een goed begrip van de situatie vermelden we dat de manier waarop de plaatselijke politieke machthebbers meewerkten met deze of gene bezetter niet zozeer met de 20ste-eeuwse term *collaboratie* bestempeld mogen worden.

eerde ze, onder invloed van haar voorzitters en hun politieke voorkeur, in elk geval doorheen de 19de eeuw naar die strekking. De Harmonie werd zodoende vanaf het midden van de negentiende eeuw een belangrijk instrument in het plaatselijk politiek steekspel tussen de katholieke en de liberale kernen. De Harmonie zorgde voor aanzien van de voorzitter, de bestuursleden en de leden-muzikanten. Omdat na verloop van tijd steeds meer Kalkenaren kiesgerechtigd voor de gemeenteraadsverkiezingen waren, kunnen we ons goed voorstellen, dat de uitstraling van de Harmonie, zowat de enige openbare vereniging in de gemeente, steeds belangrijker werd. Waren in 1859 298 Kalkenaren stemgerechtigd, dan was dat aantal aangegroeid tot 474 in 1869, 506 in 1873 en 547 in 1885. In een periode van groeiende tegenstellingen tussen zogenoemde katholieken en zogenoemde liberalen, waarvan de leidinggevende personen nota bene tot dezelfde families behoorden, telde elke stem. Wanneer we weten dat bloed- of aanverwanten tot de derde graad niet tegelijkertijd in de gemeenteraad konden zetelen, dan kunnen we ons voorstellen hoe intensief de strijd om de macht was. Hadden in eenzelfde familie meerdere personen politieke ambities, dan waren die verplicht met elkaar in de clinch te gaan. De periode 1860-1880 werd gekenmerkt door een heropleving van de katholieke godsdienstbeleving, met groeiende invloed van de parochiale geestelijkheid. Wie de pastoor aan zijn kant had, werd gemakshalve voor katholiek aangezien, de tegenstrevers werden dan als liberalen gedoodverfd.

Bovendien zorgde niet alleen een politiekgerichte tegenstelling, maar ook een economische tegenstelling tussen de brouwerijen Cremers en Dauwe voor een scheuring in de Harmonie⁹. We beschikken over geen ledenaantallen van de harmonie St.-Cecilia en het afgescheurde *Voorwaarts*, maar het werd blijkbaar tijd om de katholieke Harmonie een imposante thuishaven te geven. De liberale muziekvereniging *Voorwaarts*, waarvan de juiste stichtingsdatum evenmin gekend is, had onderdak gevonden in herberg *De Vier Eemers* in het Dorp, aan de oostzijde van de kerk.

In de periode 1872-1875 werd de laatste liberaalgezinde persoon uit de gemeenteraad gestoten en tijdens de gemeenteraadsverkiezing van oktober 1878 behaalden de katholieken 2/3de van de stemmen, de liberalen 1/3de. Bij die laatste gemeenteraadsverkiezing werd, in uitvoering van de wet op het kiesgeheim van 9 juli 1877, het lijstensysteem ingevoerd: men kon voor het eerst stemmen voor opiniegroepen. Voorheen brachten de stemgerechtigden hun stem enkel uit op personen.

De twee muziekverenigingen kunnen bestempeld worden als elitair: we nemen aan

⁹ VANNOPPEN H., *De geschiedenis en de evolutie van de muziekmaatschappijen in Vlaanderen*, delen IV en VI, in: *Heemspiegel*, jg. XIX, nr. 1, p. 7: *Na de landbouwcrisis van de jaar 1870-1880 schakelden de herenboeren op het platteland over naar de brouwerij, de maalderij en de melkerij. Iedereen wou zijn bier, zijn melk of zijn bloem verkopen en deze economische tegenstellingen lagen wel eens aan de basis van het ontstaan van nieuwe fanfares of aan de basis van de afscheidingen.*

dat de leiders ervan niet geïnteresseerd waren in spelende leden die niet stemgerechtigd waren. Pas in de kieslijsten van 1885-1886 werden de eerste vermeldingen van werklieden en wevers aangetroffen.

2. Impulsen tot woningbouw in het tweede deel van de negentiende eeuw

Na de belabberde economische situatie tijdens de jaren 1840-1860 volgde een heropleving, met uitbreiding van de bewoningskernen tot gevolg.

Op de manier waarop en waarom grootgrondbezitters na die periode grote akkers langs wegen beschikbaar stelden voor woningbouw bestaan echter nog maar weinig publicaties. Onder andere Erik Buyst¹⁰ stelde dat het onderzoek naar het beleid van de Belgische gemeenten inzake ruimtelijke ordening omwille van het ingewikkelde karakter ervan nog in de kinderschoenen stond. Elke beslissing werd en wordt door factoren van zeer uiteenlopende aard beïnvloed. Ze is het resultaat *van individuele handelingen, gesitueerd in een complex geheel van architecturale, culturele, demografische, politiek-institutionele, sociaal-economische en andere achtergronden*. We beschikken dus over weinig vergelijkingsmateriaal om enkele van onze stellingen te toetsen.

Tussen 1856 en 1866 steeg het Kalkense bevolkingsaantal met bijna 10%. De nieuwe gebouwen die in de periode na 1870 in het woonuitbreidingsgebied tussen het Dorp en de wijk De Kruisen gebouwd werden, waren van een betere kwaliteit dan de vele minderwaardige huisjes zoals we dat voor Kalken uit de gegevens van het kadaster voor het jaar 1860 hebben kunnen afleiden¹¹.

De strijd tussen de gevestigde brouwerij van de familie Dauwe en een nieuwkomer, brouwerij Eugène Cremers (sinds 1864), om een zo groot mogelijke afzetmarkt, gaf, voorzover we tot nog toe konden inschatten, een belangrijke impuls tot huizenbouw. Heel wat huizen werden gebouwd of verbouwd om als herberg dienst te doen. Daarbij trad de vrouw als herbergierster op, de man was kleine ambachtsman of was tewerkgesteld in een van de voornoemde brouwerijen.

Als treffendste voorbeeld van die strijd kunnen we voor de periode 1868-1871 de bouw van drie huizen - herbergen in het verlengde van de toenmalige Dorpsstraat (het oudste deel van de huidige Koffiestraat) aanhalen (zie illustratie 1, omcirkelde aanduidingen 1, 3¹² en 4). We konden afleiden dat de herberg uit illustratie 1, omcirkelde aanduiding 1, verplicht was aan de brouwerij Cremers. Mogelijk als antwoord op die 'zet' van de brouwersfamilie Cremers werden in 1871 onder

¹⁰ BUYST E., *De gemeentepolitiek met betrekking tot de ruimtelijke ordening in de 19de en 20ste eeuw: een gevallenstudie voor de Antwerpse regio*, in: *Historische Uitgaven*, reeks in -8°, nr. 71, 1986, pp. 173-191.

¹¹ Zie ook: DE KEZEL L., *Mutaties in het grondbezit als afspiegeling van de veranderende machtsverhoudingen op het Vlaamse platteland. Test-case: Zaffelare 1748-1859*, in: *HK De Oost-Oudburg*, jaarboek XXVII, 1990, p. 105-120.

impuls van de brouwerij Dauwe op het kruispunt Scheestraat - Dendermondsesteenweg - Bosstraatje drie woningen gebouwd, waarvan er twee als herberg dienst zouden doen.

De akkers sectie C, nummers 1082, 1083, 1086, 1087 en 1090 en sectie D, nummers 559, 621 en 624 (zie illustratie 1) werden langsheen de weg langzaam voor woondoeleinden volgebouwd in de periode 1880-1940. In heel wat huizen werden een of meerdere plaatsjes als herberg ingericht¹³.

3. Muziekzalen in de Koffiestraat voor de katholieke Harmonie

De akker, sectie D, nr. 559, was eigendom van Ferdinand Amand Debbaudt. Later ging die akker of het resterende deel van die akker door vererving over op François Papeians de Morchhoven dit van der Strepen¹⁴ en op diens schoonzoon burgemeester Jules Tibbaut.

Enkele jaren na het aantreden van François Papeians de Morchhoven als voorzitter van de Harmonie werd de akker aangesneden voor woningbouw. In 1869 werd een perceel, grenzend aan de Steenbeek, bebouwd (zie illustratie 1, omcirkeling 1¹⁵). Daarbij werd de Steenbeek overweld door een bouwwerk dat de woningen op de beide oevers verbond. Op de bovenverdieping van dat gebouw, dat tevens als herberg dienstdeed en bekend stond onder de benaming *De Vijfhoek* of *De Harmonie*, vond de harmonie St.-Cecilia vanaf omstreeks 1869 een onderdak. De herberg werd bewoond door de familie François Van Boxelaer¹⁶. Metselaar en aannemer van bouwwerken François Van Boxelaer stond in voor de bouw van de herberg en de zaal. Mogelijks bekostigde hij een deel van de bouw zelf en legde François Papeians de Morchhoven, naar analogie met hetgeen bij de latere muziekzaal zou gebeuren, als ex-eigenaar of als eigenaar de rest bij.

Over die muziekzaal weten we weinig. De aan de Harmonie toebedeelde ruimte was eerder ongeschikt. Reeds bij de eerste concerten met toneelopvoering bleek de houten vloer onvoldoende sterk om de aanwezigen te dragen.

De onstabieleit van de bovenverdieping van eerstgenoemde muziekzaal was mogelijk de aanleiding voor grondeigenaar François Papeians de Morchhoven om korte tijd later aan de andere kant van akker sectie D, nr. 559, een grotere en nieuwe

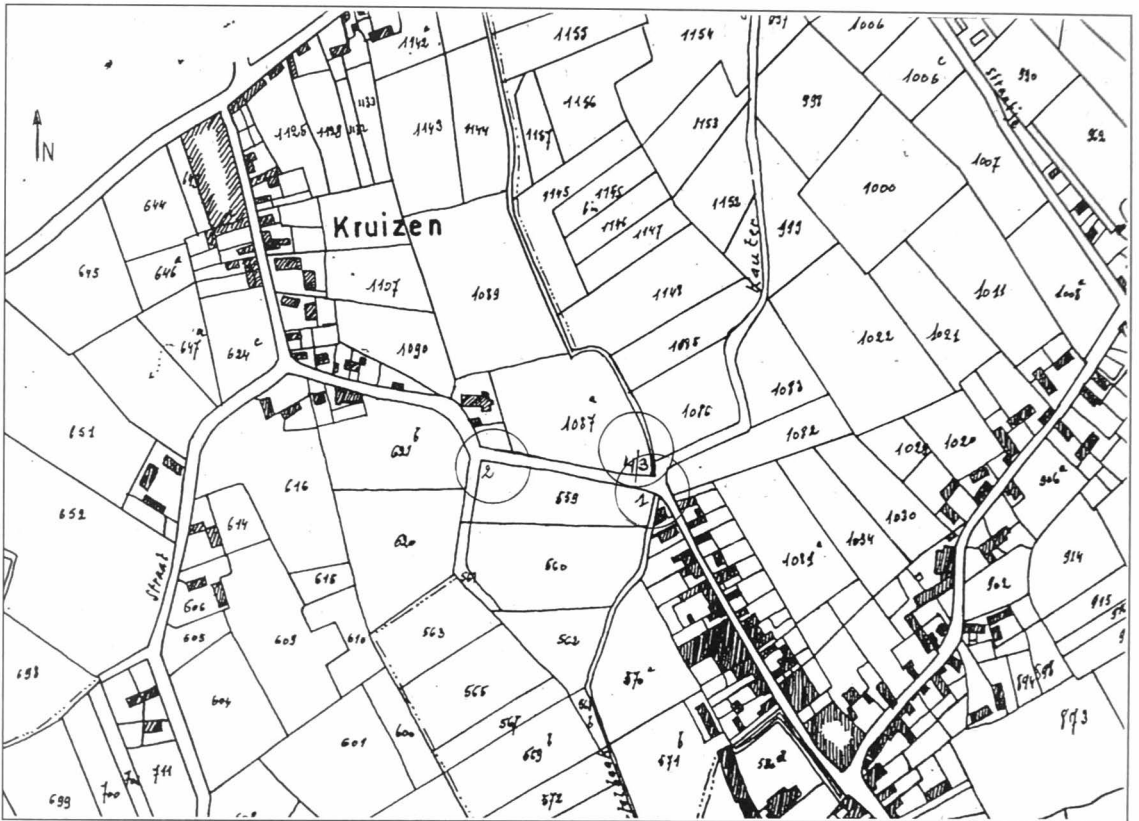
¹² Archief Kadaster Gent, Kalken, Sectie C, nr. 1087, kadastrale mutatieschetsen 1868/5 en 1871/19.

¹³ VAN DE SOMPEL A., VERSCHRAEGEN G., *De bewoners van de Koffiestraat eind 19de eeuw - begin twintigste eeuw: een verkenning*, in: *Het Sinte-Pieterke Kalken*, 9de jg., nr. 16, p. 1323-1334.

¹⁴ Ridder François Papeians de Morchhoven dit van der Strepen werd in het Kalkense bevolkingsregister ingeschreven op 12 december 1861 na zijn huwelijk met Serafina Debbaudt (1839-1863). Hij bewoonde *Het Kasteeltje*, nu huidige Dendermondsesteenweg nr. 31, Kalken.

¹⁵ Archief Kadaster Gent, Kalken, Sectie D, nr. 559, kadastrale mutatieschetsen 1869/8.

¹⁶ Metselaar François Van Boxelaer werd op 21 november 1860 in het Kalkense bevolkingsregister ingeschreven. Hij faillieerde en vertrok vanuit Kalken naar Antwerpen in juli 1886.

1. Situatieschets Kalken, Sectie C, nr. 559, op basis van Poppkaart (omstreeks 1860).

muziekzaal met een eerder kleine herberg en kleine woonruimte te laten bouwen¹⁷. De nieuwe muziekzaal was ongeveer 30,3m diep en bijna 9m breed. De voorgevel van de zaal en de herberg samen was 17,5m breed, even breed als de voorgevel van de woning en de herberg van de vorige muziekzaal. Het belang van de muziekzaal met een oppervlakte van ongeveer 270m² primeerde duidelijk op dat van de herberg met slechts een oppervlakte van ongeveer 45m². Met de bouw van zo'n monumentale zaal werd de liberale muziekmaatschappij de loef afgestoken. Het lokaal van die maatschappij was in het Dorp gevestigd en had daardoor geen of weinig uitbreidingsmogelijkheden. De financiële moeilijkheden die zich aandien- den bij de voornaamste vertegenwoordiger van de liberalen, Adolf De Weirt, én de hevige reactie bij het losbarsten van de schoolstrijd van het Kalkense gemeentebe- stuur en de pastoor bij het losbarsten van de schoolstrijd tegen alles wat liberaal was, verhinderden bovendien mogelijk een passende repliek.

4. De bouw van de muziekzaal in 1877

We nemen aan dat het bedrag van de rekeningen voor de bouw van de muziekzaal en de herberg, ten bedrage van 9560,45 frank, het grootste deel van de onkosten vertegenwoordigde. François Papeians de Morchoven betaalde de helft van die

som. Wie de andere helft betaalde, kon niet gevonden worden. Waren het bijvoorbeeld ereleden van de Harmonie ?

Bij een tamelijk beperkt aantal ambachtslieden en handelszaken werden bestellingen geplaatst. Het valt op, dat voor een aantal gelijklopende werken met twee aannemers gewerkt werd. Het is mogelijk dat de ene aangeduid werd voor werken aan de zaal en de andere voor werken aan de herberg en de woning van de herbergier. Waren die personen spelende leden of bestuursleden van de Harmonie ? Waren ze gekende aanhangers van het katholiek plaatselijk bestuur ? We nemen aan dat de leveranciers en de vaklui het politieke vertrouwen genoten van de plaatselijke katholieke machthebbers en van bouwheer Papeians de Morchoven. Uit de rekeningen haalden we volgende stadia van werkzaamheden aan de zaal:

a. Het metselwerk

Voor het uitgraven van de funderingen kon op de medewerking van leden en sympatisanten gerekend worden. Met de bovengrondse bouwwerken van de zaal en de herberg werd begonnen begin maart 1877. Voor het grootste deel van het benodigde materiaal kon men bij Kalkense firma's terecht.

Bij Evariste Baeten - Rodrigues¹⁸ werden voor de som van 1465,94 frank volgende materialen aangekocht: 14195 stenen (zowel Boomse, Rupelmondse als *Klinkaert*stenen), 1125 blauwe klompstenen, 432 zakken kalk (gezifte en gebuilde), 14 dorpels (variërend van 1 m tot 1,35 m lengte) en 3625 plaveien van 9 duim. De eerste materialen werden op 15 maart 1877 en de laatste in december 1877 geleverd.

Koopman Jozef D'Haemer¹⁹ mocht tijdens de periode van 9 maart 1877 tot 18 oktober 1877 het volgende leveren: 100 Boomse papestenen, 3500 blauwe kerkstenen, 800 *Klinkaert*stenen, 800 papestenen, 249 zakken kalk, 77 kannegotjes, 8 dorpels van 4 1/2 voet en 1 dorpel van 5 voet lang.

Aan de Kalkense pastoor werd dertig frank betaald voor een onvermelde hoeveelheid stenen.

Bernard Lauwaet, die bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1878 op de lijst van de katholieken stond, werd betaald voor het vervoer van twee karren stenen en twee karren plaveien. Die plaveien waren door Scheire en Ingels geslepen.

De Kinderen Drieghe van hun kant leverden 1850 kg cement.

Voor de stabiliteit van het gebouw had smid Alphons Hoogewijs volgend ijzer-

¹⁷ Archief Kadaster Gent, Kalken, Sectie D, nr. 559, kadastrale mutatieschetsen 1878/39.

¹⁸ Evarist Gislain Cesar Baeten (1850-1884) was gehuwd met Honorine Emelie Marie Rodrigues (°1849). Ze woonden in 1881 in Vaartstraat nr. 48. Honorine hertrouwde met olieslager Romanus Bracke (1862-1897) en zette de zaak verder. In 1891 bewoonden ze het huis Vaartstraat nr. 52.

¹⁹ Koopman Jozef D'Haemer (1812-1889) bewoonde in 1881 met zijn echtgenote-herbergierster Julie Vion (°1818) het huis Vaartstraat nr. 87.

werk gemaakt en geleverd: 28 leghaken, twee ijzers voor de schouw, drie ankers met roeien (wegende samen 138 kg), zeven *ornamentankers* met acht *klessen* (wegende samen 108 kg), vier *klessen*, acht klesvijsbouten en een kg gesmede nagels.

Smid B. De Broe maakte in april 1877 drie ankers, samen 172 kg zwaar, en twee leghaken. In mei 1877 maakte hij nog eens acht ankers, samen 41,5 kg.

Steenkapper L. Vanden Bossche uit Wetteren leverde acht venstertabletten en een schouwgarntuur.

Voor het metselwerk werd aan metselaar Leo De Cock²⁰ 342 frank betaald. Timmerman Benoit Middernacht²¹ had een draagmortelbak gemaakt en timmerman Joseph Van Bogaert²² leverde honderd voet panlatten, 65 houten stenen en 41 meter welfhout. De rekening van Van Bogaert leert ons dat hij een tot twee helpers in dienst had.

b. De dakwerken (mei tot juli 1877)

Joseph Van Bogaert leverde en verwerkte 30 meter *kornis*. Hij verbruikte in de maanden juni en juli 1877 25m *plancher*, 140m panlatten, 135m keper en 83m rooster. Hiermee kon onmogelijk het dakgebinte gemaakt zijn.

Een algemene rekening voor het houtwerk van het dak werd niet gevonden. Hiervoor is volgende verklaring mogelijk. In de Kruisenstraat had de familie Temmerman een boomzagerij waar bijvoorbeeld het zelf gewonnen hout voor de dakwerken werd klaargemaakt. Dat verklaart mijns inziens het groot aantal door Van Bogaert gewerkte dagen. De kostprijs van het hout zou dan in het dagloon opgenomen zijn. Hij rekende eerst 2,31 frank per dag aan, later 2,50 frank en in een rekening van 22 oktober 1878 vonden we opnieuw een dagloon van 2,32 frank. Koperslager Benedikt De Reu²³ maakte een rekening van 245,37 frank voor levering en plaatsing van volgende materialen: een *beste zinken nieuwen slaper* van 7,75 m x 0,50 m, een *gote in cornisse op Bogeste bewerkt* van 20,15 m lang en 0,57 m breed, een *gote* aan 2 zijanten en schouwen 14,70 m x 0,5 m, een *gote* aflopende buis van 5,66 m lang, een kleine aflopende buis van 2 m lang en vier ijzeren vasthechtingssystemen.

In het dak werden vier dakvensters geplaatst. Het materiaal voor de dakbedekking werd geleverd door Evariste Baeten-Rodrigues (101 blauwe vorstpannen, 3125

²⁰ Het gezin van metselaar Leo De Cock (1840-1897) - tapster Sophie Wierinck (1850-1897) woonde in 1881 in het huis Koffiestraat nr. 5.

²¹ Benoit Middernacht (1855-1917) was gehuwd met herbergierster Marie Theresia Rasschaert (1857-1909). Hij was een tijdlang lid van het Bureel van Weldadigheid.

²² Joseph Van Bogaert (°1839) woonde in 1891 met vrouw, tapster Errewege Idonia (°1836) en gezin in het huis Koffiestraat nr. 10.

blauwe pannen, 11 bussels riet, 8 pakken latten) en J. D'Haemer-Vion (155 blauwe vorstpannen, 4480 blauwe pannen, 12 rode vorstpannen en 5 pakken latten).

c. De bezetwerken

Metselaar Leo De Cock leverde en gebruikte hiervoor volgende materialen: 15 kg plafondnagels, 2 frank zand, 6 zakken as, 77 kg bruin haar, 7 kg wit haar en 460 kg witte kalk.

Voor een ander deel van de bezetwerken gebruikte C. Drieghe 28,5 kg nagels, 102,5 kg bruin haar, 6,5 kg wit haar, 489,5 kg kalk, 3 kg gele oker en 3 kg muergrauwe.

d. Het interieur van de zaal en de herberg

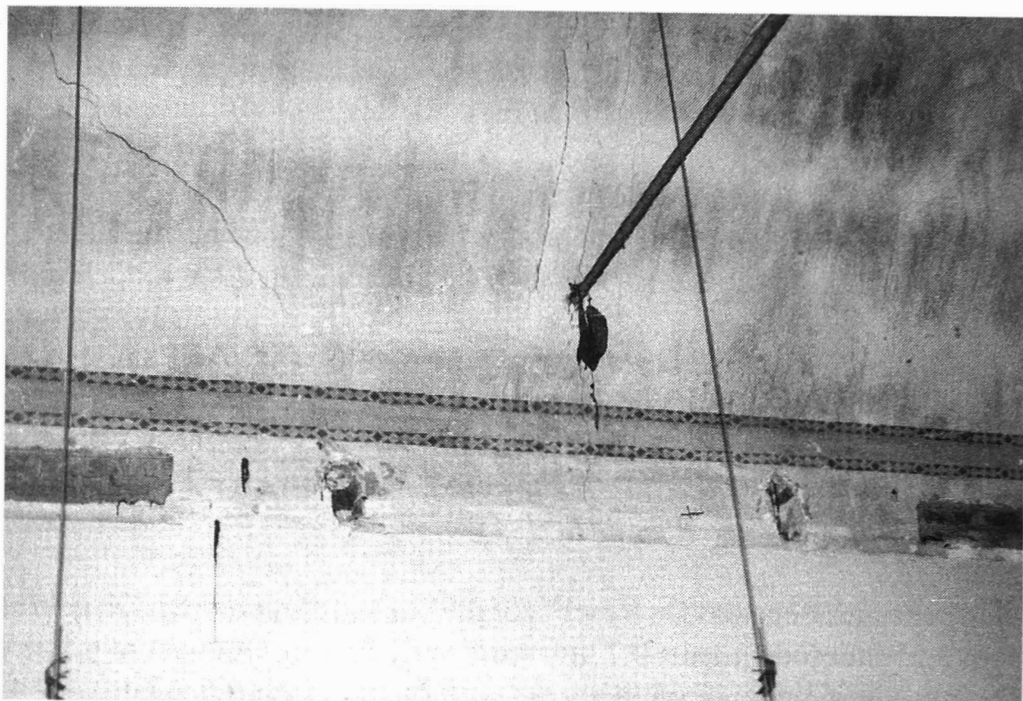
Schilder-behanger Benedikt De Kesel²⁴ zorgde voor de kleurgeving. Hij gebruikte daarvoor 3,25 liter rode menie, 0,7 liter *roste* verf, 30,5 kg loodwit om grijze verf te maken, 0,7 liter mark, 17,65 liter gele verf, lijnolie, fresco-couleur voor witte marmer, fresco-couleur voor gele banden, fresco-couleur voor violet, fresco-couleur voor de plint in napoleon, zwarte verf voor de ankers en 1/8 liter bruine verf. Die verf gebruikte hij onder andere voor het aanbrengen van muurversiering op het pleisterwerk. Bij werken aan de zaal in 1990-1991 kon, wellicht voor een laatste maal, van die muurversiering een glimp opgevangen worden. Aan de hand van de illustraties 2 en 3 kon bepaald worden voor welke werken de aangehaalde muurverven gebruikt werden. De zaal had oorspronkelijk langs weerszijden vensters voor de lichtinval. Of er tussen die vensters in het begin, zoals later wel het geval was, ook slogans geschilderd waren, kon niet meer nagegaan worden. De boogvormige hemel van de zaal was grijs.

Hij verbruikte in december 1877 zeven rollen groen en evenveel rollen effen wit papier, mogelijk in de herberg. Hij werkte voor rekening van de zaal 146 kwartdagen²⁵.

Benedikt leverde en plaatste ook al het glaswerk, bijna 28 m² glas: acht ruiten van gelijke grootte (16,89 m²), drie waaiers voor deuren met elk twee ruiten (1,58 m²), twee glazen deuren met zes ruiten elk (2,64 m²), zeven tuimelvensters met twee ruiten elk (4,01 m²), twee vensters in de stalling met elk vier ruiten (1,40 m²), een

²³ Het gezin van Benedikt De Reu (1822-1893) - Bibiana Dutoit (1834-1901) bewoonde in 1891 een huis Vromondstraat nr. 20. Een van hun kinderen, Laurentia De Reu (°1865), werd later hoofdonderwijzeres van de vrije parochiale meisjesschool.

²⁴ Benedikt De Kesel (1843-1887) bewoonde met zijn vrouw-winkelierster Marie Coleta Van De Walle (°1849) en zijn gezin in 1881 het huis Koffiestraat nr. 48.

*Fragment muurversiering scheiding muur en hemel: fresco-couleur voor violet.
Links en rechts bemerkt men sporen van de oorspronkelijke vensters.
Verzameling André Van De Sompel, tijdens vernieuwingswerken midden 1991.*

*Fragment muurversiering fresco onderaan de muur: onder andere fresco-couleur
voor witte marmer en fresco-couleur voor gele banden.
Verzameling André Van De Sompel, tijdens vernieuwingswerken midden 1991.*

keldervenster met zes ruiten (0,54 m²), een keldervenster met vier ruiten (0,20 m²). Timmerman Van Bogaert leverde en plaatste acht vensterramen, zeven *halve* vensterramen en vier kleine ramen met tabletten. Elk raam voorzag hij van houten vensterluiken met *mannekens* en sloten. Negen deuren, een deur voor het achterhuis, vier staldeuren, een kelderdeur met slot, een deurtje aan de aalput en een zolderdeur werden eveneens aangerekend.

Het theater werd toen ook gebouwd. Van Bogaert gebruikte daarvoor onder andere negen meter kornis en het theater had een valdeur.

De kelderdeur in de herberg werd door De Reu bekleed met een zinken plaat van 1,3 m hoog en 1,1 m breed.

Hoefsmid Th. Buyle maakte onder andere het deurbeslag: de appel van de voordeur, grendels, lenen, slotplaten enz.

Smid B. De Broe maakte de deur- en vensterkrukken.

e. De sanitaire voorzieningen

Er was een regen- en een pompput. Daarom plaatste in augustus 1877 koperslager De Reu *een ijzeren gemonteerd pomplijf met reguleur en een beste loden darm van 6 m lang, een loden en zinken onderbuis door de muur in de watersteen met een aflopende buis naar buiten en een zinken deksel met een koperen scheel op voor een gat in de schouw te dekken.*

Benoit Middernacht vermeldde op zijn rekening een houten *pompwiel* en een houten wc-bril.

f. De verblijfplaats van de herbergier

In juli 1878 werd de verblijfplaats van de herbergier afgewerkt: de *voutekamer* en het washuis. Timmerman Benoit Middernacht maakte een nieuwe venster met luiken, veranderde en plaatste twee deuren, bekleedde de schouw en maakte een ingemaakte kast. Joseph Van Bogaert maakte een venster voor de voutekamer. De Kinderen Drieghe verzorgden het pleisterwerk en zorgden voor het halen van de pannen. Er was dus bijgebouwd. Verdere rekeningen hieromtrent ontbreken echter.

In het najaar van 1879 werkte Benedikt De Kesel nog enkele dagen in de herberg, de keuken en de kamers *boven*, dus direct onder het dak vermits er geen echt verdiep was.

g. *De hof*

Rond een hof, waarvan we aannemen dat die bij de muziekzaal hoorde, maar waarvan we evenmin weten hoe groot hij toen was, werd door werkman P. Troch een omheining geplaatst met 366 sparreplantjes. Hij gebruikte daarvoor 228 voet latten, vijf bussels bandstokken, 900 wissen, 1 kg nagels, 78 staken en hij werkte zes dagen lang aan dat karwei. De latten werden gezaagd bij de familie Temmerman in de Kruisenstraat, aan twee frank per honderd voet. Bij Francies Scheire uit de Vaartstraat werden de 900 wissen aangekocht en de nagels werden geleverd door *Bakker Matthijs*, eveneens uit de Kruisenstraat.

h. *Varia*

Ridder Papeians de Morchoven betaalde verder nog sommen voor dagloon aan Ganseman, (De) Bruycker en Benjamin Verschraegen.

De rekeningen voor drank (*oud bier*) en sigaren vulden het geheel van uitgaven aan.

Timmerman Van Bogaert rekende in 1877 eerst 2,31 frank en later 2,5 frank dagloon aan. In rekeningen voor 1878 vonden we het dagloon van 2,32 frank.

Schilder Benoit De Kesel werkte een dag lang (= vier kwart-dag) voor 2,18 frank. Werkman P. Troch verdiende 1,83 frank per dag. Ter vergelijking: een pint *oud bier* kostte toen 12 centiemen.

5. Rol van de muziekzalen

De muziekzalen werden door de muziekmaatschappij gebruikt voor concerten en toneelvoorstellingen.

De zalen werden ook voor andere doeleinden gebruikt. Zo bevond bij verkiezingen in 1875 het hoofdkiesbureau zich in de bovenzaal van het gemeentehuis. Daar konden de stemgerechtigde inwoners van alle straten ten zuiden van de huidige Dendermondsesteenweg, behalve die van de Bieststraat, de Kruisenstraat en het *Kerkenstraatje*, hun stem uitbrengen. Het tweede stembureau, voor alle overige stemgerechtigden, bevond zich in de huidige Koffiestraat, in de zaal *De Harmonie* bij Jan Van Mossevelde, ongeveer rechtover de Kouterstraat, dus in de muziekzaal gebouwd omstreeks 1869. Bij verkiezingen in 1878 en 1881²⁶ was het tweede stembureau gevestigd in *De Nieuwe Muziekzaal* bij verzekeringsagent Joannes Matthijs²⁷. Hierbij kunnen we stellen dat er van onpartijdigheid allerm minst sprake

²⁶ RA Beveren, Modern Archief Kalken, nr. 7, notulen gemeenteraadszitting 5 oktober 1881.

²⁷ Verzekeringsagent Joannes Matthijs (°1838) was gehuwd met kleermaakster Philomena De Greef (°1846).

kon zijn. Het hoofdbureau was gevestigd in de zondagsschool, gehouden door de pastoor. Het katholieke Kalkense gemeentebestuur wou tijdens de periode van de Eerste Schoolstrijd (1878-1884) de stembureau's blijkbaar niet in officiële gebouwen installeren... Dat zou pas gebeuren na 1884, na de katholieke overwinning op nationaal vlak.

Het feit dat een verzekeringsagent de herberg en zaal beheerde, stemt eveneens tot nadenken. De katholieken telden heel wat kapitaalkrachtige landbouwers en grootgrondbezitters bij hun aanhang, een ideaal doelpubliek dus.

6. Gemeentelijke infrastructuur voor de harmonie St.-Cecilia

Om de Harmonie tijdens de kermis te laten optreden, werd in 1875 een podium en in 1888 een kiosk gebouwd. Het podium en de kiosk werden opgesteld langs de zuidzijde van de kerk, rechtover herberg *De Halve Maan*. Tijdens optredens van de harmonie St.-Cecilia mocht in de onmiddellijke omgeving van het optreden geen andere muziek gespeeld worden.

Die maatregelen kunnen logisch lijken, maar ze krijgen een andere dimensie wanneer we weten dat de liberale harmonie *Voorwaarts* in de onmiddellijke omgeving haar lokaal had. Die harmonie bleef minstens tot in 1901 actief: ze deed toen nog een uitstap ter gelegenheid van Bontinkstraatkermiss.

Slotbedenkingen

De bouw van de muziekzaal voor de katholieke Harmonie paste perfect in de strijd om de macht tussen katholieken en liberalen in het derde kwart van de negentiende eeuw. De zaal moest het prestige van de katholieke Harmonie onderstrepen.

Goed een halve eeuw later zou de zaal trouwens nog eens in dezelfde kontekst van belang blijken, ditmaal tegenover de door leden van de Frontpartij opgerichte zang- en muziekmaatschappij *De Ware Vlamingen*.

Bovendien was de aanwezigheid van de zaal in een relatief nieuwe wijk een impuls voor de uitbouw van een bloeiend volksleven in een groot deel van de twintigste eeuw.

De *Nieuwe Muziekzaal* en de herberg bleven tot ver in de twintigste eeuw eigendom van de erfgenamen van François Papeians de Morchoven, de familie Tibbaut.

Vooraf vanaf W.O. II was de verwarming van de grote harmonie- of fanfarezalen voor bijvoorbeeld repetities een groot probleem. Heel wat harmonies en ook de Koninklijke Harmonie St.-Cecilia Kalken houden sinds geruime tijd hun repetities in klaslokalen of turnzalen van (gemeentelijke) scholen.

Deze tekst is voor een deel het resultaat van een denkoefening. Een concretere benadering van de vraagstelling kan slechts na een diepere analyse van de situatie, aard en ingesteldheid van de Kalkense bevolking. Dat vraagt echter nog heel wat onderzoekswerk.

Bronnen

- *Vergeten Archief Tibbaut*, Archief Centrale Bibliotheek Universiteit Leuven.
- Archief kadaster Gent, kadastrale mutatieschetsen Kalken, sectie C, nummers 1082, 1083, 1086, 1087 en 1090 en sectie D, nummers 559, 621 en 624.
- Interviews met Gustaaf Verschraegen (°1914), 11 januari 1988, 1 februari 1988, 23 september 1998 en 13 januari 1999.
- Tienjaarlijkse bevolkingstellingen Kalken, periode 1881-1900
- Rijksarchief Beveren, Oud Archief Kalken, nr. 274 en Modern Archief Kalken, nr. 174 (bevolkingstelling van 1866).

Bibliografie

- AERTS J., PHILIPPON C., e.a., *Harmonies en Fanfares in 150 jaar België*, tentoonstellings-catalogus Gemeentekrediet, Brussel/Verviers/Hasselt/Sint-Niklaas/Bergen, 1980-1981, p. 20.
- BOGAERT E., VAN DE SOMPEL A., *Kalken, van de Franse Revolutie tot de gemeentefusie met Laarne. Bijdrage tot het historisch overzicht*, Kalken, 1997.
- BUYST E., *De gemeentepolitiek met betrekking tot de ruimtelijke ordening in de 19de en 20ste eeuw: een gevallenstudie voor de Antwerpse regio*, in: *Historische Uitgaven*, reeks in -8°, nr. 71, 1986, pp. 173-191.
- DE KEZEL L., *Mutaties in het grondbezit als afspiegeling van de veranderende machtsverhoudingen op het Vlaamse platteland. Test-case: Zaffelare 1748-1859*, in: *HK De Oost-Oudburg*, jaarboek XXVII, 1990, p. 105-120.
- JACOPS E., *Nomenclature des Sociétés Musicales en Belgique*, Antwerpen, 1853.
- VANAERDE R., *Quelques documents inédits concernant la Musique dans un village flamand. Notes extraites des archives de la commune de Calcken*, Gent, 1914.
- VAN DE SOMPEL A., *De bouw van de nieuwe muziekzaal voor de harmonie, een schakel in de aansluiting van de wijk Kruisen met Kalkendorp (4de kwart 19de eeuw)*, in: *Het Sinte Pieterke Kalken*, 4de jg., nr. 10, p. 517-525 en p. 545.
- VAN DE SOMPEL A., *Het kanton Overmere vóór de verkiezingen van maart/april 1797: vorming, bestuur, volkstelling en burgerregister*, in: *Castellum*, XV, nr. 4, p. 19-49.
- VAN DE SOMPEL A., VERSCHRAEGEN G., *De bewoners van de Koffiestraat eind 19de eeuw - begin twintigste eeuw: een verkenning*, in: *Het Sinte-Pieterke Kalken*, 9de jg., nr. 16, p. 1323-1334.
- VANNOPPEN H., *De geschiedenis en de evolutie van de muziekmaatschappijen in Vlaanderen*, delen IV en VI, in: *Heemspiegel*, jg. XIX, nr. 1, p. 6-9 en nr. 3, p. 6-8.

AANKONDIGING
15DE OOST-VLAAMSE INSTUIFDAG
LAARNE (KALKEN) - ZONDAG 26 SEPTEMBER 1999

De jaarlijkse instuifdag van de V.V.F.-Gouw Oost-Vlaanderen Castellum heeft dit jaar plaats op zondag 26 september 1999 in het Oud Gemeentehuis (voordracht), Kalkendorp 3 en in de feestzaal Breughel (Info- computer- en boekenbeurs).

De toegang is gratis. Iedereen ontvangt een uitgebreide map met genealogische, heemkundige en historische documentatie. Het thema is wetenschap en techniek.

- 09.30 u. Onthaal met koffie in het Oud Gemeentehuis
 - 10.00 u. Welkomstwoord door Jo De Corte, schepen van cultuur
 - 10.15 u. Voordracht: "Leo Baekeland van Gentse volksjongen tot Amerikaanse wetenschapper" door prof. dr. Maurice Dorikens.
 - 11.15 u. Info- en boekenbeurs in de feestzaal Breughel
 - 12.15 u. Middagmaal, voor slechts 650 fr. kunt u inschrijven (tot uiterlijk 20 september) bij de V.F.F. gouwsecretaris Félix Waldack, Jozef Van De Veldestraat 7 te 9270 Kalken, tel. (09) 367 80 92
 - 14.00 u. Info- en boekenbeurs
 - 17.00 u. Einde van de instuifdag.
-

VRAAG EN ANTWOORD

Soldatenbrieven uit de Napoleontische tijd zijn heel relevante tijdsdocumenten. Voor het soldatenleven in die periode (1800-1815) zijn zij een zeer leerrijke bron.

Johan De Wilde verricht onderzoek naar de Franse dienstplicht (conscriptie) in het algemeen en naar de soldatenbrieven van jongens uit onze streken in het bijzonder. Dikwijls berusten die brieven in privé-archieven. Johan De Wilde vraagt toestemming aan de lezers van dit tijdschrift die dergelijke brieven bezitten, om die documenten over te schrijven en te publiceren.

De mensen die hun medewerking verlenen zullen worden vermeld in de te verwachten publicatie der brieven (tenzij zij dit uitdrukkelijk niet wensen!).

U kan de auteur bereiken op het volgende adres: Varensbos 29, 9920 Lovendegem.

Castellum

Driemaandelijks tijdschrift van de VERENIGING VOOR
LOKALE GESCHIEDENIS VAN KALKEN EN LAARNE.

Dienst wettelijk Depot nr. B.D. 40.652

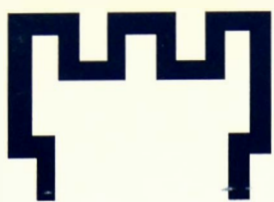
Oplage: 300 exemplaren

Omslagillustratie: Herberg en zaal Koninklijke Harmonie in de Koffiestraat. Foto
vanuit de hof van de gemeentelijke school. Situatie rond 1930.

INHOUD

Editoriaal	2
Graaf, rentmeester en dienstpersoneel. Zakelijke en vriendschappelijke relaties tussen Prosper Christijn graaf de Ribaucourt en zijn rentmeester August Walrave <i>E.L. Schepens</i>	3
Een nieuwe muziekzaal voor de Kalkense harmonie St.-Cecilia in 1877-1878, een denkoefening: wie, wat en waarom? <i>A. Van De Sompel</i>	28
Aankondiging	43
Vraag en antwoord	43

De auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud van hun bijdrage.
Teksten mogen worden overgenomen mits vermelding van de bron en de auteur,
en het toezenden van een exemplaar.

castellum

VERENIGING VOOR LOKALE GESCHIEDENIS
VAN KALKEN EN LAARNE

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

JAARGANG XVI – NR. 3-4 – SEPTEMBER / DECEMBER 1999

Afgiftekantoor: 9270 Laarne 1

castellum

**DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT VAN DE VERENIGING
VOOR LOKALE GESCHIEDENIS VAN KALKEN EN LAARNE**

BESTUUR

- Ere-voorzitter: **Jonkheer de Pessemier 's Gravendries,**
Slot van Laarne, 9270 Laarne
- Voorzitter: **Marcel Meijs,**
Kruisenstraat 31, 9270 Kalken, tel. (09) 367 55 06
- Boekenbeheer: **Wim Van de Voorde,**
Eekhoekstraat 39a, 9270 Laarne
- Penningmeester: **Lieven Hanselaer,**
Koffiestraat 61, 9270 Kalken
- Redactiesecr.: **Johan R.J. De Wilde,**
Varensbos 29, 9920 Lovendegem
- Secretaris: **André Van De Sompel,**
Kruisenstraat 70, 9270 Kalken, tel. (09) 367 83 54
- Leden: **Antoon Afschrift,**
Brandemanstraat 93, 9270 Laarne
Eric Balthau,
Termstraat 80, 9270 Laarne
Dirk Clerick,
Nerenweg 72, 9270 Kalken
Felix Waldack,
J. Van De Veldestraat 7, 9270 Kalken,
tel. & fax (09) 367 80 92
- Verantwoordelijke uitgever: Johan R.J. De Wilde,
Varensbos 29, 9920 Lovendegem

EDITORIAAL

Zoals per brief werd aangekondigd ontvangt elk Castellumlid voor de eindejaarsperiode een goed gevuld dubbelnummer met gevarieerde studies.

Dit nummer is bijna een themanummer geworden. In drie van de vier bijdragen staat immers een of ander misdrijf centraal.

Antoon Afschrift gaat heel uitvoerig in op de plundering van het buitengoed de Mote in 1831. Johan De Wilde diepte een gerechtelijk onderzoek op waarin sprake is van een poging tot diefstal op het kasteel van Laarne (ca 1518). En Marcel Meys gaat in op de verrassende strafbepaling na een moordzaak te Laarne in 1610. André Van De Sompel behandelt daarnaast een thema uit de industriële geschiedenis van Kalken.

Onze vereniging nadert ook een nieuw werkjaar. Gewoontegetrouw bezorgen wij onze lezers een overschrijvingsformulier. De lidgelden zijn immers onmisbaar voor onze werkingskosten. Ook voor het jaar 2000 blijven de tarieven ongewijzigd : 400, 650, 1.000 en 2.000 fr.

En beschermheren, ereleden en steunende leden krijgen een speciale vermelding in de laatste jaarlijkse publicatie - zoals in dit nummer.

Het bestuur nodigt bij deze alle leden reeds uit voor onze nieuwjaarsvoordracht en -receptie op zondagvoormiddag 30 januari e.k.

Plaats en onderwerp worden later meegedeeld.

Last but not least:

1999 zal in de annalen van onze kring ook geboekstaafd blijven als een jaar met een positieve samenwerking met het gemeentebestuur.

Na jarenlang zoeken kan onze vereniging eindelijk beschikken over een bibliotheekruimte. In het najaar ontving onze voorzitter een aantrekkelijk financieel toemaatje van het comité voor het bal van de burgemeester.

Het bestuur beschouwt deze gewaardeerde geste als een blijk van vertrouwen, aanmoediging en erkenning. Het neemt zich dan ook voor om op de ingeslagen weg verder te werken.

VIVE DE BELGEN! DOOD AAN DE HOLLANDERS!

De anti-orangistische plundering van het buitengoed de Mote te Laarne

Antoon Afschrift

Op 5 april 1831 werd het vredige boerendorp Laarne opgeschrikt door een luidruchtige bende patriotten, die vanuit Wetteren, via de Meirhoek en Oostrem, naar de Kerkstraat trokken, bedreigingen schreeuwend aan het adres van “de Hollanders, Nassauwers, Oranjegezinden” van de Mote. Het was de aanhef tot de verwoesting van het buitengoed van de orangistische familie Antheunis. De strijd tussen patriotten en orangisten is reeds in diverse studies behandeld. Door sommige auteurs wordt de plundering van het buitengoed Antheunis zonder meer vermeld als één van de vele agressies, die in en rond Gent werden gepleegd. Enkel J. Broeckaert¹, F. De Potter/J. Broeckaert² en R. Uyttendaele³ vertellen iets meer over de omstandigheden die deze plundering voorafgingen, over de plundering zelf en over de gevolgen voor de betrokken gemeenten. Maar het hele voorval is nooit uitvoerig en grondig behandeld.

Het verhaal is interessant, omdat met deze protestactie het gewone volk zijn mening te kennen gaf over de gang van zaken. Het volk had geen stem(-recht) en was niet bij het bestuur betrokken. Het houden van toespraken en schrijven van pamfletten was voor deze ongeletterde massa niet weggelegd, waardoor het moeilijk is te achterhalen wat ze dachten, maar wat niet betekent dat ze geen mening hadden. Het cijnskiesrechtregime (1830-1893) gaf het volk slechts één mogelijkheid om zijn onvrede over het bestuur te kennen te geven, nl. protesteren en desnoods het recht in eigen handen nemen. Met deze plundering uitte het zijn mening op eigen wijze, met eigen middelen. Niettemin proberen we na te gaan of het volk niet enigermate werd opgezweept, gebruikt, gemanipuleerd.

Omtrent deze gebeurtenis is overvloedig en degelijk bronnenmateriaal voorhanden: krantenverslagen, het familie-archief Antheunis, gerechtelijke dossiers, de gemeentearchieven van de betrokken gemeenten.

1 J. BROECKAERT, *Geschiedenis van Wetteren, gevolgd van een historische schets der omliggende gemeenten*, Gent, 1862, p. 121-123.

2 F. DE POTTER, J. BROECKAERT, *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen*. Vierde reeks. Deel I, *Laarne*, Gent, 1889, p. 162-164 en p. 66-67.

3 R. UYTENDAELE, *Wetteren 1780-1900. Kroniek van een gemeente*, Wetteren, 1980.

De Gentse kranten brachten, in de dagen die volgden op de gebeurtenis, naargelang hun politieke gezindheid, uitgebreid of kort verslag uit van deze patriottische manifestatie.

“Gisteren naer middag, om 4 uren, begaf zich een bende plunderaren, met stokken, fusieken en vorken gewapend, naer het buytengoed van de heeren Antheunis te Laerne, hetwelke nog maer sedert acht dagen bewoond was door deze familie bestaende uyt de heeren A. en H. Antheunis, zijne vrouw, een kind in de wieg, zijne schoonmoeder en schoonzuster. In een ogenblik was het huys overrompeld en alles wat daer in was verbrijzeld, ...”.

Met een zeer uitgebreid, vrij volledig en gedetailleerd verslag, zonder verdere commentaar, bracht de *Gazette van Gent*⁴ haar lezers op de hoogte van de plundering van het buitengoed “de Mote”⁵.

De patriottische kranten daarentegen berichtten hun lezers op merkwaardig discrete wijze over deze uitbarsting van patriottisch geweld. De Franstalige *Journal des Flandres*⁶ meende vooraf haar diepe pijn over het gebeuren te moeten uitdrukken, maar beperkte zich verder tot volgende korte bericht:

“Nous apprenons avec vive douleur qu’une maison de campagne à Laerne, occupée par la famille de M. l’avocat Antheunis, fugitif, a été saccagée hier par une troupe de personnes qu’on dit d’être parties de Gand.”

Om duidelijk te maken dat het om een anti-orangistische plundering ging, volstond de vermelding “*l’avocat Antheunis, fugitif,...*”, want de Gentse lezers waren goed op de hoogte van de activiteiten van advocaat Charles Antheunis, een bekend en vooraanstaand Gents orangist.

De collega’s van *Den Vaderlander*⁷ bleven in dezelfde stijl en beperkten zich tot één kort zinnnetje:

“Wij vernemen met droefheyd dat het buytengoed van den advokaat Antheunis, die vlugtig is, door het volk verwoest is”.

Het zou interessant geweest zijn hieraan nog een verslag van de ultra-orangistische krant *Le Messenger de Gand*⁸ toe te voegen, maar deze had haar

4 *Gazette van Gent* (1814-1914), Bibliotheek RUG, bewaarnummer J1. De krant was zgn. “neutraal” maar schijnt toch eerder aan te leunen bij het orangistisch gedachtengoed. De *Messenger* nam trouwens regelmatig letterlijk vertaalde artikels van deze krant over.

5 In diverse documenten ook *de Motte*, *het Motje* genoemd.

6 De *Journal des Flandres* (1830-1852) is de voortzetting van de krant *Le Catholique des Pays-Bas* (1826-1830) waarvan o.m. Vilain xiiii eigenaar was. BIB.RUG nr. J5A.

7 *Den Vaderlander* (1829-1854) werd gesticht door Vilain xiiii. BIB.RUG nr. G14996.

8 De radicaal orangistische *Le Messenger de Gand* (1830-1852) was de voortzetting van de *Journal de Gand, politique, commercial et littéraire* (1823-1830), BIB.RUG, nr. J14. Van de orangistische *Den Landsvriend* (1829-1830) werd geen enkel exemplaar gevonden; de krant had trouwens op het ogenblik van de behandelde gebeurtenissen opgehouden te verschijnen.

uitgaven voorlopig stilgelegd, als gevolg van een eerste plundering op 5 februari 1831, gevolgd door een tweede en deze keer grondige verwoesting, op 25 maart 1831. De krant zou pas op 7 juli 1831 opnieuw verschijnen⁹. Tot zover de Gentse lokale pers.

De verwoesting van de drukkerij Steven, op de Kouter te Gent, op 5 februari 1831, was eigenlijk het begin van een hele reeks rellen en plunderingen, voornamelijk te Gent, maar eveneens te Brussel, Antwerpen en Luik, met als laatste, de plundering van de orangistische adel te Brussel, op 5 en 6 april 1834¹⁰. In de chaotische periode na de revolutie maakten de orangisten gewoon gebruik van de zeer liberale Belgische grondwet. Het volk nam het recht in eigen hand, daar waar het gerecht de orangisten meestal ongemoeid moest laten¹¹. De patriottische krantenredacties zouden zeker met genoeg en leedvermaak het gedetailleerde verhaal van dergelijke plunderingen gebracht hebben. Toch pakten ze niet triomfalistisch uit met dit nieuws, integendeel, ze schenen zich te willen distantiëren van deze excessen. En daar hadden ze hun reden voor. Zij vreesden nl. koren te gooien op de molen van de orangisten, die beweerden dat al deze aanslagen werden uitgevoerd naar een vast plan van de Nationale Belgische Vereniging¹². Bovendien waren ze er zich van bewust dat al deze baldadigheden de patriottische zaak niet ten goede kwamen en de internationale reputatie en geloofwaardigheid van het jonge koninkrijk schaadden. De informatie van de kranten is uiteraard politiek gekleurd en moet met een korrel zout genomen worden.

9 *Gazette van Gent*, nr. 2043, p.4: "Den Messenger de Gand herziet heden het licht. Hij draegt voor onderschrift: uit de drukkerij A.B. Steven, Kouter nr.31.

10 G. DENECKERE, *De plundering van de orangistische adel in april 1834, de komplottheorie voorbij*, in: BTNG / RBHC, XXVI, 1996, 3-4, pp. 29-63.

11 "Ook de negentiende-eeuwse tijdgenoten gebruikten bij hun interpretatie van de anti-orangistische gewelddaden de term "volksjustitie". De orangisten stelden zich zoals gezegd met hun "provocaties" zelden buiten de wet van de democratie. Met het gevolg dat ze ook moeilijk bestraft konden worden in een land dat prat ging op zijn persvrijheid en verenigingsrecht. De jonge Belgische staat had strikt genomen geen wettelijke middelen om de orangistische pers en verenigingen te dwarsbomen. Voor minder verlichte bevolkingsgroepen was dit volstrekt onbegrijpelijk. Zij namen bijgevolg het recht in eigen hand, wat de kern vormt van het begrip "volksjustitie". G. DENECKERE, *Sire, het volk mort. Sociaal protest in België (1831-1918)*, Gent, 1997.

12 De *Journal des Flandres* van 11.04.1831 (nr.101,p.3) schreef: " On lit dans la correspondance du Temps, en date de Lille (France), 6 avril: Des personnes , arrivant de Gand, rapportent des choses les plus affligeantes...Quarante personnes des plus riches et des plus notables sont voués à la mort... Tout le monde est convaincu que les atrocités se commettent d'après un plan de l'Asociation de Bruxelles (lees: l'Association Nationale Belge), dont l'influence domine le gouvernement". Deze vereniging richtte in alle belangrijke centra patriottische afdelingen op en ook, zoals wij verder zullen zien, te Wetteren, uitgerekend op de dag van de plundering te Laarne.

De belangrijkste en meest betrouwbare bronnen vonden we in het gerechtelijk vooronderzoek en de dossiers van het daaropvolgende assisenproces. Het eerste dossier bevindt zich in het Familiefonds van de familie Antheunis in het Rijksarchief te Gent onder de titel *Enquest inzake de plundering van het kasteel, "de Motte" genaamd, welke bewoond werd door de familie Antheunis te Laarne, de bewoners werden er door de bevolking van beschuldigd oranjegezind te zijn*¹³. De betreffende dossiers van het Hof van Assisen Oost-Vlaanderen berusten in het Rijksarchief te Beveren¹⁴. Verder zijn er nog de verslagen van de schepencolleges en gemeenteraden van Laarne en Wetteren¹⁵ en een beperkt dossier betreffende de processen Antheunis & consoorten versus het gemeentebestuur van Laarne¹⁶.

De gerechtelijke dossiers geven een nauwkeurig en objectief verslag van de gebeurtenissen en ze bevatten o.m. :

- de getuigenissen van de inwoners van Laarne, Kalken en Wetteren.
- de verhoren en een persoonsbeschrijving van de beschuldigten.
- de briefwisseling tussen de onderzoeksrechter en de burgemeesters van de betrokken gemeenten.
- een gedetailleerde inventaris van de inboedel van het kasteeltje en een beschrijving van de toegebrachte schade aan de gebouwen, waardoor we een vrij goed idee krijgen hoe het gebouw er moet uitgezien hebben¹⁷.
- de gerechtelijke uitspraak.

De gemeenteraadsverslagen handelen voornamelijk over de de processen die de gemeentebesturen hadden te voeren tegen de familie Antheunis, die hen verantwoordelijk stelde en hiervoor een gepeperde rekening presenteerde. De raadsverslagen van Laarne zijn opvallend discreet wat de feiten van 5 april 1831 betreft, in tegenstelling tot die van Wetteren, waar de gemeentesecretaris reeds

13 RAG, Familiefonds, nr.5058/5059, volume I. Familie Antheunis. Plundering van "de Mote". Enkwet inzake de plundering van het kasteel, de Mote genaamd, welke bewoond werd door de familie Antheunis te Laarne.

14 RAB, Chron.bestand 1827-1876, microf. nr.8, nrs.381-612, doss. 46. Bestand rechtbank, HA/OOST, nr.414, doss. 4302.Arresten HA/OOST, nr.414, doss. 4302.

15 GAL en GAW.

16 RAB, Gemeentearchief Laarne, hedendaags, nr. 22.

17 Deze inventaris is op zichzelf reeds een interessante bron voor de studie van de materiële welstand en levensstijl van de industriële burgerij, ook al betreft het hier "slechts" de inboedel van een buitenverblijf, weliswaar vermeerderd met meubels en kostbaarheden uit het huis in de stad. Het laat ons ook toe een beschrijving te geven van de indeling van het kasteel. Het hele document beslaat meer dan 70 bladzijden in het dossier van het vooronderzoek. De inventaris is echter te omvangrijk om (als bijlage) aan deze tekst toe te voegen; bovendien valt het buiten het bestek van dit artikel. Het is de bedoeling, later een afzonderlijke bijdrage aan de beschrijving van het kasteel, plus de inboedel te wijden.

dezelfde dag een uitvoerig verslag opmaakte van de gebeurtenissen. De plundering werd in Laarne voor het eerst vermeld in het verslag van 6 augustus 1832, anderhalf jaar na de feiten, wanneer de raad machtiging vroeg tot procederen tegen de heren Anthéunis, nadat de gemeente Laarne was veroordeeld tot het betalen van de totale schade. Voor het overige werd alles schriftelijk behandeld door de burgemeester of de eerste assessor, zonder dat de raadsleden erbij werden betrokken.

Het is zeker geen toeval dat de hele actie werd opgezet, voorbereid en geleid door Wetteraars en in het bijzonder door de Wetterse scheepstreckers. De gemeente Wetteren was de hoofdplaats van het Kanton, het belangrijkste centrum van de streek en ze had een goede verbinding met Gent via de weg en de Schelde. Dagelijks trokken scheepstreckers naar Gent en terug en in afwachting van werk verzamelden ze zich op “den Aard” en in de omliggende herbergen. In dit broeinest werden de nieuwtjes uit de stad uitgewisseld en besproken. Deze mensen waren dus goed op de hoogte van de politieke intriges, de opstootjes tussen orangisten en patriotten, de staatsgreep van Grégoire, de anti-orangistische plunderingen, kortom van alles wat in die woelige tijden te Gent gebeurde. Het is dan ook meer dan waarschijnlijk, dat Gentse patriotten hen hebben ingelicht over de familie Anthéunis en de mensen die met hen, tijdens de paasdagen van 1831, op het kasteeltje van de Mote verbleven. Het waren ook voornamelijk diezelfde scheepstreckers die er bij het Wetterse gemeentebestuur op aandrongen, om op de markt een patriottische manifestatie te houden en een vrijheidsboom te planten. Het gemeentebestuur hield zolang mogelijk de boot af, maar de druk werd zo groot dat men bij verder uitstel voor opstootjes vreesde.

Jan Baptiste Rombout (Rombauts), secretaris van de gemeente, legde achteraf (20 juni 1831) bij onderzoeksrechter De Witte van Dendermonde volgende verklaring af¹⁸.

Van den derden april jongst, zijnde den eersten Paeschdag, vernam ik door het openbaer gerugt dat de leegere klas der inwooners onzer gemeente van zin was ‘s anderendags eenen vrijboom op de publieke merkt te planten. Vreezende dat dit zoude konnen gevolgd zijn geweest van het stooren der openbaere rust, besloot ik met den eersten assessor d’heer Tibbaut Wauters van in het planten van dien boom tusschen te komen, en op die wijze te voorkomen de onheylen die er zouden konnen hebben uytspuyten; al aen de

18 RAG, Familiefonds nrs. 5058/5059, vol. 1, p. 373.

klas van dit volk te doen zien, dat het gemeentebestuur van hun gevoelens was en wij besloten verders van kendbaer te maeken dat de planting van die boom 's anderendags vijfden april jongst zoude plaets gehad hebben, in den voormiddag...

Of de secretaris met *onheylen* reeds heel concreet de plundering van de Mote bedoelde en of hij dit eveneens *door het openbaer gerugt* was te weten gekomen, schreef hij er niet bij, maar dat is best mogelijk. De actie was toen reeds gepland en het gerucht deed op de dagen voor Pasen reeds de ronde in de herbergen van het Steentje te Laarne. Alhoewel het Wetterse gemeentebestuur over een goed gewapende burgerwacht beschikte liet men de bende ongehinderd naar Laarne vertrekken en zou slechts op het laatste ogenblik voorkomen worden, dat Henri Antheunis aan de vrijheidsboom op de markt werd opgehangen. Deze twijfelachtige houding werd hen door het gerecht zwaar aangerekend. We kunnen ons dan inderdaad de vraag stellen of *de anti-orangistische plundersaars op begrip konden rekenen van de autoriteiten* en of *dat blijkt uit de terughoudendheid van de ordediensten om hard op te treden tegen de patriotten*¹⁹.

Voor de Laarnse boerenbevolking lag het Gentse politieke broeinest heel wat verder van hun bed en haardstede en ze lagen er dan ook niet wakker van. Enkele Laarnenaars, die tot de harde kern van de bende behoorden en duidelijk bepaalde afspraken hadden gemaakt met zekere Wetteraars, vertelden niettemin tijdens de paasdagen in de herbergen, dat de familie Antheunis Gent ontvlucht was uit vrees geplunderd te worden, maar dat zij het kasteeltje van die "Hollanders" gingen beroven. Uit de latere getuigenissen blijkt dat de oproerzaaiers echter op wantrouwen en ongeloof stootten; bijna niemand ging in op hun uitnodiging om mee te doen. Onderweg naar de Mote probeerden de hevigsten onder de plundersaars met geweld enkele boeren van hun veld te halen en te dwingen mee op te stappen. Zij stuitten echter op verzet. Sommigen volgden nieuwsgierig op afstand en keken toe van op de velden rond de Mote, anderen kwamen aan de walgracht staan. Zij waren duidelijk niet geneigd aan dit soort geweldpleging mee te werken. Eeuwenlang was hen respect ingeprint voor vreemde, Franssprekende kasteelheren, die rijk en machtig waren en veelal de eigenaars waren van de landbouwgronden. Zij wisten instinctief hoe die plundering moest aflopen en wie uiteindelijk het gelag zou betalen.

19 G. DENECKERE, *Sire, het volk mort. Sociaal protest in België (1831-1918)*, Gent, 1997, p. 29.

Het gerecht kreeg het laatste woord in deze politiek geladen zaak. Het was (ook) in die tijd moeilijk recht te spreken in zaken waar te veel belangrijke, invloedrijke personen bij betrokken waren. Charles Antheunis, de advocaat, was precies één maand voordien, op 5 maart 1831, bij verstek veroordeeld en op 21 maart “in beeltenis gehalsrecht” voor zijn aandeel in de staatsgreep van Grégoire. Dit zou niet beletten dat hij, weliswaar vele jaren later, nog een belangrijke politieke rol zou spelen als Gents gemeenteraadslid. Ook Grégoire en De Bast waren veroordeeld, enkele maanden later werden ze echter voor het assisenhof van Bergen *onpligtig verklaerd en in vrijheid gesteld*²⁰ tot grote verontwaardiging van het volk dat Bertje De Bast woedend uitjouwde, bij zijn aankomst op de Kouterte Gent. Nu waren de patriotten de beschuldigen en één van de verdedigende advocaten was niemand minder dan L. De Souter, de flamboyante, populaire volksmenner²¹, die in de aanloop naar deze assisenzaak ternauwernood ontsnapte aan een orangistische aanslag²². Het feit dat de Souter de verdediging op zich nam van zeven arme scheepstrekken, bewijst dat de patriotten het proces belangrijk vonden. Beschikte het gerecht niet altijd over de nodige wetteksten (en de wil?) om orangisten flink aan te pakken, dan lag het wel anders wat de plundersaars en verantwoordelijke gemeentebesturen betreft. Dit zal duidelijk blijken uit de arresten.

Het lijdt niet te minste twijfel dat - in de eerste plaats - excessieve opwellingen van patriottische gevoelens tot deze wraakoefeningen hebben geleid. Maar hoe spontaan waren die opwellingen en had deze plundering ook niet een sociaal motief, in de zin van arm tegen rijk, werkman tegen werkgever? We trachten na te gaan of dit uit de gebeurtenissen en de getuigenissen af te leiden valt.

De Gentse orangisten

De Belgische revolutie van 1830 bracht ook enkele contrarevolutionaire krachten op gang. De belangrijkste was ongetwijfeld de orangistische beweging. *Het gaat om mensen die menen dat een onafhankelijk België regelrecht op een economische ramp afstevent. Ze houden wel van hun land, maar ze zijn*

20 Den Vaderlander, nr. 84, RUG.BIB, G 14996.

21 Le Messenger de Gand, 10.07.1831, blz 1, kol. 1-3, “*Mr. de Souter était l'homme qui dans la ville de Gand Jouissait de la plus grande popularité parmi les classes inférieures. Il savait employer à propos de cette éloquence triviale qui dans les troubles politiques irrite ou apaise les passions...*”.

22 Journal des Flandres, 15.06.1831, blz. 2, kol. 2. Gazette van Gent, 16.06.1831, blz 3, kol. 2.

*niet bereid voor de onafhankelijkheid de prijs van de economische verstikking binnen de benauwende landsgrenzen te betalen*²³. Het epicentrum van de beweging lag in het industriële Gent.

*“De stad Gent zorgde als bastion van orangistische trouw én als enige grote industriestad in agrarisch Vlaanderen geregeld voor grote beroering”*²⁴.

Daar gebeurde ook de meest ophefmakende actie, nl. de poging tot staatsgreep door Ernest Grégoire, op 2 februari 1831. Over deze gebeurtenis, die het begin inluidde van anti-orangistische plunderingen, zullen we het verder nog hebben.

Wie waren nu die orangisten en welke waren hun doelstellingen? Ze waren alvast geen aanhangers van de beperkte groep “taelminnaeren” rond J.F. Willems en F.A. Snellaert, waarvan velen in de Vlaamse Beweging een rol speelden. De idee van de Nederlandse taal- en cultuureenheid beroerde hen niet in de geringste mate, integendeel, ze behoorden voornamelijk tot de bijna uitsluitend Franstalige industriële en commerciële burgerij in de steden. Maar ook beoefenaars van vrije beroepen, enkele professoren en afgestudeerden van de door Willem I gestichte Gentse universiteit lieten zich niet onbetuigd. Alhoewel het in de eerste plaats een belangengroep was, speelden namelijk ook ideologische factoren een rol. Zo waren de orangisten, zeker de intellectuelen onder hen, uitgesproken antiklerikaal, vaak vrijdenkend en lid van de vrijmetselaarsloge. Ze behoorden tot de oude groep liberalen, die Willem I in zijn schoolstrijd tegen de katholieken kordaat hadden gesteund en in 1828 stelling namen tegen het ontstaan van het Unionisme, het monsterverbond tussen katholieken en liberalen. Hun voornaamste doelstelling was hun winstgevende handel en industrie, in Gent de katoenindustrie, te redden van een totale teloorgang. Die redding zagen ze in *een volledig herstel van de economische unie met het Noorden*. Voor de troonsbestijging van Leopold I zagen ze hun heil in het koningschap van de prins van Oranje, later streefden ze naar een administratief gescheiden, maar economisch eengemaakt Verenigd Koninkrijk onder Willem²⁵. Ze recruteerden hun aanhangers dan ook hoofdzakelijk onder de welstellende burgerij, industriëlen en handelaars die vooral tijdens vereniging met het Noorden goede zaken hadden gedaan. De Gentse katoenijverheid had in de laatste jaren voor de onafhankelijkheid gefloreerd, voorna-

23 J. STENGERS, *De revolutie van 1830*, in: A. MORELLI, *De grote mythen uit de geschiedenis van België, Vlaanderen en Wallonië*, Brussel, 1995, p. 127.

24 G. DENECKERE, *op. cit.*, p. 29.

25 E. WITTE, J. CRAEYBECKX, *Politieke geschiedenis van België sinds 1830. Spanningen in een burgerlijke democratie*, Antwerpen, 1981, p. 20.

melijk met de uitvoer van *calicots*²⁶ naar de Noord-Nederlandse koloniën (Java). Door de scheiding viel die markt weg en de Gentse fabrikanten waren niet tijdig overgeschakeld naar de productie van fijnere stoffen en beschikten daarvoor ook niet over de nodige kapitalen. Zo kwam die markt bijna volledig in handen van de buitenlandse concurrentie. Staatsinterventie (subsidies) en bescherming tegen de buitenlandse concurrentie konden zij van de liberale Belgische regering, die bovendien geen kapitaalreserves had, niet verwachten. Het Belgische cijnskiessysteem maakte dat het orangisme een uitsluitend stedelijke beweging bleef: de cijns lag in de steden zo hoog (in Gent 80 gulden) dat enkel de welgestelde burgers kiesrecht bekwamen²⁷. De orangisten behaalden dan ook de meerderheid. Zo bestuurden zij de stad Gent van 1830 tot 1839. De massale aanhang van de lagere volksklassen hebben zij echter nooit kunnen bekomen. Ook al zou een bloeiende industrie de zo noodzakelijke werkgelegenheid met zich meegebracht hebben, de volksmassa was patriottisch gezind en bleef anti-orangistisch. Ze was tegen de Hollanders en gaf hen de schuld van hun ellende, van de werkloosheid, van de levensduurte, van alles wat verkeerd ging. Hoe erg de orangisten zich ook inspanden om de massa voor hun ideeën te winnen (in Gent deelden ze in 1831 zelfs geld uit!), de arbeidende klasse wilde “*eyndeling de uytsluiting voor altijd der Nassauwers wiens regering door geweldenarij aen alle waere Belgen eenen drukkenden last was*”²⁸. Aan de vrijheidsdrang en het patriottisme van het volk viel niet te tornen. En zo was de orangistische revolutie gedoemd om te mislukken, want zoals een voormalig orangist schreef: “*Het volk keert zich tegen ons en het volk is een onmisbaar element in de moderne revoluties en contrarevoluties*”²⁹. De ondertekening door Willem I van het Verdrag van de XXIV Artikelen in 1839 gaf de partij dan ook de genadeslag. De orangisten sloten zich aan bij de liberalen wier belangrijkste ideeëngoed ze alvast deelden: liberale economie en antiklerikalisme.

26 Oorspronkelijk katoen van Calicot, Calicut, of Calcutta, genoemd naar de havenstad op de zuidwestkust van India, waar de stof vandaan kwam.

27 “Bij de verkiezingen van 3 november 1830 waren er te Gent 754 cijnskiezers en 244 capacitaire kiezers, of 978 stemgerechtigden op een totale bevolking van ongeveer 80 000 inwoners.” J.L. FRANCET, *De strijd tussen patriotten en orangisten te Gent, 25 augustus 1830-21 juli 1831*, Gent, 1965, RUG, onuitgegeven licentiaatsverhandeling.

28 Plechtige verklaring door het Wetterse schepencollege ter gelegenheid van de vrijheidsboomplanting op 5 april 1831. Gemeente-archief Wetteren, Register der beraadslagingen en besluiten van Burgemeester en Assessoren, 27.10.1830-15.07.1836.

29 P. LEBROCQUY, *Souvenir d'un ex-journaliste*, Brussel, 1842, geciteerd in: STENGERS, *De Revolutie van 1830*, in: A. MORELLI (red.), “*De grote mythen uit de geschiedenis van België, Vlaanderen en Wallonië*”, 1996, p. 129.

De familie Antheunis

In “*De Gentse katoennijveraarsfamilies uit het Franse Tijdperk*”³⁰ beschrijft Y. Mertens-De Lange de afstamming van Franciscus Jacobus Antheunis (zie bijlage 1).

Het huis Antheunis, gevestigd in de Vijfwindgatenstraat, werd gerekend onder de tien autonome spinnerijen die in mei 1808 te Gent waren opgericht. Bij de dood van Franciscus in 1813 ging de weduwe een vennootschap aan met Bernardus De Rudder, voor het uitbaten van een spinnerij. Deze was gelegen in de Slijpstraat. Joannes Antheunis, zoon van de overledene, richtte later zelf een spinnerij op in de Lange Violettenstraat, die tot zijn dood in werking bleef. Of de spinnerij toen nog volle eigendom van Joannes Antheunis was, valt te betwijfelen.

De katoenspinnerij Antheunis, Slijpstraat 1812-1824, komt niet voor in de statistieken van 1826 en 1829. Wel in 1830, Antheunis en Cie³¹, maar dat is dan zo goed als zeker de spinnerij in de Lange Violettenstraat. De gebroeders Antheunis hadden alvast op het einde van de Hollandse Tijd hun spinnerij in de Lange Violettenstraat. Hun woning bevond zich in het Sint-Annastraatje (zijstraatje van de Twee Bruggenstraat) en nu nog verbindt de Karel Antheunisstraat, genaamd naar de jongste van de drie broers, de Lange Violettenstraat met de Vijfwindgatenstraat³². In de statistieken van 1830³³ wordt de fabriek aangeduid met Gebroeders Antheunis en in 1831³⁴ is er eveneens slechts sprake van

30 Y. MERTENS-DE LANGHE, *De Gentse katoennijveraarsfamilies uit de Franse Tijdperk*, in: *Vlaamse Stam, Tijdschrift voor familiegeschiedenis*, jg. VI, nr. 6, 1 juli 1970. Veel informatie betreffende de familie Antheunis werd mij bezorgd door Mevr. H. Coppejans-Desmedt, waarvoor beste dank.

31 H. COPPEJANS-DESMEDT, *De Gentse textielnijverheid van 1795 tot 1835. Het proces van de mechanisering en zijn economische gevolgen*, doctoraatsverhandeling, RUG, 1958, pp. 457, 461, 463, 468.

32 “*Den 30-sten november 1843 richtten de heeren Karel Antheunis, advocaat, en zijn broer Alfons Antheunis - Van den Berghe een schrijven tot den Burgemeester en Schepenen der stad Gent, ten einde twee straten te mogen trekken door een hun toebehoorend beluik in de Lange Violettenstraat nr. 128, gelegen. De eerste straat zou de Lange Violettenstraat verbinden met met de toenmalige Ijzerenweglaan (thans Frère-Orbanlaan); de tweede zou van 't midden dezer nieuwe straat tot het Rapenstraatje getrokken worden. In de zitting van 13 juli 1844 stemde het Gemeentebestuurerin toe, daar de belanghebbenden vrijwillig hunnen grond aan de stad afstonden. Zoo ontstonden dan de Vijfwindgatenstraat, en de Antheunisstraat, van de Vijfwindgatenstraat tot het Rapenstraatje.*”, V. FRIS, *De historische persoonsnamen der straten van Gent*, Gent, 1922.

33 *Tableau comparatif de la situation de l'industrie cotonnière à Gand divisé en trois périodes: 1830, 1837, 1838*. Min. v. Buitenlandse Zaken, nr. 2298 (vergelijkende statistiek opgesteld door de Kamer van Koophandel van Gent in 1839). Met dank aan Mevr. H. Coppejans-Desmedt.

34 RAG, Fonds Provinciaal archief, nr. 4505/5: *Personeel van de Gentse fabrieken 1831*, 4e wijk, opgemaakt op 02.02.1831.

één spinnerij, nl. Antheunis & Cie, Violettenstraat 74. Dit laatste (& Cie) zou op een associatie met Joannes Antheunis kunnen wijzen.

Uit de stamboom van de gebroeders Antheunis blijkt niet, of ze al dan niet familie zouden zijn van hun leeftijdgenoot, de hoger geciteerde Joannes Antheunis, zoon van Franciscus (zie afstamming Franciscus, Jacobus Antheunis, bijlagen 1 en 2).

Het betreft hier trouwens twee nogal verschillende families: Joannes Antheunis stamt uit een familie die voornamelijk bestaat uit handwerkers en middenstanders. Sinds verscheidene generaties behoorde de familie van de gebroeders Antheunis, eigenaars van het buitengoed “de Mote” te Laarne, echter tot de begoede, hooggeplaatste en gerespecteerde burgerij van Gent. Langs vaders zijde waren het renteniers, rechtsgeleerden en grondeigenaars, langs moeders kant groothandelaars en grondeigenaars. Een volledige stamboom van de familie Antheunis zou misschien kunnen duidelijk maken of de gebroeders Antheunis alsdan nog in het bezit waren gekomen van hun spinnerij in de Lange Violettenstraat door familierelatie, of dat ze een vennootschap zijn aangegaan met Joannes Antheunis. Maar die stamboom schijnt niet te bestaan, of hebben we althans niet gevonden. De genealogische gegevens zijn vnl. afkomstig van de inventarissen ten sterfhuize van Jean, Joseph Charles Bosschaerts en zijn echtgenote Colette Isabelle Philippine Antheunis en van Charles, Judocus Goethals, schoonbroer van Charles, Xavier Antheunis³⁵ (Zie afstamming Jacques Antheunis-Wittewrongel bijlage 1)

Op het ogenblik van de gebeurtenissen van april 1831 was het buitenverblijf de Mote te Laarne eigendom van de drie broers Henri, Alphonse en Charles Antheunis, zonen van Jean François en Joanna Claire Bosschaerts.

Henri Jean Honoré Charles³⁶ (° Gent, 1800), de oudste, was ongehuwd. Hij had een zwakke gezondheid en was gebocheld. Samen met zijn broer Alphonse, had hij de leiding over de spinnerij.

Alphonse Joseph Charles (° Gent 1801-† Gent 02.10.1879) was gehuwd met Euphrasine van den Berghe, dochter van Jean Van den Berghe -Verlinden. Zijn schoonzuster, Virginie van den Berghe, was gehuwd met Charles Manilius.

Charles Jacques François (° Gent , 11.09.1802-† Gent 19.04.1882). Studeerde van 1820 tot 1825 aan de jonge Rijksuniversiteit te Gent (door Willem I gesticht in 1817) en werd dr. in de rechten. In zijn promotiejaar 1825 was hij

35 RAG, Familiefonds, nrs. 5831-5833. SAG, Fonds De Pauw, nr.25

36 J.L. FRANCHET, *op.cit.*, p. 214, meent ten onrechte dat Henri de vader was van advocaat Charles Antheunis.

reeds lid van de vrijmetselaarsloge Septentrion³⁷. Van 1844 tot 1851 was hij gemeenteraadslid te Gent. Op 30 augustus 1851 huwde hij te Rijsel met Céline Josephe Dumortier (° Rijsel 15.04.1816-† Gent 08.01.1878) dochter van Théodor Dumortier. Ze woonden op de Ketelvest 50 te Gent en kregen twee kinderen: Marie en Charles.

Met de plundering van het buitengoed van de familie Anthéunis te Laarne wilden de patriotten in de eerste plaats de advocaat Charles treffen. Hij was een felle orangist en de luitenant van advocaat en orangistisch leider Hippolyte Metdepenningen³⁸. In deze hoedanigheid speelde hij een niet onbelangrijke rol in de orangistische “staatsgreep” van de Franse avonturier Ernest Grégoire³⁹, op 2 februari 1831 te Gent. In de beschuldigingsakte (15.04.1831, Kamer van in beschuldigingsstelling, Hoger Gerechtshof te Brussel) werd Charles Anthéunis het volgende ten laste gelegd:

... dès le 20 janvier, Charles Anthéunis étoit venu à Bruges lui (Grégoire) dire que c'étoit à Gand qu'il devoit se rendre pour opérer un mouvement en

37 “... (Anthéunis Karel) sinds 1825 lid van de loge “Septentrion” en vermeld als overtuigd orangist (Archief Groot-Oosten van Nederland, Den Haag, tabel A.L. Septentrion, jaar 5854). Verder geen enkele verwantschaps- en fortuin indicatie.”

H. BALTHASAR, *Structuren en mutatie bij het politieke personeel. Een studie over het sociaal wisselingsproces te Gent in de vormingsjaren van de hedendaagsetijd (1780-1850)*, doctoraatsverhandeling, RUG, 1969-1970.

38 *E. Witte bestempelt Hippolyte Metdepenningen als de centrale figuur van het Gentse orangisme. (...) Eerder reeds had deze advocaat van zijn machtspositie binnen Septentrion - hij was Achtbare Meester - gebruik gemaakt om van deze loge een orangistisch bolwerk te maken. De logebroeders werden immers verplicht de Belgische revolutie af te zweren. Door het feit dat zij allen kiezers waren - het hoge loge-initiatie geld lag soms dubbel zo hoog als de kiescijns - verzekerden de orangisten zich aldus van een aanzienlijke aanhang. K. DEVOLDER, *Gij die door 't volk gekozen zijt. De Gentse gemeenteraad en haar leden, 1830-1914*, Gent, 1994.*

39 *Ernest Grégoire werd geboren te Charleville, Frankrijk, 1800. Hij studeerde geneeskunde te Parijs, nam deel aan verschillende samenzweringen en moest naar Amerika vluchten. Teruggekeerd, moest hij in 1823 opnieuw de wijk nemen en ging naar Luik, waar hij zijn studies voortzette. Hij huwde en vestigde zich als geneesheer te Spa, waar hij zich echter onmogelijk maakte en dan maar naar Brussel verhuisde. Hier begon hij een handel in confectiekledij. Te Brussel speelde hij een belangrijke rol in de septemberdagen van 1830 en hij werd door het Voorlopig Bewind naar Vlaanderen gestuurd waar hij er de gemeenten toe aanzette het Voorlopig Bewind te erkennen. Na een expeditie in Zeeuws-Vlaanderen werd hij luitenant-kolonel benoemd en vertrouwde men hem te Brugge de organisatie toe van 3 compagnies lichte infanterie. Na de gebeurtenissen van 2 februari werd hij van rechtbank naar rechtbank gesleept tot hij tenslotte, na in Brussel te zijn veroordeeld, werd vrijgesproken te Bergen. Uitgeweken naar Holland kreeg hij daar de opdracht een afdeling partizanen te vormen om de strijd tegen België verder te zetten. Ook hier maakte hij zich onmogelijk en hij keerde naar Frankrijk terug waar hij leefde van een rente van 4200 fr. hem toegestaan door Willem I. In 1844 was hij te Luxemburg hoofdredacteur van de “Luxemburger Zeitung” en in 1848 speelde hij een rol in de “zaak van Risquons-Tout”. J.L. FRANCET, *De strijd tussen Patriotten en Orangisten te Gent (25 aug. - 21 juli 1831)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, RUG, 1964-1965.*

*faveur du prince d'Orange et que le jour en serait incessamment fixé et tout seroit disposé pour un succès facile ... il (Grégoire) ajoute que quelques heures après, un individu, porteur d'une lettre du prévenu Anthéunis, vint d'informer qu'on se repentoit d'avoir différé et qu'il fallait partir au plutard le 1er février*⁴⁰.

De avond van de 30ste januari 1831 vergaderden de voornaamste Gentse orangisten bij Van der Meulen, in aanwezigheid van Grégoire⁴¹, die de opdracht kreeg in actie te treden. Op 1 februari, rond 23 u, vertrok Grégoire met zijn 250 man sterke troep vanuit Brugge. Hij was echter zo onvoorzichtig even buiten de stad de fanfare te laten spelen. Een wakkere officier stuurde onmiddellijk twee gendarmen naar Gent om generaal Duvivier op de hoogte te brengen van de komst van Grégoire. De opstandelingen waren de volgende dag om 10 u. reeds in Mariakerke toen gen. Wautier, in opdracht van Duvivier, hen kwam bevelen terug te keren naar Brugge. Dit bevel werd genegeerd en er bleef Wautier niets anders over dan met de muiters mee te stappen richting Gent. Aan de Brugse Poort werden ze opgewacht door enkele vooraanstaande burgers, o.m. Charles Anthéunis en Van den Berghe. In de stad was er blijkbaar nog geen enkele voorbereiding ter verdediging getroffen. Uiteindelijk waren het de Gentse pompiers⁴² die met een paar kanonnen de opstandelingen van de straat veegden. Grégoire kon enkele vluchtelingen rond zich verzamelen en met hen naar Eeklo vluchten, waar hij diezelfde avond nog werd gearresteerd. 's Anderdaags werd hij geboeid naar Gent overgebracht⁴³. Zo viel het doek over deze operettevertoning waarin Charles Anthéunis en met hem alle Gentse orangisten zich zwaar in opspraak hadden gebracht. Het verontwaardigde volk wachtte de geschikte gelegenheid af om wraak te nemen.

Maar laten we even teruggaan naar de familiegeschiedenis van de Anthéunissen. In 1802 overleden de beide ouders, Jean François Anthéunis en Joanna Claire

40 Journal des Flandres, nr. 117, p. 2, 27.04.1831, RUG.BIB/J5A.

Den Vaderlander van 11.02.1831, nr 11, p. 2, schreef: *Zoo haast de tijding tot Gent was gekomen, dat een deel der bezetting van Brugge onze stad naderde met vijandlijke inzichten, aenstonds begaven zich enigewelgekende orangisten onzer stad zich naar de Brugsche poort en omhelsden Bast. Enige leden van het voorgaende en maer al te bekend corps franc voegden zich bij de vijanden.*

41 Reeds einde oktober 1830 was hij in contact gekomen met de orangisten te Gent en later leerde hij er o.m. Charles Anthéunis, Charles Manilius en de gebroeders Vanden Berghe (A.: handelaar, E.: rentenier, J.: stedelijk ontvanger) kennen. J.L. FRANCET, *De strijd tussen Patriotten en Orangisten te Gent 25 aug.-21 juli 1831*), onuitgeg. lic. verhand., RUG, 1964-1965.

42 In die tijd waren de pompiers gewapend en deden ze bij bijzondere gelegenheden dienst als politiemacht. J.L. FRANCET, op. cit., p. 193.

43 Journal des Flandres, 5 februari 1831, p. 4.

Bosschaerts, in een tijdspanne van minder dan vier maanden. De familiëraad van 4 Prairial jaar 11 (24 mei 1803), samengeroepen door vrederechter Mr. Armand Regnier, duidde de grootmoeder langs vaders zijde, Joanna, Josepha, Coleta Goethals, en een tante langs moeders zijde, Marie-Thérèse Bosschaerts, aan als respectievelijk voogd en toezienend voogd.

Joanna Josepha Coleta Goethals was de echtgenote van Charles Xavier Antheunis en in een tweede huwelijk van Jonker Charles, Joseph, Anthonius Bauwens. Dit huwelijk werd ingezegend in de parochiekerk van Laarne op 5 november 1780⁴⁴.

Marie-Thérèse Bosschaerts, echtgenote van Emmanuel Van de Walle (handelaar in de Wagenaarstraat), ving de kinderen op en hield nauwkeurig de inkomsten en uitgaven bij in een met behangpapier gekaft schrift⁴⁵. Op deze kافت staat volgende tekst: “*Uytgeef voor de weezen Antheunis uyt hunne ontfangen penningen. Rekeningen regarderende het sterfhuys van wijlen mijn zwaeger Antheunis, behelzende hetgeen ik C. Bosschaerts voor het zelve hebbe betaeld uyt de penningen der gemeensaemheyd*”.

Het echtpaar Bauwens-Goethals beheerde het patrimonium en zorgde dus voor het nodige geld voor de opvoeding van de kinderen.

De boekhouding van Coleta Bosschaerts levert ons o.m. volgende gegevens:

- Jean François Antheunis is begraven op 13 januari 1802 (*aan de armen gegeven voor de begrafenis en drinkgeld van de bidders, 1 juni 1802*).
- Charles werd gedoopt op 08 oktober 1802.
- De lijkdienst voor de Wwe Antheunis plaats had op 29 oktober 1802.
- Er werd een “memme” en een “meyssen” in dienst genomen, die betaald werden met de inkomsten van de kinderen.
- De klederen van de kinderen werden gemaakt door begijntje Tolliers en kleermaker Burggraeve.
- De kinderen gingen eerst naar school bij juffrouw Steeman (1809).
- De twee oudsten, Henri en Alphonse, kwamen in het pensioaat van Beervelde terecht want er werd schoolgeld betaald aan directeur J.F. Van Hoecke⁴⁶ en onderwijzer Impens.

44 RAB, Laarne parochieregisters, nr. 11. Met dank aan E. Schepens.

45 RAG, Familiefonds, nr. 5831, bundel I.

46 Dit moet waarschijnlijk J.F. De Roeck zijn: “*Jean François De Roeck, qui réunit civisme aux milliers talens d’instruction en est le directeur*”. E. SCHEPENS, *Het pensioaat van Beervelde (1793-ca.1845)*, in: De Oost-Oudburg, jaarboek XXXIV, 1997, p. 156. Uit vermeld artikel blijkt dat de kinderen Antheunis de opvoeding en opleiding kregen die paste bij de begoede burgerij; het pensioaat had leerlingen zoals de latere Gentse industriëlen J. Voortman (waarover verder meer) en Ch.A. Brasseur en ook de latere burgemeester van Laarne, Auguste Walraeve (1826-1828).

- De jongste kreeg muziekles van ene meester Kreps en ging op kostschool bij de zusters Apostolinen te Berchem.

We mogen aannemen dat de wezen Antheunis hun industriële activiteiten pas begonnen zijn, nadat ze in volle bezit kwamen van de erfenissen van ouders en grootouders, d.w.z. niet eerder dan 1825 en waarschijnlijk rond 1827, jaar waarop de jongste 25 jaar en dus meerderjarig werd. De Gentse katoenindustrie kwam toen in volle bloei en het lijkt aannemelijk dat ze een deel van hun fortuin geïnvesteerd hebben in de reeds bestaande spinnerij Antheunis in de Lange Violettenstraat.

Volgens de kadastrale leggers van het primitief kadaster⁴⁷ behoorde het goed de Mote in 1830 aan de gebroeders Antheunis. Ze hebben dit in erfenis gekregen van hun grootmoeders tweede echtgenoot, jonker Charles Josephus Antonius Bauwens, wiens vader Jacques Joseph Bauwens, heer van Everstein⁴⁸, in 1737 in bezit van het goed kwam. Hij had het geërfd van zijn vader, Anthone Bauwens, die sinds 1708 eigenaar was van het goed “eertijts ghenaeemt het Goet te Velde nu de Motte”⁴⁹ (zie bijlage 3).

De eigendom was toen nog een heel stuk groter. Anthone Bauwens heeft nl. gronden verkocht of geschonken aan de familie Stauthamer. Jonker Pieter Stauthamer was in 1737 voogd van Anthone Bauwens (zie bijlage 3). Landmeter Carolus Benthuis beschrijft op de *Caerte figurative van de percelen geleghen binnen de prochie van Laeren*⁵⁰, de eigendommen van *Dheer Joannes Baptiste François De Block causa uxoris Joffrauw Anna Maria Joanna Stauthamer*, waarvan drie stukken (nrs. 2, 3, 4), samen 1901 roeden groot, palen aan de oostzijde van de luthof Everstein. Ook de heerlijke rentenboeken⁵¹ vermelden deze eigendommen: *Jonkvrouwe Stauthamer te voorent Anthone Bauwens fs. Anthone op Harstocke ...* Zoals op de kaart (zie omslagillustratie en fig.1) duidelijk te zien is liep de dreef van west naar noord verder op de eigendom van de heer Jean Baptiste De Block.

De Mote was maar het buitenverblijf van de heer van Everstein. Hij bezat en bewoonde een kasteel in Wondelgem, het Kasteel van Everstein, *het welke aan de Geslachten van Katulle, Moravie en Ouredene behoort heeft, zijnde laatst-*

47 ARCHIEF KADASTER GENT (AKG), legger 1830, Laarne, sectie B, 1ste blad.

48 De gegevens over de familie Bauwens d' Everstein werden mij welwillend bezorgd door E. Schepens, waarvoor dank.

49 RAB, Laarne oud, nr. 369.

50 RAG, Kaarten en Plans, nr. 1296/2.

51 ALK (Archief Laarne Kasteel), Heerlijke Rentenboeken, 80/83, art. nr. 312. Met dank aan Jonkheer de Pessemier en E. Balthau voor het doorgeven van de informatie.

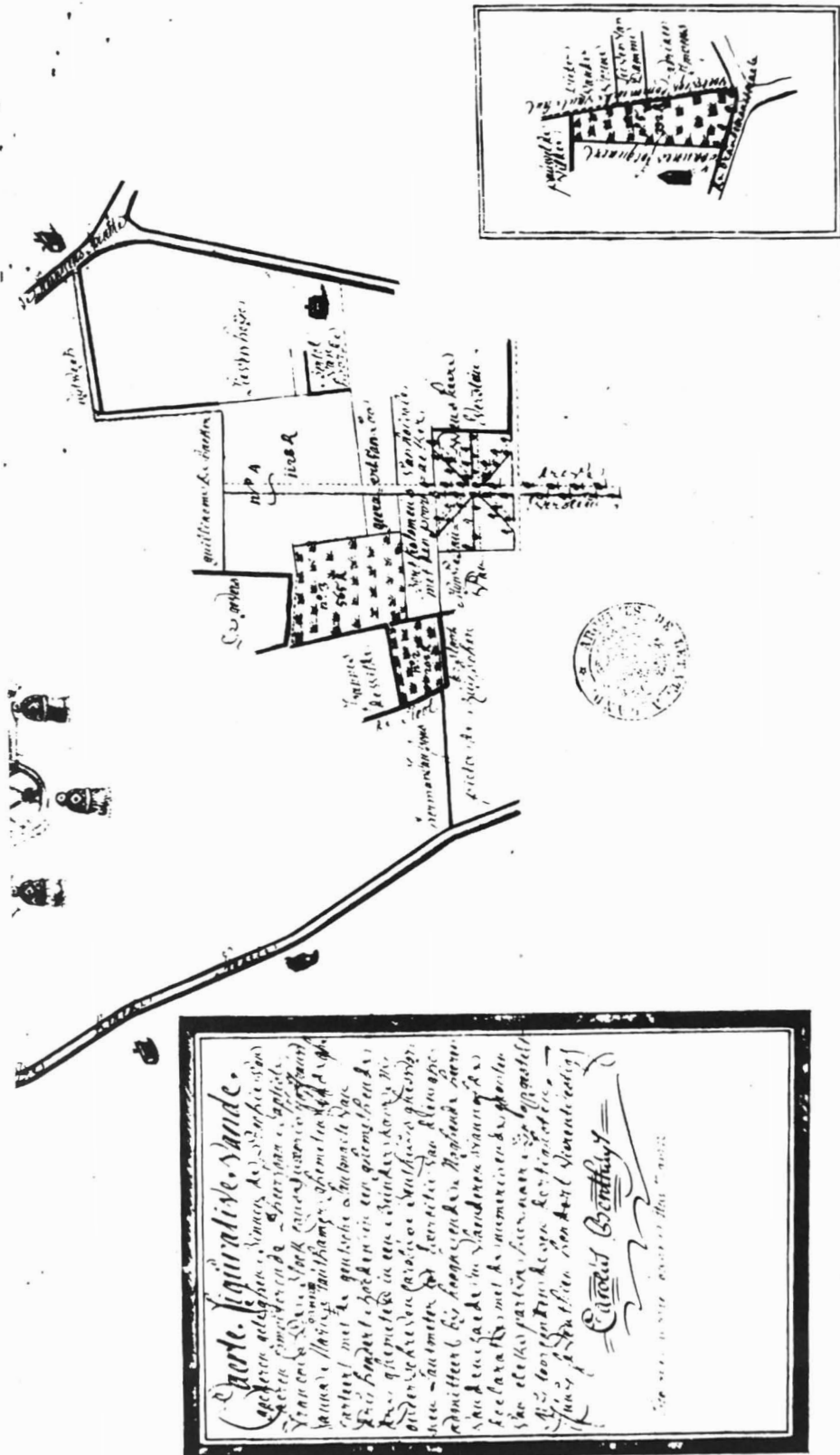

Fig . 1: “Dreve Everstein” (onder) naar het goed de Mote (A° 1764).

*gemelde nu geheel uitgestorven*⁵².

Het buitengoed “de Mote”

Toen de gebroeders Antheunis bij het overlijden van hun grootmoeder, Johanna Josepha Coleta Goethals en diens tweede echtgenoot, jonker Charles Josephus Antonius Bauwens († Gent ca. 1813) eigenaars werden van het buitengoed de Mote, had de hele eigendom een oppervlakte van ongeveer 11 ha. Een klein deel (78 a) lag niet rond het kasteel, maar op het *Rot* (ook *Trot*) aan de huidige Rotstraat. Het bestond uit een sparrenbos van 43 a 50 ca en nog een ander bos van 34 a 50 ca.

Het grootste stuk (5ha 06 a 30 ca) lag ten noorden van de Sleckestraat⁵³, de huidige Zevensterstraat, toen bekend onder het toponiem Asstock. Het werd ingenomen door een lusttuin in de Franse stijl, die in de 18de eeuw, vooral in het vlakke land, overheersend was, nl. met geometrische parterres met daartussen allee's afgeboord met bomen en struiken. Aan de noordoostzijde vormden de dreven een asymmetrische **achtster**, wat merkwaardig is als men bedenkt dat in de volksmond deze plaats de **Zevenster** werd genoemd, waaraan trouwens de hedendaagse straatnaam is ontleend. Op de Ferrariskaart⁵⁴ is, weliswaar niet zo duidelijk, een zesster te zien.

Het deel van de eigendom ten zuiden van de hedendaagse Zevensterstraat werd uitvoerig beschreven door E. Balthau⁵⁵. We kunnen er enkele details aan toevoegen wat de omgeving betreft - in zoverre deze nuttig zijn voor ons verhaal van de plundering - dit aan de hand van de gegevens die familie Antheunis verstrekke met het indienen van de inventaris.

Een dreef leidde langs de grachtwal naar de brug en toegangspoort⁵⁶ die zich op dezelfde plaats bevonden als nu en ongeveer dezelfde afmetingen hadden. Er was een tweede brug die naar de moestuin leidde, waarschijnlijk in oostelijke richting, naar de percelen 1293, 1298, of mogelijk in zuidelijke richting, in de

52 A. SANDERUS, *Verheerlykt Vlaandre*, Deel I, 4e boek, p. 157, 1735.

53 ALK, heerlijke rentenboeken, 80/83, nrs. 122, 262, 264, 266, 273, 314.

54 Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden opgenomen op initiatief van graaf de Ferraris, 1771-1778, uitg. Pro Civitate, Brussel 1965.

55 E. BALTHAU, *Archeologisch inventaris Vlaanderen. Band III. Laarne*. Gent, 1984, pp. 149-158.

56 ALK, heerlijke rentenboeken, 80/83, nrs 268, 273, 274, 275.

buurt van het kleine gebouwtje⁵⁷, naar het perceel 1303 toe. Deze brug bestond voor de helft uit een vast gedeelte (aan de kant van het erf) en een uitneembare plank (aan de kant van de moestuin). Om veiligheidsreden haalde de tuinman iedere avond de losliggende plank naar binnen. De drie aangehaalde percelen worden in de legger bij het kadasteratlas van 1822 aangeduid als tuin. Het perceel (1297), het eigenlijke erf, was een lusttuin, zeker het deel ten noorden van het woonhuis van de tuinman (1296), omdat die het uitzicht vormde vanuit het kasteel. Vermoedelijk zal daar ook de brug gelegen hebben die het kasteel met de tuin verbond. Het belangrijkste gebouw midden op het neerhof was het woonhuis van de boer/tuinman onder één dak (ca.5m/20m) gebouwd met de schuur, paardenstal, koestal en eventueel wagenhuis (zie fig. 2).

Het relaas van de plundering

*Dinsdag, 29 april 1831*⁵⁸

Het zachte lenteweer in de paastijd van het jaar 1831 deed veel welgestelde Gentse burgers uitwijken naar hun buitenverblijven in de omliggende plattelandsdorpen van de stad. Zo ook deed de familie Antheunis. Maar het mooie weer en de gezonde buitenlucht waren echter niet de belangrijkste reden, om reeds de dinsdag van de goede week, naar de Mote in Laarne te komen.

In alle belangrijke Belgische steden en voornamelijk in het orangistische Gent was de sociale en politieke onrust onder de duizenden werkloze, patriottisch gezinde arbeiders heel groot. Dagelijks werden er her en der in de stad relletjes gemeld en de textielfabrikanten vreesden dan ook voor plunderingen. Op 25 maart werd de drukkerij van de orangistische krant “Le Messenger de Gand” voor een tweede maal geplunderd en deze keer heel grondig⁵⁹. De gebroers

57 Dit gebouwtje kan een **bakoven** (ovenbuur) geweest zijn, maar in de inventaris van de aangerichte schade is er ook sprake van een **kippenhok** (dégats au toit du poulailler), een **gemakhuisje** (dégats au lieu d’aisance), een **remise** (dit kan een gereedschapshokje, maar ook een wagenhuis zijn) en een **varkenshok**.

58 Het nu volgende verhaal is geen fictie. Het is de reconstructie van de gebeurtenissen aan de hand van de documenten en de getuigenissen, die in de aangehaalde bronnen terug te vinden zijn. Wat gezegd wordt is letterlijk of vertaald weergegeven.

59 De eerste plundering had plaats op 5 februari 1831, drie dagen na de staatsgreep van Grégoire, maar na een korte onderbreking kon de krant weer verschijnen. Een tweede poging tot plundering, op 20 maart, mislukte door de moedige weerstand van de werklieden van de krant, maar na de plundering van 26 maart zal de totaal vernielde drukkerij de krant niet meer laten verschijnen van 27 maart tot 7 juli 1831. Drukker Steven vluchtte eveneens naar Rijsel. De Gazette van Gent van 8 juli 1831 (nr.204) vermeldde: “Den Messenger de Gand herziet heden het licht; hij draagt voor onderschrift: Uit de drukkerij A.B. Steven, Kouter nr. 1”.

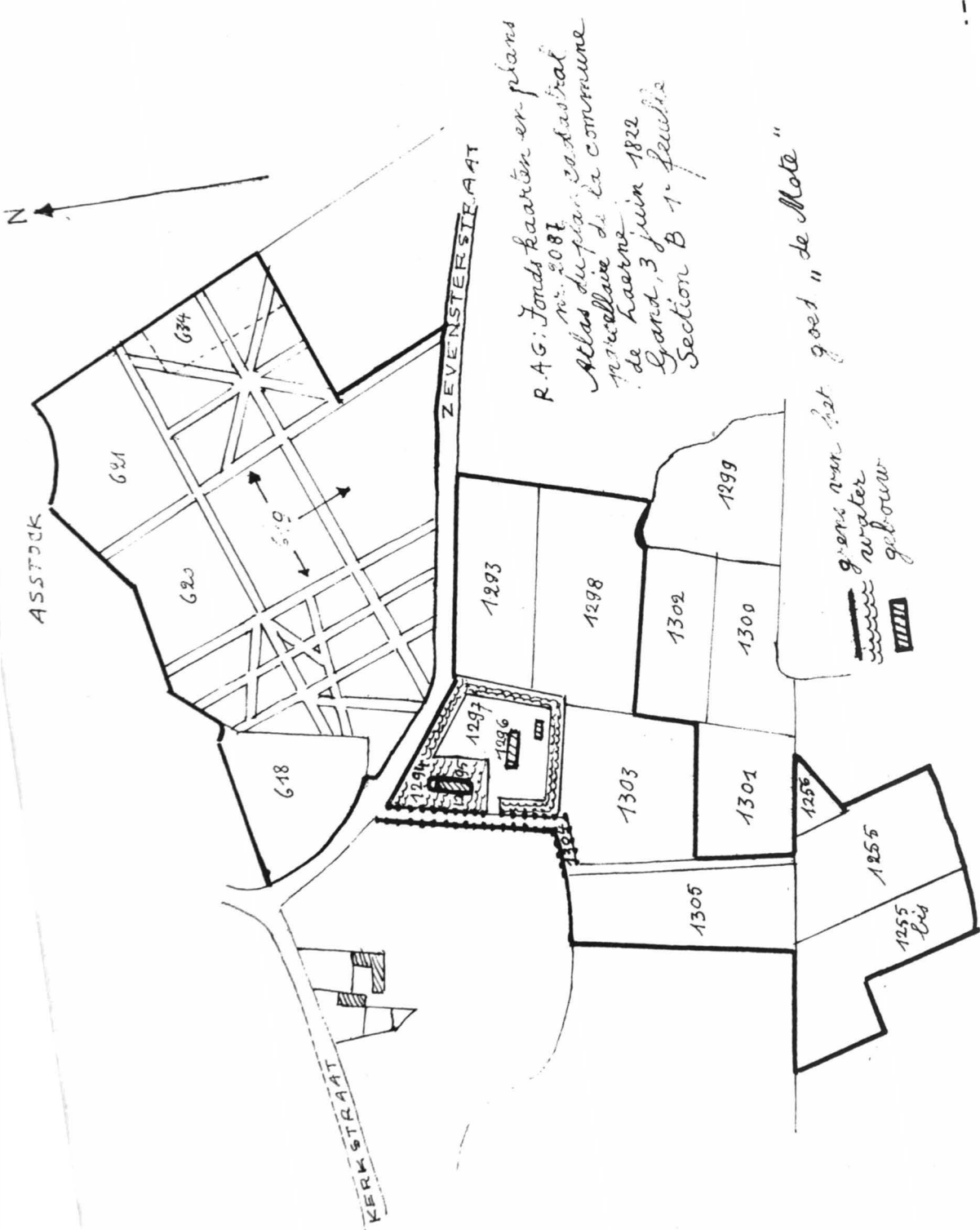

Fig. 2: Situatieschets van het goed de Mote in 1822.

Antheunis, moesten als vooraanstaande en actieve orangisten, niet veel sympathie uit de patriottische hoek verwachten: de jongste, Charles, was voortvluchtig, nadat een aanhoudingsbevel was uitgeschreven i.v.m. de belangrijke rol die hij had gespeeld in de staatsgreep van Ernest Grégoire. Om dezelfde reden waren Edouard van den Berghe, de schoonbroer van Alphonse Antheunis en de echtgenoot van diens schoonzuster, Charles Manilius⁶⁰, eveneens voortvluchtig⁶¹. Ze verbleven met het kruim van de Gentse orangisten, een 70-tal, te Rijsel, waar Charles Antheunis trouwens later zijn vrouw zal vinden. Pas half 1831 beginnen de eersten druppelsgewijze terug te keren.

De gebroers Antheunis en aanverwanten vreesden dan ook het ergste en meenden dat ze veiliger waren in het rustige Laarne. Bovendien lag hun katoenspinnerij in de Lange Violettenstraat sinds enige tijd stil⁶². Hun komst

60 Charles Ferdinand Manilius (Gent, 1778 - Gent, 1852) had een schitterende carrière doorlopen en was een machtig man zowel onder het Franse als onder het Nederlandse bestuur. Op 16-jarige leeftijd was hij klerk bij de griffie van het district Gent. In 1798 werd hij hoofd van de administratie van het Scheldedepartement, vervolgens hoofd van het secretariaat- generaal van de prefectuur waarvan hij in 1807 de functie waarnam van secretaris-generaal. In datzelfde jaar werd hij kantoorchef van de eerste diivsie van de departementale administratie. In 1809 was hij belast met het toezicht op de hospitalen en het centrale huis van bewaring (1813). Bij de regimeverandering kreeg hij het even moeilijk en werd naar Verviers “verbannen” als inspecteur van in- en uitgaande rechten, maar van 1828 tot 1829 kwam hij terug als commissaris van de goeverneur van Oost-Vlaanderen belast met het toezicht op de voltooiing van de werken aan het kanaal Gent-Terneuzen. Daarna werd hij districtscommissaris van St.-Niklaas. Van 1827 tot 1828 was hij directeur en boekhouder van de “Journal de Gand” en penningmeester van de orangistische “Le Messenger de Gand”. Op 14.10.1821 was hij **gehuwd met Virginie van den Berghe**, dochter van de hoofd-ontvanger van de stadrechten van Gent Jean Van den Berghe en Marie Anne van der Linden. Zie verder L. FRANCOIS, *Charles Manilius, ambtenaar en orangistisch politicus*, in: Vlaamse Stam, 25ste jaargang, nr.1, 1989, p. 1-19.

61 De Gentse krant Den Vaderlander meldde op 08.02.1831 “...Bevelen voor aenhouding zijn gegeven voor de volgende personen: Karel Antheunis, advocaat, Eduardus van den Berghe, Gaston Champon en Bernaert Trossaert Roelant, alle vier officieren van het gewezen corps-franc. Deze personen zijn beticht zich gewapend den vijand tegemoet getrokken of aen het volk geld te hebben uitgedeeld.” Dezelfde krant schreef op 11.02.1831 “...Een huyszoeking heeft nog plaets gehad bij Manilius - van den Berghe, gewezen district-commissaris van St.-Nikolaes, wonende op het Ketelvestje in onze stad. Men verzekert dat men er verscheydene papieren gevonden heeft. Bevel is gegeven om M. Manilius-van den Berghe aen te houden”. BIB.RUG/G 14996.

62 R.A.G, Fonds Prov. Arch., nr. 4505/5, Personeel van de Gentse fabrieken 1831. Uit dit document, gedateerd op 02.02.1831, blijkt dat kleinere fabrieken (<100 werklieden) zoals Antheunis, Heyman, Vincent, De Pauw, Schoutteden, Burggraeve stillagen. Normaal waren er toen bij Antheunis 52 arbeiders te werk gesteld binnen de muren en geen buiten de muren. Uit het verdere verhaal wordt het duidelijk dat Antheunis ook nog mensen te werkstelde op het platteland, o.m. te Laarne, wat ons laat vermoeden dat hij bepaalde redenen had om de extra muros-arbeiders voor de statistieken te verzwijgen. *Die cijfers moeten met de nodige omzichtigheid bekeken worden, omdat de katoen-fabrikanten er een politiek belang bij hadden het verschil tussen het Nederlandse en Belgische regime in de verf te zetten.* G. DENECKERE, *Sire, het volk mort. Sociaal protest in België (1831-1918)*, Gent, 1997, p. 30.

naar Laarne leek meer op een verhuis dan op een gezellige paasweek buiten. Alles wat van grote waarde was, werd meegebracht: kostbare meubels, zilverwerk, contant geld, juwelen, zakenpapieren, linnengoed, enz.⁶³.

Zo kwamen ze dan met zijn allen naar hun buitengoed “de Mote” afgezakt: **Henri Antheunis**, **Alphonse Antheunis** en zijn echtgenote **Euphrasine van den Berghe** met hun zoontje, **Virginie van den Berghe**, echtgenote van Charles Manilius met hun dochtertje **Emma Manilius**, **Mevrouw Marie Anne Van der Linden**, echtgenote van Jean van den Berghe en schoonmoeder van Alphonse Antheunis en van Charles Manilius, het kamermeisje **Joséphine Bague** en tenslotte de kokkin **Marie Chaster**. Charles Antheunis en Charles Manilius verbleven toen in Rijsel. Normaal was **André Willems**, de bediende van mevrouw Manilius ook op het kasteel aanwezig, maar hij keerde de dag van de plundering met Alphonse Antheunis naar Gent terug.

Eén ding staat vast: als de Wetterse patriotten dachten een orangistisch nest binnen te vallen, dan hadden ze zich alvast niet vergist! Wel hadden ze gehoopt, dat blijkt uit het verdere verhaal, nog meer Gentse fabrikanten te vinden.

Op het buitengoed werd het gezelschap opgewacht door de familie De Cock, die daar permanent woonde. Boer Jan Francies De Cock bewoonde het huis (boerderijtje) dat midden op het erf stond, samen met zijn vrouw, drie zonen en één dochter⁶⁴. De oudste zoon, Pieter, 35 jaar, was gehuwd en had kinderen. Hij was door de familie Antheunis aangeworven als tuinman. De andere zonen, Macharius (Marius), 26 j. en Edouard, 21 j., baatten met hun ouders de boerderij uit en de ongehuwde dochter Seraphina, 38 j., kwam aan de kost als spinster. Erg groot kan de boerderij niet geweest zijn: het woonhuis, de koestal en de schuur vormden één gebouw (ééngevelboerderij) en achteraan het erf was nog een klein gebouwtje⁶⁵. Daarbij hoorden de enkele percelen grond die o.m. als groententuin en lusthof bij het kasteeltje hoorden. Pieter was niet alleen de tuinman van de familie Antheunis, maar ook knecht voor alle werk: hij knapte karweitjes op, werd naar het dorp gestuurd voor boodschappen allerhande...

63 “... ils avaient transporté momentanément tous leurs meubles, argenterie, argent comptant, bijoux, papiers, linges, etc. et qu'ils se proposaient d'habiter concurremment avec les autres jusqu'au parfait rétablissement de la tranquillité dans la ville de Gand”. Dokument uit het proces Antheunis versus gemeenten Laarne, Wetteren & Kalken. RAB, gemeente-archief Laarne modern, nr. 22.

64 In het verhaal van de getuigen is echter nooit sprake van Jan Francies De Cock, wel van moeder (weduwe?) De Cock.

65 Zie noot 55.

Zaterdag, 2 april

Op Paaszaterdag werd de 40-jarige werkman Macharius De Smedt, zoon van Pieter, geboren en wonende te Laarne, aangesproken door wever Francies Braeckman. Deze woonde op “den Gauwenberg” (in de buurt van de huidige Brandekenswegel) en werkte als thuiswever voor de familie Anthéunis. Hij vroeg De Smedt of hij, in geval het goed van de heer Anthéunis zou geplunderd worden, bereid zou zijn om mee te gaan. Braeckman beweerde dat hij was tekort gedaan in de uitbetaling van zijn loon. Zijn motivering om Anthéunis te plunderen steunde dus niet alleen op eventuele patriottische gevoelens.

Ook Eduard, de zoon en Seraphine, de dochter van Jan Francies De Cock, de boer van de Mote, hoorden vertellen dat men van plan was het goed van Anthéunis te plunderen. Hebben ze geen geloof gehecht aan dit gerucht? Ze hebben het toch niet doorverteld aan de heer Anthéunis.

Nog diezelfde dag kwamen twee “individuen” op de poort van het kasteel de Mote kloppen om een aalmoes te vragen. Tuinier Pieter de Cock verwittigde de kokkin Marie Chaster, die naar de poort kwam om te zien wat er aan de hand was. Ze gaf hen elk ‘een cent’ waarop beide kerels zo onbeschoft en grof werden, aldus de verontwaardigde kokkin, dat deze de poort dichtklapte en de zogenaamde bedelaars wegstuurde. Daarop begonnen deze te schelden en te dreigen, dat ze later wel zouden terugkomen met de gendarmen.

Paasdag, 03.04

Jan Baptiste Rombauts, gemeentesecretaris en ontvanger van Wetteren, wist de eerste assessor Tibbaut Wauters ervan te overtuigen, dat het college van burgemeester en assessoren ten spoedigste bijeen moesten komen om het initiatief te nemen bij het planten van de vrijheidsboom. Hij had namelijk vernomen dat het volk, hoe dan ook, met of zonder instemming van het gemeentebestuur, beslist had die plechtigheid te organiseren. Dit bracht het gemeentebestuur in een vervelende situatie: niet alleen wekten ze de indruk lauwe patriotten te zijn, maar bovendien zouden ze nog verantwoordelijk gesteld worden, indien de plechtigheid tot wanordelijkheden en baldadigheden zou leiden. Daarover deden allerlei geruchten de ronde. Besloten werd dan maar een plechtige proclamatie op te stellen, welke de volgende dag, om 10 u, in aanwezigheid van alle publieke ambtenaren, aan het vergaderde volk op de markt zou worden voorgelezen:

Het plaetselijk bestuur van Wetteren, in aendagt nemende dat in verscheydene gemeenten en steden eenen boom van vrijheyd gesteld is en verlangende aen het gouvernement te doen blijken den iever en aengekleefdheyd waarmede

alle ingezetenen dezer gemeente aengedaen zijn, heeft vastgesteld dat er alhier met alle solemniteyt eenen boom van vrijheyd zal geplant worden, om te bewijzen de onafhangelijkheyd van ons land, de vrijheyd, de magt van vereeniging en eyndeling de uytsluiting voor altijd der Nassauwers wiens regering door de geweldenarij aen alle ware Belgen eenen drukkenden last was.

Dat alle ingezetenen hun vereenigen tot handhaving van de algemeene rust en welvaren van het vaderland zonder welk er geen volkomene vrijheyd kan bestaen en indien ons vaderland van onze hulp nodig heeft, dat wij alle maer een gevoel hebben om de dwingelandij te bestrijden.

Wetteren, 5 april 1831

Tibbaut Wauters

VIVA DE BELGEN! VIVA DE LIBERTEYT!

Paasmaandag, 4 april

Toen rond 9.30u een aantal Gentse brandweerlui en municipale gardes naar de fabriek van Jan Voortman trokken om beslag te leggen op een vermeende wapenopslagplaats, verzamelde zich een opgewonden menigte voor de katoendrukkerij aan de Vogelenzang. Voortman arriveerde per rijtuig en werd overmeesterd en onder gebrul van “Sla hem dood!” naar de Vrijdagmarkt gesleept. De volkswoede nam toe naarmate ze de vrijheidsboom naderden. De fabrikant moest als boetedoening de vrijheidsboom kussen en omarmen. Hij werd tot bloedens toe geslagen, tot hij riep: “Leve de Vrijheid! Leve de Belgen! Weg met de orangisten!”. Bont en blauw geslagen, met de kleren aan flarden gescheurd werd Voortman in stoet via de Lange Munt, de Koornmarkt en de Veldstraat naar de Kouter gebracht. Kolonel-commandant Coppens, hoofd van de veiligheidscommissie, redde zijn leven door hem aan te houden en in de Mammelokker op te sluiten. Spijts zes sabelhouwen en een messteek scheen zijn leven niet in gevaar. Ondertussen had een menigte een vreselijke ravage aangericht zowel in de fabriek als bij Voortman thuis.

Een notaris zou achteraf twee maanden nodig hebben om de schade op te meten. Hij kwam tot een eindbedrag van 232 393,48 gulden⁶⁶.

Het lijkt geen twijfel dat het hele verhaal nog diezelfde dag verteld werd in de herbergen op de Aard te Wetteren. Het hele scenario, *de rituele wraakoefening*

66 G. DENECKERE, *op. cit.*, p. 32-33.

(...) *in de vorm van een politiek volksgericht*⁶⁷, zou de Wetteraars inspireren bij hun actie van de volgende dag.

Dinsdag, 5 april

In Wetteren was het de grote dag van de vrijheidsboomplanting. *Den Vaderlander*⁶⁸ bracht over deze gebeurtenis op 8 april het volgend verslag:

Wetteren - Dinsdag, de 6e april (sic), heeft hier de plechtigheid van het planten van de vrijheidsboom plaats gehad. Den stoet opgeleyd door de achtbare leden van het gemeentebestuur en het muziek en bijna alle inwoners heeft de bijzonderste straeten in de beste orde doorgetrokken. Aen het hoofd van de stoet bemerkte men het driekleurig vaendel, den hoed van vrijheid⁶⁹ en de Belgische spreuken: *Eeuwige uytsluyting der Nassauwen! Zegepralen of sterven!* Op de groote plaats gekomen heeft het muziek de Marseillaise en de Parissienne gespeeld en onder het menigvuldig herhaeld geroep *Leve de vrijheyd! Weg met de Nassauwen!* en het luyden van de klokken heeft men de boom aldaer geplant.

Op het gezicht van dit vrijheydsteecken steeg den geestdrift der aenschouwers ten top. Den secretaris heeft, in een korte aenspraek, de ingezetenen vermaend tot het behouden der rust en orde. Het waer nutteloos hier bij te voegen dat de lijst der *Belgische vereniging* van eenieder onderteekend wordt. Zoals de secretaris J. B. Rombauts later zou getuigen *was alles geëindigd zonder eenig alderminste openbaere rustverstoring. Het gemeentebestuur besloot dat de personen, die meest in het planten van dien boom hadden gewerkt & wel bijzonderlijk die die waren zonder bestaan & zich zonder werk bevonden, hun eenige belooning daervoor te geven & bijzonderlijk omdat zij dien boom hadden gekogt & geleverd. Daer is aen Jacobus Tondeleir, die scheen den hoofdman te zijn van dit volk, een somme van een à tweeëndertig francs ter hand gesteld om te worden verdeeld onder die werklieden, met striktelijk verbod van dit geld te verteren in drank.*

67 G. DENECKERE, *op. cit.*, p. 33.

68 Den Vaderlander, nr. 28, p. 4, RUG/BIB/G 14996.

69 Bedoeld wordt hier de frygische muts of jacobijnenmuts, door de Franse revolutie opgevoerd als vrijheidssymbool. Deze muts, genoemd naar de Phrygiërs, die deze muts droegen, was eveneens het teken van de bevrijde slaven in het Romeinse Rijk. Een vrouw met een frygische muts (Marianne) staat centraal in de Revolutie, als teken van vrijheid. Bij gebrek aan een eigen symboliek gebruikten de Belgische patriotten dan maar deze van de Franse Revolutie, zoals o. m. de *Marseillaise*. De *Parissienne*, van C. Delavigne en D. Auber (die o. m. *De Stomme van Portici* componeerde), was, voor van campenhout de *Brabançonne* toonzette, het lijflied van de patriotten.

Dat geld werd inderdaad verdeeld, maar het gebod om het niet aan drank te besteden hebben de feestvierders natuurlijk aan hun laars gelapt. Het hele gezelschap trok naar de herbergen aan de brug en dronk zich een flink stuk in de kraag. Toen rond 14 u. Jan-Baptiste de Coninck, een 43-jarige kleermaker uit Kalken, aan Wetteren-brug kwam, vond hij er een grote toeloop van volk. Hij ging de herberg “Het Brughuis” binnen om een glas bier te drinken en hoorde zeggen dat ze het buitengoed “de Motte” gingen plunderen: en *‘t is tijd dat wij aangaan, want die van Kalken, van Laarne en Heusden zullen er zijn en wij zullen niets meer hebben!*⁷⁰ Daarop verlieten ze de herberg, staken de brug over en trokken in de richting van Laarne en Kalken. In eindje verder, in de herberg “Het Paelken” zaten nog feestvierders, waaronder Jacobus Tondeleir die, aldus de herbergierster Berlinda De Moor, *zeer bedronken was*. Hij plaatste zich niettemin aan de leiding van de troep en stapte met hen op richting Laarne. Onderweg waren de kreten *Weg met de Nassauwers! Dood aan de Hollanders! Leve de Belgen!* niet van de lucht. De troep groeide onderweg steeds maar aan, voor een belangrijk deel met nieuwsgierigen (wat men nu rampentoeristen zou noemen!) en in mindere mate met mensen die actief wilden deelnemen aan de plundering. Boeren, die op hun veld langs de weg aan het werk waren, werden aangemaand of met geweld gedwongen spade en vork af te staan of zelf mee op te stappen.

Zo deed Karel Drieghe (zoon van Andries, 24 jaar, wever) achteraf volgend verhaal:

Strodekker Frans Bauwens kwam mij verwittigen, terwijl ik thuis op mijn getouw zat, dat mijn vader werd aangevallen. Ik ben naar het veld, niet ver van ons huis, gelopen en zag daar een hoop volk rond mijn vader staan. Zij wilden vaders riek en spade afnemen ‘om de Hollanders weg te slaan’. Mijn vader verzette zich uit alle macht en werd driemaal op de grond ‘gesmeten’. Toen ze mij zagen komen aanrennen om vader ter hulp te komen gingen ze weg, zeggende dat we Hollanders waren.

Zich van geen onheil bewust genoot het gezelschap op de Mote van het mooie lenteweer. De dames zaten in de tuin op het grasveld, de kinderen waren met het personeel in het kasteel, terwijl Henri Antheunis bezig was in de boomkwekerij achter het erf, samen met Edouard en Macharius, de broers van de tuinman Pieter De Cock. Alphonse Antheunis was die morgen al heel vroeg naar Gent vertrokken, vergezeld van André Willems, de bediende van me-

70 Dit wijst erop dat er vooraf bepaalde afspraken waren gemaakt.

vrouw Manilius. Van de plundering van Voortman te Gent, had men op het buitengoed waarschijnlijk nog geen weet, anders zou Henri in zijn latere getuigenis er wel iets over gezegd hebben. Alphonse ging vermoedelijk na de paasdagen naar het familiale huis in de St.-Annastraat en de fabriek in de Lange Violettenstraat te Gent, om een oogje in het zeil te houden.

Rond drie uur hoorden Henri en de gebroers in de verte het gerucht van naderende stemmen en een weinig later zagen ze een man, groot van gestalte, die aan het hoofd van een bende met lange stokken gewapende mannen, naar de dreef toe leidde. De luid schreeuwende horde zag er bedreigend uit.

Op dit ogenblik kwam Pieter, de tuinman, het erf opgestapt in de richting van het kasteel. Hij was pas terug uit het dorp, waar hij bij de gemeenteontvanger de grondbelastingen van de heer Anthéunis was gaan betalen. De dames vroegen hem wat er aan de hand was. Hij antwoordde, vreemd genoeg, dat er waarschijnlijk een jongen in het water was gevallen en dat zijn kameraden hem voor de gek hielden en uitlachten. Maar Henri had duidelijk de indruk dat er iets op til was en beval de tuinman de poort te sluiten.

Eén van de broers kwam naar de dames toegelopen en nodigde hen uit in het huis van zijn ouders te komen, om hen te onttrekken aan het schouwspel van die dronken kerels. Moeder De Cock vond het echter te riskant om de dames in huis te nemen. Daarop rende Euphrasine van den Berghe, de echtgenote van Alphonse, naar het kasteel om het kamermeisje, Josephine Bague, met de kinderen, haar moeder Marie Anne van der Linden en mevrouw Manilius weg te halen.

Ondertussen was Edouard de Cock, nadat hij de poort gesloten had, naar de brug *t'eyndent 't hof* gesneld om er de plank af te halen en zo te beletten dat de bende op het hof zou komen. Daarop kwamen Macharius, zijn zus Seraphine, met de dames, de kinderen en het kamermeisje naar de brug gelopen om weg te vluchten. Macharius plaatste de plank weer op de brug, liet het groepje oversteken en gooide de plank opnieuw in het water. Dan liep hij met de hele groep naar het poortje aan de overkant van de moestuin en zo vluchtten ze naar het Steentje bij weduwe De Baere. Later zou Edouard hen naar Kalken leiden. Henri had inmiddels ook niet stil gezeten en gaf blijk van heel wat moed en koelbloedigheid. Hij schreeuwde nog naar Edouard, dat ze zich konden verdedigen, maar deze antwoordde dat hij dit bij klaarlichte dag niet durfde. Hij sprong dan met een lange aanloop over de openliggende brug en liep de dames en zijn broer achterna. Hij hoorde Laureys Van Hoorde, een landbouwer uit Laarne, nog roepen: "Wij zijn beesten, dat wij de juffrouwen van het kasteel laten lopen en niet vermoorden!".

Daarop rende Henri het kasteel in. Aan de trap hield hij de kokkin tegen, die op het punt stond te vluchten en gebood haar even te wachten. Kort daarna kwam hij weer naar beneden gehold met een zak geld. Die gaf hij aan de kokkin met het bevel het aan de tuinman te bezorgen, die de zak maar moest verstoppen. Hij ging nog vlug zijn portefeuille en wat papieren van de fabriek halen, maar vergat zijn kostbaar gouden uurwerk⁷¹. Toen hij buitenkwam zag hij de gewapende bende, met vooraan een man met een soort vlag, dreigend voor de ingangspoort staan. Hij besloot zich te verdedigen met zijn vuurwapens, maar toen hij zag dat hij alleen was, wist hij dat hij geen enkele kans maakte. Hij sloot dan maar de deur van het kasteel, stak de sleutel in zijn zak en rende naar de brug die naar de moestuin leidde. Daar stelde hij vast dat de plank in het water lag. Vluchten kon niet meer: hij zat, samen met de tuinman en de kokkin, als een rat in de val.

Terwijl de mannen aan de ingang met alle geweld op de poort inbeukten, hadden sommigen onder hen de vluchtweg ontdekt. Ze liepen rond de wal, langs de haag, die de moestuin omheinde, in de richting van het openstaande poortje langswaar ze de brug konden bereiken. Pieter De Cock was naar de poort gegaan waar een 15-tal personen stonden te schreeuwen: “Hier zijn wij gezonden, hier moeten wij zijn!” en ze sloegen met “klippels” op de poort. De grote massa, volgens Pieter een 200-tal mensen, stond verder in de dreef langs de wal voor het kasteel. Pieter rende naar de brug achter op het erf, sprong over de wal, liep naar Seraphien Lammens, die wat verder op het veld stond te werken, en vroeg hem het gemeentebestuur te verwittigen⁷².

Via het poortje aan de moestuin was een groepje kerels ondertussen bij de brug gekomen, waar ze oog in oog stonden met Henri Antheunis en Marie Chaster. Ze riepen:

“Wij zijn gezonden door het gemeentebestuur van Wetteren en wij zullen gevolgd worden door de burgerwacht van die gemeente. Voor ons zijt gij Hollanders! Hier zijn we nu!”

Marie Chaster herkende meteen de grote kerel die zei: “*Hier zijn we nu!*” als “de bedelaar”, die enkele dagen voordien een aalmoes was komen vragen⁷³. Ze bevalen Henri, de plank terug op de brug te leggen. Deze bleef kalm, al voelde hij dat de situatie steeds dreigender en gevaarlijker werd. Hij stapte de brug op en zei rustig: “Beste vrienden, jullie hebben lange stokken en daarmee kunnen jullie de plank uit het water vissen. Ik zal jullie dan helpen ze weer op de brug

71 Op de inventaris staat deze zakhorloge genoteerd als *montre en or à répétition, valeur 125 florins*.

72 Seraphien Lammens zal later verklaren dat hij dat niet gedaan heeft.

73 Het was Alexius De Wolf, een 51-jarige scheepstrekker uit Massemen.

te plaatsen.”

Op het ogenblik dat Henri, met de hulp van de kokkin, de plank op de brug probeerde te plaatsen, gooide één van de aanvallers een bijl naar zijn hoofd en raakte hem ei zo na.

Onderwijl was men er in geslaagd de poort open te breken. Henri en de kokkin werden naar de kasteelbrug toe gedreven, terwijl de stokken hen om de oren vlogen. Men schreeuwde heen en weer:

“ ‘t Is enen Hollander! Hij moet dood!’ ”

“ Neen, vrienden, ik ben gene Hollander, maar wel een goede Belg. Wilt gij iets van mij hebben, ik zal u in alles trachten te voldoen!”

“ Hij mag nog niet sterven! Eerst moet hij ons alles aanwijzen wat hij bezit!”

Eens op de brug gooiden ze zich op hun slachtoffers. Marie smeekte de geweldenaars haar meester geen kwaad te doen, want “c’est un jeune homme qui ne fait du mal à personne!”. Daarop kreeg ze een hevige stokslag in de rug en op het achterhoofd. Haar *bonnetje* werd afgerukt, ze sleurden haar bij de haren en drukten haar achterover tegen de brugleuning, dreigend haar te zullen verdrinken. Guilhelmus Gieselaire (Willem Gyselaer), een 23-jarige wever uit Laarne, zag hoe de meid een stokslag kreeg van *ene rosten met pokputten*⁷⁴ en wou haar ter hulp komen. Toen hij ten gunste van de meid sprak, kreeg hij een pistool op het hart gedrukt en dreigde men hem dood te schieten.

Een bendelid probeerde met een bijl een gat te slaan in de deur van het kasteel. Het lukte niet meteen en Henri Antheunis gaf daarop de sleutel; toen hij zag dat ze de deur niet open kregen kwam hij hen zelfs ter hulp. Zodra de deur geopend was stormde de opgewonden menigte naar binnen en begon verwoed te plunderen en een enorme ravage aan te richten: meubels, glas- en aardewerk, vazen, beeldjes, garnituren, beddegoed... alles werd stukgeslagen, gescheurd, vernield en door de ramen in het water gegooid. Wat waardevol en bruikbaar leek, werd naar buiten gedragen, vloeren en plafonds werden opengebroken op zoek naar geld. Dit alles gebeurde onder wild geschreeuw en een oorverdovend lawaai.

Henri Antheunis werd de vestibule ingesleurd en kreeg twee krachtige slagen op het hoofd, zodat hij half verdoofd op de grond neerzeeg. Iemand haalde naar hem uit met een kleine sabel of een jachtmes. Hij wist de slagen te pareren met het pand van zijn redingote. Steunend tegen de muur trachtte hij zich op te richten en plots hoorde hij iemand schreeuwen: “Kapitein, hij moet dood!”.

De kapitein in kwestie, een grote kerel met een pet en een blauwe zeemansjas,

74 Dit was Joannes Claus, bijgenaamd Jan Mulders, een 20-jarige Wetterse bootmaker en pekker, zoon van Albert. Hij zou later voortvluchtig zijn en pas op 20 december 1832 worden aangehouden.

gaf het arme slachtoffer twee vuistslagen in de maagstreek. Antheunis smeekte: “Bescherm mij en ik zal u alles aanduiden wat ik bezit”.

“Wij moeten geld en wijn hebben!”

Antheunis ledigde daarop zijn zakken en gaf de kerel een handvol geld en een zakmes. De kapitein hield de anderen op afstand, schreeuwend dat het zijn man was, waarop hij Antheunis nog een paar vuistslagen op de borst gaf en hem dan bij de kraag van zijn jas optrok en op zijn knieën dwong.

“Ik wil drinken! Wijn! Waar is de wijn? En waar is het geld?”

Antheunis zwoer bij God en alle heiligen dat hij hun alles zou aanwijzen. Hij leidde hen naar de kamer van de bediende (Willems) en wees hen een geweer en een pistool aan. Toen men hem weer begon te mishandelen, waren er enkelen die zich verzetten:

“Laat hem met rust, het is maar een arme bediende en hij zegt de waarheid!”. Antheunis liet hen in de waan dat hij de huisbediende was en hij werd weer naar de vestibule gebracht. Daar greep de tweede kapitein⁷⁵ hem vast en plaatste een pistool op zijn hart schreeuwend:

“Als ge niet onmiddellijk zegt waar het geld is, zijt ge dood!”.

De andere kapitein riep echter, dat het zijn man was. Beiden sleurden hem dan naar het salon, de eerste kapitein om wijn schreeuwend en de andere om geld. Toen plaatsten ze allebei hun pistool op zijn borst en zeiden dat hij moest kiezen wiens man hij was. Antheunis koos wijselijk de minst dronken Tondeleir, maar gaf voorzichtigheidshalve de hand aan de gevaarlijke Scheer, zeggend dat hij zijn vriend was. Hij werd dan door beide kapiteins van kamer naar kamer gesleurd om de kostbaarheden, de wijn en het geld aan te wijzen. Maar alles bleek al verwoest of gestolen te zijn: goud, zilver, diamanten, uurwerken, geweren en pistolen waren al verdwenen. In de keuken lagen nog wat voedselvoorraden te zwemmen in wijn, olie en inkt. De ravage viel niet te beschrijven. In de slaapkamer van zijn broer vonden ze een stapeltje papieren, waaruit Henri moest voorlezen.

“Want we zijn geen dieven, maar gestuurd door de administratie van Wetteren. We hebben een vrijheidsboom geplant en die moeten we met bloed begieten. Als we ook maar één woord Hollands vinden, hangen we je levend op aan de vrijheidsboom!” dreigden ze.

⁷⁵ Onderweg naar Wetteren meende Antheunis uit de discussies tussen de twee kapiteins te kunnen opmaken dat er twee kapiteins *et deux listes d'enrôlement* (twee aanwervingslijsten) waren. De eerste kapitein was Jacobus Tondeleir, visser en scheepstrekker, de tweede Ignace Scheire, schipper, allebei uit Wetteren. Dit wijst erop dat de hele expeditie niet zo maar een spontane, maar een goed voorbereide actie was.

De plundersaars waren er ondertussen nog steeds van overtuigd dat ze met een bediende te doen hadden en dat ze zich niet moesten schamen om alles stuk te slaan of mee te nemen, *het was toch niet van hem*.

Ze vroegen waar de dames, zijn meester en de vier andere Gentse fabrikanten zaten. Daarbij citeerden ze o. m. Baertsoen en Van Overmael. Antheunis zwoer dat die laatsten hier nooit geweest waren en dat de anderen gevlucht waren.

De kapiteins vonden dat het nu lang genoeg geduurd had en dat het tijd werd om naar Wetteren te trekken. Toen ze buiten kwamen zagen ze dat een bende naar het huis van boer De Cock getrokken was. Onder bedreiging van een pistool, vertelde Pieter waar het geld verstopt zat. In de paardenstal hadden ze dan onder het hooi de zak met geld gevonden en een plunderaar had deze onder de hoge witte hoed⁷⁶, die hij uit het kasteel had meegenomen, gestopt.

Ze waren nu bezig met het uitbreken van de vloer in de woonkamer, op zoek naar een mysterieuze kist met geld. Bij dit alles was de hoogzwangere vrouw van Pieter De Cock in bezwijming gevallen. Seraphina was ondertussen terug gekomen van het Steentje om de kinderen van haar broer Pieter te halen. Ze vreesde voor het leven van haar bewusteloze schoonzuster en liep naar het dorp om de dokter te halen.

De heer Antheunis had zich eigenlijk aan de zwaarste mishandelingen en zelfs de dood weten te onttrekken, door zich verder te laten doorgaan voor een knecht. Hij wist zelfs het medelijden op te wekken van de kapitein Tondeleir, die hem een hoed en *carrique*⁷⁷ teruggaf, waarmee Pieter Burssens⁷⁸ liep te paraderen. Burssens joeg toen iedereen het kasteel uit en sloot de deur met de sleutel die hij in zijn zak stak. Hij vroeg toen wie het kasteel ging bewaken? Antheunis stelde prompt voor dat hij dat wel zou doen, maar ze antwoordden dat zijn plaats aan de vrijheidsboom te Wetteren was.

Toen ze op het erf kwamen riepen verscheidene omstaanders: “Laten we naar de ontvanger Walrave gaan, het is ook een Hollander. Het geld is naar hem gestuurd⁷⁹ en hij heeft het onder de parketvloer van zijn kamer verstopt! Naar Walrave! Naar Walrave!”

Maar op dit geroep werd niet ingegaan. Het ogenblik was gekomen om te vertrekken. Antheunis werd nu onder bewaking van een zevental gewapende

76 De witte hoed lijkt in die tijd een statussymbool, waarmee de (orangistische) elite zich onderscheidde van het gewone volk. G. DENECKERE, *op. cit.*, p. 53, noot 10.

77 Een *carrique*, van Engelse *carrick*, is een reidingote met meerdere kragen.

78 Zoon van Pieter, 37 jaar, scheepstrekker uit Wetteren, was gewapend met het pistool van Alphonse Antheunis.

79 Waarschijnlijk waren ze te weten gekomen, dat Pieter De Cock die middag met geld naar de ontvanger was gegaan.

mannen geplaatst en de twee kapiteins vroegen hoe men dat in Gent deed, wanneer het tijd was om voort te gaan.

Antheunis antwoordde, in de hoop nog een en ander te redden, dat men alles liet liggen en hoegenaamd niets wegdroeg.

De groep begaf zich nu naar de ingangspoort. Bij het verlaten van het erf kwam Judocus (Josse) Frans Braeckman, een Laarnse wever die de hele winter van Antheunis werk had gekregen, naar Antheunis toe en riep:

“Dat is de fabrikant van de Brusselse straat! Hij heeft mij niet betaald!”

Voor het eerst verloor Antheunis zijn koelbloedigheid. Hij sprong Braeckman naar de keel en schreeuwde:

“Hoe! Deugniet! Ik heb u niet betaald?!”

“Ja, de helft in geld en d’andere helft in goed!”⁸⁰

Daarmee was Antheunis ontmaskerd. Hij werd opnieuw door de bende aangevallen, gestampt, geschopt, beledigd en bedreigd met het pistool. Enkele inwoners van Laarne riepen dat hij twee kisten met goud in zijn huis had begraven. Livinus de Veerman (de Veirman), een Laarnse wever, zei dat hij zeker een Hollander moest zijn, gezien hij acht dagen geleden een *Belgiek* had willen vermoorden aan de herberg *de Ster*⁸¹. Daarop ging een groep opnieuw het kasteel binnen om de vernieling volledig te maken.

Joseph de Geyter hitste Constantinus Ancet zo op dat deze, met zijn pistool en tweeloop zwaaiend naar de heer Antheunis liep en scheeuwde: “Hollander of Belg, hij moet dood! Ik heb het gezworen!”.

Gelukkig kwam kapitein Scheer aangelopen en trok hij Antheunis uit de handen van Ancet zeggend: “‘t Is mijne man”. Hij plaatste nogmaals zijn pistool op het hart van Antheunis en dreigde hem dood te schieten als hij niet onmiddellijk vertelde waar **de kist met goud**⁸² verborgen was. Maar een van de omstaanders zei dat er niet eens een *piston* op zijn wapen stak. Een ander gaf hem onmiddellijk een pak met poeder, een piston en loodzaad (*chevrotine*). Hij laadde zijn pistool en schoot in de lucht. Dit herhaalde hij enkele keren en hij zei toen tegen Antheunis: “Nu ben ik zeker van mijn *scheut*”. Verschillende omstaanders protesteerden, maar niemand durfde tussenbeide komen en ze

80 Betaling in natura was interessant voor de fabrikant, maar helemaal niet voor de thuiswEVER. Thuiswevers waren meestal arme, kleine boeren, die de winter moesten doorkomen met dit inkomen in speciën.

81 Waarop deze meerdere malen herhaalde beschuldiging precies slaat, hebben we niet kunnen achterhalen.

82 Waren de plundersaars van uit Gent ingelicht over de “verhuis” van de familie Antheunis, of was iemand van de familie De Cock loslippig geweest in de herberg, tijdens de paasdagen? Hoe dan ook, ze wisten blijkbaar dat er kostbaarheden te vinden waren, zij het niet precies welke.

gingen zuchtend weg.

Voor een tweede maal werd de ongelukkige fabrikant naar het kasteel gesleurd waar hij onder bewaking van twee gewapende kerels werd achtergelaten. Ze zochten met man en macht naar de kisten met goud. Daartoe werd de vloer van de keuken opgebroken, de haard uitgegraven, de pomp omver getrokken. Maar een kist werd er niet gevonden. Alle kostbaarheden waren reeds lang verdwenen, zodat men uiteindelijk toch maar besloot naar Wetteren te vertrekken.

Antheunis werd tussen Scheer en Ancet geplaatst, beiden met het pistool in de hand. Voor en achter hem stapten de Wetterse scheepstrekken, allen min of meer gewapend, zoals Ivo en Pieter Burssens, Karel De Wilde, Carolus van Poucke. Vooraan de optocht liep een man met een lange stok waaraan de “vlag” wapperde, een sjaal van Euphrasine van den Berghe, de schoonzus van Henri Antheunis.

De toeschouwers rond de wal van het kasteel visten uit het water, wat ze te pakken konden krijgen en zouden, na het vertrek van de bende, op het erf en in het kasteel nog meenemen wat hen bruikbaar leek.

Onderweg kwamen verschillende van Antheunis’ arbeiders (thuiswevers) aandringen om hem vrij te laten. Maar de chefs bleven onverzettelijk. Even voorbij het dorp gingen meerdere onder hen de hand drukken van de cafébaas van “de Klaver”, een zekere Joseph Calemijn.

Aan de St.-Machariuskapel, op de hoek van de Termstraat, beval Ignacius Scheer halt te houden. Hij duwde Antheunis tot voor de kapel en zei:

“Hier aan deze rooms-katholieke kapel gaan we een paternoster en een Ave Maria bidden. Doe uwen hoed af en zit op je knieën.”

Meteen krachtige vloek deed Scheer het volk zwijgen. Antheunis moest in deze lugubere stilte luidop een akte van berouw bidden en dan trok de stoet verder. Onderweg, tussen de Meerhoek en het kasteel van Vilain xiiii te Wetteren, werd verschillende keren overlegd of men de fabrikant al dan niet zou doodschieten; vooral Joseph De Geyter vond dat ze het maar moesten doen, maar Ancet en vooral Scheer verzetten zich. Hij (Scheer) wilde hem veilig naar Wetteren brengen, omdat *hij geen brigand was, dat hij maar uit noodzaak deel uitmaakte van de bende, dat hij drie kinderen had en hij de beurtman van Wetteren naar Dendermonde was.*

Bij het binnenkomen van Wetteren, werd Antheunis de herberg “het Paelken” binnengedruwd en aan de tafel van kapitein Tondeleir geplaatst. Er stonden wel vijftig mannen rond deze tafel te dringen en te duwen, want Tondeleir was bezig het zilvergeld uit de beurs van de paardenstal te verdelen.

Een weing later bracht Scheer met enkele kompanen Antheunis naar buiten om hem naar de vrijheidsboom te leiden. Men begon weer het volk op te hitsen door het schreeuwen van allerlei beledigingen. Ook werd verscheidene keren de naam Voortman geroepen. Scheer bleef zijn slachtoffer goed verdedigen.

Ondertussen had de zoon van de Laarnse veldwachter, Joannes Colman, de secretaris Rombauts verwittigd dat een Wetterse bende de Mote aan het plunderen was. Deze beval de burgerwacht te verzamelen, te bewapenen en paraat te houden aan het gemeentehuis. Rond zeven uur kwam iemand het gemeentehuis binnengerend om te zeggen dat de bende eraan kwam.

Scheer wou Antheunis nog het huis van Thibbaut Wauters, de eerste assessor van Wetteren, binnenduwen, maar het volk belette hem dit. Zo bereikten ze moeizaam de brug waar, bijna geen overkomen mogelijk was, zo dicht stond het volk er samengepakt.

Toen de optocht bijna de markt had bereikt kwam men Scheer verwittigen dat de burgerwacht hen stond op te wachten, geladen geweren in aanslag. Daarop verdwenen Scheer en de andere gewapende trawanten in de massa, waardoor Antheunis onbeschermd tegen de aanvallen van het volk achterbleef. Men greep hem vast om hem naar de boom te brengen, toen de burgerwacht, onder de leiding van gemeenteontvanger Rap, ingreep en de volkomen uitgeputte fabrikant voor een lynchpartij behoedde, door hem te arresteren en in het gemeentehuis op te sluiten. Rap, sabel in de hand, en de burgerwacht met de bajonet op het geweer, dreven het volk uiteen.

Woensdag, 6 april

's Morgens om 7 u. werd Henri Antheunis per cabriolet naar Gent gevoerd. Hij werd vergezeld van een gendarme en men liet uitschijnen, om opstootjes te vermijden, dat hij naar Gent werd overgebracht om voor de rechter te verschijnen.

Onderweg, in de omgeving van Melle, ontmoetten ze de ene na de andere, op hun zondags uitgedoste plunders, die van Gent terugkwamen. Henri Antheunis herkende ze meteen en de huurkoetsier Lievin Matthijs, bediende bij brouwer Lammens, bevestigde dat het inderdaad Wetterse scheepstrekken waren. Waarschijnlijk kwamen ze terug van de stad, waar ze gestolen goederen aan de man waren gaan brengen.

Ook in Laarne was men die morgen vroeg uit de veren. Jacques François Peeters, de eerste assessor en waarnemend burgemeester, zal zich wel gerealiseerd hebben dat ze met een enorm probleem zaten opgezadeld. Hij trommelde dan ook de tweede assessor, Pieter Francies Van Damme, officier van de politie,

en veldwachter Joannes Colman op om zich naar de plaats des onheils te begeven. Om 8 u. waren ze reeds op de Mote en konden ze beginnen met het proces verbaal. De staat waarin de woning zich bevond kon worden vastgelegd in één zin:

...algewaer gekomen zijnde hebben we gezien dat geheel in het huys, bestaende in zes benedenplaatsen en zes bovenplaatsen, alle glazen vensters waren verbrijzeld, item zes bedsteden, dewelke ook in stukken geslagen waren, dit is al wat in het huys te bevinden was.

Van de bewoners van het erf en omliggende huizen werd een getuigenis afgenomen. Kwamen achtereenvolgens aan de beurt:

1. Pieter De Cock 2. Serafina De Cock 3. Marius De Cock 4. Eduardus De Cock 5. Emmanuel Braeckman 6. Marius De Smet 7. Jacobus Braeckman 8. Bernard Claus 9. Charles Drieghe 10. Jeanne Bracke 11. Domien Elskens 12. Barbara Van Belle 13. Josephus De Bock 14. Guilhelmus Gieseleir 15. Fernand Bauwens.

Het proces-verbaal werd naar de commissaris te Dendermonde gestuurd samen met een brief van de waarnemende burgemeester, waarin deze alle blijk van laattijdige ijver tentoonspreidde⁸³. Hij bracht nog dezelfde dag de burgemeester, graaf de Ribaucourt, die in Brussel verbleef, op de hoogte.

* * *

De gelijkenis tussen de plundering van Voortman en Antheunis is treffend:

- De menigte schreeuwde dezelfde slogans: *Leve de Belgen! Leve de vrijheid! Dood aan de Nassauers! Sla hem dood!...*
- Beide fabrikanten werden mishandeld, verplicht dezelfde slogans te schreeuwen, vernederd door op hun knieën boete te doen, de vrijheidsboom te omarmen en bedreigd eraan te worden opgehangen.
- In beide gevallen werden ze op het laatste ogenblik door de burgerwacht van een gewisse dood gered, gearresteerd en uit veiligheidsoverweging opgesloten.

Is dit toeval? Is het mogelijk dat beide wraakoefeningen, waarin quasi het zelfde ritueel werd opgevoerd, konden plaatsvinden gedurende twee opeenvolgende dagen en op betrekkelijke korte afstand van mekaar, zonder dat er enige vorm van samenwerking of imitatie is geweest? Hebben bepaalde personen aan beide acties deelgenomen? Op een bepaald ogenblik vroegen de beide chefs aan

83 Zie bijlage 4.

Henri Antheunis: “*En hoe doen ze dat in Gent?*”, m.a.w. ze wilden alles laten verlopen zoals het in Gent gegaan was.

Ook de onderzoeksrechter en de lokale overheid meenden dat er enige vorm van samenwerking was geweest, maar ze slaagden er niet in dit aan te tonen. Uit niets blijkt dat men naar de tweede “bedelaar” heeft gezocht. Tenzij het om de Gentenaar ging, waartegen een aanhoudingsbevel was uitgevaardigd, maar die evenwel nooit werd gevonden, ook al had men een naam (weliswaar een verdacht zonderlinge) en een adres.

Dat de hele manifestatie niet zomaar gebeurde in een spontane opwelling van vaderlandsliefde, is wel duidelijk. De plundering was goed voorbereid en zelfs aangekondigd; men wachtte enkel een geschikt moment af om het plan uit te voeren. Het planten van de vrijheidsboom, waar men al een tijdje op aandrong, was de ideale gelegenheid.

Een incident - of was het slechts een gerucht - dat ongetwijfeld in Laarne en omgeving de gemoederen heeft opgehitst, is het verhaal dat Henri of Alphonse Antheunis op een Belgische officier zou geschoten hebben. Dat zou gebeurd zijn aan de herberg “de Sterre” op de Heirweg. Hoe dan ook, geen rook zonder vuur, zal men gedacht hebben en bepaalde mensen uit Laarne vertelden dit voorval verder aan de Wetterse scheepstrekken. De verontwaardiging was des te groter, daar het incident schijnbaar geen verdere gevolgen had voor de familie Antheunis.

Het vertrek, met have en goed, van de familie Antheunis uit Gent, is zeker niet ongemerkt gebeurd en de aankomst al evenmin. Het bezoek van de twee “bedelaars” aan de Mote behoorde tot het voorbereidende werk, evenals de poging van Francies Braeckman om medestanders te Laarne te vinden. Dat de familie De Cock hun bazen niet op de hoogte brachten van de geruchten lijkt vreemd. Zelfs toen de bende het buitengoed naderde scheen Pieter De Cock het verband met die geruchten niet onmiddellijk te kunnen (willen?) leggen.

Niets schijnt er echter op te wijzen dat deze plundering vanuit de leidende patriottische kringen, zoals de Association Nationale Belge, zou zijn aangevoerd, laat staan gepland, zoals de orangisten wel eens beweerden (zie noot 12). De actie ging uit van de lagere volksklasse, de arbeiders, de armen, maar dit sluit niet uit dat zekere onruststokers, provocateurs het vuur aan het lont hebben gestoken. Tijdens het assisenproces zal daarop in elk geval gezinspeeld worden.

Het feit dat de overheid niets deed om de plunders tegen te houden, gaf heel wat mensen bovendien de overtuiging dat het plunderen van orangisten

toegelaten en zelfs goed en lovenswaardig was⁸⁴. Zij verdedigden hun vaderland tegen de orangistische intriges.

Maar niet alleen patriottische motieven speelden een rol. Een en ander laat vermoeden dat de plundering te Laarne ook een uiting was van sociaal ongenoegen. De rijkdom van de “vijanden van België”, de orangisten, moet wel een doorn in het oog van de arme patriotten geweest zijn en een belangrijke rechtvaardiging⁸⁵ van hun plunderwoede. Nogal wat Laarnse thuiswevers werkten voor Antheunis en niet allen schenen helemaal tevreden met hun loon. Francies Braeckman, de Laarnse thuiswever die voor Henri Antheunis werkte, nam deel aan de plundering, omdat hij meende onrechtvaardig beloond te zijn geweest voor zijn arbeid. De heer Antheunis had hem namelijk slechts voor de helft in geld en de andere helft in goederen (een stuk katoen) uitbetaald.

Het gerechtelijk vooronderzoek

Het vooronderzoek werd geleid door onderzoeksrechter Joseph Dewitte van Dendermonde, bijgestaan door griffier Emmanuel Spanoghe. Het dossier van 450 blz. bevindt zich in het Rijksarchief te Gent, bestand familiefonds, nr. 5058/59.

Het bevat:

- het proces-verbaal van de politie van Laarne
- de lijsten van de gevonden of teruggebrachte voorwerpen te Kalken en Wetteren (niet van Laarne!)
- de verklaringen afgelegd voor de vrederechter te Wetteren door de getuigen van de drie betrokken gemeenten.
- de verklaringen afgelegd voor de onderzoeksrechter door Henri Antheunis
- de inventaris van de gestolen en verbrijzelde voorwerpen en van de schade toegebracht aan de gebouwen en de tuin.

84 - *'s Anderdaags, horende dat de plunderingen niet waren toegelaten, zoals men had gezegd, door het bestuur te Wetteren, heb ik de voorwerpen weergedragen...* Getuigenis van Jozef Beosier, 11.07.1831.

- *Ik meende dat dit toegelaten was, omdat het een Hollander was en ik heb gemeend en ik meen nog dat het een Hollander is, vreemd aan ons land.* Getuigenis van Alexius De Wolf, 18.05.1831.

- *Ik heb dit gedaan omdat het een Hollander was en omdat men zegde dat dit toegelaten was.* Getuigenis van Richard Moreels, 18.05.1831.

85 *Alexius Scheire zei, dat ze ook maar arme mensen waren en dat ze dus niets te vrezen hadden voor de slechte gevolgen, aangezien zij daartoe gelast waren.* Brief nr. 1432, 08.04.1831, van de gemeentesecretaris van Kalken aan de vrederechter. RAB, Gemeentearchief Kalken, hedendaags, nr. 11.

- de lijst van bewijsstukken
- de verklaringen van de secretaris en de politie-commissaris van Wetteren.

De dag na de plundering maakten de politie-commissaris van Wetteren en de burgemeester van Kalken bekend, dat al wie er aan deelgenomen had, de gelegenheid kreeg die voorwerpen op het gemeentehuis te komen deponeren. Daar werden naamlijsten opgesteld van de personen die gevolg gaven aan de oproep, met de beschrijving van de ingeleverde voorwerpen (zie bijlage 5). Wat de gemeente Laarne betreft, is dergelijke lijst niet terug te vinden in het dossier; noch in de inventaris van de stukken van het dossier. Nochtans zijn ook daar goederen op het gemeentehuis teruggebracht. Dat blijkt uit de getuigenverklaringen van ondermeer Judocus Frans Braeckman, die zei dat zijn dochter Christine een gouden ring met negen diamanten had gevonden, die hij aan de gemeentesecretaris had bezorgd.

Het aantal personen die hun buit terugbrachten bedroeg: 42 te Wetteren en 9 te Kalken.

In Wetteren brachten 24 personen de goederen spontaan⁸⁶ naar politie-commissaris Doutreligne, 18 anderen deden dit slechts bij huiszoeking. De Kalkenaars beweerden dat ze gedwongen werden door Ignacius Scheire (ook Scheer) *op peine van hen te doorschieten*⁸⁷.

Wanneer we de lijst naast het inventaris van de familie Antheunis leggen, is het duidelijk dat slechts een klein deel van de inboedel gered werd. Bovendien zijn de echt kostbare stukken, op hogervermelde ring na, verdwenen of vernietigd.

In opdracht van de onderzoeksrechter Dewitte begon de vrederechter van het kanton Wetteren, Petrus Jozef Ferdinand Debbaudt, vanaf 7 april de getuigenissen op te nemen van de mensen uit Laarne. Hij werd daarin bijgestaan door griffier Petrus Jozef Dauwe. Dezelfde 15 personen, die reeds getuigden voor de politie-commissaris en de veldwachter van Laarne, werden opnieuw opgeroepen, plus Francies Braeckman. Deze laatste was blijkbaar voortvluchtig en zou later worden aangehouden.

De goevernementscommissaris van Dendermonde en de onderzoeksrechter begaven zich op 8 april naar Laarne, om zich terplaatse van de situatie te vergewissen. Daarop volgde de uitvaardiging van een *bevel van in bewaringneming*

86 In nogal wat gevallen ging het zoals bij de Kalkense wever Gilles Frans Timmerman: "*Thuis zei mijn vrouw dat dit slecht zou eindigen en ik heb alles maar naar het gemeentehuis gedragen!*".

87 Brief van burgemeester Debbaudt aan de vrederechter (08.04.1831).

voor een hele reeks mensen, die één na één werden aangehouden, ondervraagd en opgesloten:

- **Jeanne Jaegers, Ivo Burssens, Charles De Wilde, Jacques Tondeleir (alias Carlo), Constantin Ancet, François Van Damme, Ignacius Scheer, Carolus Van Poucke, Joseph De Geyter, alias den Dopper, Karel Branteghem, Jan Claus, zoon van Pieter, Alexius De Wolf, Karel Burssens, Pieter Burssens, Richard Moreels, Sylvester Simoens uit Wetteren.** Later (8 augustus) kwamen daar nog bij **Francies De Geest, Karel Van Hecke, Pieter Tondeleir en Pieter De Wilde**, eveneens uit Wetteren.
- **Laurentius Van Hoorde, Dominicus Segers, Serafinus Segers, Livinus De Veirman, Franciscus Braeckman, Severin Van Rysselberghe (alias Kabeke), Pieter De Vlieger, Jan de Vlieger en Augustinus Vermeire** uit Laarne. Deze laatste werkte sinds drie dagen als dagloner bij Laurentius van Hoorde, maar was eigenlijk van Balegem afkomstig.
- **Gilles Frans Timmerman, zoon van Frans, Joseph Beosier, bijgenaamd Louitjen en Seraphin Van Heddeghem⁸⁸, zoon van Frans**, uit Kalken
- **Jean Ronderondon** uit Gent.
- **De remplaçant⁸⁹** van de zoon van Joannes Van Rijsselberghe uit de Meerhoek⁹⁰, te Laarne. De beschuldiging was gebaseerd op de getuigenis van Pieter De Cock: *de remplaçant van Jan Van Rijsselberghe is mij een koord komen vragen, om zijn kiel dicht te binden, opdat de gestolen goederen er niet zouden uitvallen.*

Enkelen konden niet meteen, of zelfs nooit, gearresteerd worden omdat ze voortvluchtig waren:

- **Jacques Tondeleir**, werd op 30 april aangehouden door de Wetterse veldwachters Charles Lammens, Lievin Joseph Lepineur en Benoît Van

88 Deze verdachte was reeds eerder (11.11.1826) veroordeeld wegens mishandeling van de gedelegeerde van de politie, D'hauwe, in uitoefening van zijn functie, tot 6 maanden gevangenis.

89 Remplaçanten of plaatsvervangers vervulden tegen de betaling van een som geld de legerdienst van jongens, die bij de loting een slecht nummer hadden getrokken. De afkoopprijs van zo een vervanging was niet gering, vooral wanneer er oorlogsgevaar was. Deze remplaçanten hadden vaak een slechte reputatie. De plaatsvervanging was door de arbeiders, de armen, zeer gehaat, want enkel de begoede families konden hun zoon vrijkopen. A. AFSCHRIFT, *Het "consul" van 1854 te Ruiselede*, in: Oud Ruysselede, jaargang 1996, nr., p. 91 - 110.

90 Joannes Van Rijsselghem, 64 j., grondeigenaar, geboren en wonende te Laarne, werd eerst als getuige opgeroepen. Toen bleek dat hij met de remplaçant niets te maken had, werd hem gevraagd of hij soms in Laarne een naamgenoot had wiens zoon vervangen was, hetzij onder het Frans, het Hollands of het huidig bestuur. Hij zei dat hij in de Meerhoek ene Jan Van Rijsselberghe kende, die misschien een remplaçant voor zijn zoon had betaald.

Sante. **Constantin Ancet** werd aangehouden op 15 april. **Francies Braeckman** werd aangehouden op 19 april. **Joseph De Geyter** werd aangehouden op 24 april. **Karel Branteghem** werd gearresteerd op 1 mei. **Augustinus Vermeire** was op 6 mei 1832 nog steeds voortvluchtig. Op last van de gerechtsdeurwaarder Alexander D'hondt van Dendermonde werd op die dag bij trommelslag een oproep gedaan opdat hij zich zou aangeven. Zonder resultaat. **Joseph Beosier** werd gearresteerd op 14 juli. **Severin (Serafien) Van Rijsselberghe**, zoon van Jan en de weduwe Kabeke, was op 1 augustus nog steeds niet gevonden. Burgemeester de Ribaucourt bevestigde een verslag, waarin stond dat hij nog niet thuis was geweest sinds de gebeurtenissen. Half augustus werd hij te Kalken aangehouden, waar hij bij familie woonde. **Pieter De Vlieger**, heette eigenlijk Petrus Gijsselinck, was een 15-jarige jongen van onbekende ouders, die knecht was bij Joseph Velders (Vylders, De Vylder) in de kasteelhoek en die bij Jan De Vlieger woonde. Hij werd aangehouden op 8 augustus. **Jan De Vlieger** werd aangehouden op 14 juli. **François (De) Buyst** bleek eerst onvindbaar te zijn. De majoor van de gendarmerie van Gent schreef op 4 aug. aan de onderzoeksrechter: *De Buyst, tireur de bateau, est inconnu à Melle*. Op 7 augustus leverde de Wetterse politie een attest af, met de gelegaliseerde handtekening van chirurgijn Herreman⁹¹ uit Wetteren, waarin stond dat Buyst *est atteint d'une luxation spontanée, ce qui l'empêche de se rendre à pied à Termonde*. **Jan Claus**, zoon van Pieter, bijgenaamd Jan Mulders, bootmaker en pekker van beroep, zou pas einde december 1832 gearresteerd worden en in januari 1833 voor het assisenhof verschijnen.

Jean Ronderondon werd nooit gevonden. In een brief van 7 april vroeg het Parket van de Rechtbank van 1ste aanleg te Gent aan de goevernements-commissaris van Dendermonde, om geïnformeerd te worden over de resultaten van het onderzoek, *parce qu'il semble que les pillards étaient des individus de Gand*⁹² en er zou dus enig verband kunnen geweest zijn tussen de plundering te Laarne en de recente gebeurtenissen in Gent. De enige aanduiding die het vermoeden van de Laarnse burgemeester had kunnen bevestigen, zou de aanhouding van Ronderondon geweest zijn. Volgens het "bevel van bewaring" zou deze persoon bij Pieter de Tapper, op het einde

91 Op 2 april aangesteld als "stedelijken heel- en vroedmeester". Zoon van Joseph, chirurgien accoucheur. GAW. Gemeenteraadsverslag van 02.04.1829.

92 *Mr. le Bourgmestre de Laerne affirme, sans pouvoir toutefois donner des indications précises, que des individus de Gand avaient pris part au pillage du château*. Brief van Gentse politiecommissaris, stuk nr. 42, inventaris van assisenproces. Op deze brief werd geantwoord dat er tot op heden (28 april) geen preciese aanduidingen bestonden.

van de Reep, in de Vrouwstraat te Gent gewoond hebben. Het rapport van de gendarmerie van Gent (18 april 1831) vermeldde echter dat Siline de Tapper beweerde, dat geen persoon met deze naam bij haar gelogeed zou hebben en het inschrijvingsregister scheen dit te bevestigen. Nu is de naam Ronderondon zo vreemd, ongewoon en zelfs onwaarschijnlijk, dat het wel eens een schuilnaam kan geweest zijn.

De mysterieuze **remplaçant** werd ook nooit gevonden. Jan Baptiste Van Rijsselberghe, landbouwer in de Meerhoek te Laarne, getuigde tot tweemaal toe (op 06 en 08.06.1831) dat hij nooit een remplaçant voor zijn zoon heeft gehad.

Al onmiddellijk na de opsluiting van de eerste verdachten kwam er in Wetteren een beweging op gang om hen zoveel mogelijk te steunen. Rekwesten en attesten ten voordele van de beklaagden werden opgesteld en naar de onderzoeks-rechter gestuurd:

- Op 11 april werd een bewijs van goed gedrag ten voordele van Ignacius Scheire afgeleverd, ondertekend door de gemeenteraad van Wetteren.
- Enkele inwoners van Wetteren schreven een brief ten voordele van Ivo Burssens:

Ivo Burssens is een voortreffelijk en onbesproken man tot op 5 april, de dag dat de vrijboom werd geplant. De oorzaak van zijn wangedrag is dronkenschap. Hij is vader van 4 kinderen waarvan de oudste slechts 6 jaar is.

Ondertekend : A. Huylebroeck, Jean Huyghe, J. Bauwens, J.A. Deporte, Chr. Gabriel, A. Derkinderen, C.P. De Lille, C. Van Damme, P. Mangelsteen.

- In een attest ten voordele van Charles De Wilde, zoon van Jan, echtgenoot van Coleta Jaegers, familievader en werkmans te Wetteren werd verklaard dat de oorzaak van zijn deelname aan de plundering de dronkenschap en *overtolligen haet tegen het Hollands gouvernement* was. Volgden een 12-tal handtekeningen, waaronder dit van de burgemeester. Datum: 21 april 1831.
- Drie personen schreven op 20 april 1831 een brief ten voordele van de voortvluchtige Frans Van Damme, die ieders achting geniet en met wiens vrouw Amelia en haar vijf kinderen ze medelijden hebben.
- Amelia Lombart, de echtgenote van Frans van Damme, schreef op 20 april volgend rekwest, een prachtig staaltje van 19-de eeuwse briefstijl :

Aen de Hoogmogende Heeren, Leden van het Gouvernement van Belgien

Achtbaere Heeren,

Vertoond met de allerdiepgrondigste nederigheyd en het volstrekste vertrouwen op de hoogste dezelve goedertierenheyd met verschuldigde eerbied, Amelia Lombaert, oud 32 jaren, huysvrouw met vyf minderjarige kinderen, woonende in de gemeente van Wetteren, wyk den Berghe, arrondissement Dendermonde, provincie Oost-Vlaanderen

de requestrante komt ootmoediglijk om van Uedele bescherming af te smeeken. De ontvluchting van haeren echtgenoot Francisus Van Damme, oud 38 jaren, herbergier en vleeshouwer van beroep, betaelende de jaerlykse impositien

dat hij is gaen vlugten vooreen klyn misdryf heeft verballyk g'importuneert den commissaris van politie van Wetteren ten tyde met het planten van den vygeboom (sic) onze zegepralende Belgen. Welk misdryf begaen in dronkenschap

in aenmerkinge te willen nemen haere benauwde toestand ellenden woeden in haer woning de ysselykste wanhoop bezielt haer, wanneer de suppliante het noodlot bedenckt van haeren echten man

de smeekster durft zich veroorloven van zich te voeden met de vlyende hoop van weerdig te zyn ontfangen de weldaeden van het gouvernement Belgien om vryheyd, ongehinderd openbaer voor het publiek te mogen vertonen

't is in naem der lydende menschelykheyd, de genade dat hy zich mag de subsistancen procureren voor zyn huysgezinde. Eene eeuwige dankbaerheyd zy de beloning.

*Van de hoogmogende Heeren het is de gratie
De nederige en onderdanige dienaressse
Amelia Lombart*

- Er volgden verder nog attesten ten voordele van:

Pieter Burssens, ondertekend door de politie-commissaris en verscheidene bewoners van Wetteren. (4 juni 1831)

Charles De Wilde, afgeleverd door politie-commissaris Doutreligne. (17 juni 1831)

Pieter Tondeleir, geschreven door ingezetenen van Wetteren. (1 juli 1831)

Charles Van Poucke, ondertekend door Doutreligne en gelegaliseerd door de burgemeester en de assessor. (1 juli 1831)

Ignace Scheire, zoon van Pierre en Colette Oosterlinck, door Doutreligne.

(1 juli 1831)

Jacobus Tondeleir, eveneens door Doutreligne. (1 juli 1831)

Noch de Laarnse, noch de Kalkense gearresteerden konden op enig sympathiebetoon van die aard rekenen. Integendeel. Uit Laarne kwam een brief van de burgemeester met (vrij vertaald) volgende inhoud:

Gemeentebestuur van Laarne / nr. 110

Laarne, 25 april 1831

Mijnheer,

De genaamde Van Rijsselberghe Seraphin, genoemd in het proces van de plundering, begaan op 5 april in deze gemeente, schijnt mij voldoende verdacht te zijn om gearresteerd te worden.

Bijgevolg, meen ik dat het mijn plicht is, deze persoon aan uw aandacht aan te bevelen. Zijn aanhouding is heel gemakkelijk, gezien hij nog steeds hier verblijft⁹³.

Op bevel,

De secretaris,

Droesbeke

De Burgemeester,

Christijn Comte de Ribaucourt

Op 19 april riep de officier van politie van Laarne, Pieter Francies Van Damme nog vier getuigen op: Judocus Erfelinck, Albert Christiaens, Joannes Wayenbergs en Seraphien Van Waes. Zij bevestigden dat Laureys van Hoorde en zijn knecht en Domien Seghers goederen hadden meegenomen.

Overigens waren de meeste getuigen (Pieter De Cock uitgezonderd) niet erg geneigd veel mensen aan te geven. De meesten vertelden dat ze te ver stonden, of dat het al begon donker te worden, zodat ze niemand met zekerheid herkenden. Ook de confrontatie met vermeende schuldigen leverde niet veel op.

De getuigenis van Henri, op 27 april, was van kapitaal belang. Dit document van 60 bladzijden geeft een gedetailleerde beschrijving van de gebeurtenissen, volledig in het Frans gesteld. Voorgaande hoofdstuk, het relaas van de plundering, is voornamelijk gebaseerd op zijn verklaringen, die in grote mate overeenstemmen met de andere getuigenissen. Ook in de akte van beschuldiging nam

⁹³ Dit alles belette niet dat het tot half augustus zou duren eer men Seraphin Van Rysselberghe te pakken zou krijgen in Kalken. Hij werd reeds op 16 augustus vrijgelaten.

men zijn verhaal quasi volledig over.

Na Antheunis was de belangrijkste getuige Pieter De Cock. Hij werd begin juni opgeroepen om voor de onderzoeksrechter te Dendermonde te verschijnen. Daar werd hij ook geconfronteerd met de beklaagden, die reeds in de gevangenis van Dendermonde waren opgesloten.

De verdachte Constantinus Ancet (Anschet) liet van uit de gevangenis te Dendermonde een brief schrijven (hij was ongeletterd) aan de onderzoeksrechter, omdat hij meende ten onrechte verdacht werd te zijn:

Mijnheer,

Deze dient om u een zaak van groot belang bekend te maken. Ik, Constantinus Anschet, ben of word verdacht van tot dwang van aanwijzing van geld hetwelk ik zoude moeten gepleegd hebben met Josephus De Geyter. Den gezegden De Geyter heeft hier gezegd in het bijzijn van verscheidene personen alsdat hij de beurs met geld gehad heeft van Victor Jonkers (Victor De Grauwe), wonende te Wetteren. Deze persoon heeft het feit bedreven welke mij opgelegd wordt. Daarom smee ik u neerstig onderzoek te doen; het waar zeer ongelukkig onrechtig gestraft te worden. Maar ik steun mij gans op uw gerechtigheid waarop ik mij betrouwde. En blijve Uedele uw dienaar. P.S. De namen of mannen die het gehoord hebben zijn: Ivo Burssens, Ignacius Scheire, Charles De Wilde, alle van Wetteren. En Jacobus Jongbloet van Lokeren.

Op 8 juni verschenen voor de onderzoeksrechter:

- Livinus Matthijs, 36 j., geboren te Heusden en wonende te Wetteren, dagloner, knecht in dienst bij brouwer Serafien Lammens. Hij was de koetsier die Henri Antheunis, de morgen na de plundering, naar Gent voerde.
- Jan Baast, 37 j., geboren en wonende te Heusden, beerschepper, identificeerde een 10-tal verdachten, maar had ze niets verkeerd zien doen.
- Franciscus De Coene, 30 j., geboren en wonende te Heusden, beerschepper, had niets te vertellen, want hij was in Wetteren-ten-Ede stenen aan het lossen.
- Karel De Caluwé, 43 j., geboren en wonende te Laarne, herbergier in "de Klaver", was ook naar de Mote gaan kijken en had Livinus De Veerman en Pieter Burssens zien rondlopen. Toen de heer Antheunis voorbij zijn herberg passeerde heeft hij hem de hand gedrukt. Verder heeft hij niemand herkend.
- Jan Van Rijsselberghe, 39 j., geboren en wonende te Laarne, had van verre

toegekeken en enkel Dominicus Segers en Livinus De Veirman gezien.

Zoals de meeste getuigen, hielden ook zij zich op de vlakte. Als ze al iemand herkend hadden, dan hadden ze hem geen misdaden zien begaan. Ze wilden blijkbaar zo weinig mogelijk bij de zaak betrokken worden omdat ze er aan dachten dat ze achteraf met al die mensen moesten verder samenleven. Onmiskenbaar was er een zeker gevoel van solidariteit onder het volk enerzijds en vrees, achterdocht, voor alles wat met politie en gerecht te maken had, anderzijds.

Getuigen zoals Henri Antheunis, Marie Chaster, Josephine Bague, Euphrasine van den Berghe, de slachtoffers van de plundering, waren natuurlijk heel wat assertiever en hadden er geen belang bij de feiten te minimaliseren. Henri Antheunis scheen gebruik te willen maken van allerlei verhalen, die achteraf door niemand konden worden bevestigd⁹⁴.

Nog gedurende de hele maand juni werden getuigen verhoord door onderzoeksrechter De Witte. De belangrijkste verklaringen zijn verwerkt in het relaas van de plundering.

- Albertus Christiaens, 23 j., wever, geboren en wonende te Laarne
- Jan- Baptiste De Coninck, 43 j., kleermaker, geboren te Beerlegem en wonende te Kalken.
- Frans Van Laecken, 40 j., wever, geboren en wonende te Laarne, verklaarde dat hij van “rechtswere” familie is van Segers en dat Braeckman de zoon van zijn halfzuster is. Hij had o.m. een Wettelaar, Jan Mulder, wiens echte naam Jan Claus⁹⁵ is, met boeken en papieren zien weggaan.
- Jan Smet, 61 j., barbier, geboren te Heusden en wonende te Laarne, was helemaal niet bij of omtrent de Mote geweest en dus ten onrechte opgeroepen.
- Judocus Erfelinck (Herfelinck), 51 j., wever, geboren en wonende te Laarne.
- Jan Wayenberghe, 44 j., landbouwer, geboren te Oostakker en wonende te Laarne.
- Serafien Van Waes, 35 j., landbouwer, geboren te Overmere en wonende te

94 Zo beweerde hij dat Florentine Dauwe, echtgenote van Baudouin van Hoecke, landbouwer te Wetteren-Jabeke, en hun dochter Euphemie, weefster, verschillende misdadigers kenden, omdat ze met een twintigtal, waaronder de leider, de nacht hadden doorgebracht op een weide vlakbij hun boerderij.

95 Om deze Jan Claus zou er in het assisenproces heel wat te doen zijn: de man was voortvluchtig en zou door allerlei vergissingen pas op 20 december 1832 aangehouden worden. Men had namelijk een arrestatiebevel uitgevaardigd tegen Jean Claus, zoon van Pierre, terwijl de ware schuldige de zoon van Albert was.

Laarne.

- Andreas Drieghe, 66 j., stoeldraaier, geboren en wonende te Laarne, in de Molenstraat.
- Frans Scheepens, 39 j., landbouwer, geboren en wonende in Laarne.
- Adriaan de Roeck, 77 j., landbouwer geboren te Melle en wonende te Laarne, wist te vertellen dat Livinus Segers zou gezegd hebben: *“Indien mijn broer Domien, die maar een wieg en enige andere effecten door het venster heeft gegooid, gepakt wordt, dat hij dan seffens enen troep volk Wetteraars & Kalkenaars & anderen zou doen komen hebben en ze zouden dan gezien hebben wat hij kon!”*.
- Maria de Roeck, 25 j., dochter van Adriaan, bevestigde wat haar vader zei.
- Aan Joannes Van Rysselghem, 64 j., grondeigenaar, geboren en wonende te Laarne werd gevraagd of hij iemand kende met dezelfde naam, die remplaçant is geweest, hetzij onder de Fransen, hetzij onder het voorgaande goevernement. Hij antwoordde dat er een Jan van Rysselberghe in de Meerhoek woonde, die misschien wel een remplaçant heeft gehad.
- Jacob Vermeiren, 78 j., landbouwer, geboren en wonende te Laarne.
- Joanna Paelinck, 21 j., dochter van Pieter, spinster, geboren en wonende te Laarne.
- Serafien De Baere, 27 j., landbouwer, geboren en wonende te Laarne, hoorde Van Hoorde roepen dat de juffrouwen en de Hollanders dood moesten. Hij was dan achter de juffrouwen gelopen om hen te verwittigen. Hij heeft hen bij zijn moeder thuis gevonden en dan naar Kalken geleid. Hij voegde er nog aan toe dat Catharina Trossaert, dienstmeid bij Jacob Vermeire, landbouwer te Laarne, nog belangrijke inlichtingen zou kunnen geven.
- Eugenius Dierickx, 64 j., wever, geboren en wonende te Wetteren, verklaarde dat Pieter Burssens, Joseph De Geyter (alias de Dopper) en anderen bij hem thuis waren gekomen. Jacobus Tondeleir had daar de tweeloop gekocht voor 10 frank⁹⁶. Daarbij waren ook Alexandrine Van der Meeren, die als dienstmeid op de hofstede van de herberg “de Pael” woont, slagernknecht Frans Vispoel, die bij zijn oom Livinus Vispoel in de Kasterstraat op Overschelde woont en Jan Praet, slager in de Hekkerstraat. Die twee laatsten zouden meer kunnen vertellen, want zij hebben met Antheunis gesproken en gedronken in “de Pael”.

Begin juli richtte Henri Antheunis nog een verzoek aan de onderzoeksrechter

96 Werkelijke waarde volgens Antheunis 50 florijnen of iets meer dan 100 frank.

om de papieren, die als bewijsmateriaal werden weerhouden, terug in handen te krijgen. Het ging over twee schriften met aantekeningen betreffende de fabriek, een klein kasboek en een bundel losse nota's aangaande leveranciers, kwitanties en dies meer.

Op 6 juli werden de personen opgeroepen, die door de getuigen zijn vernoemd:

- Catharina Trossaert, 21 j., geboren te Ottergem, dienstmeid bij Jacobus Vermeire te Laarne, had in de verte staan kijken en bleek niemand herkend te hebben.
- Alexandrina Vermeiren, 19 j., katoenweefster, geboren en wonende te Wetteren, was de bazin van "het Paelken" gaan helpen en had daar Antheunis zien zitten omringd door veel volk, waaronder Ivo Burssens, Ignacius Scheer en Jacob Tondeleir. Scheer zat naast Antheunis en bij het buitengaan hoorde ze hem zeggen: *"Gij moet niet benauwd zijn. Zolang ik bij u ben, zal er u geen kwaad geschieden"*.
- Berlinda De Moor, geboren en wonende te Wetteren, huisvrouw van Eugenius Dierickx, voordien bazin van "het Paelken" en nu van "de Klaver", bevestigde grosso modo wat haar man had verteld.
- Florentina Dauwe, 42 j., geboren te Massemen, huisvrouw van Baudouin Van Hoeke, oudekleren koopster te Wetteren-ten-Ede, verklaarde dat ze het verhaal van de boosdoeners die de nacht in de weide voor hun woonst hadden doorgebracht, gehoord had van kinderen die ze niet kende.
- Euphemia van Hoecke, 19 j., katoenweefster, bevestigde haar moeders verhaal.
- Jan Baptiste (De) Praet, 36 j., slager, geboren en wonende te Wetteren, was voor zijn "affaires" te Laarne en ging rond halfzes naar de Mote kijken. Hij bleef slechts enkele minuten en zag wel 300 mensen. Op de terugweg ging hij een glas drinken in "de Maeter" en daarna in "de Pael". Toen kwam Antheunis binnen met Tondeleir en Scheer en een hoop volk. Hij heeft geen geld zien verdelen, niemand herkend, geen wapens opgemerkt.
- Adriaan Frans Vispoel, 52 j., slager, geboren te Massemen en wonende te Wetteren, was in "de Pael" toen een bult binnenkwam, die zeide dat hij van het kasteelken te Laarne kwam. Hij heeft zich naast mij gezet. Buiten Tondeleir en Scheer heeft getuige niemand herkend, niets gehoord en niets gezien.

Op 14 juli werd Henri Antheunis voor de vierde maal opgeroepen om te getuigen, maar voornamelijk om geconfronteerd te worden met enkele verdachten. Hij voegde niets toe aan zijn vorige getuigenissen. Hij herkende in

Jacobus Tondeleir, bijgenaamd Carolus Carlo, het hoofd van de bende en de 1ste kapitein, die hem vuistslagen in de maag heeft toegebracht en hem voortdurend bedreigde met het pistool. Hij verklaarde Joseph Beausier (Beosier, Bousier, Beogier), bijgenaamd Louitje, de dagloner uit Kalken, niet te herkennen en hem op 5 april niet te hebben gezien. Tenslotte deponeerde hij het bonnetje van Marie Chaster als bewijsstuk en herinnerde nogmaals aan zijn verzoek de persoonlijke papieren terug te krijgen, die nog steeds als bewijsstuk op de rechtbank werden bewaard.

Het vooronderzoek sloot af met de getuigenis van Nicolas Joseph Doutreligne, geboren te Gent, 49 j., politie-commissaris van Wetteren, een laatste confrontatie tussen Henri Anthéunis en een reeks mensen uit Laarne, Kalken en Wetteren, en tenslotte de verhoring van 25 verdachten van Wetteren, 5 van Kalken en 1 van Laarne.

De commissaris verklaarde daarin op welke wijze de gestolen goederen werden teruggebracht : 24 personen hadden dit spontaan gedaan, na publicatie van de oproep, bij 18 personen gebeurde dit bij een huiszoeking. Ondervraagd over de *moraliteyt* van de verdachten, kon hij enkel zeggen dat Karel Branteghem en Richard Moreels verscheidene malen zijn veroordeeld wegens diefstal. Hij duidde *den rosten met pokken* aan als zijnde Jan Claus, alias Jan Mulders, en overhandigde nog een reeks voorwerpen hem door de pastoor en onderpastoor ter hand gesteld. Het biechtgeheim verbood hen echter de namen mee te delen. Edouard Limpens en Seraphien van Wielder hadden nog enkele sieraden uit de Schelde gevist.

De verklaringen van al deze mensen weergeven zou ons wat te ver brengen, maar het is misschien wel interessant de namen en enkele persoonlijke gegevens te vermelden.

Bewoners van Wetteren

- Seraphien Van Den Berghe, zn. van Francies, 27 j., arbeider, geb. te Wetteren.
- Karel Van Hecke, zn. van Jan, 5 j., scheepstrekker, geb. te Wetteren.
- Melanie Balquaert, dochter van Joseph, 8 j., geb. te Wetteren.
- Jan Claes, zn. van Albert, 20 j., visser, geb. te Wetteren.
- Francies Tondeleir, zn. van Liborius, 17 j., wever, geb. te Wetteren.
- Felix Claes, zn. van Augustinus, 30 j., scheepstrekker, geb. te Wetteren.
- Pieter Joannes Van Den Berghe, zn. van Francies, 30 j., scheepstrekker, geb. te Wetteren.

- François Selie, zn. van Pieter, 15 j., wever, geb. te Wetteren.
- Jan Baptiste Van Hoorde, 32 j., zn. van Jan, scheepstrekker, geb. te Wetteren.
- Francies De Geest, zn. van Livinus, 27 j., scheepstrekker, geb. te Wetteren.
- Livina De Pauw, dochter van Joachim, wed. v. Jan De Backer, spinster, geb. te Wetteren.
- Pieter Tondeleir, zn. van Liborius, 30 j., scheepstrekker, geb. te Wetteren.
- Alexander Neels, zn. van Pieter, 31 j., geb. te Wetteren.
- Eugenia de Pauw, dochter van Joachim, 22 j., spinster, geb. te Wetteren.
- Karel Louis Florée, zn. van Victor, 10 j., mestramer, geb. te Wetteren.
- Feliciaan Balk, zn. van Job, mestramer, geb. te Wetteren.
- Victor De Grauwe, zn. van Livinus, 45 j., scheepstrekker, geb. te Kalken.
- Joannes De Coene, zn. van Francies, 21 j., wever, geb. te Kalken.
- Pieter De Wilde, zn. van Francies, 34 j., scheepstrekker, geb. te Wetteren.
- Karel Clinspoort (Clinckspoort), zn. van Jan Baptiste, 12 j., mestramer, geb. te Wetteren.
- Jacobus De Wilde, zn. van Joannes, 32 j., scheepstrekker, geb. te Wetteren.
- Serafien Tondeleir, zn. van Joannes Anthoon, 34 j., scheepstrekker, geb. te Wetteren.
- Constantinus Van Hecke, zn. van wijlen Jan, 27 j., scheepstrekker, geb. te Wetteren.
- Pieter Livinus Roeland, zn. van Jacobus, 28 j., scheepstrekker, geb. te Wetteren.

Bewoners van Kalken

- Jozef Cours, zn. van Jacobus, 16 j., scheepstrekker, geb. te Kalken.
- Pieter De Vijlder, zn. van Frans, 30 j., arbeider, geb. te Kalken.
- Silvester de Vrees (Vreeze?), zn. van Charles, 34 j., scheepstrekker, geb. te Kalken.
- Petrus Frans Josephus Troch, zn. van Judocus, 15 j., mestramer, geb. te Kalken.

Bewoner van Laarne

- Benedictus Glorie, zn. van Judocus, 19 j., mestramer, geb. te Laarne.
- Enkel Pieter Livinus Roeland was al in contact gekomen met het gerecht. Hij werd beticht van mishandeling van de Kalkense politiecommissaris en veldwachter, maar vrijgesproken.

De Wetterse gedaagden Francies Van Driessche en Francies Buyst verschenen

niet en bezorgden een medisch attest, Bernaerd Elaerd, Pieter Van Driessche en Jan Cobbaut kwamen niet opdagen wegens dienst bij de burgerwacht.

Het rekwisitoor van 16 augustus vermeldde uiteindelijk 63 namen: 43 verdachten uit Wetteren, 12 uit Kalken, 8 uit Laerne. Voor 34 van hen bestonden er geen "genoegzaeme bezwaren" en ze werden dan ook niet verder vervolgd en in vrijheid gesteld. De anderen bleven in afwachting van het assisenproces aangehouden: 27 effectief, 2 waren nog steeds voortvluchtig.

Vanuit de gevangenis van Dendermonde liet Ignacius Scheire, in naam van veertien medegevangenen, nog een smeekbrief schrijven aan de koning.

Aen Zijne Majesteyt den Koning der Belgen

Sire,

Met nederigste eerbied werpen wij ons, gevangenen, met den geest aen de voeten van uwe Majesteyt smekende om genade en Barmhertigheyd Sedert zes maenden zijn wij alhier opgesloten verdacht van verwoesting en plundering begaen te Laerne, van eenen persoon die wij vermeynden hollander te zijn.

Alles wekte ons op tot ons ongeluk voor eerst de trotsheyd der orangisten, het gerugt dat er liep dat tot Laerne eenen persoon woonde orangist die naer eenen Belgischen Officier geschoten had.

Deze redenen en die door de ingezetenen van Laerne bevestigd wierden, hitsten ons op, want wij waeren goede Patriotten en 't is in deezen geest dat wij, den dag dat de vrijheydsboom te Wetteren geplant werd, naer Laerne (ge)trokken zijn niet met gedacht van plunderen, maer om alleenelyk de orangisten wat vrees aen te jaegen.

Andere personen bij dit feit tegenwoordig naemen eenige effecten weg, wij deden het zelve, doch bragten dit weder des anderdays bij den Commissaris van politie.

Ziet daer, Sire, onze misdaed. Ons Belgisch hert om ons vaderland te verdedigen, heeft ons ongeluk gemaakt.

Wij durven dan uwe Majesteyt smeecken ons lot te verzachten. Wij zijn alle getrouwde mannen, laetende in de uysterste ellende eene familie van meer als honderd hoofden.

Mogtern wij, Sire, van uwen doortocht alhier een gedagtenis behouden door

het bekomen door uwe Gratie, van onse vrijheyd, waer van wij nu sederd zes maenden zonder vonnis beroofd zijn.

I. Scheire,

x x x x x x x x x x x x

Het assisenproces

Het openbaar ministerie beschuldigde in zijn rekwisitoor van 11 oktober 1831 de verdachten van:

- diefstal van geld en andere roerende goederen,
- bendeforming, waarbij verscheidene personen gewapend waren,
- inbraak met geweld,
- bedreiging van de wapens te gebruiken,
- plundering en vernieling van goederen en roerende eigendommen met openbaar geweld,
- ten minste medeplichtigheid of medewerking aan genoemde misdaden.

Voor vier van hen waren er geen “genoegzame bezwaren” en zij werden in vrijheid gesteld:

- 1- **Joanna Jaegers**, dochter van Jan Baptiste, spinster, 34 j., geboren en wonende te Wetteren. Persoonsbeschrijving: lengte: 1 el 5 palmen 8 duimen, haar en wenkbrauwen grijs, rond voorhoofd, blauwe ogen, grote neus, mond ordinair, ronde kin, ovaal aangezicht⁹⁷.
- 2- **Joannes De Vlieger**, zoon van Ambrosius, 62 j., arbeider, geboren en wonende te Laarne.
- 3- **Gillis Frans Timmerman**, zoon van Jan Frans, 31 j., wever, geboren te Overmere en wonende te Kalken.
- 4- **Victor De Grauwe**, zoon van Livinus, 45 j., scheepstrekker, geboren te Kalken en wonende te Wetteren.

Augustinus Vermeire en **Jan Claus** waren nog steeds voortvluchtig, zodat uiteindelijk 23 beschuldigten voor de rechter van het hof van assisen te Gent verschenen:

⁹⁷ Er is een persoonsbeschrijving van elke beschuldigde. Om de beschrijving niet al te omslachtig te maken, nemen we - bij wijze van voorbeeld - slechts de eerste persoonsbeschrijving over.

- 1- **Ivo Burssens**, zoon van Pieter en Agatha Van Houcke, 30 j., scheepstrekker, geboren en wonende te Wetteren.
- 2- **Karel De Wilde**, zoon van Pieter Jan en Benedicta Van Hoecke, 25 j., scheepstrekker, geboren en wonende te Wetteren.
- 3- **Ignacius Scheire**, zoon van Pieter Livinus en Coleta Oosterlinck, 26 j., schipper, geboren en wonende te Wetteren.
- 4- **Laurentius Van Hoorde**, zoon van Judocus en Marie-Thérèse Haentjes, 39 j., landbouwer, geboren en wonende te Laarne.
- 5- **Dominicus Segers**, zoon van Macharius en Dorothea Eligeert, 24 j., wever, geboren en wonende te Laarne.
- 6- **Serafinus Segers**, zoon van Macharius en Dorothea Eligeert, 30 j., dagloner, geboren en wonende te Laarne.
- 7- **Constantinus Ancet**, zoon van Pieter Rosalie Segers, 37 j., scheepstrekker, geboren en wonende te Wetteren.
- 8- **Carolus Van Poucke**, zoon van Pieter Catherine Van Den Heene, 19 j., scheepstrekker, geboren en wonende te Wetteren.
- 9- **Livinus De Veirman**, zoon van Pieter en Joanna Dhuyvetter, 55 j., wever, geboren en wonende te Laarne.
- 10- **Judocus Franciscus Braeckman**, zoon van Jan Jacoba Van Laecken, 33 j., wever, geboren te Heusden en wonende te Laarne.
- 11- **Joseph De Geyter**, zoon van Frans en Petronella De Backer, 43 j., scheepstrekker, geboren en wonende te Wetteren.
- 12- **Pieter De Wilde**, zoon van Francis en Livine De Grauwe, 34 j., scheepstrekker, geboren en wonende te Wetteren.
- 13- **Petrus Burssens**, zoon van Pieter en Agatha Van Houcke, 37 j., scheepstrekker, geboren en wonende te Wetteren.
- 14- **Carolus Brantegem**, zoon van Jan, en Francisca Van Bruegel, 31 j., scheepstrekker, geboren te Oordegem en wonende te Wetteren.
- 15- **Silvester Simoens**, zoon van onbekende vader en Sophie Simoens, 19 j., scheepstrekker en arbeider, geboren te Smetlede, wonende te Wetteren.
- 16- **Alexius De Wolf**, zoon van Jan en Anna Satiol, 51 j., scheepstrekker, geboren te Massemen en wonende te Wetteren.
- 17- **Richardus Moreels**, zoon van Christiaan en Joanna Bettens, 31 j., scheepstrekker, geboren te Oordegem en wonende te Wetteren.
- 18- **Jacobus Tondeleir**, zoon van Jan en Godelieve Maes, 44 j., visser en schippersmaat, bijgenaamd Carolus Carlo, geboren en wonende te Wetteren.
- 19- **Josephus Beogier**, zoon van Lodewijk Frans Willem en Isabella Clara De

Syper (of Pyper), 30 j., werkman, geboren te Wetteren en wonende te Kalken.

- 20- **Karel Van Hecke**, zoon van Jan Fernandine De Backer, 35 j., scheepstrekker, geboren en wonende te Wetteren.
- 21- **Franciscus De Geest**, zoon van Livinus en Maria Dheers, 27 j., scheepstrekker, geboren en wonende te Wetteren.
- 22- **Petrus De Tondeleir**, zoon van Liborus en Veronica Claes, 30 j., scheepstrekker, geboren en wonende te Wetteren.
- 23- **Seraphinus Tondeleir**, zoon van Joannes en Godelieve Maes, 34 j., scheepstrekker, geboren en wonende te Wetteren.

Enkele verdachten hadden reeds eerder op de beklaagdenbank gezeten voor kleinere misdrijven:

- **Carel Brantegem** werd op 8 april 1825 veroordeeld, wegens diefstal in december 1824, van 10 frank en 2 keizerlijke kronen, toebehorende aan Pieter Francies Braeckman, werkman te Wetteren. Hij moest 13 maanden gevangenis uitzitten en 11,10 gulden gerechtskosten betalen.
- Het vonnis van 5 juli 1822 veroordeelde **Richardus Moreels** voor de diefstal van een "fusiek" behorende aan Franciscus Verstelt, wever te Massemen, op 19 mei 1822. Hij kreeg 15 dagen gevangenis, een boete van 7,08 gulden en 18,98 gulden gerechtskosten.
- Op 5 oktober 1821 werd **Alexius De Wolf** veroordeeld voor de diefstal van hout (op 15 augustus 1821) toebehorende aan Petrus Van Den Abbeele, landbouwer te Wetteren. Het kostte hem 2 maanden gevangenis en 13,07 gulden.
- **Charles Brantegem** werd eerder (op 21 januari 1820) al eens veroordeeld wegens houtdiefstal, op 10 november 1819, ten nadele van M. Limpens te Aalst, op diens eigendom gelegen te Oordegem. Hij moest 3 maanden de gevangenis in en 3 gulden boete betalen.
- Voor een houtdiefstal, op 25 april 1829, in het bos toebehorende aan rentenierster Coleta Van Hoek te Wetteren, werd **Silvester Simon** op 16 mei 1829 veroordeeld tot 15 dagen gevangenis en 1 gulden boete en 1,26 gulden onkosten.
- Ook **Alexius De Wolf** was een tweede maal veroordeeld, op 10 december 1830, eveneens wegens diefstal. Hij had nl. op 22 augustus 1830 op de akkers van verscheidene inwoners van Wetteren aardappelen gestolen. Hij ging voor 5 dagen de gevangenis in en moest 1,53 gulden onkosten betalen.

Deze veroordelingen tonen ons dat de toenmalige rechtbank zeker niet mild was in het bepalen van haar strafmaat. Wie 6 maanden gevangenisstraf kreeg voor de diefstal van 10 frank en een paar kronen, zal wel met angst de uitspraak van een assisenproces hebben afgewacht. De diefstal van aardappelen en (waarschijnlijk) wat sprokkelhout maakt ons duidelijk dat de beklaagden arme mensen waren. In tegenstelling tot de Gentse plundersaars behoorden de deelnemers aan de plundering te Laarne bijna uitsluitend (er is één landbouwer bij) tot de lagere sociale klasse⁹⁸. Het rekvisitoor van de rechtbank van eerste aanleg te Dendermonde vermeldde bij 50 van de 63 beklaagden het beroep: scheepstrekker (20), wever (7), arbeider (6), mestraper (5), dagloner (2), visser (2), knecht (2), spinster (1), schipper (1), schippersmaat (1), bootpekker (1). Van de andere was het beroep niet vermeld.

Op 8 september 1831¹ begonnen de verhoren van de beschuldigten. Allen verklaarden ongeletterd te zijn en niemand kon zich de luxe van een advocaat veroorloven, zodat de rechtbank er zelf een aanstelde:

- **Mr. De Souter** voor Yvo Burssens, Charles De Wilde, Ignacius Scheire, Laurentius Van Hoorde, Dominicus Segers, Carel Van Poucke, Pieter Burssens.
- **Mr. Le Brocqui** voor Serafinus Segers, Joseph De Geyter en Pieter De Wilde.
- **Mr. Delaruelle** voor Constantin Ancet en Judocus Francies Braeckman.
- **Mr. Van Acker** voor Livinus De Veirman, Jacobus Tondeleir en Seraphin Tondeleir.
- **Mr. Lansheer** voor Charles Brantegem, Silvester Simoens, Alexius De Wolf en Richardus Moreels.
- **Mr. De Cock** voor Joseph Beogier, Charles Van Hecke, Francies De Geest en Pieter Tondeleir.

Mr De Souter is hierbij de meest in het oog springende naam. Deze populaire advocaat, politicus, volksredenaar en republikeins patriot was bestuurslid van de provinciale afdeling van de Association nationale belge. Hij was zelf al verschillende keren aangehouden en opgesloten, o.m. omdat hij de massa zou

⁹⁸ Over de sociale samenstelling van de anti-orangistische acties kan ik enkel vaag blijven: de deelnemers behoorden tot de lagere sociale klasse in de meest rekbare betekenis van het woord (ambachtslui, kleine zelfstandigen, geschoolde en ongeschoolde arbeiders, ook militairen). G. DENECKERE, *op. cit.*, p. 33.

hebben opgezweept tijdens de chaotische septemberdagen van 1830⁹⁹. Toen op 4 februari, na de mislukte staatsgreep van Grégoire, het Gentse stadsbestuur werd geschorst en vervangen door een elfkoppige Veiligheidscommissie, was ook De Souter van de partij¹⁰⁰. Het was uitgerekend die veiligheidscommissie, welke men laksheid verweet in haar optreden tijdens de plunderingen. De Souter nam de verdediging op zich van de aanvoerders van de bende, begin november, enkele dagen nadat hij in vrijheid was gesteld.

De zaak Anthéunis was de eerste rechtszaak i.v.m. de orangistische plunderingen. Ondertussen hield de polemiek over de oorzaak van deze plunderingen niet op. Niet alleen in de kranten - vooral in de orangistische *Messenger de Gand* en *Gazette van Gent* - maar ook in het stadsbestuur en zelfs in het parlement, werd er druk over gedebatteerd bij wie de schuld lag. Voor de orangisten was het duidelijk: het onwetende volk was tegen hen opgehitst door elementen uit de omgeving van de Belgische vereniging en het werd aangemoedigd in zijn gewelddaden door het lakse optreden van de lokale overheid. De patriotten daarentegen zagen in de arrogantie van de orangisten de oorzaak van de volkswoede. Beide partijen waren het er wel over eens, dat de schuldigen moesten gestraft worden en de aangerichte schade vergoed.

Over dit laatste was er binnen het stadbestuur grote ongerustheid. Volgens opgemaakte staten zou de schade van de plunderingen van de drukkerij Steven (05.02.1831), het cabaret Provost (25.03.1831), de fabriek en woning Voortman (04.04.1831) meer dan 300 000 gulden bedragen¹⁰¹ en volgens de wet van 10 Vendémiaire, jaar 4, moest de gemeente instaan voor het betalen van de schade. Het stadsbestuur richtte op 17 december 1831 een petitie aan de Kamer van volksvertegenwoordigers, waarin ze de schuld trachtte af te wentelen op het gouvernement te Brussel, dat het Gentse stadsbestuur had geschorst:

*Gand a été privée de ses magistrats légitimes, ... et les chefs de la commune qui sont chargé de maintenir l'ordre dans son sein, ont été empêchés par force majeure de s'acquitter de leur fonction. C'est un acte du gouvernement qui avait suspendu la régence de Gand, donc c'est au gouvernement qu'incombe la responsabilité...*¹⁰².

Tijdens het debat over de plunderingen, dat op 17 december 1831 in de Kamer

99 J.L. FRANCHET, *op. cit.*, p. 88.

100 J.L. FRANCHET, *op. cit.*, p. 100.101 Den Vaderlander, 10.10.1831, nr. 96, p. 2, kol. 2.

101 Den Vaderlander, 10.10.1831, nr. 96, p. 2, kol. 2.

102 Le Messenger de Gand, 20.12.1831, nr. 167, p. 1.

werd gehouden werden de meest extreme standpunten naar voor gebracht. De heer de Robaulx meende dat de oorzaak o.m. te wijten was aan de onbekwaamheid, de slordigheid en de zwakheid van de autoriteiten, maar voegde er aan toe *qu'on pourrait citer des personnes qui s'étaient fait piller par spéculation!* Mijnheer Legrelle zei dat men wist dat de plunderingen waren georganiseerd en dat men geen enkele maatregel nam om deze tegen te houden. Naar de mening van de heer Julien waren de plunderingen uitgevoerd in het belang van de revolutie, die er voordeel bij heeft gehad. Waarop de heer Delhougne repliceerde dat hij niet inzag welk belang de revolutie erbij kon gehad hebben, integendeel, deze misdaden hebben het grootste kwaad aangericht *en éloignant d'elle* (de revolutie) *les hommes d'honneur*¹⁰³.

Het was in deze sfeer dat het assisenproces werd afgehandeld. Men keek uit naar het gerecht, dat zo lamentabel te kort was geschoten in de zaak Grégoire, waar alle betrokkenen vrijuit gingen.

De verhoren van de beklaagden brachten weinig nieuwe elementen aan. De meesten bleven bij hun vorige verklaringen, t.t.z. dat ze niet binnen het kasteel waren geweest, dat ze de gestolen goederen terug hadden gebracht, dat ze dronken waren en niet wisten wat ze deden, dat ze uit vaderlandsliefde hadden gehandeld ofwel ontkenden ze wat hen ten laste werd gelegd.

De strafmaat die hen boven het hoofd hing was niet licht: volgens art. 140 van het strafwetboek konden ze voor het toebrengen van schade aan eigendommen, met bendeforming en geweld, veroordeeld worden tot dwangarbeid en een boete van 200 tot 5000 frank. Wanneer echter kon aangetoond worden dat de beschuldigde werd meegesleept door provocaties kon de straf verminderd worden tot opsluiting (volgens art. 141).

Wanneer advocaat De Souter op 21 januari 1832, dag van de uitspraak, zijn pleidooi hield, speculeerde hij op verzachtende omstandigheden in de zin van art. 141. Het krantenverslag van *De Gazette van Gend*¹⁰⁴ beschreef hoe hij de leden van de jury trachtte te ontroeren en de rechters tot medelijden te dwingen, door op emotionele wijze (*Il a levé la voix avec la plus vive émotion...*) de rampzalige gevolgen te schetsen van een strenge veroordeling voor beschuldigen, hun vrouw en kinderen. Hij pleitte dat deze ongelukkige sukkelaars slechts deugdzame familievaarders waren, die door hun werk in de behoeften van hun familie voorzagen en die nooit enige misdaad hadden begaan. Het is hen om het

¹⁰³ Le Messenger de Gand, 20.12.1831, nr. 167, p. 1.

¹⁰⁴ Overgenomen door *Le Messenger de Gand* van 28.01.1832, nr. 21, p. 3, kol. 1.

even wie hen bestuurt, aldus de advocaat, als ze maar door hun werk het nodige brood op tafel te kunnen brengen. Ze zijn het slachtoffer geworden van de verleiding, ze zijn door onbekenden opgehitst en ze meenden in het belang van de revolutie te handelen. Het volk is altijd misleid geweest, nochtans ziet men vandaag zulke provocateurs op een hoge rang geplaatst. Het is aan hen dat de rechters hun zetel te danken hebben... *Moi, martyr de cette révolution, j'ai éprouvé toutes ses vicissitudes, cependant, mon amour seul pour ma patrie était mon guide!*

De grootste stilte heerste in de zaal en zowel de toeschouwers, als de juryleden en de rechters schenen diep ontroerd. Mr. De Souter had, als verdediger in strafrechtelijke zaken eens te meer zijn welsprekendheid en bekwaamheid getoond.

Dat het met emotie van de rechters niet zo een vaart liep, zou het arrest, dat nog diezelfde dag volgde, aantonen:

- Jacobus Tondeleir: 12 jaar dwangarbeid, met tentoonstelling¹⁰⁵, 100 gulden boete.
- Ignacius Scheire: 10 jaar dwangarbeid, met tentoonstelling, 100 gulden boete.
- Constantinus Ancet: 8 jaar dwangarbeid, met tentoonstelling, 100 gulden boete.
- Joseph De Geyter: 8 jaar dwangarbeid, met tentoonstelling, 100 gulden boete.
- Laurent Van Hoorde: 6 jaar dwangarbeid, met tentoonstelling, 100 gulden boete.
- Alexius De Wolf: 6 jaar dwangarbeid, met tentoonstelling, 100 gulden boete.

Voor de volgende vijf werden verzachtende omstandigheden aanvaard:

- Yvo Burssens: 5 jaar opsluiting, zonder tentoonstelling.
- Carel De Wilde: idem.
- Judocus Franciscus Braeckman: idem.
- Pieter Burssens: idem.
- Richardus Moreels: idem.

Daarenboven waren ze alle elf veroordeeld om solidair de gerechtskosten van 435,1850 gulden te betalen.

¹⁰⁵ Wie veroordeeld werd tot levenslange of tijdelijk dwangarbeid of opsluiting werd (volgens art.22) alvorens zijn straf te ondergaan, op een openbare plaats tentoongesteld, vastgeklonken in de halsbeugel van de schandpaal. Hij bleef er gedurende één uur blootgesteld aan de blikken van het volk, met boven zijn hoofd een bordje waarop in grote, goed leesbare letters, zijn naam, beroep, woonplaats, straf en reden van de veroordeling vermeld stonden.

Of het ironisch of cynisch bedoeld was, weten we niet, maar de (orangistische) Gazette van Gend eindigde haar verslag als volgt:

(vrij vertaald) Wij hebben zelfs horen zeggen dat de rechters, getroffen door zijn (De Souter) pleidooi, al hun medelijden betoonden bij het bepalen van de strafmaat, in de mate dat de wet het toeliet. De voorzitter heeft de veroordeelden enige hoop gegeven door hen aan te raden, beroep te doen op de genade van de prins die ons bestuurt, teneinde vermindering van straf te bekomen.

De zware straffen kwamen niet alleen hard aan bij de schuldigen, maar veroordeelden in één klap hun vrouw en de kinderen tot het Weldadigheidsbureau, de zgn. Armenkas. De hulp, die deze instelling kon verstrekken, was verschillend van gemeente tot gemeente, maar wat het kanton Wetteren betreft, waren de middelen zo beperkt¹⁰⁶, dat deze mensen eveneens tot de bedelstaf werden veroordeeld.

Waren vrij: Seraphin en Dominicus Segers, Carolus Van Poucke, Livinus De Veirman, Pieter De Wilde, Carel Brantegem, Silvester Simoens, Joseph Beogier, Karel van Hecke, Franciscus De Geyter, Petrus Tondelaer en Seraphin Tondeleir.

De verdachten Joannes Claus en Augustinus Vermeire waren toen nog steeds voortvluchtig. Een oproep van 12 januari 1832, om zich te komen aangeven werd, "met trommelslag of trompetgeluid" omgeroepen en op Claus' huisdeur aangeplakt. Indien hij zich na verloop van tien dagen niet had aangegeven, werd hij weerspanning aan de wet verklaard en werden zijn goederen gesekwestreerd. Op 11 juni 1832 werd Jan Claus, in een arrest van het hoger gerechtshof te Brussel, in staat van beschuldiging gesteld en verwezen naar het Hof van Assisen te Gent.

Jan Claus werd uiteindelijk gearresteerd op 20 december 1832 en twee dagen later verscheen hij voor ondervraging voor rechter Henri Roels. Het eigenlijke proces ving aan op 14 januari 1833. Jan Claus, bijgenaamd Jan Mulders, werd bijgestaan door Mr. Van Acker. Hij werd beschuldigd van "diefte met bezwaerende omstandigheden, of van plundering van d'heer Antheunis te Laerne, den 5den april 1831, of tenminste van medeplichtigheyd bij medewerking of bij verbergung". Het was Jan Claus die de keukenmeid, Marie Chaster, had vastgegrepen en op de brug van het kasteel had geslagen. Het vonnis van 2 maart 1833 veroordeelde hem tot 5 jaren dwangarbeid, met tentoonstelling en

¹⁰⁶ A. AFSCHRIFT, *Negentiende-eeuwse vondelingen en verlaten kinderen te Laerne en Kalken*, in: *Castellum*, jrg. XIV, nr. 2-3, 1997, p. 41-44.

200 gulden boete.

Het arrest van 2 maart verwees de voortvluchtige Augustinus Vermeiren eveneens tot 5 jaar dwangarbeid en 200 gulden boete, met “aanplakking van het arrest”.

De daders van de plundering waren streng gestraft. Over de onbekenden, de opstokers waarop De Souter in zijn pleidooi zinspeelde, werd er verder tijdens of na het proces niet meer gesproken.

Antheunis & Co versus de gemeenten Wetteren, Laarne en Kalken

Nu de schuldigen gestraft waren moest, althans wat de familie Antheunis betreft, het belangrijkste nog geregeld worden: de schadevergoeding.

Het gemeentebestuur van Laarne had zich, wat de zaak Antheunis betreft, het eerste jaar na de gebeurtenissen, opvallend op de vlakte gehouden: in de gemeenteraadsverslagen wijdde men niet één regel aan het voorval. Het verslag van 4 mei 1831 vermeldde enkel, zonder evenwel een oorzakelijk verband te leggen met de gebeurtenissen van april, dat veldwachter Joannes Colman ontslag nam van zijn functie. Dat er wel degelijk een verband was, daaraan hoeft niet aan getwijfeld te worden. Het ontslag werd aanvaard en Colman vervangen door Ignacius Van Overstraeten, 28 jaar, geboren en wonende te Dendermonde, waar hij nachtwaker was.

De stilte werd plots verbroken nadat, op 18 juli 1832, deurwaarder Robijn het exploit van de heer Procureur des Konings te Dendermonde liet geworden. Daarin werden de gemeenten Laarne en Wetteren gesommeerd om de schade van de plundering te betalen, op grond van de wet van 10 Vendémiaire, jaar 4¹⁰⁷. De burgemeesters en de assessoren van beide gemeenten werden uitgenodigd om samen volgende rekening te betalen:

1- Aan Henri, Alphonse Antheunis en Euphrasine Van den Berghe:

1 627,80 fl. voor schade aan het buitenverblijf.

11 926,50 fl. voor de waarde van de meubles, argenterie, juwelen,...

13 554,30 fl. voor de dubbele waarde van de gestolen goederen¹⁰⁸.

107 Deze wet zegt o.m. Que chaque commune est responsable des délits, commis à force ouverte ou par violence sur son territoire, par des attroupement ou rassemblements armés... Que, lorsque par suite aux rassemblements, un individu domicilié ou non dans une commune y aurait été pillé, maltraité ou homicidé, tous les habitants sont tenu de lui payer ./.. des dommages et intérêts... Que si les attroupements ont été formés d'habitants de plusieurs communes, toutes seront responsables...

108 Dit volgens *les termes de l'article premier du titre cinq de la loi du six Vendémiaire an quatre*.

600,00 fl. twee jaar huur, gezien het buitengoed gedurende 2 jaren niet is bewoond.

15 000,00 fl. voor martelingen en wreedheden begaan op de persoon van Henri Antheunis

350,00 fl. voor de huur van een huis in de Lange Violettenstraat 74 te Gent¹⁰⁹

2- Aan Jan Van den Berghe en zijn echtgenote Marianne Van der Linden:

386,00 fl. voor gestolen en vernielde voorwerpen.

386,00 fl. voor de dubbele waarde.

3- Aan Charles Ferdinand Manilius en zijn echtgenote Virginie Van den Berghe:

1 041,50 fl. voor gestolen en vernielde voorwerpen.

1 041,50 fl. voor de dubbele waarde.

4- Aan Marie Chaster (Chastair):

220,00 fl. voor gestolen en vernielde voorwerpen.

220,00 fl. voor de dubbele waarde.

5- Aan Joséphine Bague:

250,00 fl. voor gestolen en vernielde voorwerpen

250,00 fl. voor de dubbele waarde.

6- Aan André Willems:

238,00 fl. voor gestolen en vernielde voorwerpen.

238,00 fl. voor de dubbele waarde.

Totaal: 47 329,60 florijnen

De begroting voor het jaar 1833 van de Laarnse gemeenteraad was berekend op 9 356,98 frank. Het gemeentebestuur besloot eenstemmig toestemming te vragen aan het Comité van conservatie (dat de Gedeputeerde Staten van de provincie verving) om advies in te winnen van “alle advokaten en avoués” en zich tegen deze eis bij de rechtbank te verzetten¹¹⁰.

Ook de gemeente Wetteren tekende verzet aan. De voltallige raad was er van overtuigd *dat Wetteren geenszins eenige pligt heeft in beroepene verwoesting en plundering, terwijl en ingezetenen die daer in hebben medegeholpen heymelijk en zonder alhier eenige attroupementen te maeken hun naer Laerne begeven hebben en dat er alhier alle middelen van voorzorg genomen zijn om het gemelde door geweld te weerstaen in geval bij hunne terugkomst de publieke rust gestoord wierd. Van den anderen kant, het bestuur van Laerne heeft hoegenaemd geen pogingen genomen om de verwoesting te weerstaen.* Dus

¹⁰⁹ Gezien hun meubels vernield waren, waren ze verplicht te huren *en quartier garni*.

¹¹⁰ GAL, gemeenteraadsverslag van 06.08.1832

volgens Wetteren was Laarne alleen verantwoordelijk¹¹¹.

Het Laarnse gemeentebestuur zag in dat er zou moeten betaald worden en besloot machtiging te vragen om ook de gemeente Kalken in garantie te roepen, *overwegende dat aan deze plunderingen personen hebben meegewerkt van differente omliggende gemeenten, waarvan blijkt dat er verscheidene tot de gemeente Kalken behoorden*¹¹².

Op 23 december 1832 werd de gemeenteraad van Wetteren bijeengeroepen in een extra-ordinaire vergadering om een brief uitgaande van de gemeente Laarne, te bespreken. Het Laarnse standpunt, dat in deze brief werd uiteengezet, kwam samengevat hier op neer :

- 1- De wet van 10 Vendémiaire, jaar 4, was afgeschaft en niet meer in overeenstemming met de moderne wetgeving.
- 2- Hoe dan ook, alleen Wetteren aansprakelijk kon gesteld worden, gezien de bende afkomstig was van Wetteren en dat de plundering daar was voorbereid en georganiseerd.
- 3- Moest - tegen alle verwachtingen in - de rechtbank deze redenering niet volgen, dan moest ook Kalken verantwoordelijk gesteld worden.

De gemeente Wetteren reageerde op 12 januari 1832 en stelde dat de wet van 10 Vendémiaire, jaar 4, nog wel degelijk van kracht was en dat Laarne de verantwoordelijkheid droeg, zelfs als de bende afkomstig was uit Wetteren.

De gemeenteraad van Kalken had ondertussen ook niet stilgezeten en verklaarde in een brief aan de rechtbank van Dendermonde, dat de inwoners van Kalken niet hadden deelgenomen aan de plundering.

Er volgde een nieuwe uitspraak van de rechtbank op 14 augustus 1833. De rechtbank bleef bij haar vorig oordeel dat zowel Laarne als Wetteren gehouden bleven de schade te vergoeden en dat Kalken eveneens zou moeten betalen, als bewezen was dat ook inwoners van die gemeente bij de verwoestingen betrokken waren. De zaak werd uitgesteld tot ze ten gronde kon behandeld worden. Dit gebeurde op 13 augustus 1835. De gemeenten tekenden meteen beroep aan tegen dit eindvonnis, want het gerecht van Dendermonde bleef vasthouden aan haar interpretatie van de wet van 10 Vendémiaire, jaar 4, m.a.w. de drie gemeenten moesten solidair betalen.

Ondertussen waren de gerechtskosten al behoorlijk opgelopen en de gemeentebesturen zagen met ontzetting dat ze op een zware budgettaire ontsporing afstevenden. In de zitting van 22 oktober 1835 maande de burgemeester van Laarne aan tot waakzaamheid:

111 GAW, gemeenteraadsverslag van 27.07.1832.

112 GAL, gemeenteraadsverslag van 03.10.1832.

Eyndelijk overwegende dat, alhoewel de financiële gesteltenis der gemeentefondsen tot hiertoe in eenen voordeeligen staet schijnen te weezen, men niettegenstaende alle spaerzaamheden moet aenwenden ter oorzaeke van het proces Antheunis.

Inderdaad was de bescheiden begroting steeds met een overschot afgesloten, zelfs in de jaren van verminderde inkomsten, maar het zag er naar uit dat ze weldra hun spaarpotje bij de spaarbank zouden moeten aanspreken. Men moest dus met man en macht proberen de te betalen vergoeding lichter te maken.

Op 20 januari 1836 vroeg de Laarnse gemeenteraad nogmaals machtiging tot het aanstellen van advocaten, om voor het Hof van appel te Gent in beroep te gaan. Ze konden de betaling “der dubbelweirde van de schade” niet aanvaarden en meenden dat de enkelwaarde zou moeten volstaan. Men had ondertussen ook begrepen dat de belangen van de betrokken gemeenten parallel liepen en dat het goedkoper uitkwam samen te procederen.

Het Hof van Beroep velde arrest op 28 juli 1837 en liet de familie Antheunis toe de grootheid van de schade door alle rechtsmiddelen, getuigen inbegrepen, te bewijzen. Bovendien werd “sieur Henry Antheunis ook gemagtigd bij dezelfde middelen te bewijzen dat deze bende hem zoude mishandeld en in gevaer van zijn leven te verliezen gesteld hebben”¹¹³.

De advocaten Piron, Blomme en Schouppe van Dendermonde, Van den Bossche en Bailliu van Gent hadden ondertussen reeds 3641.32 F. uit de Laarnse gemeentekas ontvangen. In Wetteren bedroegen de gerechtskosten ondertussen 3887,64 F.

Er kwam een nieuw vonnis te Dendermonde op 4 februari 1841. De rechter kende aan Antheunis 11 000 F. toe voor degradatie van het buitengoed begaan, 20 000 F. voor meubelen, kleding, argenterie, gestolen geld, enz., 3000 F. voor “pijne en smerte”. Kwamen daarbij nog beperkte bedragen voor de andere familieleden en dienstboden plus intresten. De kosten waren natuurlijk voor de gemeenten Laarne en Wetteren. Kalken moest slechts 3520 F. betalen. Laarne en Wetteren tekenden nogmaals gezamenlijk beroep aan.

Er scheen maar geen einde te willen komen aan deze reeks uitzichtloze processen, in zoverre dat de heer Elias d’Huddeghem, tweede voorzitter van het Hof van Appel, de drie betrokken gemeenten uitnodigde tot een gesprek met de familie Antheunis, teneinde tot een akkoord te komen. De schadevergoeding werd vastgelegd op 35000 F. intresten en kosten inbegrepen. Laarne en Wetteren moesten elk 15 256, 53 F. plus de helft van de kosten, die Laarne had

¹¹³ R. UYTENDAELE, *op. cit.*, p. 93.

gemaakt om Kalken in de zaak te betrekken, nl. 2 656,4 F. De rest, 4 486,94 F., werd door Kalken betaald.

Op de openbare zitting van 5 maart 1842 keurde de gemeenteraad van Laarne dit "accordandum" goed. In Wetteren gebeurde dit op 23 maart. Tijdens diezelfde zitting besloot de Wetterse raad, namens de drie gemeenten, een verzoekschrift aan de koning te richten waarin de hele zaak nog eens uiteen werd gezet. Men besloot als volgt: "*C'est en se plaçant dans cette position exceptionnelle que les administrations communales de Wetteren, Laerne et Calcken croient pouvoir espérer une subside de la bienveillance de l'auguste Monarque qui a fermé l'ère des révolutions en Belgique*". De smeebede bleek echter verloren moeite te zijn en Wetteren sloot dan maar een lening af van 16.000 F.

De Laarnse gemeenteraad had al eens een aanslag van 1000 F. gepleegd op haar bescheiden spaarboekje, maar zag zich verplicht over te gaan tot het organiseren van een "geld-ligting". Het K.B. van 30.05.1842 verleende hen daartoe de toelating en in de openbare zitting van 1 juli 1842 konden de kapitaalkrachtige Laarnenaars inschrijven op een lening van 13 000 F., intrest 5%, terugbetaalbaar in 12 jaar, met jaarlijkse aflossing per loting tussen de aandeelhouders. De prijs van de aandelen was 500 F. en deze werden als volgt verdeeld:

Antoine Droesbeke, burgemeester	2 aandelen.
Jacques Van der Vennet, schepen	2 aandelen
Joannes Ackerman, schepen	2 aandelen
Auguste Walrave, raadslid	2 aandelen
Macarius Bauwens, raadslid	3 aandelen
Joseph De Vijlder, raadslid	4 aandelen
Pieter Francies Van Damme, raadslid	2 aandelen
Dominicus Bracke, raadslid	3 aandelen
Joseph van Huffel, pastoor	2 aandelen
Bernard Matthijs, landbouwer	1 aandeel
Fernand De Groote, landbouwer	1 aandeel
Domin Vermeulen, particulier z. b.	2 aandelen

Zo kwam er een einde aan een zaak die gedurende meer dan elf jaar de plaatselijke gemeentepolitiek had bewogen en belast. De gezamenlijke actie van de gemeenten had de oorspronkelijke rekening toch tot redelijker proporties herleid, al had het bloed, zweet en tranen gekost.

Het goed de Mote zou geleidelijk aan zijn functie als buitengoed verliezen en

uiteindelijk, in 1856, verkocht worden aan de familie Rooman d'Ertbuer.

Afkortingen

AKG	Archief Kadaster Gent	RAB	Rijksarchief Beveren
ALK	Archief Laarne Kasteel	RAG	Rijksarchief Gent
BTNG	Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis	RUG	Rijksuniversiteit Gent
GAL	Gemeentearchief Laarne	SAG	Stadsarchief Gent
GAW	Gemeentearchief Wetteren		

BIBLIOGRAFIE

- BALTHASAR H., *Structuren en Mutaties bij het politiek personeel. Een studie over het sociaal wisselingsproces te Gent in de vormingsjaren van de hedendaagse tijd (1780-1850)*, Doctoraatsverhandeling, RUG, 1969-1970.
- BALTHAU E., *Archaeologisch inventaris Vlaanderen, Band III, Laarne*, Gent 1984.
- BROECKAERT J., *Geschiedenis van Wetteren, gevolgd van een historische schets der omliggende gemeenten*, Gent, 1862.
- COPPEJANS-DE SMEDT H., *De Gentse textielnijverheid van 1795 tot 1835. Het proces van de mechanisering en zijn economische gevolgen*, Doctoraatsverhandeling, RUG, 1958.
- DE POTTER F., BROECKAERT J., *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen, Vierde reeks, Deel I, Laarne*, Gent, 1889.
- DE PAEPE F., *Aspecten van de economische en sociale geschiedenis van de Gentse katoennijverheid in de Hollandse tijd (1814-1830)*, Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, RUG.
- DENECKERE G., *De plundering van de orangistische adel in april 1834, de komplottheorie voorbij*, in: BTNG/RBHC, XXVI, 1996, 3-4, pp. 29-63.
- IDEM, *Sire, het volk mort, Sociaal protest in België (1831-1918)*, Gent, 1997.
- Het katoenoproer van Gent in 1839, Collectieve actie en sociale geschiedenis*, 1998.
- DESTANBERG D., *Gent sedert 1831, Voornaamste gebeurtenissen, Eerste reeks 1831-1840*, Gent, 1910.
- DEVOLDER K., *Gij die door het volk gekozen zijt. De Gentse gemeenteraad en haar leden (1830-1914)*, Gent, 1994.
- FRANCET J.L., *De strijd tussen patriotten en orangisten te Gent, 25 augustus 1830- 21 juli 1831*, Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, RUG, 1965.

- FRANCOIS L., *Charles Manilius, ambtenaar en orangistisch politicus*, in: *Vlaamsche Stam*, 25e jg., nr.1, 1989, p. 1-19.
- KOSSMANN E.H., *De Lage Landen 1780-1980, Twee eeuwen Nederland en België*, Deel I 1780-1914, Amsterdam/Brussel 1986.
- LEBROCQUY P., *Souvenir d'une journaliste*, Brussel, 1842.
- MERTENS-DE LANGHE Y., *De Gentse katoennijveraarsfamilies uit het Franse tijdperk*, in: *Tijdschrift voor Familiegeschiedenis*, jg. VI, nr. 6, 1 juli 1970, pp. 457-459.
- MORELLI A., *De grote mythen uit de geschiedenis van België, Vlaanderen en Wallonië*, 1996, p. 129.
- SCHEPENS E., *Het pensionaat van Beervelde (1793-ca.1845)*, in: *De Oost-Oudburg*, jaarboek XXXIV, 1997, p. 145-221.
- STENGERS J., *Sentiment national, sentiment orangiste et sentiment français à l'aube de notre indépendance*, in: *Revue belge de Philologie et d'histoire*, XXVIII, 1950, blz. 993-1029 en XXIX, 1951, blz. 61-92.
- UYTTENDAELE R., *Wetteren 1780, Kroniek van een gemeente*, Wetteren, 1980.
- VAN AERDE R., *De Gentse pompiers redden de Belgische onafhankelijkheid. De zaak Grégoire*, in: *Gentsche Tijdingen* X, 1981, 2, p. 93.
- WITTE E., CRAEYBECKX J., *Politieke geschiedenis van België sinds 1830. Spanningen in een burgerlijke democratie*, Antwerpen, 1981.
- WITTE E., *Politieke machtsstrijd in en om de voornaamste Belgische steden, 1830-1848*, Gemeentekrediet van België, serie in 8°, 2 delen, Brussel, 1973.

AFSTAMMING VAN JACQUES ANTHEUNIS - WITTEVRONGEL

Bijlage 1

Jacques ANTHEUNIS x	WITTEVRONGEL				
Jean ANTHEUNIS x	Marie-Anne DE SMET				
dr. v.	Jacques DE SMET				
	Marianne DE ZUTTER				
Charles Xavier ANTHEUNIS x	Joanna Josepha Coleta GOETHALS	Cornelle BOSSCHAERTS x	Jeanne Marie HOSDEN		
Advocaat Raad v. Vlaanderen		dr. v.	Guilhaume HOSDEN		
Secretaris v.d. Schepenen v.d. Keure Gent	dr. v. Charles GOETHALS		Jeanne Petronelle THIELEMANS		
	Secretaris v.d. magistratuur v.d. Keure Gent				
	Elisabeth Marie De Caesmaecker				
zr. v.	Charles Judocus GOETHALS				
	Rechtsgeleerde				
	Rechter burgerlijk tribunaal 1ste instantie				
xx Jonker Charles Josephus Antonius BAUWENS					
Eigenaar					
Jacques Honoré Charles, eigenaar te Gent		kinderen:			
Félix Alphonse Auguste, belastingontvanger te Gavere		Marie-Thérèse BOSSCHAERTS x	Emmanuel VAN DE WALLE		
			groothandelaar, Wagenaersraete		
Colette Isabelle Philippine ANTHEUNIS		x	Jean Joseph Charles BOSSCHAERTS		
† Gent 11.11.1813			° Gent - † Gent 28.08.1813		
Jean François ANTHEUNIS		x	Joanna Claire BOSSCHAERTS		
° Gent - † Gent ca. 12.06.1802			° Gent - † Gent ca. 28.10.1802		
Henri Jean Honoré Charles ANTHEUNIS					
° Gent 1800					
Ongehuwd. Nijveraar: katoenspinnerij					
Alphonse Joseph Charles ANTHEUNIS	x Euphrasine VAN DEN BERGHE				
° Gent 1801 - † Gent 19.04.1882	dr. v. Jean VAN DEN BERGHE - VERLINDEN				
Nijveraar: katoenspinnerij	zr. v. Virginie VAN DEN BERGHE	kinderen:			
	x Charles MANILIUS	Eugène Charles Honoré Jean	° Gent, 18.11.1800		
Charles Jacques François ANTHEUNIS	x Rijsel 30.08.1851 Céline Joseph DUMORTIER	Edouard Charles Honoré	° Gent, 24.09.1801		
° Gent 11.09.1802 - † Gent 18.04.1882	dr. v. Théodor DUMORTIER	Hypolite Charles	° Gent, 10.06.1803		
Dr. i.d. rechten, RUG, 1825		Adolphe Jacques	° Gent, 17.12.1805		
Lid Loge Septentrion sinds 1825		Marie Claire Colette	° Gent, 09.12.1807		
Gemeenteraadslid 1844-1851		Joséphine Marie Colette	° Gent, 23.01.1810		
		Anne Marie Charlotte	° Gent, 25.09.1812		

AFSTAMMING VAN FRANCISCUS JACOBUS ANTHEUNIS

Franciscus, Jacobus ANTHEUNIS x Isabella Meiresonne (Gent 12.07.1805)
 ° Gent 01.05.1769 - † Gent 31.05.1813 ° Asper 10.11.1765 - † Gent 24.01.1825
 zn. van Joannes en Anna, Maria de Mollie († Gent 24.01.1825)
 Schipper, arbeider in katoenindustrie

Kind: **Joannes, Judocus** Anthheunis
 ° Gent 22.08.1805 - † Gent 20.04.1893
 Wever

Katoenijveraar

Kinderen: - Joanna, Angelina Anthheunis
 ° Gent 19.07.1827 - † Gent 06.02.1915

- Guilhelmus, Joannes Anthheunis
 ° Gent 02.02.1829 - † Gent 27.10.1894
 Koopman in ijzerwaren

- Clementina, Maria Anthheunis
 ° Gent 06.09.1830 - † Gent 06.03.1914

- Maria, Francisca Anthheunis
 ° Gent 08.09.1832 - † Gent 17.02.1908

- Joannes, Polydorus Anthheunis
 ° Gent 13.05.1837 - † Gent 23.02.1893
 Commissaris

- Ida, Angelina Anthheunis
 ° Gent 06.08.1838 -

Ongehuwd. Vestigde zich te Ledeberg op 19.08.1895

- Edmondus, Ferdinandus Anthheunis
 ° Gent 08.08.1840 -

Ongehuwd. Zonder beroep. Vertrok met Ida naar Ledeberg op 19.08.1895

- Theophilus, Engelbertus Anthheunis
 ° Gent 23.02.1846 - † Gent 14.03.1929
 Timmermans knecht. Schrijnwerker. Vestigden zich te Ledeberg op 17.04.1871

Bijlage 3

DE EIGENAARS VAN HET LANDGOED “DE MOTE”

- 1708 **Anthone Bauwens** komt in het bezit van het goed “eertijts genaempt het Goet te Velde, nu de Motte”¹.
- 1737 **Anthone, Louis Bauwens** heeft Jonker Pieter Stauthamer (Gent) als voogd².
Jacques, Joseph Bauwens, heer van Everstein x Maria, Margaretha van Bouchaute (ook Bochaute) en komt in 1751 in bezit van de Mote³. Zij hebben minstens drie zonen⁴:
- **Charles Joseph Antoine** (° Gent, 1754 - † Gent, 06.11.1813), particulier, grondeigenaar, Urselinenstraat te Gent.
 - **Jacques Bernard Antoine** (° Gent, 1757 - † Gent, 13.09.1813), advocaat, Hoogstraat te Gent.
 - **Nicolas Joseph Guislain** (° Gent, 1758 - ?), particulier, rue du Bac en Place de l'Ecluse te Gent.
- 1780 **Charles, Joseph, Anthone Bauwens x Joanna Judoca Coleta Goethals**
dr. van Charles Goethals en Elisabeth, Marie Caesmaecker
wwe van **Charles, François, Xavier Antheunis**
(z. afst. Jacques Antheunis - Wittewrongel)
- 1783 **Charles, Joseph, Anthone Bauwens** doet leenverhef; zijn vader wordt dan nog als heer van Everstein vermeld.
- 1830 **Antheunis kinderen**, renteniers, Gent hebben volgende percelen in eigendom⁵:
Veldmeersch	nr. 1293	jardin	64 r.	
	nr. 1294	eaux d'agrément	1 r.	50 e.
	nr. 1295	bâtiment ⁶	1 r.	90 e.
	nr. 1296	bâtiment	1 r.	40 e.
	nr. 1297	jardin d'agrém.	34 r.	90 e.
	nr. 1297	plantis	9 r.	
	nr. 1298	terre	84 r.	50 e.
1835 Antheunis kinderen: Trot ('t Rot):		bos	34 r.	50 e.
		sparrenbos	43 r.	50 e.
Asstock	nrs. 619	terre	1 ha 82 a	90 ca
	619bis	terre	32 a	80 ca
	619/2bis		29 a	50 ca
	620		1 ha 03 a	90 ca
	620bis		42 a	90 ca
	620/2bis		41 a	80 ca
	621		15 a 70 ca	
	621bis		20 a	30 ca
	621/2bis		30 a	50 ca
	621/3bis		6 a	00 ca
Oostmeersch	nr. 1292	terre	70 r.	75 e.
	nr. 1293	jardin	64 r.	
	nr. 1294	eau d'agrément	31 r.	50 e.
	nr. 1295	bâtiment	1 r.	90 e.
	nr. 1296	bâtiment ⁷	1 r.	40 e.
	nr. 1297	jardin d'agrément	34 r.	90 e.
	nr. 1297	plantis	9 r.	
	nr. 1298	terre	84 r.	50 e.

1 RAB, Laarne Oud, nr. 375.

2 Deze Jonker Stauthamer staat vermeld in de heerlijke rentenboeken van Laarne, Heirweg- zuidzijde, Archief Kasteel v. Laarne (AKL), nr.80, 1780, art. 312: *Jonker Stauthamer te voorent Anthone Bauwens op Harstouke 15 roeden oost Joos Drieghe noort de gevers, suyt d'hofstede van Sebastiaen Vermeire...*

3 L. VAN AVERBEKE, *Geschiedenis van Wondelgem*, Wondelgem, 1968, p. 64. Met dank aan E. Schepens.

4 RAB, Burgerlijke stand Gent, overlijdensakten van Ch. J. A. & J. B. A. Bauwens.

5 Archief Kadaster Gent, leggers en kaarten van het primitief kadaster.

RAG, Fonds kaarten en plans, nr. 2087, kaart 1822, section B, 1ère feuille.

6 *Le château de plaisance*, het kasteeltje.

7 De boerderij die bestond uit het woonhuis, de stal en de schuur in één gevel, onder één dak. Ten zuidoosten van het erf stond nog een klein gebouwtje, waarschijnlijk een bakhuis, “ovenbuur”. Zie ook E. Balthau, *Archeologisch inventaris Vlaanderen, Band III, Laarne*, Gent, 1984, p. 157.

nr. 1303	terre	77 r.	90 e.
nr. 1304	terre	19 r.	50 e.
nr. 1305	terre	65 r.	30 e.

- 1845 **Antheunis Charles**
- 1856 **Rooman Theodoor, Eugène en Hippolyte**
- 1862 **Rooman Theodoor**
- 1875 **Rooman Ernest**
- 1914 **Rooman d'Ertbuer - De Moerman d'Harelbeke Ernest, Isabelle, Marie**
- 1927 **Rooman d'Ertbuer de l'Ecluse - Trevoëdal Maurice († 1940)**
- 1940 **Rooman d'Ertbuer Geneviève, Marie**, was kloosterlinge in de Karel V-sstraat 31 te Gent en vervolgens in de Guimardstraat 5 te Brussel. Ze deed afstand van haar erfenis ten voordele van haar zuster
Rooman d'Ertbuer Gislaine, Marie, Yvonne (° 31.03.1897). De totale eigendom bedroeg 47 ha 18 a 80 ca.
- 1943 **Rooman d'Ertbuer Gislaine x Poupez de Kettenis Leon, Louisanne**
De totale eigendom bedroeg toen volgens artikel 2977 van het kadaster:
Asstock:	5 ha 06 a 30 ca
Oostmeers (incl. de Mote):	5 ha 09 a 00 ca
Totaal:	10 ha 15 a 30 ca

Bijlage 4

Gemeente Laarne
Laarne, 6 april 1831
nr.74 / boek B

Monsieur,

Je m'empresse de vous donner connaissance que hier dans l'après diné (sic) une nombreuse bande de gens de Wetteren, après avoir assisté à la plantation de l'arbre de la liberté à la dite commune s'est transportée dans la notre(sic) à la maison de campagne de monsieur Antheunis et ont brisé, cassé, volé et emporté tous les meubles, argent et argenterie etc., en un mot, rien n'y a été laissé.

Après que cette scène terrible fut achevée on a mené un des messieurs Antheunis en triomphe à Wetteren, mais je viens d'entendre qu'en y arrivant, on l'a relâché. N'ayant aucune force majeure à la maison je n'ai pu résister à cet horrible spectacle. Les voleurs sont rentrés vers le soir dans leur commune avec le butin qui est considérable.

J'espère que l'administration de Wetteren vous informera également de ce qui s'est passé dans leur commune. Tous les principaux auteurs sont connus. Je m'occupe de concert avec monsieur l'officier de police à dresser le procès-verbal.

On a menacé de revenir aujourd'hui pour piller le percepteur et quelques autres habitants. Nous nous sommes mis en oeuvre en organisant de suite une forte garde armée.

Vous savez, monsieur le commissaire, combien il est difficile d'agir dans cette circonstance critique, et je vous prie de bien vouloir m'honorer de vos conseils. Je viens d'en informer monsieur le Comte de Ribaucourt, notre bourgmestre, de cette triste affaire, qui est actuellement à Bruxelles.

L'assesseur délégué,

F. J. Peeters

Bijlage 5

NAAMLIJST DER PERSONEN WOONACHTIG TE WETTEREN + AANDUIDING DER TERUGGEBRACHTE VOORWERPEN

- 1- **Vandriessche Francies** :- een paar manslaarzen - een paar vrouwenbottinen - 2 zilveren vorken - 6 zilveren lepeltjes
- 2- **Simoens Silvester**: - 2 manshemden - 1 witte, laken pantalon - 1 witte, laken onderrok - 1 slaaplaken
- 3- **Vandenberghe Seraphien**: - 1 paar wollen kousen - 1 zwarte, laken pantalon - 1 zwarte voorschoot
- 4- **Branteghem Karel**: - 1 blauw katoenen kleed - 1 bruin, katoenen kleed - 1 blauwe, katoenen slaapzak - 2 pantalons - 1 bruine, laken mantel - 1 paar manschoenen - 1 paar klompen
- 5- **Anset Constantin**: - 2 pistolen - 2 gordijnen - 1 witte zakdoek - 1 paar witte, katoenen kousen - 2 servetten - geld: 2 Franse kronen, 1 dubbele frank, 5 stukken van 5 centiemmen
- 6- **Elaert Bernardus**: - 1 manshemd - 1 witte bazijnen rok - 1 gele halsdoek - 1 witte halsdoek
- 7- **Moreels Richardus**: - 1 blauwe overrok - 1 witte halsdoek - 1 witte gebreide rok - 2 servetten - 1 hoofdkussen - geld: 2 kronen
- 8- **Van Hecke Karel**: - 1 wit lijfrok - 1 witte fluwijn - 1 witte vrouwenkous - 4 witte kinderdoeken - 1 blauwe halsdoek - geld: 3 kronen
- 9- **Blanquaert Virginie**: - 1 blauwe onderrok - 1 katoenen voorschoot - 1 grijze kastoom hoed
- 10- **De Geyter Jozef**: - een pluimen hoofdkussen - geld: 2 kronen, 1 stuk van 5 frank
- 11- **Van Poucke Karel** : - 1 boek - 2 stuks geplatineerde kandelaars - 1 kapken van geborduurde zijde
- 12- **Burssens Ivo**: - 1 purper, zijden mantel - 1 rode flanelen kindermantel - 1 katoenen slaapmuts
- 13- **De Wilde Karel**: - 1 groen merino kleed - 1 gele katoenen kapote - 1 baaien lijfrok - 1 wit, wollen sargeken - 1 sargie - 1 rode schort - 1 ronde hoed
- 14- **Van Driessche Pieter**: - 1 paraplu - 2 pistolen - geld: 3 kronen
- 15- **Tondeleir Jacob**: - 1 jachtgeweer, tweeloop - 1 zwarte, zijden pelisse - 1 zwarte camelotten mantel
- 16- **Claus Jan, zn. v. Albert**: - 1 zwart, laken kleed
- 17- **Claus Jan, zn. v. Pieter**: - 1 katoenen slaaplaken - 1 lijnwaden slaaplaken - 1 gordijn - 1 katoenen slaapjakke - 1 paar zwarte zijden kousen - 1 cloche - 1 handdoek - 1 zilveren koffielepeltje - pak papieren - geld: 1 kroon
- 18- **Tondeleir François**: - 1 verlakt doosje met 2 colliers witte parels - 1 metalen afbeeldsel van Napoleon - 3 houten eierdopjes - 1 keerssnyter - 2 stuks Keuls koperwerk
- 19- **De Wolf Alexius**: - 1 groene voile - 1 wollen oorkussen - 2 halve slaaplakens - 1 stuk zwarte kalamande - 1 witte katoenen spreij - 1 witte katoenen mansmuts - 1 manshemd - 1 gele halsdoek - 1 samoisen voorschoot - 2 bazijnen vrouwenmutsen - 1 pennemes - 2 stukjes van een bracelet
- 20- **Claus Felix**: - 1 zwarte camelotten mantel - 1 purper zijden kleed - 1 wollen sargie
- 21- **Burssens Karel** : - 1 wollen oorkussen - 1 wollen oorkussen met overtrek - 1 gele cashmiren gilet - 2 gele halsdoeken - 1 slaaplaken - 2 zwarte halsdoeken - 1 madrassen zak - 1 paar witte kousen - 1 rood geldborzeken - 1 metalen vuurschop - 1 koperen casserolle - 1 bruine cloche
- 22- **Burssens Pieter**: - 1 rode katoenen kapote - 1 witte pantalon - 1 groene laken carrique - 1 tafeldoek - 1 poignard - 1 gebreid geldborzeken - 1 medaillon
- 23- **Van den Berghe Pieter**: - 1 witte gebreide lijfrok - 2 gordijnen - 5 slaaplakens - 1 servet - 2 kinderdoeken - 5 blauwe samoise lappen - 1 samoisen voorschoot
- 24- **Gelie (Selie) Pieter**: 1 servet - 1 paar vrouwenkousen
- 25- **Van Hoorde Jan**: - 1 wollen sargie - 1 wollen oorkussen - 1 wollen kindersargie - 1 wollen lijfrok - 2 vrouwenmutsen
- 26- **Cobbaut Jan**: - 2 halve halsdoeken - 1 rode vrouwenhalsdoek - 1 manshalsdoek - 1 gestreepte sajetten halsdoek - 1 col - 1 zakdoek - 1 paar zwarte handschoenen - 1 paar gebreide sajetten mouwen - 1 rood gestreepte manchete - 1 zilveren soeplepel
- 27- **De Geest Francies** : - 1 geplatineerde keerssnyter - 1 zilveren vork - 1 zilveren koffielepel - slaaplaken - 2 strooien zakken - 1 moltonnen spreij - 1 vrouwenhemd - 1 blauwe ronde veste - 2 handdoeken - 1 zwarte voorschoot - 1 halve halsdoek
- 28- **De Pauw Livina**: - 1 blauwe scheel - 1 laken mantel - 1 blauwe siamoise jak - 1 blauwe voorschoot - 1 kristallen bierglas
- 29- **Tondeleire Pieter**: - 2 wollen sargies - 1 theedoos - 1 beschadigd naaikussen - 1 kindervoorschootje - geld: 3 kronen
- 30- **Vandenberghe**: - 1 witte pantalon - 1 katoenen tabbaert - 1 witte handdoek
- 31- **Wwe v. Joachim De Pauw**: - 1 flanelen lijfrok - 1 vrouwenmuts
- 32- **Neels Alexander** : - 1 witte sargie - 1 slaaplaken - 1 gebreide katoenen lijfrok - 1 groene zijden cloche - 1 merino kleed -

- 1 zwarte voorschoot
- 33- **Floree Karel Louis** : - 1 jagersrok - 1 tafelkleed - 1 servet - 1 handdoek - 2 witte mutsen - 1 paar kinderkousen - 1 zakdoek - 1 halve matrassen
- 34- **Balck Job** : - 1 manshemd - 1 halve blauwe halsdoek - 1 paar handschoenen - 1 rode gestreepte laken muts - 1 wijmen mandje
- 35- **De Grauwe Victor** : - 1 sabel - 1 wollen sargie - 1 katoenen slaaplaken - 1 witte fichu
- 36- **De Coen Jan** : 2 fluwijnen - 1 witte pantalon - 1 wit gordijn - 1 slaapjake - 1 casquette - 1 kraag - 1 witte handdoek
- 37- **De Wilde Pieter** : 1 witte ronde hoed - 1 manshemd - 2 witte zakdoeken - 1 paar vrouwenkousen - 1 witte handdoek - 1 jachtgeweer
- 38- **Buyst Francies** : 1 tafeltapijt - 1 wollen sargie - geld: 2 kronen
- 39- **Klinckspoor Karel**: 1 houten stoel - 4 houten spelden
- 40- **De Wilde Jacob** : 1 vrouwenhemd - 2 witte zakdoeken - 4 handdoeken - 1 witte neteldoeken sjaal - 1 servet - 3 handdoeken - geld: 2 kronen
- 41- **Tondeleir Seraphin** : 1 wollen sargie
- 42- **Van Hecke Constantinus** : 1 halve matras

Opgemaakt te Wetteren, op 10 april 1831, door de Politie-commissaris,

get. Doutreleyn

NAAMLIJST VAN DE PERSONEN WELKE EFFECTEN HEBBEN INGELEVERD BIJ DE SECRETARIS TE KALKEN + BESCHRIJVING VAN DE VOORWERPEN

- 1- **Roeland Pierre Lievin**: 1 katoenen bedsprei
- 2- **Van Heddeghem Seraphien**: 1 stoel - 1 slaapmuts
- 3- **Cours Joseph**: 1 slaaplaken - 1 gordijn - 1 witte rok
- 4- **De Vijlder Pieter**: 1 matras
- 5- **De Vreese Silvester**: 1 witte rok - 1 vrouwenhemd - 1 slaaplaken - 1 lijnwaden oud gevuld onderbed - 1 kerkboek - 1 "peirdhaeren keten" versierd met goud en parels
- 6- **Troch Pierre Paul Josephus**: 1 matras - 2 wollen kussens waarvan 1 overtrokken met een witte fluwijn
- 7- **Timmerman Gilles**: 2 hoofdpeluws (peelms!) - 1 wieg - 1 witte rok - 1 servet
- 8- **Dessiere Joseph**: 1 matras - 1 in stukken gescheurd katoenen kleed - 2 servetten - 1 witte rok - 1 katoenen tabbaart - 2 hemden - 1 slaapjakke - 1 katoenen spreij
- 9- **Plovie Benoît**: 1 groot fijn slaaplaken - 1 stoel

Opgemaakt voor de burgemeester van Kalken

De secretaris,
J Matthijs

De burgemeester
Debbaudt*

* Carolus Auguste Amandus Debbaudt.

1 Kastoor (castor, bever) of beverhaar en het daarvan gemaakte vilt; een hoed van bevervilt.

EEN POGING TOT DIEFSTAL OP HET KASTEEL VAN LAARNE (1518)

Johan R. J. De Wilde

Sinds 1963 beschikt het slot van Laarne over een omvangrijke verzameling zilverwerk dankzij de schenking van wijlen de heer Claude d'Allemagne¹. De aanwezigheid van zilversmeedwerk op het slot sluit in feite aan bij een eeuwenoude adellijke traditie. Het ontbreekt niet aan materiaal om deze stelling te staven. Op diverse miniaturen in 15de-eeuwse verluchte handschriften kan men zien dat de interieurs van de adel werden verfraaid door het plaatsen van meubilair met fraai houtsnijwerk, het ophangen van wandtapijten en door het te pronk stellen van vaatwerk op kasten (dressoirs).

Op het kasteel van Laarne was dat niet anders. Een eerste getuigenis van deze gewoonte aldaar dateert uit het begin van de 16de eeuw. Toen werd daar een poging tot diefstal van 18 zilveren drinkbekers vrijdeld. De feiten dateren naar alle waarschijnlijkheid reeds van 1518, maar de getuigenissen over dit voorval dateren pas van enkele jaren later. Die getuigenissen kaderen in een gerechtelijk onderzoek naar de niet zo zuivere levenswandel van ene Laureis (Laukin) Corbeel fs Joos uit Gent. Het onderzoek werd gevoerd door enkele Gentse schepenen in het *chastelet*² aldaar in de winter van 1521³.

Gillis De Dondre, in 1521 ontvanger van de heer van Laarne, *oudt LI jaeren oft daerontrent*, legde toen de uitvoerigste verklaring af⁴. Ten tijde van de feiten, die volgens De Dondre 3 à 4 jaar eerder plaatsvonden, woonde hijzelf reeds op het slot bij *me joncvr(auwe)n van Mosschere*. De eerder vage datering kan dankzij die naam en die titel worden gepreciseerd. Het gaat om Jehanne vander Woestinen, kasteelvrouwe sinds maart 1515⁵. Haar eerste echtgenoot Maarten

1 P. Devos, *Het kasteel van Laarne*, Gent, 1995, p. 54-55. J. Van den Broeke, *De zilvercollectie d'Allemagne*, in: *Langs Vlaamse Wegen - Laarne*, z.p., 1988, p. 13.

2 De toenmalige stadsgevangenis aan de Korenmarkt.

3 Het voorval kwam reeds ter sprake in een studie van A. Van Werveke, *Toovenaars en waarzeggers in de XVde en in de XVIde eeuw*, in: *Volkskunde* IX, 1896-1897, p. 121-136 (zie bijlage I aldaar, p. 135). Van Werveke heeft het onderwerp van de zilverdiefstal evenwel niet uitgediept. Met dank aan E. Balthau.

4 Originele tekst in Stadsarchief te Gent (verder afgekort: SAG), Reeks 214 nr. 1, *Bouc vanden criminelen saecken 1515-1523*, f° 203v°-204r°. (6 maart 1521 n.s.). Gillis De Dondre wordt ook later als ontvanger van de heer van Laarne genoemd in het ferieboek uit de jaren 1520: Rijk[s]archief te Beveren, Laarne Oud nr. 439, ferieboek 1523-1530 n.s.

5 Zie J.R.J. De Wilde, *Miskenning van het vorstelijk genaderecht: de zaak Jan Helewaut tegen de heer. de baljuw en het leenhof van Laarne (1520-1523)*, in: *Castellum*, XIV, nr. 4, 1997, p. 32.

vander Gracht, heer van Hoogmosser en Mosserambacht, overleed tussen 1 april 1517 n.s. en 16 juli 1518⁶. Zij hertrouwde vóór 22 april 1519 n.s. met Adriaan van Gavere, die de nieuwe heer van Laarne werd⁷. In de tussenperiode leefde zij als kasteelvrouwe te Laarne.

Wij gaan nu wat dieper in op het relaas van Gillis De Dondre. Op de vooravond van de diefstal was Gillis De Dondre wafels gaan eten bij een zekere Pietere Van Hulse te Laarne. Hij was vergezeld van de bastaarddochter van wijlen de heer van Mosscher⁸ en hij had ook een kan wijn mee om *goede chiere* te maken. Bij hun terugkeer sliepen zij op het slot. Laureis Corbeel werkte toen als dienaar voor de jonkvrouw.

‘s Anderendaags kwam Maykin, de meid (*tjoncwijf*) van de kasteelvrouwe in de *salette* (kleine zaal)⁹. Zij bemerkte dat de *poerte vanden slote* wijd open stond. In de salette zelf zag zij dadelijk dat er voorwerpen verdwenen waren, vooral een groot deel van het zilver dat erin opgesloten was, *staende up de tafle*. Zij vertelde eerst aan een zekere Jan Haenkin¹⁰ dat er 18 kroezen waren gestolen. Aan haar meesteres dierf zij het niet te melden. Laureis Corbeel lag die morgen nog in bed, maar hij stond dadelijk op en zegde zijn medewerking toe.

Het gestolen zilver bleef evenwel onvindbaar en men moest de vrouwe wel op de hoogte brengen. Die besliste om een beroep te doen op waarzeggers. Zij stuurde haar personeel uit: Gillis De Dondre moest zich naar een vrouw *up t'pas* in Gent begeven. Laureis Corbeel moest met een vrouw die nabij het slot woonde een tovenares in het land van Aalst consulteren. Jacop Scepens, pachter op het goed van en naast het kasteel, moest raad vragen aan een molenaar in Vlierzele¹¹. Gillis De Dondre kreeg in Gent als antwoord dat men de kroezen binnen de drie dagen zou terugvinden. De resultaten van de andere dienaren

6 Op 1 april 1517 wordt hij in leven vermeld in een acte: zie SAG, Reeks 330 nr. 46, f° 65r°.

7 Zie over hem J.R.J. De Wilde, *Miskening...*, p. 32-34.

8 Volgens N. Maddens, *Hoogmoscher in Kortrijk-Buiten. De heerlijkheid, het pachtgoed, het landhuis*, in: *De Leiegouw*, XL, 1998, p. 28 had Maarten vander Gracht (°1474) 2 wettige dochters en een hele reeks bastaardkinderen. Wij hebben geen gegevens om de bastaarddochter die bij zijn wettige echtgenote op het slot verbleef, te identificeren.

9 De salette is moeilijk te identificeren, maar het feit dat men vandaaruit het oude poortgebouw kon zien, kan nuttig zijn bij de interpretatie. Vermoedelijk is het één van de kamers op het gelijkvloers van de oostelijke kasteelvuurleugel.

10 Waarschijnlijk de Jan Haenkin die van 1525 tot 1541 als baljuw van Laarne fungeerde. Zijn functie op het slot ten tijde van de diefstal is onbekend.

11 De molenaar van Vlierzele is ons verder niet bekend. Ene Jacob Schepens stelde zich in oktober 1518 mede borg voor de betaling van een nieuwe torenspits voor de kerk van Laarne. Zie E. Balthau e.a., *De bouwgeschiedenis van de Sint-Machariuskerk van Laarne*, Laarne, 1992, p. 46.

kende hij niet.

Dat een vrouw uit de hoogste kringen een beroep deed op waarzeggerij om verloren voorwerpen terug te vinden is overigens wel merkwaardig; ondanks haar status bleek zij niet vrij te zijn van bijgeloof ! Het gold wel een vorm van positieve toverij (dus zonder nadelige gevolgen voor de medemens); maar enkele decennia later zou men hiertegen ook repressief optreden.

Op de derde dag na de verdwijning van het zilver ging Maykin de meid naar buiten om water te halen in de walgracht, toen het *noch niet wel claere en was*. Bij haar terugkeer vond zij de kroezen *inde houck vande poerte vanden... slote in ene suiette ghenayt*. Eerst dacht zij dat zij een witte steen zag. Tot haar grote vreugde herkende ze bij nader inzien de verdwenen kroezen. Terstond liep ze naar haar werkgeefster om het goede nieuws te melden.

Tot zover het relaas van de loyale De Dondre over de verdwijning en het terugvinden van de verdwenen zilveren kroezen. Wie de diefstal had gepleegd bleef vooralsnog in het ongewisse.

Niettemin waren er wel vermoedens gerezen. Volgens De Dondre wantrouwde de kasteelvrouwe Corbeel. Die droeg zijn *bonette* altijd over zijn ogen, en daarom vond zij dat hij zijn hoofddeksel droeg als een dief. Zij bezat trouwens in de *onservvrouwen straete* te Kortrijk een huis; en daar waren een paar van haar beste slaaplakens verdwenen. De verdenking berustte ook toen op Corbeel; de vrouwe *hadde oock up hem altijs suspitie*.

Korte tijd na het voorval met de zilveren kroezen verliet Corbeel de dienst met de toestemming van zijn meesteres.

Jaren later liep Corbeel dan toch tegen de lamp. Na zijn aanhouding werd hij te Gent naar de pijnbank geleid. Maar hij legde bekentenissen af zonder pijniging. Hij bekende de diefstal van een *keerle* en 2 slaaplakens bij Lievin De Vos op Langerbrugge. In Brugge had hij 6 zilveren kroezen van een edelman ontvreemd¹².

Betreffende de poging tot diefstal op het kasteel van Laarne legde hij de volgende verklaring af. Hijzelf sliep toen in een toren van het slot. Maar zijn verstandhouding met de kasteelvrouwe liet te wensen over. Bij de ontvreemding van het zilver was hij als volgt te werk gegaan.

Na de *backinghe* (wafelbak ?) begaf hij zich *int tritsoir... tselve open brekende met eenen beetele die de pachter daer tsnoenens ghelaten hadde. Die also in een serviette bindende ende de selve draghende neffens den turre daer hy sliep in*

12 SAG, Reeks 214 nr. 1, f° 203 r° (11 maart 1521 n.s.)

*een aysement (latrine). Daer hyse binnen den aysemente hync an een coorde als eenen naghele daer inne slaende*¹³.

Het was niet zijn bedoeling om de buit zelf te houden. Maar hij kon het slot niet uit, want na de verdwijning van het zilver sloot men elke avond de poort. Gillis De Dondre hield de sleutel bij. Corbeel wou van het zilver af; hij vond er toen niets beter op dan het zilver in het poortgebouw te leggen. Hij deed dat *van ondere duer de poorte ghemerct dat die... vurt ende in sticx was*.

Voor deze en andere feiten werd Corbeel op 16 maart 1521 n.s. veroordeeld tot een geseling met roeden. Hij werd ook aan de schandpaal (*pelloryn*) gesteld tot één uur 's middags. Vervolgens sneed de beul hem het grootste deel van beide oren af; dezelfde geselde Corbeel dan uit de stad tot *ande galghe ter Mude* (Muide). De dief werd tenslotte voor een periode van 50 jaar uit Vlaanderen verbannen.

Wij willen deze historische reportage niet afsluiten zonder te verhalen over een ander ongewoon voorval dat enkele jaren later op het neerhof van het kasteel plaatsvond. Op 6 juni 1526 werd bij Jan Haenkin, baljuw van Laarne¹⁴, klacht neergelegd tegen Andries De Scepene en Lysbette Van Driessche¹⁵. Deze inwoners van Laarne hadden enkele weken voorheen, *up den heleghe crucen dach de Illen van meye*, het volgende uitgehaald.

Ten huize van Pieter De Moerloose *pachtere up tnederhof an tcasteel van Laerne*¹⁶ had De Scepene 3 sloten afgeslagen: *een vande camerduere, dander vanden solder duere ende tdarde van de achterste speynde* (voorraadkamer). Hij had ze vervolgens meegenomen. Dit gebeurde dan nog *up eenen ombehoorlicken tijt te wetene Inde hoeghmestijt*. Diefstal was natuurlijk strafbaar, maar stelen tijdens de Hoogmis gold dus als een extra bezwarende omstandigheid !

Voor dit misdrijf werd de verbanning geëist voor Andries en Lysbette. Of die straf ook uitgesproken werd, vertelt onze bron echter niet meer.

13 Dit was de kasteelvrouwe ook te weten gekomen (dixit De Dondre). Het gestolen zilver was met een koordje opgehangen in de latrine bij de kamer waar Corbeel sliep. Niemand anders kwam daar, tenzij de verdachte en de meid *die de bedden vanden huuse maecte*. Volgens De Dondre ontbrak in die latrine nog steeds een steen op de plaats waar het zilver had gehangen. Bij het onderzoek werd nog gevraagd of er geen sprake was van *eeneghe synguliere liefde* tussen Laureins en Maykin. De onderzoekers sloten dus niet uit dat de dief in de meid een medeplichtige had gevonden. Maar daarover wist De Dondre niets te vertellen.

14 Zie voetnoot 10.

15 Rijksarchief Beveren, Laarne Oud nr. 439, f° 78 r°- v°.

16 Blijkbaar een opvolger van Jacop Schepens, pachter omstreeks 1518.

SCHULD EN BOETE: EEN HUMANE STRAFMAAT NA EEN MOORD TE LAARNE IN 1610

M. Meys

Inleiding *

Deze bijdrage geeft tekst en uitleg bij een document, dat, voorzover wij konden nagaan, een van de weinige getuigenissen is van een rechtszaak voor een lokale vierschaar met een zo gedetailleerde weergave van een in wezen middeleeuwse rechtspleging¹.

De afhandeling van die moordzaak geeft ons een idee van de invloed van de plaatselijke wereldlijke en geestelijke macht op de parochiebewoners. Het document wordt daarom in extenso weergegeven.

1. De doodslag

In het begin van de 17de eeuw woonden de families Van Bastelaere en Van Mossevelde niet ver van elkaar in de *Revieringstraat*, in de buurt van Raveschoot en de *Vijfweegse*, in de onmiddellijke omgeving van *den Vijfhoek*.

Ze zijn betrokken bij een drama, namelijk de doodslag op Jacob Van Bastelaer door Jan van Mossevelde.

Jacob van Bastelaer was in 1610 ongeveer 51 jaar oud. Hij was sedert ± 1593 gehuwd met de 13 jaar jongere Janneken Tollenaere². Het paar had zeven kinderen, waarvan het derde, Pierken, geboren op 22 april 1600, de eerste zoon was. Het paar had een klein landbouwbedrijfje en hield een *herberghe ofte taveerne* open.

Een weinig verderop woonde het gezin Jan Van Mossevelde - Joanna Praet³. Het echtpaar had begin 1610 één kind: Judocus, geboren in 1606. Jan en Joanna baatten eveneens een landbouwbedrijf uit.

Jacob Van Bastelaere overleed te Laarne aan de gevolgen van een kwetsuur,

* Voor de definitieve publicatie werd deze tekst bewerkt door Johan De Wilde en André Van De Sompel.

1 R.A.B., Oud archief Laarne nr. 336, bundel wettelijke passeringen 1542-1629.

2 R.A.B., Oud archief Laarne nr. 22, Quoteboek 1595-1617, f°232: Jacob Van Bastelaer: *sijn stede oost de Revierstraete 486 roeden*.

3 R.A.B., Oud archief Laarne nr. 22, Quoteboek 1595-1617, f°235: Jan Van Mossevelde: *de stede van de kinderen Joos Van Mossevelde oost de Revierstraete noort het straetken, 612 roeden*.

hem toegebracht door Jan Van Mossevelde. Dat gebeurde wellicht tijdens een herbergruzie in het voorjaar van 1610. Pastoor Schatteman registreerde het overlijden, maar noteerde geen datum.

Dat het er soms ruw aan toeging in de herberg, blijkt uit een ondervraging in het bekende heksenproces dat enkele jaren tevoren in Laarne plaatsvond⁴.

Op 4 september 1607 verklaarde Janneken *Tolleneers*, vrouw van Jacob van Bastelaer, dat Jan Baert, man van Willemijne de Veerman in haar herberg dronken zat. Toen Willemijne hem kwam halen, zei ze tot Janneken: *Ghijen zijt maer een carooijge (= hoer) ick zoude u therte afsteken, tastende beneden an hueren caussebant* niet wetende of zij daar een mes droeg. Janneken repleerde: *Je hadde noch liefver een carooijnge oft hoere te wesen dan een tooveresse soo men naer u zeght*. Baert antwoordde daarop: *Willemijne, Willemijne, gij zult nog maken dat gij levend verbrand zult worden aan een staak op t'galgenheet*. Dat was ook hetgeen effectief gebeurde op 2 oktober 1607.

Janneken verklaarde toen nog, dat zij door de zelve kwestie en *gramschap* in de tiende week van de zwangerschap een miskraam kreeg: *Ende zoozij doens groot ghijnck van kinde, es zij deposante duer de selve questie ende gramschap mesvaren, ghedreghen hebbende omtrent thien weken*.

2. Een eerste akkoord op 20 april 1610

Na de moord, te situeren einde maart 1610, groeide tussen beide families een zodanige vete, dat bemiddeling noodzakelijk bleek. Hierbij waren vooraanstaande Laarnse personen betrokken: pastoor Schatteman, Lieven Haghens (baljuw van Raveschoot) en griffier Appolonius Seghers. Op 20 april 1610 kwamen familieleden en vrienden van beide partijen samen in het huis van de overledene om te overleggen over de manier waarop de gevolgen voor de twee gezinnen konden geregeld worden én om vrede te sluiten.

In verschillende punten werd die dag de strafmaat voor Jan Van Mossevelde bepaald.

Zoals het oude gewoonterecht voorschreef, moest de dader ten huize van de vermoorde komen blootshoofd in zijn hemd, vergezeld van zijn naaste familie en vrienden, neerknielende voor de persoon, die het dichtst bij de vermoorde stond (zijn vader of oudsten zoon, *mondsoendere* genoemd), in dit geval

4 R.A.B., Oud archief Laarne nr. 486.

Pierken, toen slechts 10 jaar oud, biddende om vergeving, belovende alles te doen wat hem gevraagd zal worden onder andere :

- een bedevaart naar Scherpenheuvel.
- betalen alle kosten van de uitvaart, begraven, maaltijd voor de familie, beste hoofd, bedeling van brood aan de armen.
- daar de weduwe achterbleef met zeven jonge kinderen : gedurende zes jaar ieder jaar 5 zakken graan leveren om brood te kunnen bakken.
- Een bepaald bedrag in geld, aan de weduwe te betalen in drie keer, telkens met een tussenperiode van 17 weken.

De dader moest dus alle onkosten vergoeden die het overlijden meebracht en gedeeltelijk voorzien in het onderhoud van de weduwe en de wezen gedurende zes jaar.

3. Uitvoering van dat eerste akkoord

Na 3 jaar, op 11 april 1613, werd nagegaan in hoeverre het akkoord van 1610 nageleefd was.

De meeste punten waren uitgevoerd, maar toch werd vastgesteld, dat de weduwe behalve het graan, geen geldelijke vergoeding had ontvangen. De dader werd geboden een lening aan te gaan, en dit bedrag ten laatste binnen de drie jaar te vereffenen.

4. Een vergelijking met de strafmaat van een andere doodslag te Laarne

Jan Van Mossevelde kwam er beter vanaf dan Willem van Hoisele, die in 1605 voor gelijkaardig feit, namelijk *doodslag*, veroordeeld werd *ghehanghen te werden mette coorde, datter de doot naer volghe*⁵.

5 R.A.B., Oud archief Laarne nr. 486 (informatie zonder inhoudelijk verband gerangschikt bij de heksenprocessen). NVDR: Willem (Guilliaeme) Van Oozele woonde te Laarne vlakbij de kapel van Beervelde. Hij was *tavernier*. Reeds in 1599 was hij met het gerecht in aanraking gekomen wegens weerspanningheid en gewapend verzet. Bovendien had hij Jan De Maerschallck uit Laarne zwaar verwond, en een tijdlang in dienst geweest bij de Staatse legers. Wij hopen hier later op terug te komen.

Bijlage: tekstuitgave

Rijksarchief Beveren, Oud archief Laarne nr. 336.

*In den naeme des Vaders ende des Soons ende des heylichs gheest Amen,
Den almoghen Godtzy gheloofte ende ghedanct. Alle anhoorende personen
ghedijnck blydelick, dat als nu ter tijt ghetracteert ghemaect ende
ghesloten es, eenen generalen goeden vasten en ghestadeghen ende
eeuwenghen paeijs, van de mesgripe doot ende manslacht ghebuert
ghecommiteert ende geschiet binnen dese Prochie ende heerelyckhede
van Laerne In den persoone van Jacob van Bastelaere fs pieters ter
zalegher memorien*

*Ende ditte bij tusschen spreken van goede Mannen van heeren, Te wetene
heer Jan Schatteman pastoor deser prochie, Lieven haghens, pieter van
der vaet ende andere als overganghers ende Intereesschers daertoe
verzocht ende zonderlijnghe ghebeden van weggen Jan van Mossevelde
fs Joos met zijnen Mannen vrienden ende maeghen, als mesdoenere van
de voorschreven mesgripe ende Quetsure, daermede den voornoemden
Jacob van Bastelare ghecome es van Leven ende lijfve ter doot, over
deen zijde*

*Ende Appolonius Seghers greffier deser prochie Lieven praet ende
Daneel de wilde als Mannen metsgaders Pieter van bastelaere Joos
beuijst Ghyselbrecht Roegiers ende andere, haerlieder vrienden ende
maeghen, over de doode zijde, als de ghone die hemlieden hebben laeten
(Omme alle beters wille) vermorwen ende verzachtmoedeghen van de
toorne ende gramschap die zij ter causen van de zelve misgripe doot ende
manslach gheschiet es, Ende dat nu toe Int herte ghedreggen hebben*

*Ende hebben hemlieden laeten ghezegghen ende Informeren van de
voornoemde overganghers als dat de vrienden van de voornoemde
overleden met huerlieder mannen, den mesdoendre, ende dat bitter lijden
Passie ende doot die Christus leedt ende starfan thaut der crucen, op den
goeden vridach daer hij den paeijs mede maectte tusschen zijnen
hemelschen vader ende dat mensschelijck gheslachte, die mesdaet die
den voorschreven misdoendre ghedaen heeft In den persoon van den
voornoemden Jacob van basselaere huerlieder beminden vadere,
vergeven, ende eenen goeden vasten ende ghestaeghen paeijs verleent*

ende ghegheven hebben, over hemlieden ende over alle huerlieder broeders, zusters mannen vrienden ende maeghen, gheboren ende ongeboren, mits te vulcommen ende te onderhaudende alle de pointen ende artikelen In alder manieren, zoo hiernaer bij desen Jeghenwoordeghen compremisse wel ende particulierlick verclaert staet

Alvooren zoo presenteert ende zal den mesdoendere commen met zijne mannen vrienden ende maeghen voor den montsoendere zijnen mannen vrienden ende maeghen In eene beslotene Camere In zijn lijwaet boven zijn cleederen blootshoofs ongegordt, vallende aldaer op zijne bloote knijen met zijn handen te gaere, hem oodmoedelijck biddende oft doen bidden, Omme die bitter passie ende doot die Christus Leedt ende starf, an het haut des crucen, dat hij hem die doot ende manslach van zijnen beminden vadere wille vergheven (in de marge: is vuldaen desen iien april 1613).

Ten iiden zal den mesdoendere over den montsoendere vrienden ende maeghen, betaelen alle de oncosten gheene ghereserveert, bij hem ghedoocht, zoo van anschauwen, lichtereren ende alle andere, die de begravinghe zoude moghen angaen, mits oock de maeltijt van dien daghe verteert, beste hoofd de wet medecijs die over den overleden ghecommen hebben, metghaders het dootcleet lichtere ende dierghelijcke (in de marge: es vuldaen bijkennesse van de vrienden van den overleden). Voorts zal den mesdoenere betalen voor den montsoendere zijne vrienden en maeghen, de verteerde Costen (en daghe van tracteren ende sluijten van desen paeijse ter Somme van xxx schellingen (in de marge: es van ghelijcken vuldaen).

Item zal den mesdoendre doen doen ter belijfte van den montsoendre zijne mannen vrienden ende maeghen een heerelijcke Uutvaert met alle ceremonie der helegher kercke naer costume ende staet van den overledene, ter laefvenesse van zijnder ziele, ende van alle ghelooveghe zielen, ende den altaere ende den Imbaere te stofferen van wasse. Dies hij ghehauden wert al te betalen zulcx als tzelve zal costen Voorts te doene ene bevaert tScherpenhuevele.

Te betaelen de costen van de maeltijt

Te maecken ende stellen een hauten cruce op tgraf van den overleden (in de marge: is al vuldaen ghereserveert het cruce In redemptie van welck

cruce, den mesdoendre belooft te betalen in ghelde zulcx tzelve zal becosten, omme mette pennijnghen daermede de arme kinderzens t' onderhouden

Item noch te leveren eenen gentsschen zack tarwe ten daghe van den uutvaert omme die bij den montsoender te doen distribueren daert hem believen zal. Ende voorts noch eenen anderen zack staphans te leveren an de weduwe ende haudrigghe van den overledene (in de marge: es oock beede vuldaen).

Item zal bij den mesdoendere an de montsoendre bethaelt werden voor een civile oft proffitelijcke beterijnghe de Somme van xxx ponden parasis, makende ii pond x schellijnghen grooten vlaems

Te weten t' iiie ten daghe van den voetval ende van xvii weken te xvii weken daernaer, telcken een ghelijck tderde (in de marge:) debet. In alles dese ii pond x schellijnghen, hebben de voochden gheconsenteert dat den mesdoendre dese pennijnghen sal vermoghen te ghebruycken iii Jaeren, vallende iien april 1616 volghende de obligatie bij hem ondertekend met Lieven haghens zijne borge vi pond ix schellijnghen iii grooten, ten Intreste voor de zelve ii £ x Sgr, oft bij faute van dien de pennijnghen te besetten op souffisantelijck dobbel beset binnen dese prochie van Laerne, bij hem als heden onderteckend.

Ende bovendien, tot onderhaut van de arme onnoosele zeven vaderloose kinderzens van den overledene te betalen vijf zacken corens tsaers, zes Jaeren lanck gheduerende t eerste Jaer vallende baefmesse xvi c thiene (1610) ende zoo voorts (marge :) hierafes vuldaen drie Jaeren in handen van Pieter van basselare voocht, per Quijtancie t' laetste over Jaer xvi c twaelfve

Item zal den mesdoendre noch betaelen voor den montsoendre zijne vrienden ende maghen, ten daghe van t passeren van desen compremisse, voor de maeltijt van zijne mannen vrienden ende maeghen de somme van xxxvi ponden parasis makende iii Ponden grooten vlaems (marge :) debet Boven al tghone voorschreven, ende elck poinct zonderlinghe, zal den mesdoendre, zoo hij bij dezen belooft dit jeghenwoordich Compremis al wettelijck, zoot behoort te doen passeren, ende te leveren In handen van den montsoendre, zonder zijne Cost of last. Ende voor t vulcommen van

dien, te stellen zekere ende souffisantelijcke borghe, die hemlieden als principael In solidum daerinne zullen laten wettelijck comdempneren mette clachte bij dese te blijfven, nietjeghenstaende verjaerthede.

Ende op dat desen paeijs mach zijn ende blijfven goet, vast ghestaden van weerden ende wel onderhauden Soo heeft den mesdoendre met zijne mannen vrienden ende maghen zoo van vaderlijcke als moederlijcke zijde, wettelijck belooft, voor Bailliu Meijer, mannen van leene ende Schepen deser prochie ende heerelyckhede van Laerne, Ende hemlieden wettelyck verbonden, slaende overzulcse ten dien fijne de hant an de Roede van Rechte, desen paeijs naer Uutwijzen van desen Compremisse te hauden ende Irrevocabelick te doen onderhauden, vuer huerlieden ende haerlieden naercommers, gheboren ende ongeboren Te misdoene of laeten misdoene de ghone van de zijde van den doode. In alzo verre als zijt beletten connen oft doen beletten soo verre ijemant ter contrarien dede, dat zoude wesen paeys brake

Ende omme al tghone dies voorseijt es, te vulcommen, ende dat te vuldoene ende In gheenen ghebreke te moghen blijfven, van alle pointen artikelen ende presentatien niet Uytghesteken ghelijct hiervooren ghespecifiert ende wel expresselijck ghearticuliert staet

Soo zijn hiervooren over de zijde van den mesdoendre borghen bedeghen, Lieven haghens bailliu van Raffleschoot ende Pieter van Aelst

Ende Reproquelic ende Conforme daude Costume previlegie ende usantien Soo hebben oock Insgheleijcx de vrienden ende maghen met huerlieden mannen ende andere bestaende van de vaderlijcke als moederlijcke zijde van den overleden ghelijcke wettelijcke beloften ende verbanden voor Bailliu Meijer Mannen van Leene ende Schepenen voornoemt ghedaen, desen paeijs Irrevocabelick te hauden ende doen hauden, voor goet vast ende van weerden, al naer den Inhout van desen voornoemden Compremisse Nemmer meer desen paeijs te brekene, nochte te laten verbrekene, noch verwijt te doene, de mesdoendre, noch oock niemant van zynder zijde In eenegher maniere hoe dat zy oft mochte wesen. De ghone die in Contrarien van dien dede dat zoude wesen paeijsbrake naer Costume van desen Lande van Vlaenderen

Ende op dat al tzelve ende elc poinct zonderlinghe te bet onderhauden ende gheachtervolgt worde Soo zijn hiervoren borghe bedeghen, elc voor andre ende een voor al over de zijde van zelve overleden Pieter van basstelaer, Joos beuijst ende Ghiselbrecht Roegiers

Aldus eerst ghedaen ende ghesloten tusschen beede de voornoemde partijen, huerlieden mannen vrienden ende maghen ten huijse van den overledene op den xxen april dach van den 1e vergaedinghe, ende daernaer ghearresteert ende ghesloten op den iiiien Juni xvi c thiene, volghende t contract ende accorde.

Ende nu Wettelick ghepasseert desen xien van April xv c derthiene ende verkennt Present Pierken van Basselaere zone ende montsoendere van den overledene, oock bij Pieter van Basselaere ende Joos beijst zyne voochden ende ghiselbrecht roegier vrient, ter eender zijde metsgaders Jan van mossevelde mesdoendere Present Lieven haeghens bailliu van Raffeschoot Pieter van aelst als mannen over de zijde van den mesdoendere In handen van Jan Schepens fs Gillis bailliu Paesschier van Damme, Jan de gheest ende Appolonius zeghers als mannen Leene; Lieven schepens fs Joos ende Christian schepens Schepenen Mij als greffier ter Ordonnantie, met Comdemnatie In forma

A. Seghers
1613

**ENKELE GEGEVENS OVER
EEN KALKENSE DORPSWEVERIJ
EIND 19DE EEUW - BEGIN 20STE EEUW: VAN DE
TISSAGE ED. RASSAERT TOT DE
TISSAGE MECANIQUE DE CALCKEN S.A.**

André Van De Sompel

Verantwoording

Aan de hand van enkele registers met betrekking tot de *Tissage Mécanique*¹ Vve E. Rassaert et Cie, met enkele verwijzingen naar de *Tissage Ed. Rassaert*, bewaard in het *vergeten archief Tibbaut*, en een toevallige vondst met betrekking tot de *Tissage Mécanique de Calcken s.a.*, vergeleken we de *Tissage Mécanique Vve E. Rassaert et Cie* en de *Tissage Mécanique de Calcken s.a.* op een aantal vlakken met elkaar.

De studie van die bedrijven, de voorlopers van de *Tissage de Kalken*, moest noodgedwongen beperkt worden tot de periode 1899-1907. Het gebrek aan bronnen illustreert de problematiek waarmee het recente onderzoeksproject van mevrouw Nele Bracke van de vakgroep Nieuwste Geschiedenis aan de universiteit Gent *Onderzoek industriële Ontwikkeling in Oost-Vlaanderen* te maken heeft. Naar verluidt werd immers enkele jaren terug, bij de verhuis van de *Tissage de Kalken*, van de Vromondstraat naar het bedrijventerrein aan de Leeweg te Laarne, het oude bedrijfsarchief vernietigd.

A. Kennismaking met de personen achter de bedrijven²

1. Van het leerwerkhuis tot de Tissage Mécanique Vve E. Rassaert et Cie

a. De familie Rassaert - Piscador

Guillelmus (Guillaume) Everardus (Eduard) Rassaert (Gent, 1831 - Kalken, 1897) werd in het Kalkense bevolkingsregister ingeschreven op 11 mei 1864

1 De toevoeging *Mécanique* betekende dat (een aantal van) de machines of weefgetouwen met een stoommotor werden aangedreven.

2 De bedrijven werden tijdens de periode 1876 - 1902 in de bijlagen van het Belgisch Staatsblad onderverdeeld in bedrijfsvormen: I. *Sociétés en nom collectif*, II. *Sociétés en commandite simple*, III. *Sociétés anonymes*, IV. *Sociétés en commandite par actions*, V. *Sociétés coopératives* en VI. *Sociétés autrement ou non spécialement dénommés dans l'acte*.

als ongehuwde *fabriekstoeziender*, wonende in het Dorp³. Kleermaakster Marie Piscador (°Wetteren, 1845), met wie Rassaert in Wetteren op 11 november 1864 was gehuwd, werd een maand later in Kalken ingeschreven in het *Dorp*.

Het gezin had negen kinderen: Marie (°1865), Gustaaf (°1869), Edmond Guillelmus (°1871), Judith Prosperina Theresia (°1872), Joanna Louisa Prosperina Maria (°1874), Richard Jan Victor (°1875), Henriette Nathalia (°1878), Gerome Charles Pieter (°1881) en Marguerita Honorina (°1886).

Tijdens de periode 1881-1890 bewoonde het gezin het huis dat deel uitmaakte van het weefleerwerkhuis van het plaatselijke Bureel van Weldadigheid. Na die periode verhuisde de familie naar een huis rechtover de weverij, waar Marie Piscador een textielwinkeltje uitbaatte.

Na het overlijden van haar man op 5 april 1897 zouden de gezinsleden een na een in de periode tot 1910 Kalken verlaten.

We noteerden enkele interessante kanttekeningen. Als beroep van de zonen Edmond en Richard werd de term *fabrieksmeester* aangetroffen. Na het overlijden van Marie Piscador en haar dochter Marguerite in het Henegouwse Baisy-Thy, respectievelijk in 1919 en 1922, werden bidprentjes gedrukt door de drukkerij Van De Velde uit Kalken. Werden die bidprentjes gebruikt ter gelegenheid van een herdenkingsmis in Kalken, het dorp dat ze reeds in 1908 geruild hadden voor het Henegouwse Baisy-Thy ? Ten derde was Joanna Rassaert gehuwd met *letterkundige* Leonce Theopiel Cesar Ducatillon (°Waregem, 1864) en woonde in het Brusselse. Het gezin had er twee dochters: Cecile Marie Leonie (°Schaarbeek, 1902) en Marie Rosa Elise (°Anderlecht, 1903). Het gezin verbleef van 1904 tot 1908 in Kalken. Hun zoon Jan Willem Maurits werd er geboren in 1907. Het gezin werd met bestemming Brussel uitgeschreven op 23 oktober 1908. Rond die Ducatillon brak in Kalken in de periode 1911-1912 een politieke rel los...

b. Van weefmeester tot bedrijfsleider van een zelfstandig bedrijf

De aanstelling van Gentenaar Edouard Rassaert, oud-leerling van de nijverheidsschool van Gent, als weefmeester in het weefleerwerkhuis, moeten we, bij gebrek aan vroeger gedateerde bewijsstukken dan 1874, plaatsen in de periode 1864 - 1874.

Rassaert moet reeds in 1872 in de onmiddellijke omgeving van de weefschool activiteiten ontplooid hebben. Af en toe leverde hij lijnwaad, maar de relatief

3 De omschrijving *Dorp* werd tot ver in de negentiende eeuw gebruikt voor (een deel van) de Koffiestraat, de Vaartstraat én de Vromondstraat.

grote bestellingen, zoals bij de openstelling van het Kalkense *Godshuis* in 1876, werden nog in Gent geplaatst.

Rassaert moet bijna alle plaatselijke wevers gekend hebben en het is aannemelijk dat na hun opleiding een aantal thuiswevers hun producten via hem aan de man bracht. Op de vragen of de oprichting van de *Tissage Ed. Rassaert* in de onmiddellijke omgeving van het leerwerkhuis aanleiding gaf tot onenigheid met het Bureel van Weldadigheid en tot het ontslag van Rassaert als leermeester in 1894 en of hij het leerwerkhuis met de leerlingen als goedkope werkkrachten wou integreren in dat bedrijf, is er nog geen afdoend antwoord⁴.

c. De Tissage Vve E. Rassaert et Cie

Na het overlijden van Edouard Rassaert werd op 9 maart 1899 een nieuwe firma opgericht, namelijk de *commanditaire* of stille vennootschap *Tissage Vve E. Rassaert et Cie*, met als vennoten Rassaerts weduwe, Armand Catteeuw (gemeentesecretaris, woonachtig te Harelbeke) en Clothilde Coucke (*particulière*, woonachtig te Kuurne). Catteeuw en Coucke staken elk 20.000 frank in de firma. Maria Victoria Piscador bracht ter waarde van 32128,5 frank het bestaande weefmateriaal, de algemene werktuigen, de grondstoffen en de afgewerkte producten in de firma.

De overeenkomst van 9 maart 1899 werd aangegaan voor een periode van 15 jaar. Maria Piscador had de volledige leiding over de onderneming. Catteeuw en Coucke waren door de gekozen bedrijfsvorm immers vennoot door de inbreng van kapitaal zonder dat ze gerechtigd waren handelend op te treden of hun naam aan de zaak te geven. Tot een ontbinding van de firma kon overgegaan worden indien de helft van het maatschappelijk kapitaal verloren ging en indien een meerderheid van de vennoten op die maatregel zou aandringen.

Zoals we verder in de tekst zullen zien, gingen de zaken niet zo goed.

Als laatste leverings- of factuurdatum vonden we 9 juli 1902 en op 30 juli 1902 tekenden te Gent twee partijen, enerzijds Coucke en Catteeuw, anderzijds Piscador, een akte die een ontbinding van de vennootschap tot gevolg had. Tot vereffenaar werd de Kalkense notaris Jules Tibbaut aangesteld⁵. In oktober - november 1902 werden de laatste betalingen geboekt van goederen waarvan de levering of de facturen dateerden van mei, juni en juli 1902. Op 20 oktober 1902 werden bij *een venditie ten huize van Wwe Eduard Rassaert* meer

4 VAN DE SOMPEL A., *Bijdrage tot de geschiedenis van het onderwijs te Kalken, periode 1795 tot 1918*, in: *Castellum*, X, nrs. 2 & 3, september 1993, p. 3-161, pp. 113-121.

5 Dat verklaart waarom die stukken zich bevinden in wat men *het vergeten archief Tibbaut* noemt.

ED. RASSAERT.

Calcken,

189 .

M

J'ai l'honneur de vous informer que sauf avis contraire en-deans
je prendrai la liberté de disposer sur votre caisse comme suit :

que je recommande à votre bon accueil, pour solde de mes factures, dont le
détail ci-dessous.

Dévoué à vos ordres, je vous prie, M....., d'agréer mes
sincères salutations.

Ed. Rassaert.
mon vif et st-gt respect

dan honderd loten *ellegoederen* geveild⁶.

2. De *Société Anonyme Tissage Mécanique de Calcken*

Op 30 december 1902 werd de *Société Anonyme Tissage Mécanique de Calcken*⁷ opgericht. In die naamloze vennootschap, met zetel te Kalken, hadden de aandeelhouders samen tweehonderd aandelen. De aandeelhouders waren handelaar Désiré Steenhaut-Poppe (85 aandelen), handelaar Francies Luyckx (83 aandelen), handelaar Arthur Steenhaut (5 aandelen), Marie Luyckx (één aandeel), Hortense Luyckx (één aandeel), Achille Luyckx (5 aandelen), fabrikant Charles De Meyer (15 aandelen) en bediende Victor De Meyer (5 aandelen).

Het akkoord over de oprichting van de naamloze vennootschap had een looptijd van dertig jaar. Het maatschappelijk kapitaal bedroeg honderdduizend frank, onderverdeeld in acties en de waarde van de gebouwen, de inboedel en de grondstoffenvoorraad van de *Tissage Mécanique Vve E. Rassaert et Cie*.

Als beheerders werden Désiré Steenhaut, Francies Luyckx en Charles De Meyer aangeduid. Achilles Luyckx, Arthur Steenhaut en Victor De Meyer waren commissarissen. Na de opmaak van de jaarbalans 1903 bleef die situatie ook gehandhaafd in 1904. De jaarbalans werd ondertekend door l'agent-comptable Francies Luyckx en l'administrateur-président. Van de winst werden de beheerders en de commissarissen betaald en per aandeel kon een dividend van 6,11 frank uitbetaald worden⁸.

a. De firma en de familie Steenhaut-Poppe

Fabrikant Desideer Steenhaut (Serskamp, 1841 - Gent, 1923) en zijn echtgenote Hortense Poppe (overleden tussen 1910 en 1923) woonde in de Nonnenbosstraat 5 te Gent. Het echtpaar had twee zoons, Arthur (x Van Beerlere Marguerite) en Omer (x Marie Rosalie Everaert).

b. De familie Luyckx

Petrus Francies Luyckx (Serskamp, 1852 - 1939), gehuwd met Marie Adèle Van Rijsselberghe (1850-1881), werd op 17 juni 1878 in de Kalkense bevol-

6 Bij de vereffening van de *Tissage Mécanique Vve E. Rassaert et Cie* werd Maria Victoria Rassaert in 1908 uitbetaald. De andere vennoten werden pas vergoed in 1924.

7 Bijlagen aan het Belgisch Staatsblad, inventaris ST 13, nr. 1903/257.1.

8 Bijlagen aan het Belgisch Staatsblad, inventaris ST 13, nr. 1904/1863.2 en 1864.2.

Mijnheer ^{Arthur} Steenhaut - Van Beerslaer mag.

Zie 2-1-10
9-5-90
16-5-23
19-10-13
22-4-91

Mijnheer ^{te Brussel} OMER STEENHAUT

Mijnheer ANDRÉ STEENHAUT;

Mijnheer JORIS STEENHAUT;

De Familie STEENHAUT;

hebben de diepe droefheid U het overlijden te melden van hunnen Vader en Grootvader

MIJNHEER
DESIDEER STEENHAUT

WEDUWNAAR VAN DAME HORTENSE POPPE

in zijn 83e jaar aan hunne liefde ontruikt op 13 Juli 1923, na een korte en pijnlijke ziekte, voorzien van de Rechten onzer Moeder de H. Kerk.

^{geboren te Choroanp 3-3-1841}
+ Gent 13-7-1923

De lijkdienst, waartoe zij U beleefd uitnoodigen, zal plaats hebben in de parochiale Kerk van Ste-Anna, Dinsdag 17 Juli te 10,30 uur.

Onmiddellijk daarna zal de teraardbestelling geschieden in den familiekelder op het kerkhof van St-Amandsberg.

DE MISSEN VOOR DAMEN ZULLEN OM 10 UUR IN DEZELFDE KERK VAN ST.-ANNA GELEZEN WORDEN.

Zij bevelen zijne ziel aan uwe godvruchtige herinnering aan.

Noch bloemen, noch kronen.

Gent, den 13 Juli 1923.

Drukk. DE GUCHTENAERE, Hoogstraat, 114, Gent.

kingsregisters ingeschreven als winkelier in het *Dorp*, het deel dat later met de straatnaam Vaartstraat zou aangeduid worden. Hij zou later raadslid, schepen en burgemeester van Kalken worden.

In de periode 1901-1910 vestigden *fabrikant* Petrus Francies Luyckx en zijn kinderen zich in de Molenstraat, in het deel van de huidige Nerenweg van aan Kalkendorp tot de Bieststraat: Hortense (1880-1959), gehuwd met Valère Vander Meirsch (1880-1964), Marie (1879-1949), gehuwd met dokter Julius Janssens (1878-1911) en Achilles Marie Luyckx (1881-1960), gehuwd met Lia Vander Meirsch (1883-1984).

c. De familie De Meyer

Winkelier en handelaar Charles De Meyer (Kalken, 1843-1916) woonde met zijn vrouw, Ursula Van Malderen (°Overmere, 1849) en zoon Victor (Kalken, 1881-1950) in de Vromondstraat, ongeveer halfweg het weefleerwerkhuis en het huidige Bosstraatje.

Handelaar Victor De Meyer trouwde op 4 oktober 1908 te Kalken met Esther Matthijs (1888-1966) en ging wonen in het begin van de Vaartstraat. In het gezin werden twee zoontjes geboren, namelijk Charles Victor Antoine Marie (°1909) en Jean Victor Ursula (°1911).

B. Vergelijking van de bedrijven

We vergeleken de bedrijven op het vlak van de infrastructuur en het machinepark, de aankoop van grondstoffen, de productie en de bedrijven die voor de afwerking van de te leveren goederen instonden, de afzetmarkt en de manier waarop die afzet werd georganiseerd. We moeten echter rekening houden met het feit dat de activiteiten van het eerstgenoemde bedrijf tijdens de besproken periode sterk bergaf gingen, terwijl haar opvolgster nog niet zo lang opgestart was.

1. De gebouwen

a. *Tissage Mécanique Vve E. Rassaert et Cie*

Aan de oorsprong van de *Tissage Ed. Rassaert* lag de terbeschikkingstelling van een huis in de Vromondstraat, Sectie C, nr. 1040, aan het Bureel van Weldadigheid door brouwer Pieter Francies Dauwe op 26 november 1856. Dat huis werd ingericht als bergplaats voor het in 1853 door die instelling opgericht en beheerd weefleerwerkhuis⁹. De latere *Tissage* werd immers opgericht op de gronden van Irené Dauwe-Schollaert, die van zijn vader, brouwer Pieter Francies, de stukken grond sectie C, nrs. 1040 en 1041, had geërfd¹⁰.

Op het stuk grond sectie C, nr. 1040, werd in 1887, naast een bestaand gebouwtje van 1857 met een oppervlakte van net geen achttien m², een ruimte van ongeveer zestig m² bijgebouwd, aan de straatkant 3,5 m breed¹¹.

Kort na de oprichting van de *Tissage Mécanique Vve E. Rassaert et Cie* had handelaar Irené Dauwe het aanpalend stuk grond, sectie C, nr. 1041, verkocht aan de nieuwe firma.

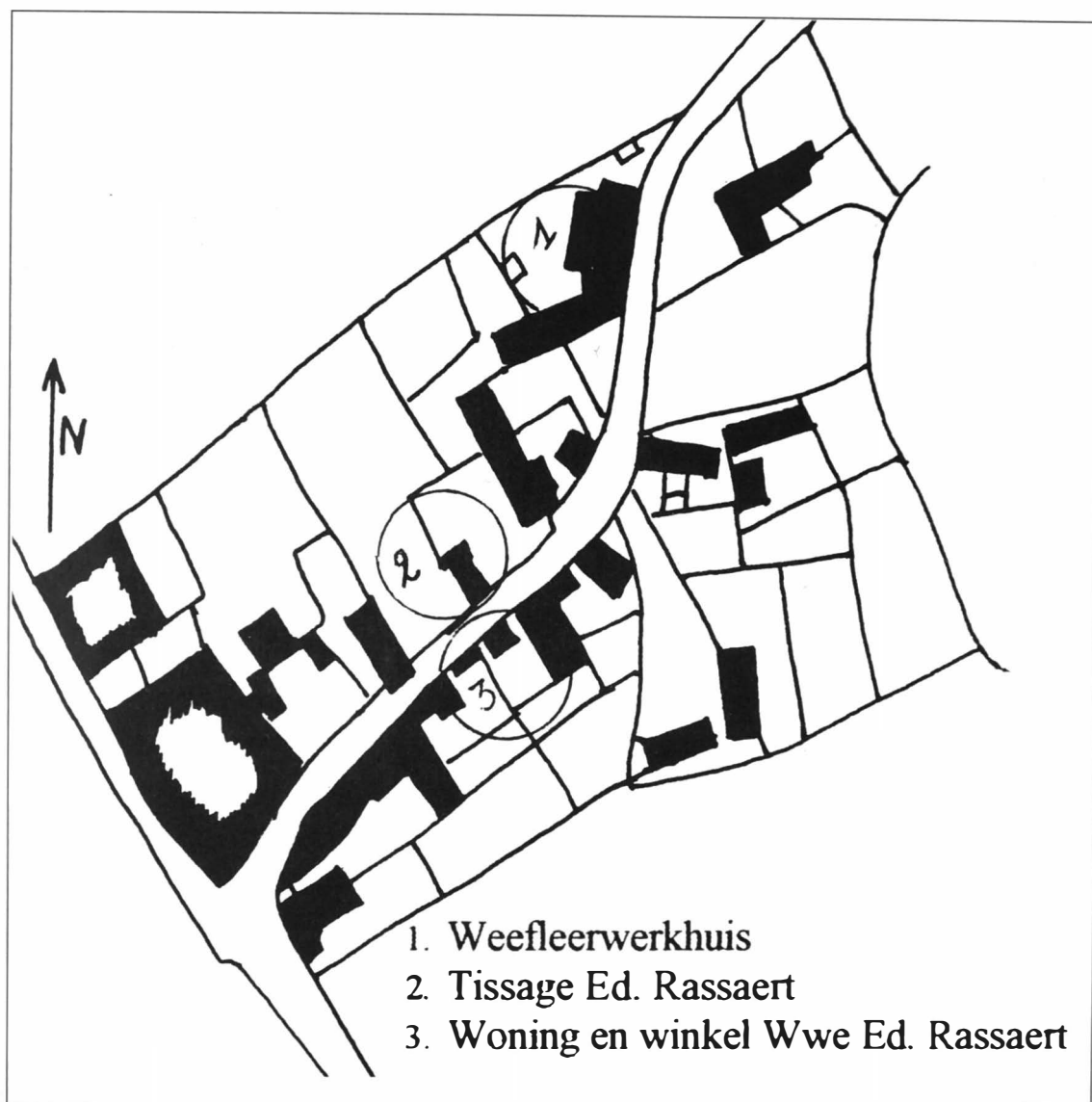
b. *De Tissage Mécanique de Calcken s.a.*

De firma had niet alleen de beschikking over de gebouwen van de vroegere weverij (het fabrieksgebouw met grond, allerlei gebouwtjes en magazijnen), maar ook over een aanpalende woning met grond en tuin, gekend op het kadaster Sectie C, nrs. 1041d, 1041e, 1040e en 1040d. Die eigendommen vormden een aaneensluitend geheel en ze paalden aan de Vromondstraat. Ze stamden uit de erfenissen Cremers, Irenée Dauwe, vrederechter Dutry-Tibbaut en het Bureel van Weldadigheid.

9 Ook in Wetteren bleek de oprichting van een weefleerwerkhuis na de hongerjaren 1846-1848 een eerste stap in het samenbrengen van wevers in een fabrieksgebouw.

10 BOGAERT E. en VAN DE SOMPEL A., *Kalken, van de Franse Revolutie tot de gemeentefusie met Laarne. Bijdragen tot het historisch onderzoek*, Kalken, 1997, p. 229-231.

11 Archief Kadaster, Kalken, Sectie C, nr. 1040, mutatieschets jaar 1887.

Illustratie 3. Inplantingsplan van de *Tissage Mécanique de Calcken s.a.*

2. *Het personeel*

We nemen aan dat de *Tissage Ed Rassaert* deels of uitsluitend met thuiswevers werkte.

Voor de periode van 1 september 1899 tot 6 januari 1900 bevatte een register van de *Tissage Mécanique Vve E. Rassaert et Cie* een lijst van drieëndertig namen van werknemers. Negen namen waren geschrapt.

Personeelsgegevens voor de *Tissage de Calcken s.a.* voor de beginperiode waren niet voorhanden.

3. *Het machinepark*

In de weefindustrie onderscheiden we drie fasen¹². Een eerste fase omvat de voorbereiding: bobijnen, scheren, sterken, doorhalen, knopen, spoelen, ... In een tweede fase volgt het weven met hand-, mechanische en automatische getouwen. Tot de afwerking (of *het apprêteren*) horen het nazien, het afmeten, het afwerken en het inpakken.

a. *Tissage Mécanique Vve E. Rassaert et Cie*

Het *vergeten archief Tibbaut* bevat in een dossier over de weverij een ongedateerde inventaris van een aantal toestellen, gebruikt in de textielsector. Omdat in die inventaris, met kostenraming van de toestellen, geen melding gemaakt werd van een stoommachine, nemen we aan, dat de lijst werd opgemaakt ten tijde van de overgang van de *Tissage E. Rassaert* naar de *Tissage Mécanique Vve E. Rassaert et Cie*. De firma had twee soorten toestellen, namelijk toestellen die gebruikt werden bij de voorbereiding van het garen alvorens geweven te worden en de weeftoestellen zelf.

De waarde van de toestellen voor de voorbereiding van het garen werd geschat op 2400 frank. De twee bobijnmolens¹³ of *bommolens*, één met achtentwintig spullen en één met tweeëndertig spullen, hadden een gezamenlijke waarde van 175 frank. Aan de papmachine van *1,40m, système Van Damme*, ter waarde van 1500 frank, werden de kettingdraden van de kettingboom gepapt of gesterkt. Met de twee spoelmolens, één met zestig en één met tweeëndertig spullen, met een gezamenlijke waarde van 175 frank, werd de inslagdraad op kleine houten klosjes aangebracht. Die klosjes werden in de schietspoelen geplaatst. De firma beschikte ook over een warpmolen van 540 spullen, met een trommel van 1,30m. Met dat toestel werden rond de weversboom verschillende kettingdraden op verschillende *warpbomen* opgerold. De firma bezat zestien *warpbomen* met een totale waarde van tweehonderd frank.

Naast een oudere, eenvoudig handbedienbare Jacquardweefstoel¹⁴ met 104 haken (opgegeven waarde 20 frank), beschikte de weverij nog over veertien andere weefgetouwen voor weefsels met verschillende breedte. Samen werd de waarde ervan geschat op 5100 frank (350 frank x 14).

12 VAN LOOKEN O., *De ideale textielmeestergast. De leer van zijn functies, zijn opvoeding, zijn opleiding*, Gent, 1945, p. 12.

13 Bij het maken van kruisspoelen op de bobijnmolen of *bommolen* werd het garen tijdens het herspoelen gereinigd. De zwakke plaatsen werden weggenomen en er werd meer garen op één huls gebracht.

14 Een Jacquardmachine is een weefstoel, ontworpen door de Fransman Jacquard (1752-1834).

- twee getouwen *revolver six boites 1,54m ... mouvement 2.3.4 schacht*
- vijf getouwen *revolver six boites 1,70m ... mouvement 2.3.4 lames*
(= raam van een weefstoestel)
- vier getouwen met één weversspoel *1,70m ... mouvement 2.3.4 lames*
- drie getouwen met één weversspoel *1,95m ... mouvement 2.3.4 lames*

Voor onderhoud en wisselstukken werd onder andere een beroep gedaan op de Gentse firma Van Overberghe J.A.¹⁵.

De firma beschikte op het einde van de negentiende eeuw over een stoommachine, die in 1901 werd vergroot¹⁶. Volgens Beatrijs Roets¹⁷ was een stoomweverij een uitloper van een systeem waarbij thuiswevers reeds voor een bepaalde firma werkten, waardoor meer wevers in één ruimte konden worden bijeengebracht.

b. De Tissage Mécanique de Calcken s.a.

Over hoeveel en over welke toestellen de weverij beschikte, bleek niet uit de statuten van het bedrijf. De nieuwe firma nam wel alle toestellen van de vroegere weverij over: de stoommachine en *mécaniques fixes et mobiles*.

Enkele jaren later werd op een aantal buitenlandse firma's een beroep gedaan voor wisselstukken of de bestelling van nieuwe toestellen: *Edatine & Lamourette* (Tourcoing/Frankrijk, rekening 628,55 frank), *Georges Hodgson* (Bradford/Engeland, rekening 2095 frank), *Martel - Guérin & Cie* (Lille/Frankrijk, rekening 1973,90 frank), *Chemische Werke* (Hamburg/Duitsland, rekening 121,15 frank), *A. Schmitz* (Heerd/Rhin, rekening 163,25 frank). Bij de Brusselse firma *Vacuum Oil Company* werden vier bestellingen, samen goed voor 239,8 frank, geplaatst. Bij de *Corroirie de M(on)t St.-Amand* werden lederproducten besteld.

De firma *Peltzer - Teacher* uit het Noord-Franse Lille factureerde op 22 februari 1907 de aankoop van een stoommotor voor een bedrag van 7537,5 frank. Die motor werd mogelijks in een nieuw gebouwtje ondergebracht. Dat kan afgeleid worden uit de rekening van 287 frank, op datum van 7 december 1906, van de steenbakkerij *Briquetterie de Thielrode* en twee rekeningen van de Kortrijkse

¹⁵ Het briefhoofd van firma J.A. Van Overberge luidde: *J.A. Van Overberge rue du pont des Moines, 20, Gand - Pots en tole d'acier & cylindres pour Filatures et Machines à sécher en tole étamée et en cuivre.*

¹⁶ Interview met Hubert Rogiers (20 mei 1991), werknemer van 1948 tot 1978 van de *s.a. Tissage Mécanique de Calcken*. Volgens hem bezat de weverij een stoomketel uit het jaar 1899, van het merk *Magnies Frères*.

¹⁷ ROETS B., *De arbeiderswijk van Fernand Hanus te Lokeren Oudenbos*, in: *Ons Industrieel Erfgoed*, jlb. 1, 1982, p. 169-189.

dakpannenfabriek *Thuilerie du Pottelberg* (263,55 frank, op datum van 17 november 1906, en 71,75 frank, op datum van 22 december 1906). Houthandel Schepens uit Beervelde maakte op 22 december 1906 een rekening ter waarde van 478,40 frank.

In 1909 werd achteraan het stuk grond, sectie C, nr. 1040, een grote werkruimte bijgebouwd, met grote stoominstallatie en fabrieksschouw.

4. Grondstoffenleveranciers

Zowel vlasgaren als katoengaren werden in de besproken Kalkense weverijen verwerkt.

G. Verheeke¹⁸ noteerde dat het *Recensement industriel* van 31 oktober 1896 in Oost-Vlaanderen zeventien mechanische vlasspinnerijen telde op een totaal van achtentwintig over gans België. Dertien van die spinnerijen waren gevestigd in Gent. Het is daarom vrij logisch dat de beide weverijtjes zich voor hun grondstoffen, het garen, vooral tot Gentse mechanische spinnerijen wendden en blijkbaar niet tot de plaatselijke spinners of spinsters van vlasgaren. We vonden in elk geval geen aankoopvermeldingen in die aard.

Al die leveringen gebeurden wellicht hoofdzakelijk via de (goederen)tramlijn Gent-Hamme, die sedert 1891 doorheen Kalken passeerde.

a. *De Tissage Mécanique Vve E. Rassaert et Cie*

De firma plaatste tijdens de periode van juli 1899 tot december 1900 bij 67 verschillende firma's aankopen: vier in Wallonië, drie in West-Vlaanderen, negen in Vlaams-Brabant, drie in Frankrijk en vier in Engeland. Van de 35 Oost-Vlaamse firma's waren er 25 in Gent gevestigd. Van negen firma's kon de vestigingsplaats niet bepaald worden.

De *Linière Tournaisienne* en de Gentse firma *Van den Bulcke J. & Cie* leverden vlasgaren. Katoengaren werd geleverd door de Gentse spinnerijen s.a. *Cotonnière Nouvelle Orléans*¹⁹, *Baertsoen & Buysse* en *Desmet-Guequier*²⁰.

18 VERHEEKE G., *Vlas: de technische aspecten*, in: *Tijdschrift voor Geschiedenis van techniek en industriële cultuur*, jg. 6, nrs. 1-2, 1988, p. 68-85.

19 BAUWENS M., *Archieven in de FNO*, in: *TIC*, jg. 14, 1996.2, p. 3-17.

De Société Anonyme Cotonnière Nouvelle Orléans werd in Gent opgericht op 12 juni 1896 en in 1905 spon, twijnde en verfde de firma katoengaren.

20 DESEYN G., *Eigenaars en uitbaters van de spinnerij Desmet - Guequier*, in: *TIC*, 1993, 2de trim, p. 22-29.

b. De Tissage Mécanique de Calcken s.a.

Van de vroegere weverij Rassaert werd de grondstoffenvoorraad overgekocht. Tijdens de periode 1905-1907 kocht de *Tissage Mécanique de Calcken s.a.* bij 66 verschillende firma's goederen aan: drie in Wallonië, zes in West-Vlaanderen, vijf in Vlaams Brabant en drie in de provincie Antwerpen. Van de 49 Oost-Vlaamse bedrijven waren er 32 in Gent gevestigd.

Voor de Aalsterse *Filature du Canal* en in beperktere mate de *Filature de Ledeberg* en de *Filature de Bousval* leverden de gesponnen garens, zonder dat kon uitgemaakt worden of het om vlas- of katoengaren ging. De Gentse katoenspinnerijen *Desmet-Guequier*, *J. De Hemptinne*, *Paul Van Acker* (- *Vanden Broecke*), *Ferdinand Lousbergs* en de *Tissage de Laerne* leverden katoengaren. Vlasgarenfabrikanten *Linières des Flandres* en *s.a. La Liève* leverden meer dan waarschijnlijk naast Vlaams ook Russisch vlasgaren.

Voor de kisten en zakken, waarin het garen aangevoerd werd, werd leeggoed betaald. De aanvoer van garen uit de *Filature du Canal* bedroeg niet minder dan 444 bakken (aan 9 frank leeggoed per bak) en 106 zakken (aan 2 frank leeggoed per zak).

De *Tissage Mécanique de Calcken s.a.* werkte in de periode 1905-1907 met twee financiële instellingen uit Gent: vooral met de *Banque de Flandre* en in veel mindere mate met de *Caisse Commune*.

5. Productie en afzet

a. Tissage Mécanique Vve E. Rassaert et Cie

De firma zou volgens de oprichtingsakte katoenen weefsels en garen fabriceren en *tout ce qui s'y attache*. Over de productiehoeveelheid beschikken we over geen exacte gegevens.

Voor de afwerking van sommige producten werd onder andere de firma *Léon De Dryver*²¹ ingeschakeld.

De weverij had afnemers over een groot deel van het Belgisch grondgebied (zie tabel 2).

²¹ Het briefhoofd van de firma *Léon De Dryver* luidde als volgt: *Imperméabilisation de tissus en pièces en brun et en noir - Teinturerie Calandre & Cylindre - Léon De Dryver, Impasse aux Ours, 5, Gand.*

Provincie	Aantal afnemers	Verhouding
Oost-Vlaanderen	122	30,8 %
West-Vlaanderen	28	6,9 %
Antwerpen	63	16,1 %
(Zuid-) Limburg	1	0,03 %
Brabant	88	22,2 %
Henegouwen	60	15,3 %
Namen	8	2,0 %
Luxemburg	10	2,6 %
Luik	8	2,0 %
Niet-vermelde plaats	7	1,7 %
Totaal	395	100,0 %

Tabel 2. Het aantal afnemers per provincie.

Blijkbaar was reeds een grote afname verzekerd in Wallonië en vooral in de omgeving van Bergen en Charleroi. Het valt op, dat vanaf midden 1901 grote inspanningen geleverd werden om respectievelijk in de omgeving van de steden Antwerpen en Brussel nieuw cliënteel te bereiken.

Die uitbreiding van het klantenbestand bleek achteraf gezien niet zo succesvol. We noteerden in totaal 395 verschillende firma's of kleinhandelaars die gewezen stof aankochten (zie tabel 3). De helft daarvan deed slechts éénmaal een aankoop. We kunnen ons moeilijk inbeelden dat de bestellingen tot een waarde van 100 frank, die $\frac{2}{3}$ van het totaal onderzochte aantal rekeningen uitmaakten (zie tabel 4), via het openbaar vervoer geleverd werden. Die vaststellingen voeden het vermoeden, dat een of meerdere vertegenwoordigers van of voerlieden voor de firma met een lading handelswaar van dorp tot dorp trok om de gewezen stoffen bij kleinhandelaars en kleermakers te slijten. Daarbij zal de koopwaar wellicht onmiddellijk afgeleverd zijn.

We veronderstellen dat de afhaling van materialen in de *Tissage* beperkt was, terwijl de grootste ladingen afgewerkte goederen met de tram en per trein ter bestemming werd gebracht.

	Aantal afnemers	Verhouding
Eénmalige aankoop	197	49,9 %
Tweemaal	89	23,5 %
Driemaal	27	5,9 %
Viermaal	20	5,0 %
Vijfmaal	16	4,0 %
Zes- tot tienmaal	29	7,3 %
Meer dan tienmaal	17	4,4 %
Totaal	395	100,0 %

Tabel 3. Onderverdeling van het totale aantal afnemers naar regelmaat van opgemaakte rekeningen bij de *Tissage Mécanique Vve E. Rassaert* (periode augustus 1900 - november 1902).

Grootteorde van de rekeningen	Verhouding t.o.v. het totaal aantal rekeningen
Minder dan 50 frank	37,5%
Van 50 tot 100 frank	28,8%
Van 100 tot 250 frank	23,1%
Van 250 tot 1000 frank	3,1%
Meer dan 1000 frank	1,5%

Tabel 4. Grootteorde van de aankopen, op een totaal van iets meer dan 1100 rekeningen.

Uit de tabellen 3 en 4 blijkt de kleinschaligheid bij de afzet.

Minder dan vijf percent van de afnemers had meer dan tien rekeningen ten hunnen laste: de firma's Victorien Buysse (Lede), Lallemand (Brussel), Oscar Baudinne (Lobbes lez Thuin), Florent Peeters (Bornem), Weduwe Van De Velde-De Peyser (Wetteren), De Wintre-Lesaige (Gent), Jean De Dapper (Gent), De Meurisse - Baert (Izegem), H. Durllet (Brussel), Isidoor Boel - Tips (Tielrode), Georges Rassaert (Brabantdam, Gent), Wwe E. Rassaert (Kalken), Verburch - De Cool (Roeselare), Th. Schelfaut - De Bock (Nieuwkerke-Waas), Guillaume Dutry (Wetteren), Vogels (Antwerpen) en Kerremans (Hoboken).

De grootste afnemers waren Achiel Kinart (Tienen), Vve Leon Clément (Braine l'Alleud), La Roanne Belge (Gent), Joseph Peigny (Couture Ste Germaine), Clement Legun (Merelbeke-Gent), Henri Durllet (Brussel), Pierre Verschelden (Nederbrakel), Bastien Dehon (Bergen), Papillon (Gent), Graveline - Du Bieze (Moeskroen), V. De Rudder - Huybrechts (plaats niet vermeld) en Gustave/Georges Rassaert (Gent).

Sommige bedrijven waren én grondstoffenleverancier én afnemer van een deel van de productie: Ghilain Frères (Obourg), Pol Vander Schueren (Temse), Constant Casteur (Gent), Baertsoen & Buysse (Gent), Louis Leroy (Sint-Niklaas) en Motte Frères (Gent).

Een aantal coöperatieven behoorde eveneens tot de klanten: de *Cooperation Alostoise*, *Cooperative Termonde*, de *Vooruit*, het *Maison du Peuple* te Brussel, *Cooperation St.-Joseph* te Roeselare, de *Fédération ouvrière glacière* en de *Société Cooperative les ouvriers du Progrès*, beide te Seraing en de *Fédération Cooperative ouvrier* te Brussel.

Marie Piscador kocht goederen aan voor verdere verkoop in haar *boutique*. Enkele andere Kalkenaren kochten in de weverij goederen aan, namelijk Frans Luyckx, Charles De Meyer, J. Uyttersprot-De Meyer en kleermaker Joseph Vermeiren. De Meyer en Luyckx kochten in 1902 samen een relatief groot lot aan ter waarde van 650 frank.

b. Tissage Mécanique de Calcken s.a.

De aanzienlijke aankoop van De Meyer en Luyckx kan beschouwd worden als een van de aanzetten tot de oprichting van de weverij *Tissage Mécanique de Calcken s.a.* Kapitaalkrachtigere personen verenigden zich in N.V.'s en namen bestaande bedrijfjes over.

In Kalken had Frans Luyckx in elk geval reeds kennisgemaakt met de *Tissage Mécanique Vve E. Rassaert et Cie*. Bij de heropstarting van de weverij door een nieuwe firma zou de productie hoofdzakelijk afgenomen worden door tussenpersonen, zodat de risico's voor de weverij tot een minimum herleid werden. De statuten van de firma bepaalden dat de fabricatie van en de handel in geweven stoffen van eerste prioriteit waren. Er was echter ruimte voor uitbreiding van het gamma producten waarbij de mogelijkheid opengehouden werd om buiten Kalken onderafdelingen te vestigen.

Tijdens de periode van 29 juli 1905 tot 31 augustus 1907 werden ongeveer 7500 rollen geweven stof geproduceerd, of ongeveer driehonderd rollen stof per maand. Een rol afgewerkt product had, afhankelijk van het type, een lengte, variërend van 60 tot 120 meter. Vooraleer een verkoopbaar product de fabriek

verliet, onderging het eventueel nog een of meerdere behandelingen. We stelden een samenwerkingsverband vast met de *Filature du Canal* uit Aalst en de firma *Schaetsaert en Bossuyt* (-Tack) uit Meulebeke (later gevestigd in Gent). De kleurschakeringen van de geweven stoffen waren blauw, bruin, crèmekleurig, rood en zwart. Ofwel had de firma een eigen ververijtje ofwel werden de geweven stoffen in een ander bedrijf geverfd.

Van de geweven stoffen vonden we volgende benamingen: *calicot*²² (38,8%), *croisé*²³ (35,5%), *coutil*²⁴ (11,8%), *matelas* (6,4%), *kuiperskatoen* (2,7%), *meuble* (1,8%), *vichy*²⁵ (1,8%), *domets*²⁶ (0,8%), *mixte* (0,2%), *flanelle*²⁷ (0,2%), *printanière*²⁸ (0,2%), *vaughan* (< 0,1%) en *watertwist* (< 0,1%).

Het *Mémorial* hernam alle verkochte genummerde rollen geweven stof die gefactureerd werden. Vooral de rollen weefsel van het type *meuble*, *flanelle* en *matelas* vonden soms pas maanden na fabricatiedatum een afnemer. Maar op 5 februari 1907 werd vermeld dat *à titre de curiosité et parceque le fait nous paraît d'une rareté tout à fait exceptionnelle, nous tenons à enregistrer ici qu' à la date du 5 Février 1907 il ne restait en magasin pas une seule pièce, toutes venant d' être expédiées jusqu' à la dernière*. Het was daardoor mogelijk het aandeel van de drie met naam vermelde afnemers te berekenen. De productie werd voor eenennegentig procent opgekocht door de beheerders van de Kalkense weverij, namelijk de firma Steenhaut-Poppe, de familie Luyckx en Charles De Meyer. Namen van andere afnemers werden niet gevonden, maar wellicht konden plaatselijke handelaren rechtstreeks in de fabriek tegen constante betaling goederen aankopen.

De drie afnemers genoten voor de periode tot september 1906 en in de periode na 5 februari 1907 van een korting van twee procent. In de tussenliggende periode werd hen vijf procent korting toegestaan.

22 *calicot* = ongebleekt of ecru katoenen stof.

23 *croisé* = gekeperde wollen, zijden of katoenen stof.

24 *coutil* = tijk = dichtgeweven eenkleurige of gestreepte stof in keper- of in Satijnverbinding, soms in jaquardpatroon, voor bedden, matrassen of kussens.

keper = weefselverbinding die in een stof een schuin verlopend bindingseffekt te weegbrengt.

25 *vichy* = geruite, gestreepte katoenen stof.

26 *domets* = flanel in katoen, vooral gemaakt in Verviers en Thister.

27 *flanelle* = verzamelbegrip van weefsels aan één kant opgeruwd.

28 *printanière* = lichte lentestof.

Firma	Aandeel afgenomen goederen
Steenhaut-Poppe	60,7%
Frans Luyckx (tot 2 juli 1907)	
Achilles Luyckx - Vandermeirsch (vanaf 2 juli 1907)	28,5%
Charles De Meyer	1,9%
Theoretisch aandeel van andere, onvermelde afnemers	8,9%
TOTAAL	100,0%

Tabel 7. Het aandeel van de afnemers van de
Tissage Mécanique de Calcken s.a.

Het groot aandeel van producten opgekocht door de firma Steenhaut-Poppe, doet veronderstellen, dat die de geweven stoffen verder bewerkte. Misschien trad de familie Luyckx op als tussenpersoon voor de verdere verkoop. De door Charles De Meyer eerder beperkte hoeveelheid aangekochte stof was waarschijnlijk enkel bestemd voor de verkoop in zijn winkel in de Vromondstraat.

Korte samenvatting en verdere onderzoeksoopdracht

In de korte kennismaking met de Kalkense textielbedrijfjes rond de eeuwwisseling 19de - 20ste eeuw aan de hand van een beperkte hoeveelheid bedrijfsarchief merken we een evolutie in de bedrijfsvormen: van eenmanszaak tot naamloze vennootschap.

Vooral het feit dat toeleveringsbedrijven en klanten zich over zowat het ganse land bevonden, toont duidelijk aan, dat de periode waarin plaatselijke bedrijven hoofdzakelijk produceerden om aan de plaatselijke behoeften te voldoen, voorgoed voorbij was.

Na onderzoek van mogelijk andere archieffondsen kan een beter beeld van de situatie van de Kalkense weverij bekomen worden. Bovendien zou het interessant zijn dat beeld te toetsen aan de ontstaansgeschiedenis van de Laarnse vestiging van de Tissage Ferdinand Hanus.

Bronnen

Collectie Gemeentelijk Archief en Documentatiecentrum Melle

- Verzameling doodsbrieven en overlijdensberichten.

Gemeentehuis Laarne, Modern Archief Kalken

- Tienjaarlijkse bevolkingsregisters Kalken, 1881-1920.
- Register van inwijkingen, Kalken, vanaf 1851.

Gent

- Archief Kadaster, Kalken, Sectie C, nr. 1040, mutatieschets 1887.

Kalken

- Volledig geïnventariseerde verzameling bidprentjes van Petrus De Wilde.
- Archief André Van De Sompel, boekhoudkundig document *Mémorial*²⁹ van de *Tissage Mécanique de Calcken s.a.* voor de periode 1905-1907
- Interview met Hubert Rogiers, 20 mei 1991.
- Interview met Georges Matthijs, april 1991.

Katholieke Universiteit Leuven, Archief Centrale Bibliotheek

- Vergeten archief Tibbaut, enkele registers met betrekking tot de werking van de *Tissage Mécanique Vve E. Rassaert et Cie* en met enkele verwijzingen naar de *Tissage Ed. Rassaert*:
 - het register *Vve E. Rassaert & Cie, Tissage Mécanique, Calcken - lez - Gand*, met de afnemers van de producten, periode augustus 1900 tot november 1902 en de leveranciers van de grondstoffen, periode van juli 1899 tot december 1900.
 - een register met een naamlijst van werknemers voor de periode van 1 september 1899 tot 6 januari 1900 en een opsomming van de verrichte betalingen voor de periode van 26 maart 1900 tot 30 juli 1902.
 - het journaal³⁰ voor de periode van 9 maart 1899 tot 7 augustus 1902.

Koninklijke Bibliotheek Albert I, Brussel

- Bijlagen aan het Staatsblad, verzameling ST 13, periode 1874-1907, nrs. 1899/1491.2, 1902/4059.3, 1903/257.1, 1904/1863.2 en 1904/1864.2.

29 Een memoriaal was een klad- en werkboek waarin alles wat rechtreeks of onrechtstreeks te maken had met de handelstransacties werd genoteerd.

30 De gegevens uit het memoriaal werden in chronologische volgorde in het journaal ingeschreven. Daarna moest elke journaalpost overgebracht worden naar het grootboek.

Bibliografie

- BAUWENS M., *Archieven in de FNO*, in: *TIC**, 1996, 2de trim., nr. 2, p. 3-17.
- BOGAERTE E., VAN DE SOMPEL A., *Kalken, van de Franse Revolutie tot de gemeentefusie met Laarne, Bijdragen tot het historisch overzicht*, Kalken, 1997.
- DE BELDER J., *De Gentse textielarbeiders in de 19de en 20ste eeuw*, in: *Tijdschrift voor geschiedenis*, 92ste jg., nr. 2, 1979, p. 187-192.
- DECAVELE J., *Tien eeuwen textielnijverheid in Oost-Vlaanderen*, in: *Toerisme Oost-Vlaanderen*, 27ste jg., nr. 6, 1978.
- DENEVE M., *Kinderarbeid van omstreeks 1800 tot 1914*, in: *TIC*, 1992, 1ste trim., p. 4-45.
- DE ROO J., DE HERDT R., *Fabriekscomplex La Liève, Industriële archeologie*, in: *Stadsarcheologie*, jg. 3, nr. 1, 1979, p. 2-17.
- DESEYN G., *Reconversie van het Gents industrieel bouwkundig erfgoed*, in: *TIC*, 1993, 2de trim., p. 18-21.
- DESEYN G., *Eigenaars en uitbaters van de spinnerij Desmet-Guequier*, in: *TIC*, 1993, 2de trim., p. 22-29.
- Encyclopedie Larousse, 1929.
- OLSEN J., *Een monument voor de textielindustriële Felix Beernaerts*, in: *HV De Gonde*, jg. 27 (1999), nr. 2-3, p. 5-34.
- ROETS B., *De arbeiderswijk van Fernand Hanus te Lokeren-Oudenbos*, in: *Ons Industrieel Erfgoed*, jb. 1, 1982, p. 169-189.
- STEVELINCK E. (e.a.), *De comptabiliteit door de eeuwen heen, tentoonstellingscatalogus*, Brussel, MCMLXX.
- THIJS A., *De textielnijverheid*, in: BAETENS R. (RED.), *Industriële Revoluties in de provincie Antwerpen*, Antwerpen, 1984, p. 121-136.
- VAN DE SOMPEL A., *Bijdrage tot de geschiedenis van het onderwijs te Kalken, periode 1795 tot 1918*, in: *Castellum*, X, nrs. 2 & 3, september 1993.
- VAN LOOKEN O., *De ideale textielmeestergast. De leer van zijn functies, zijn opvoeding, zijn opleiding*, Gent, 1945, p. 12.
- X., *Etablissements Textiles Fernand Hanus s.a.*, informatiebrochure 16 p., Gent, periode 1926-1928.

* Tijdschrift voor Industriële Cultuur.

Castellum

Driemaandelijks tijdschrift van de VERENIGING VOOR
LOKALE GESCHIEDENIS VAN KALKEN EN LAARNE

Dienst wettelijk Depot nr. B.D. 40.652

Oplage: 250 exemplaren

Omslagillustratie: "De Mote" of het goed te Velde in Laarne volgens de Ferrariskaart van ca 1775. Foto: A. Afschrift. (Het cijfer 19 wijst erop dat de gebouwen tot de parochie Laarne behoren).

INHOUD

Editoriaal	2
Vive de Belgen! Dood aan de Hollanders! De anti-orangistische plundering van het buitengoed de Mote te Laarne <i>A. Afschrift</i>	3
Een poging tot diefstal op het kasteel van Laarne (1518) <i>J.R.J. De Wilde</i>	74
Schuld en boete: een humane strafmaat na een moord te Laarne in 1610 <i>M. Meys</i>	78
Enkele gegevens over een Kalkense dorpsweverij eind 19de eeuw - begin 20ste eeuw: van de Tissage Ed. Rassaert tot de Tissage Mecanique de Calcken S.A. <i>A. Van De Sompel</i>	86
Lijst van beschermende leden, ereleden en steunende leden	106

De auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud van hun bijdrage.
Teksten mogen worden overgenomen mits vermelding van de bron en de auteur,
en het toezenden van een exemplaar.
